

UNIVERZITA KARLOVA

Filosofická fakulta

JAN JIŘÍ HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, ČESKÝ
ŠLECHTIC A EXULANT

Diplomová práce

ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN
Seminář raněnovověkých dějin

Blanka Mauleová
Praha 2007

Vedoucí diplomové práce:
Doc.PhDr. Jiří Mikulec

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Blanka Mauleová

B. Mauleová

Děkuji vedoucímu diplomové práce Doc.PhDr Jiřímu Mikulci za množství času a pozornosti věnované této práci a za všechny cenné rady a připomínky. Také bych chtěla poděkovat ostatním lidem, kteří mi poskytli dobré rady a podněty.

Úvod

Zatímco jméno a osobnost Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic jsou v naší zemi všeobecně známy, jeho mladší bratr Jan Jiří není příliš známý ani mezi zájemci o historii. Na rozdíl od Kryštofa se totiž nezapsal do dějin žádným významným činem a jeho život nebyl natolik pestrý nebo dramatický, aby upoutával pozornost. Na jeho smrti nebylo nic zvláštního, není ani známo přesné datum jeho úmrtí ani místo, kde je pochován. Svým způsobem života se výrazně neodlišoval od svých současníků ze stejného prostředí a společenské vrstvy. Na rozdíl od nich si však v průběhu čtvrt století vedl záznamy o soudobých událostech i osudech vlastní rodiny. Jeho Paměti tak rozšířily řadu osobních svědectví z pobělohorských Čech. Navíc se záhy, po odchodu autora za hranice, staly jednou z nečetných dobových reflexí a výpovědí z pera českých exulantů.

Jan Jiří Harant má pro české historiky raného novověku význam také jako autor krátkého spisku o životě Kryštofa Haranta. Ačkoliv je toto několikastránkové dílko, zamýšlené Janem Jiřím jako úvod k jeho překladu bratrova cestopisu do němčiny, nesouvislé a útržkovité, obsahuje několik pozoruhodných informací o Kryštofu Harantovi.¹ Vztahují se převážně k jeho působení na dvoře Rudolfa II. a některé z nich jsou spíše anekdotické povahy.

Harantovy Paměti jsou čtenářům přístupné ve formě edice, ovšem již dosti staré, neúplné a z hlediska současné historické vědy v mnoha ohledech nevyhovující. Jako pramen bývají používány převážně regionálními historiky Plzeňska a západních Čech a historiky, kteří se zabývají životem v raném novověku. Paměti jsou totiž zdrojem informací k událostech lokálního charakteru v západních Čechách, zejména k dopadům rekatolizačních opatření na tento region. Pro dějiny každodennosti mají význam Harantova svědectví o společenských událostech (pohřbech, zasnubách, svatbách, křtinách).² Paměti však dosud nebyly příliš využity jakožto pramen

---

¹ Edmund SCHEBEK, *Aus dem Leben des böhmischen Freiherrn Christoph Harant von Polsitz und Weseritz*, in: *Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 12, Praha 1874, s. 273-286.

² Z novějších děl např. Václav BŮŽEK, Josef HRDLIČKA, Pavel KRÁL, Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002; Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha 2004; Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.

k pobělohorské emigraci na německé území a svědectví o životě jednoho českého exulanta.

Právě spis Jana Jiřího Haranta je přitom ojedinělou památkou na nepočetnou exilovou komunitu na území náležejícím v současnosti k Bavorsku. Protože emigrace do těchto míst nebyla zdaleka tak rozsáhlá jako na saské nebo polské a slezské území, nebyla jí v české i německé historické literatuře věnována téměř žádná pozornost. Snad právě z toho důvodu zůstávaly v tomto ohledu nepovšimnuté i Harantovy Paměti. S jejich pomocí lze alespoň částečně doplnit historické bádání o pobělohorském exilu o některé šlechtické rodiny z jihozápadních Čech, pro které byl Hof bližším útočištěm než známá střediska v Sasku (Pirna, Drážďany, Freiberg).

Tato práce vznikla se záměrem sestavit biografii Jana Jiřího Haranta a zároveň představit jeho spis jakožto záznam vzpomínek českého exulanta, příslušníka rytířského stavu z poloviny sedmnáctého století. Harantovy Paměti jsou zde pojímány především jako dílo subjektivní povahy, ač jsou jím jen zčásti.

První část diplomové práce je zaměřena na Harantovu životní dráhu, rodinné zázemí a prostředí, v němž se pohyboval. Vzhledem k omezenému množství pramenů je Harantova biografie, zvláště v některých obdobích, pouze přibližná. Zejména o jeho dětství, výchově a vzdělání je možné si učinit pouze určitou představu z několika stručných údajů v rodinných dokumentech a na základě společenského postavení a majetkových poměrů jeho rodiny a příležitostí ke vzdělání, které se nabízely v blízkém okolí. Také informace o další Harantově životní dráze jsou doplňovány popisem jeho prostředí a poměrů, které v něm panovaly. Samostatná podkapitola je věnovaná pobělohorské rekatolizaci, především v letech 1624–1629, k podrobnějšímu vypsání procesu, který Jan Jiří zachytil v prvních letech své tvorby. Právě rekatolizační opatření měla ve svých důsledcích největší vliv na Harantovy další životní osudy, neboť ho přiměla k odchodu do exilu.

Rovněž v následující kapitole, zaměřené na život Jana Jiřího Haranta v exilu, je nejprve nastíněn průběh pobělohorské emigrace z českých zemí, spolu s obvyklými cíli vypovězených evangelíků a poměry v některých jejich nejvýznamnějších útočištích. Poměry v prostředí, do nějž přišel Jan Jiří Harant, tedy na území markrabství Kulmbach-Bayreuth, bylo opět možné pouze odhadovat. Paměti se v tomto směru omezují pouze na několik letmých poznámek a jiné prameny k tomuto tématu nejsou zatím k dispozici. Z toho důvodu byl v této kapitole podrobněji popsán

život českých komunit v sousedním Sasku. Je ovšem nutno mít na paměti, že se situace vystěhovalců v jiném politickém celku mohla značně odlišovat. Nezanedbatelnou úlohu sehrál vždy také majetek a společenské postavení nově příchozích. Na druhou stranu lze na základě Harantových zápisů společně s Teplého přehledem náhrobků českých šlechticů v hofských kostelech celkem dobře rekonstruovat přibližný objem společnosti exulantů, která Jana Jiřího v jeho novém bydlišti obklopovala. Z pamětí jsou také patrné pevné vazby uvnitř této společnosti. K životě Jana Jiřího v Kulmbachu, kam se přestěhoval v roce 1647, nebyly k dispozici postačující informace. Lze ostatně předpokládat, že v tomto městě již Jan Jiří prožil pouze poslední dvě nebo tři léta svého života.

Druhá část diplomové práce se zaměřuje na Harantovy Paměti, přičemž jejím ústředním tématem je pokus o postižení jejich subjektivní stránky. V první, uvozující kapitole je dílo pojednáno v kontextu své doby a v souvislosti se srovnatelnými díly podobných žánrů. Následně je nahlíženo naopak v užší rovině jakožto spis, v němž se projevuje individuální povaha Jana Jiřího Haranta a jeho životní postoje. Pozornost je zaměřena jednak na ty pasáže Pamětí, které pojednávají přímo o autorovi nebo o jeho rodinných příslušnících. Jak bude v následujícím textu ukázáno, autorovo vyprávění o vlastních osudech je pevně spjata s jeho rodinou, případně i okruhem dalších příbuzných a přátel. Vedle toho se v této části práce rozebírá míra subjektivity a objektivity v Harantových zápisech a způsob, jakým se v Pamětech odráží jeho vlastní mínění.

O Harantově osobnosti a postojích vypovídají svým způsobem také jeho početné zprávy o zázracích a nadpřirozených jevech. Právě Harantovo dílo obsahuje zpráv o jevech tak či onak výjimečných a zvláštních značné množství. Vedle takových, které se vyskytovaly prakticky ve všech dobách, jako astronomické a atmosférické úkazy, jsou mezi nimi fenomény, které se zdají být typické pro období odpovídající zhruba trvání třicetileté války. Lze v nich tedy spatřovat odraz tehdejších událostí a dobové mentality. Zároveň se v Pamětech odráží autorův zřejmý zájem o neobvyklé události, zvláště takové, ve kterých bývala spatřována znamení budoucích událostí. Do jisté míry je možné odhadnout i jeho přístup k nim a kolísající míru jeho zájmu v některých obdobích.

Od ostatních druhů zázraků a zvláštních jevů byly částečně odděleny Harantovy zprávy o prorocích a vizionářích. Odlišují se totiž jednak subjektivnějším

charakterem, jednak, a to především, skutečností, že v nich bývá přímo obsaženo určité poselství.

Ve výše uvedených tématech se pokaždé mísí individuální autorovy názory a jeho způsob vyjadřování s obecným vlivem prostředí, výchovy, obecných zvyklostí a dobových událostí. Oddělit jedno od druhého se na první pohled jeví jako nesmyslné a neuskutečnitelné. Záměrem této práce je spíše přecházet z jedné roviny do druhé, především od obecné k individuální. Na základě znázorněných zvyklostí a postojů doby a společenské vrstvy, k níž autor Paměti náležel, lze do určité míry odhadovat, v čem se shodoval se svými současníky a tlumočil jejich postoje a v čem se projevuje jeho vlastní osobnost.

1. Přehled použitých pramenů a literatury

a) Prameny

Základním pramenem k této práci jsou Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdruzic. Jsou dochovány v originálním rukopise, který je v současnosti uložen v brněnském archivu. Pro tuto práci však byla využita především edice Ferdinanda Menčíka z roku 1897, která zůstává dodnes nejúplnějším vydáním Harantova spisu.³ Některé údaje z pasáží vynechaných vydavatelem byly doplněny z částečné edice téhož pramene ve výboru *Kroniky válečných dob* od Zdeňky Tiché.⁴ Tato druhá a zatím poslední edice zahrnuje pouze pasáže sepsané Harantem mezi lety 1624 a 1628. Pro další bádání o osobě a díle Jana Jiřího Haranta by bylo zapotřebí nového a úplného kritického vydání jeho Pamětí.

Dalších pramenů k životu Jana Jiřího a jeho rodiny je k dispozici velmi málo a všechny se týkají pouze Harantova pobytu v českých zemích. Údaje o majetkových poměrech byly převzaty ze zápisů v deskách zemských. Závěť Harantova otce Jiřího Haranta z Polžic a Bezdruzic a smlouva o dělení majetku mezi jeho syny po jeho smrti poskytují především informace o podílu Jana Jiřího na rodinném majetku.⁵ Pozemky Jana Jiřího v Habarticích jsou vypsány ve smlouvě o prodeji zdejšího panství mezi Jiřím Fridrichem Harantem a Přibíkem Jeníškem z Újezda z roku 1631. O postihu Jana Jiřího Haranta za účast ve stavovském povstání je dochován pouze stručný záznam, které byl otištěn v *Bílkových Dějinách konfiskací*.⁶ Neopominutelným pramenem je konečně protokol reformační komise, vyslané v roce 1628 do bechyňského, plzeňského a prácheňského kraje, vydaný Vincencem Oehmem.⁷ Před tuto komisi byl totiž předvolán Jan Jiří Harant a všichni jeho příbuzní, kteří žili na Plzeňsku. V protokole jsou uvedena jejich jména spolu se jmény dalších osob ze sousedství, z nichž někteří odešli s Harantovou rodinou do exilu.

³ Ferdinand MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdruzic*, Praha 1897.

⁴ Zdeňka TICHÁ (ed.), *Kroniky válečných dob*, Praha 1975.

⁵ Národní archiv Praha, DZV 22 H 4 a DZV 68.

⁶ Tomáš BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, Praha 1883.

⁷ Vincenc OEHM (ed), *Protokol reformační komise, konané roku 1628 v krajích Bechyňském, Prácheňském a Plzeňském*, Věstník Královské české společnosti nauk 28, 1897.

K pobytu Jana Jiřího Haranta v exilu nejsou v současné době známy žádné dokumenty kromě Paměti samotných. Určitou výjimku tvoří pouze krátký spisek Jana Jiřího Haranta, psaný německy a zamýšlený jako předmluva k jeho překladu cestopisu Kryštofa Haranta do němčiny. Jeho obsahem je sice několik podrobností z Kryštofova života, některé poznámky však vypovídají i o Janu Jiřím.⁸

Vedle těchto pramenů, které se vztahují přímo k Janu Jiřímu Harantovi, bylo v této práci využito dalších pramenů jako srovnávacího materiálu. Jde vesměs o prameny vydané. V kapitole, zabývající se obecným charakterem Harantova spisu, bylo představeno několik soudobých literárních děl podobného zaměření. Osobní a historické záznamy jiných českých exulantů zastupuje Kronika mladoboleslavská,⁹ dílo Harantova současníka, který rovněž prožil rekatolizaci a několik let žil v exilu. Z lokálních kronik a letopisů byly vybrány Paměti Mikuláše Dačického z Heslova v kritické komentované edici Emila Pražáka,¹⁰ anonymní Kronika holešovská,¹¹ pražské Paměti Kocmánkovy a krátký anonymní spisek Lamentací země moravské.¹² Dále bylo představeno několik děl, které lze označit za paměti v dnešním slova smyslu. Především jsou to Příběhy Jindřicha Michala Hýzrle z Chodů¹³ a nedávno vydané Rodinné paměti Alžběty Lidmily z Lisova, české šlechtičny z druhé poloviny sedmnáctého století.¹⁴

Harantovy záznamy o zázracích a zvláštních jevech byly porovnávány především se zápisy v Kronice holešovské, Kronice mladoboleslavské, dále se zprávami Komenského Historie o těžkých protivenstvích církve české¹⁵ k letům 1624 – 1628 a staršími zprávami v Historii české od roku 1602 do roku 1623 Pavla Skály ze Zhoře.¹⁶ Jako příklad dobové publicistiky, z níž Jan Jiří Harant získával informace o politických událostech i o zázracích slouží svazky českých i zahraničních novin

⁸ Edmund SCHEBEK, *Aus dem Leben des böhmischen Freiherrn Christoph Harant von Polsitz und Weseritz*, in: *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 12, Praha 1874, s. 275 a. d.

⁹ Zdeněk KAMPER (ed.), *Kronika mladoboleslavská od mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná*, Mladá Boleslav 1935.

¹⁰ Eduard PETRŮ, Emil PRAŽÁK (edd.), *Mikuláš Dačický z Heslova, Prostopravda, Paměti*. Praha 1955.

¹¹ Vlasta FIALOVÁ (ed.), *Kronika holešovská 1615-1645*, Holešov 1940.

¹² Z. TICHÁ, (ed.), *Kroniky válečných dob, Lamentací země moravské, Paměti Kocmánkovy*.

¹³ Lydia PETRÁŇOVÁ a kol. (ed.), *Příběhy Jindřicha Hýzrle z Chodů*, Praha 1979.

¹⁴ Jana RATAJOVÁ (ed.), *Alžběta Lidmila z Lisova, Rodinné paměti*, Praha 2002.

¹⁵ Dagmar ČAPKOVÁ (ed.), *Johannis Amos Comenii Opera omnia 9/I. Historia profana sive politica. Historia o těžkých protivenstvích církve české*, Praha 1989.

¹⁶ Karel TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od roku 1602 do roku 1623*, Praha 1865-1967.

z éry třicetileté války Collectanea Historica, uchovávané v Knihovně Národního muzea.

b) Literatura

Životní dráhu Jana Jiřího Haranta zachycuje v celku dosud pouze krátká biografie od Ferdinanda Menčíka, otištěná v roce 1887 v Časopise Českého muzea. Kromě ní je nejvíce informací o Janu Jiřím Harantovi obsaženo v monografiích věnovaných jeho známému bratrovi Kryštofovi. Faktograficky cenná je monografie Jana Racka Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic a jeho doba. Její druhý svazek, věnovaný životní dráze Kryštofa Haranta, se podrobně věnuje rodinnému zázemí Kryštofa a jeho sourozenců a genealogii rodu Harantů z Polžic. Obsahuje také kopie rodokmenu.¹⁷ Četné údaje, především o otci Kryštofa a Jana Jiřího, jsou obsaženy také v novější monografii od Marie Koldinské.¹⁸

Důležitým zdrojem informací o Harantově rodinném zázemí a jeho životě před odchodem ze země jsou kromě výše uvedených děl topografické a regionálně-historiografické spisy vztahující se k západočeskému kraji a okolí Klatov. Četné údaje o Harantech v západních Čechách a o rodech s nimi spřízněných obsahuje příslušný svazek Sedláčkových Hradů, zámků a tvrzí, především pod heslem Klenová.¹⁹ O Habarticích, sídle Jana Jiřího, zde však informace chybí. V tomto ohledu je o něco podrobnější publikace o hradech a zámcích v Čechách vydaná pod vedením Miloslava Bělohlávka.²⁰ Faktograficky významné jsou Dějiny někdejšího královského města Klatov od Jindřicha Vančury.²¹ V tomto rozsáhlém díle je do podrobností popsána podoba města, v jehož sousedství Jan Jiří Harant žil a měl v něm příbuzné a známé, i měšťanská škola, kterou s největší pravděpodobností navštěvoval. Autor se zabýval také nižší šlechtou usídlenou v Klatovech. V souvislosti s pobělohorskou rekatolizací Klatov jsou v díle několikrát citovány Paměti Jana Jiřího Haranta. Z regionálně historických prací byla dále použita studie Jindřicha Vacka o šlechtě v plzeňském kraji v předbělohorském období a prvních

---

¹⁷ Jan RACEK, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic a jeho doba 2, Život*, Brno 1972.

¹⁸ Marie KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha 2004.

¹⁹ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl 9: Domažlicko a Klatovsko*, Praha 1996.

²⁰ Miloslav BĚLOHLÁVEK, a kol., *Hrady, zámky a tvrze 4*, Praha 1985.

²¹ Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov 1,2, Klatovy 1927-1936*.

letech po porážce stavovského povstání.²² Není v ní sice zmíněn přímo Jan Jiří Harant, poskytuje však představu o zdejších šlechtických rodech a jejich proměnách. Podává také přehled krajských vyšších škol, na nichž se vzdělávaly děti zdejších šlechticů. Údaje o krajském školství byly převzaty rovněž ze studie Jiřího Peška Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století.²³ Z titulů zabývajících se obecně životním stylem a domácnostmi nižší šlechty bylo využito studií Václava Bůžka *Domácnosti nižší šlechty v předbělohorských Čechách*.²⁴

K tématu *rekatolizace a náboženských poměrů v Čechách v pobělohorské době zhruba do konce třicetileté války* bylo použito převážně obecných faktografických přehledů. Jsou to především *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen* od Antona Gindelyho²⁵ a *Reformace katolická* od Tomáše Bílka.²⁶ Obě knihy zůstávají dodnes základními historiografickými díly k tomuto tématu. Faktograficky cenná je rovněž monografie Ferdinanda Krásla o pražském arcibiskupovi kardinálu Harrachovi, založená především na podrobném studiu úředních dokumentů pražské arcidiecéze.²⁷ Ze starší literatury je potřeba připomenout přinejmenším ještě stručnější, přehlednou práci Hanuše Opočenského²⁸ a úžeji zaměřenou studii Hynka Kollmana.²⁹ Z pozdější historické literatury nutno uvést především studii Elišky Čáňové o správě pražské arcidiecéze po roce 1620.³⁰ Nově toto téma zpracoval Jiří Mikulec ve své knize zaměřené především na oba šlechtické stavy.³¹ Pro srovnání bylo použito též studie Gustava Reingrabnera o rakouské evangelické šlechtě a její rekatolizaci.³²

---

²² Jindřich VACEK, *Skladba šlechtické společnosti plzeňského kraje, díl II: doba předbělohorská, Minulostí západočeského kraje* 20, 1984, s. 84.

²³ Jiří PEŠEK, *Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století*, AUC-HUCP 30/2, 1990.

²⁴ Václav BŮŽEK, *Domácnosti nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, in: Lenka BOBKOVÁ (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století*, Ústí nad Labem 1992, s. 44-62.

²⁵ Anton GINDELY, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, Leipzig 1894.

²⁶ Tomáš BÍLEK, *Reformace katolická neboli Obnovení náboženství katolického v království českém po bitvě bělohorské*, Praha 1882.

²⁷ František KRÁSL, *Arnošt, hrabě Harrach, kardinál svaté církve římské a kníže arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623 do roku 1667*, Praha 1886.

²⁸ Hanuš OPOČENSKÝ, *Protireformace v Čechách po Bílé Hoře*, Praha 1921.

²⁹ Hynek KOLLMANN, *Jednání kardinála Harracha s dvorem císařským roku 1626-27 v příčině náboženství*, Český časopis historický 4, 1898, s. 389-410.

³⁰ Eliška ČÁŇOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620-1671)*, SAP 35, 1985, s. 486-557.

³¹ Jiří MIKULEC, *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty. Či je země, toho je i náboženství*, Praha 2005.

³² Gustav REINGRABNER, *Der evangelische Adel*, in: *Adel in Wandel. Politik, Kultur, Konfession, 1500-1700*, Rosenberg 1990, s. 195-216.

K *exilu z českých zemí v pobělohorské době* do německých zemí existují četná díla české a německé historiografie. Emigrace do oblastí při jihozápadní hranici Čech, které v současnosti náležejí k Bavorsku, však nebyla v českém prostředí dosud zpracovaná. Výjimku tvoří krátké studie Františka Teplého *Čeští emigranti v Hofu*, v níž jsou uvedena jména českých šlechticů na náhrobních kamenech v kostelech v Hofu.³³ Češi v Hofu, především Jan Jiří Harant a jeho příbuzná Alžběta Janovská jsou také zmíněni ve studii Vladimíra Urbánka *Patriotismus pobělohorského exilu*.³⁴

Obecný přehled českého vystěhovalectví již od poloviny šestnáctého století do různých částí Evropy podává především studie Ferdinanda Hrejsy, přestože je podle názvu zaměřená především na Žitavsko.³⁵ Pro doplnění byly použity životopisy Komenského od Jana Kumpéry³⁶ a Josefa Polišenského³⁷ a knihy Bedřicha Šindeláře *Vestfálský mír a česká otázka*.³⁸ Odchody lidí do exilu se zabývají také některé z výše uvedených děl o rekatolizaci. Přehled o pobělohorském exilu v Německu, jeho jednotlivých fázích a hlavních střediscích exulantů podává především syntéza Eduarda Wintera.³⁹ Podobným tématem, avšak pouze pro Sasko, se zabývá ze starší literatury studie Georga Loesche,⁴⁰ nověji například Volker Ruhland,⁴¹ z české historiografie především Lenka Bobková, která se zaměřuje zejména na českou exilovou komunitu v Pirně.⁴² Významným příspěvkem ke způsobu života českých exulantů v Sasku je obsažná studie Josefa Volfa, zaměřená na město Freiberg.⁴³ Zmíněná díla mohou však jen přibližně nastínit prostředí, v němž žila Harantova rodina po odchodu za hranice, protože znázorňují podmínky v jiném říšském

³³ František TEPLÝ, *Čeští exulanti v Hofu (Příspěvek rodopisný)*, Časopis rodopisné společnosti československé v Praze, č. 2, 1930, s. 15-18.

³⁴ Vladimír URBÁNEK, *Patriotismus pobělohorského exilu*, Historické listy 4, 1995, s. 5-8.

³⁵ Ferdinand HREJSA, *Čeští exulanti od 16. století zvláště na Žitavsku*, in: Antonín FRINTA, Hugo ROKYTA (ed.), *Žitavsko v českých dějinách*, Praha 1947, s. 100-170.

³⁶ Jan KUMPERA, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*, Ostrava 1992.

³⁷ Josef POLIŠENSKÝ, *Komenský, muž labyrintů a naděje*, Praha 1996.

³⁸ Bedřich ŠINDELÁŘ, *Vestfálský mír a česká otázka*, Praha 1968.

³⁹ Eduard WINTER, *Die tschechische und slovakische Emigration in Deutschland im 17. und 18. Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte der hussitischen Tradition*, Berlin 1955.

⁴⁰ Georg LOESCHE, *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*, Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des protestantismus in ehemaligen Österreich 42-44, Wien, Leipzig 1923.

⁴¹ Volker RUHLAND, *Böhmische Exulanten in Kursachsen und der Dreissigjährige Krieg*, Dresdner Hefte 48, 1996.

⁴² Lenka BOBKOVÁ, *Pobělohorský exil v Sasku a možnosti jeho dalšího výzkumu*, in: Michaela HRUBÁ (ed.), *Víra, nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*, Ústí nad Labem 2001, s. 72-106 a táž, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621-1636*, Praha 1999, úvodní studie.

⁴³ Josef VOLF, *Čeští exulanti ve Freiberce v letech 1620 -1640*, Věstník Královské české společnosti nauk 1911, Praha 1912.

knížectví. Kromě toho byly saské exilové komunity jistě mnohem větší a významnější než ta, kterou tvořili souputníci Jana Jiřího Haranta v Hofu či Kulmbachu. Doplnující informace k soudobému exilu poskytuje také kniha Wenera Wilhelma Schnabela zaměřená na exulanty z Rakouska.⁴⁴ Schnabel rovněž v úvodu podrobně rozebírá významové odstíny pojmů „emigrant“ a „exulant.“

Bydliště, jež Jan Jiří Harant postupně v exilu vystřídal, Vohenstrauss, který v sedmnáctém století patřil do knížectví falcko-neuburského, a Hof a Kulmbach, města v tehdejší markrabství kulmbaško-bayreutském, jsou popsána v německých regionálně-historiografických spisech. Z nich byl pro tuto práci použity několikasvazková syntéza *Handbuch der Bayerischen Geschichte*.⁴⁵ Vývoj falcko-neuburského léna je popsán v prvním díle třetího svazku, o markrabství bayreuthském pojednává třetí díl téhož svazku. Politické a náboženské poměry v první polovině sedmnáctého století a důvody, proč byli čeští exulanti po krátkém pobytu nuceni opustit Vohenstrauss, jsou přehledně vyloženy v prvním svazku sborníku *Die Territorien des Reichs im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung*,⁴⁶ zaměřenému na proměny konfesí v jednotlivých říšských územích mezi lety 1500 a 1650. Rekatolizaci falcko-neuburských lén za Wolfganga Viléma Wittelsbašského se věnuje také *Der Zwang zum wahren Glauben* od Arno Herziga.⁴⁷ Kromě těchto titulů bylo čerpáno také z lokálně dějepisné knihy o dějinách Hofu.⁴⁸

K rozboru Pamětí jakožto určitého typu literárního díla a jeho srovnávání s podobnými díly byla metodologicky podnětným spisem úvodní studie J. Hrdličky k pamětem vrchnostenského úředníka Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova, zabývající se jak soudobými díly s charakterem osobních vzpomínek a rodinných kronik, tak významem pojmu „paměti.“⁴⁹ Ke srovnání Harantova spisu s podobnými díly jeho současníků a pobělohorských exulantů byla vedle výše

---

⁴⁴ Werner Wilhelm SCHNABEL, *Österreichische Exulanten in Oberdeutschen Reichsstädten*, München 1992.

⁴⁵ Max SPINDLER, Andreas KRAUS, *Handbuch der bayerischen Geschichte, Dritter Band 1, 3*, München 1995.

⁴⁶ Franziska NADWORNICEK, *Pfalz-Neuburg*, in: Anton SCHINDLING, Walter ZIEGLER (ed.), *Die Territorien des Reichs im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Land und Konfession 1500-1650, sv. 1: Der Südosten*, Münster 1992.

⁴⁷ Arno HERZIG, *Der Zwang zum wahren Glauben. Rekatholisierung vom 16 bis zum 18. Jahrhundert*, Göttingen 2000.

⁴⁸ Friedrich EBERT, Axel HERMANN, *Kleine Geschichte der Stadt Hof*, Hof 1988.

⁴⁹ Josef HRDLIČKA (ed.) *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003, úvod.

uvedených pramenů použita také studie Marie Ryantové o osobě rytíře Bořka Mateřovského, exulanta v Pirně, a jeho pamětech.⁵⁰ Z německé historiografie je přínosnou prací např. rozbor pamětí z jazykově německého prostředí pozdního středověku a raného novověku od Gabriely Janckeové.⁵¹ Podobu deníků jakožto příbuzného, ale v zásadě odlišného typu dobových svědectví přibližuje studie Petra Mati.⁵² Dokumenty osobní povahy tohoto typu zabývá např. studie Benigny von Krusenstjern⁵³ a částečně obecněji zaměřená studie Winfrieda Schulze o tzv. ego-dokumentech.⁵⁴ Informace o dobovém tisku, z něhož Jan Jiří Harant získával přehled o nejnovějších událostech, byly čerpány především ze studie Wolfganga Behringera věnované rozmachu tisku v první polovině 17. století.⁵⁵

Z množství titulů zabývajících se tematikou obřadů, zvyklostí a rodinného života v sedmnáctém století, především v šlechtickém prostředí, byly vedle obecněji zaměřených děl Richarda van Dülmena⁵⁶ a pro české prostředí Marie Koldinské⁵⁷ použity především kratší práce zaměřené úžeji na konkrétní dobové zvyklosti a rituály. Tematiku svateb v prostředí české šlechty shrnuje studie Martina Holého.⁵⁸ Pro pochopení významu příbuzných a přátel jakožto skupiny, která provázela českého šlechtice po většinu života, bylo čerpáno ze studie Václava Bůžka o dobovém pojmu „páni a přátelé.“⁵⁹ Pro tematiku umírání a smrti bylo použito především knihy Pavla Krále *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, shrnující jak obvyklé předsmrtné přípravy a pohřební rituály, tak reference o smrti

---

⁵⁰ Marie RYANTOVÁ, *Těžké časy urozeného a statečného rytíře Bořka Mateřovského z Mateřova, exulanta v městě Pirně*, in: Michaela HRUBÁ (ed.), *Víra, nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*, Ústí nad Labem 2001, s. 249-257.

⁵¹ Gabriele JANCKE, *Autobiographische Texte-Handlungen in einem Beziehungsnetz. Überlegungen zu Gattungsfragen und Machtaspekten im deutschen Sprachraum von 1400 bis 1620*, in: Winfried SCHULZE (ed.), *Ego-Dokumente: Annäherung an den menschen in der Geschichte?*, Berlin 1996, s. 73-106.

⁵² Petr MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky (Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny)*, in: FHB 18, 1997, s. 99-118.

⁵³ Benigna von KRUSENSTJERN, *Was sind Selbstzeugnisse?* Historische Anthropologie 2, 1994, č. 3, 463-471.

⁵⁴ Winfried SCHULZE, *Ego-Dokumente: Annäherung an den menschen in der Geschichte? Vorüberlegung für die Tagung Ego-Dokumente*, in: Winfried SCHULZE (ed.), *Ego-Dokumente: Annäherung an den menschen in der Geschichte?*, Berlin 1996, s. 11-30.

⁵⁵ Wolfgang BEHRINGER, *Veränderung der Raum-Zeit-Relation. Zur Bedeutung des Zeitungs- und Nachrichtenwesens während der Zeit des Dreißigjährigen Krieges*, in: Benigna von KRUSENSTJERN und Hans MEDICK (edd.), *Zwischen Alltag und Katastrophe*, Göttingen 1999, s. 39-82.

⁵⁶ Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku I*, Praha 1999.

⁵⁷ Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha a Litomyšl 2004.

⁵⁸ Martin HOLÝ, *Šlechtické sňatky v českých zemích letech 1500-1700*, Praha 2003.

⁵⁹ Václav BŮŽEK, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, ČČH 2, 2002, s. 229-264.

blízkých příbuzných v dobových pramenech,⁶⁰ dále pak studii Benigny von Krusenstjern, zkoumající podle německojazyčných raně novověkých pamětí a rodinných kronik rozdíly mezi popisem „dobré“ a nepatřičné smrti.⁶¹ K fenoménům zázraků a jejich vnímání bylo vedle výše uvedených pramenů využito především studie Renaty Dürrové, pojednávající o zázracích a proroctvích v luteránském prostředí. Autorka navíc popisuje dva případy, které se udály v době, kdy psal Jan Jiří Harant své Paměti.⁶² Harantových zpráv o proroctví lidových vizionářů se dotýká studie Josefa Volfa Kristofa Kottera Vidění a Zjevení,⁶³ v níž je popsána kniha o proroctvích, kterou měl Jan Jiří k dispozici. Cenné informace poskytla rovněž studie Hartmuta Lehmana zaměřená na zázraky spojené s přírodními katastrofami, téma, které není v soudobých pramenech nikterak vzácné.⁶⁴ Pasáže věnované působení „temných sil,“ d'ábla a čarodějnic, byly doplněny informacemi z knih *Strach na Západě ve 14.-18. století* od Jeana Delumeaua a *Hon na čarodějnice* od Bedřicha Šindeláře.⁶⁵

---

⁶⁰ Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.

⁶¹ Benigna von KRUSENSTJERN, *Seliges Sterben und böser Tod. Tod und Sterben in der Zeit des Dreißigjährigen Krieges*, in: Benigna von KRUSENSTJERN und Hans MEDICK (edd.), *Zwischen Alltag und Katastrophe*, Göttingen 1999, s. 469-485.

⁶² Renate DÜRR, *Prophetie und Wunderglauben-zu den kulturellen Folgen der Reformation*, in: *Historische Zeitschrift* 281/1, 2005, s. 3-32.

⁶³ Josef VOLF, *Kristofa Kottera Vidění a Zjevení*, ČČM 85, 1911, s. 209-222.

⁶⁴ Hartmut LEHMANN, *Miracles within Carastrophes: Some Examples from Early Modern Germany*, in: *Studies in Church History* 41, 2005, s. 321-334.

⁶⁵ Bedřich ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, Praha 1986.

2. Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdrůžic do roku 1628

a) Rodina

Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdrůžic, syn Jiřího Haranta a Marjany z Janovic, se narodil roku 1580 na hradě Klenové v jihozápadních Čechách poblíž Plzně a Nýrska. Pocházel ze starého západočeského vladyckého rodu, jehož původ lze vysledovat do 14. století. Jako jeho zakladatel se uvádí Harant z Polžic, který zemřel v roce 1336, zatímco druhý predikát pochází od dalšího předka, Buška z Bezdrůžic, jehož úmrtí se datuje do roku 1420.⁶⁶ Obě místa ležela v těsném sousedství a od roku 1548 tvoří Polžice součást Bezdrůžic. Potomkem obou zemanů byl děd Jana Jiřího Jindřich Harant z Polžic a Bezdrůžic na Dlouhém Derflíně, který zemřel v roce 1541. Z jeho manželství s Brigitou z Háje se narodil Jiří Harant z Polžic. Byl čtyřikrát ženatý a zplodil celkem čtrnáct potomků. Všechny jeho manželky pocházely z blízkého sousedství, ze starobylých, ačkoliv nepříliš významných rytířských rodin, které spolu udržovaly vzájemné styky a obvykle uzavíraly sňatky mezi sebou. S první manželkou Annou Rochcovnou z Otova měl sedm dětí, syny Jindřicha, Bohuslava a Jana Bořivoje a dcery Brigitu, Johanku, Reginu a Lidmilu. O dcerách scházejí jakékoli údaje. Ze synů žil po narození Jana Jiřího pouze Jindřich, narozený v roce 1543. Bohuslav zemřel v roce 1562, zatímco Jan Bořivoj na Vrhavči⁶⁷, o jehož životě

---

⁶⁶ Prameny pro genealogii harantovského rodu vyjmenoval a shrnul J. Racek ve své monografii o Kryštofu Harantovi, Jan RACEK, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic a jeho doba 2, Život, poznámky v textu a přílohy*. Patrně nejvýznamnějším dokumentem je dekorativní rodokmen v podobě stromu a doplněný erby, malovaný na pergamenu. Pochází z poloviny sedmnáctého století a je uložený ve sbírkách Městského vlastivědného muzea v Čáslavi. Jeho fotokopii otiskl Racek v druhé díle monografie a doplnil ji pro větší přehlednost překresleným schématem. Racek se domnívá, že tento rodokmen byl původně součástí německého překladu cestopisu Kryštofa Haranta, sepsaného Janem Jiřím před rokem 1638.

Další prameny: *Památník Kryštofa Viléma Haranta z Polžic a Bezdrůžic* z roku 1631, uložený v Národním muzeu v Praze, pojednání o rodu Harantů ve třetím svazku genealogií Bartoloměje Paprockého z Hlohov (*Diadochu id est succesio: jinak Posloupnost knížat a králův českých, biskupův i arcibiskupův pražských a všech třech stavů slavného království českého, tj. panského, rytířského a měšťského*, Praha 1602, svazek III), též genealogické tabulky sestavené Bohuslavem Balbínem (Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea Historiæ Regni Bohemiae, Decas II, Liber Praha 1687-1688*. Balbínův rodokmen je rovněž otištěn v Rackově monografii. Významným pramenem je též příručka *Genealogie*, původně ve sbírkách Německého historického spolku, nyní v brněnském archivu. Genealogické nákresy k rodu Jana Jiřího Haranta a jeho manželky Lidmily Příčovské a Sabiny z Waldenfelsu, zaznamenávající bohužel pouze jednu rodovou linii, jsou otištěny v Schebkově edici úvodu k rukopisu německého překladu cestopisu Kryštofa Haranta (E. SCHEBEK, *Aus dem Leben des böhmischen Freiherrn*, s. 275-277.

⁶⁷ Takto ho uvádí J. RACEK, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic 2*, s. 85.

ani bližších okolnostech smrti jinak bohužel není známo téměř nic, zemřel v roce 1572 v námořní bitvě s Turky. Jindřich zastával po několik let místo výběřčího posudného v plzeňském kraji. Jeho příbuzný Jakub z Janovic o něm nelichotivě prohlásil, že „není víry hoden jako pes“⁶⁸. Zemřel v roce 1603. Byl dvakrát ženatý. První manželství uzavřel s Annou z Janovic, která pocházela ze stejného rodu jako matka Jana Jiřího. Zemřela bezdětná již v roce 1566. S druhou manželkou Anížkou Bechyňovou z Lažan měl Jindřich Harant dceru Annu Dorotu, provdanou za Jiřího Příchovského na Dlažově. V roce 1628 se obě příbuzné Jana Jiřího, tehdy již ovdovělé, připojily k jeho rodině na cestě do emigrace. Anížka Harantová záhy zemřela v Hofu, zatímco její dcera se v roce 1634 s dětmi, dcerou a synem, vrátila do Čech, patrně za svým nejstarším synem Jindřichem Oldřichem, který zůstal v Čechách na Dlažově. Zemřela tam v roce 1646.

Po smrti první manželky v roce 1552 uzavřel Jiří Harant postupně dvě krátká a bezdětná manželství s Johankou Černínovou z Chudenic a Marjanou z Předenic. Jeho čtvrtá manželka Marjana (uváděna též jako Marie Anna) z Janovic se narodila v roce 1543. Byla to dcera Jindřicha z Janovic, sídlícího na hradě Janovicích nad Úslavou, a jeho manželky Evy z Jemničky. Z tohoto manželství, uzavřeného v roce 1562, vzešel Kryštof, známý cestovatel a hudebník, narozený v roce 1564. O rok později se narodil Adam a konečně v roce 1680 Jan Jiří, přinejmenším o generaci mladší než Jindřich a také od obou vlastních bratrů oddělený značným věkovým odstupem. Adam žil na Klenové a zemřel v roce 1617. V manželství s Evou z Malovic zplodil tři syny, Jana Jindřicha, zabitého v roce 1614 v souboji příbuzným Štěpánem z Janovic,⁶⁹ Kryštofa Bohuslava, který zemřel v roce 1616 a Jana Jiřího mladšího, svého dědice, který žil do roku 1642.

Jiří Harant měl se poslední manželkou též další čtyři dcery Evu, Mandalénu, Žofii a Juditu. Data jejich narození nejsou známa, v době otcova úmrtí však byly všechny dosud neprovdané a patrně nedospělé. Eva zemřela již v roce 1586. Žofie byla provdána za Adama z Klenové a na Přestavlcích. Mandalena uzavřela manželství s jiným členem téhož rodu Příbíkem z Klenové a Janovic, který se stal spoluvlastníkem Klenové, někdejšího sídla svých předků. Ze tří synů z tohoto manželství jsou v Pamětech zmíněni nejstarší Jan Kryštof, který zemřel v roce 1624

---

⁶⁸ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl 9*, s. 159.

⁶⁹ Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov, díl I, 1. část*, s. 467.

na následky zranění, a Přibík, zabítý v potyčce s příbuznými na svatbě nejstarší dcery Jana Jiřího v roce 1625.⁷⁰ Osudy Judity nejsou známé.

Jiří Harant z Polžic se svým způsobem života bezesporu vyčlenil z řady svých předků. Ve věku devatenácti let navštívil zemi značně vzdálenou a pro Středoevropana exotickou, neboť se účastnil výpravy císaře Karla V. do Alžíru v roce 1541. Během své následující životní dráhy absolvoval velmi úspěšnou kariéru, přinejmenším v mezích své stavovské příslušnosti. Účastnil se zasedání zemského sněmu a několikrát tam zastával úlohu relátora rytířského stavu. Později získal místo hejtmana plzeňského kraje a nakonec se stal přisedícím zemského soudu a císařským radou.⁷¹

Jiří Harant byl rovněž pečlivým hospodářem. Není známo, jaký majetek zdědil po rodičích. Disponoval však určitým peněžním obnosem, díky němuž si vytvořil vlastní doménu v plzeňském kraji. V roce 1553, tedy již po smrti své první manželky, si koupil menší panství za 3325 kop grošů českých od Adama ze Šternberka na Zelené Hoře, nejvyššího komorníka království českého. Koupě zahrnovala hrad Klenovou, dvůr k němu přináležející a stejnojmenné městečko, rovněž mlýn pod hradem, sladovnu, pivovar i potůček, „*který jde na rybníčky*.“ K tomu dále vsi Loučany, Javor, Hynkovice, opuštěnou ves Týnec s pustou tvrzí, podací v Týnci, ve Lhotě kmecí dvůr a náležející podací a konečně ves Vacovy, které držel prodejce v zástavě od Markéty z Žihobce.⁷² Již v příštím roce odprodal Jiří Harant z tohoto majetku málo užitečné zpustlé zboží týnecké Bořivoji z Rochcovi z Otova, příbuznému své zesnulé manželky.⁷³ Později, v roce 1568, své panství znovu rozmnožil o vsi Křepice (Chřepice) a Němčice, koupené od Silvestra Mlazovského z Těšnice.⁷⁴ Tento majetek po sobě zanechal v neztenčené podobě a výše peněžních částek, odkázaných v závěti manželce a dcerám svědčí o prospívajícím hospodářství. Zasluhu na tom jistě měla i paní Marjana, jak o tom svědčí manželova pochvalná zmínka v závěti.⁷⁵

⁷⁰ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 18.

⁷¹ Ke kariéře Jiřího Haranta z Polžic a Bezdrůžic: J. RACEK, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic 2*, s. 13-14 a Marie KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha 2004, s. 16-17.

⁷² August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl 9*, s. 157. Kupní smlouva je zapsaná v deskách zemských, DZ II, KV 17. Sedláček označuje Klenovou jako zámek, v té době však měla dosud podobu gotického hradu.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ M. KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic*, s. 19.

⁷⁵ Závět Jiřího Haranta je v deskách zemských, Národní archiv Praha, DZV 22 H 4.

Klenovou si zvolil otec Jan Jiřího za své nové sídlo a v příštích letech se podepisoval Jiří Harant z Polžic a Klenové. Hrad byl vystavěn na strmé skále nad říčkou Jelenkou, přítokem Úhlavy. Náležel do pásu hradů a pevností v pohraničí podél stezky vedoucí přes Železnou Rudu k Řeznu, společně s Opálkou, Janovicemi, Bystřicí, Dolany, Pajrkem a Komošínem. Jako její první majitel se uvádí na konci 13. století Bohuslav z Klenové. Vladykové z tohoto rodu drželi hrad až do prvních let 16. století. Od té doby se vystřídalo na Klenové více krátkodobých majitelů.⁷⁶ Členové harantovského rodu zde sídlili zhruba osmdesát let. V době, kdy ji Jiří Harant koupil, měla Klenová podobu gotického hradu opatřeného mohutným opevněním. Nový majitel ji jako pravý renesanční šlechtic nechal přestavět v reprezentativní sídlo. Budovu purkrabství byla vyzdobena renesančními sgrafity, jejichž zbytky se zachovaly dodnes. Arkýř na této budově byl ozdoben aliančním znakem erbu Harantů a rytířů Janovských z Janovic. Také na stěny sálu v patře dal klenovský pán vymalovat rodový erb spolu se znaky příbuzných a spřátelených rodů. Klenová je od té doby označovaná v pramenech jako zámek.⁷⁷ Svou novou podobou se odlišila od příbytků jiných místních šlechticů z rytířského stavu, což byly obvykle skromnější hrady nebo tvrze, ačkoliv rodiče Marjany Harantové z Janovic ve stejné době podobně přebudovali své sídlo, tvrz Janovice nad Úhlavou.⁷⁸ Podle M. Koldinské svědčí snahy o reprezentaci a připodobňování se stylu bydlení předních českých šlechticů tehdejší doby jak o ctižádosti, tak o rozšířeném obzoru otce Jana Jiřího, překračujícím obvyklé hranice, v nichž setrvávala většina venkovských rytířů.⁷⁹ V tomto ohledu se otcí podobal patrně pouze Kryštof, bezpochyby nejproslulejší člen harantovského rodu.

Lze se domnívat, že manželství rodičů Jana Jiřího bylo vcelku harmonické a spokojené. Ve své závěti se Jiří Harant z Polžic na Klenové projevuje především jako milující a starostlivý manžel. Své manželce vyměřuje do všech podrobností prostory k obývání a užívání na Klenové a přidělený majetek. Opakovaně vyslovuje přání, aby nebyla, společně se svými dcerami, které s ní měly žít, pokud se neprovádají, v užívání ničeho omezovaná svými syny a aby všichni pospolu setrvávali ve

---

⁷⁶ M. BĚLOHLÁVEK, a kol., *Hrady, zámky a tvrze 4*, Praha 1985, s. 142.

⁷⁷ Například v závěti Jiřího Haranta z Polžic a Bezdrůžic.

⁷⁸ K tomu A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl 9*, s. 136-145.

⁷⁹ M. KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic*, s. 16-17. Srv. Václav BŮŽEK, *Domácnosti nižší šlechty v předbělohorských Čechách. Pokus o typologii*, in: Lenka BOBKOVÁ (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století*, Ústí nad Labem 1992, s. 43, k souvislosti mezi politickým postavením šlechtice a celkové kulturní úrovně a reprezentativnosti jeho sídla.

svornosti.⁸⁰ Když stanovuje výši jejího vdovského věna, k základní částce vypočtené podle věna, které přinesla do manželství, připojuje navíc z lásky další díl. K tomu pak ještě přidává odměnu za její zásluhy pečlivé hospodyně, která „*při hospodaření nemalou práci vedla*.“⁸¹ Marjana z Janovic však zemřela již v roce 1587, přežila tedy svého muže o pouhé tři roky.

V uvedené závěti pána na Klenové nebyly vyměřeny jednotlivé podíly, které by připadaly jeho synům, pouze úděl pro vdovu a výše věna, jež mají dědicové vyplatit jeho dcerám, pokud se vdají. Rok po jeho smrti si synové rozdělili dědictví tak, že sídlo i ostatní pozemky připadly rovným dílem Kryštofovi a Adamovi. Nejstarší Jindřich a nejmladší Jan Jiří měli dostat vyplaceno 10 000 kop grošů, po odečtení dluhů Jindřicha Haranta činila čistá částka 7000. Kromě toho si zmínění bratři měli vybrat svůj podíl z dobytka náležejícího rodině a ze zámeckého inventáře, jmenovitě zbroje, ložního prádla a cínového i stříbrného náčiní. V dědické smlouvě se také připomínají povinnosti „bratrů nedílných“ Kryštofa a Adama vůči matce a sestřím.⁸² V roce 1608 tři bratři, již po smrti Jindřicha, stručným vkladem do desk zemských potvrdili, že každý z nich převzal svůj díl a jsou tedy mezi sebou vyrovnáni.⁸³

Zatímco Adam žil na Klenové až do své smrti, Kryštof záhy přenechal svůj podíl Přibíkovi z Klenové a Janovic a jeho manželce, své sestře Mandaléně. Na Klenovou se tak vrátil potomek jejích původních vlastníků. Oba majitelé panství se vyznačovali prudkou povahou, zálibou ve výtržnostech a pravděpodobně nepříliš vynikajícím charakterem.⁸⁴ Jeden i druhý vyprovokovali několik soubojů nebo rvaček, které končily soudní pří. Přibíkovi synové Přibík mladší a Vilém patrně zdělili otcovu povahu i záliby.⁸⁵ Přibík z Klenové sešel ze světa násilnou smrtí - v roce 1609 byl utlučen k smrti venkovany u Litoměřic, když odtamtud odváděl svého zběhlého poddaného. Po něm drželi klenovkou část jeho synové, zatímco vdova Mandalena z Polžic a Bezdrůžic dožila v Klatovech. V roce 1619 měl být hrad jakožto důležitý opěrný bod v kraji obsazen posádkou stavovského vojska, nejmladší z bratří Vilém se však postavil proti tomu a v důsledcích tím zachránil svůj

⁸⁰ Závět Jiřího Haranta z Polžic a z Klenové, DZV 22 H 4.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Dědická smlouva mezi syny Jiřího Haranta je zahrnuta v zemských deskách, Národní archiv Praha, DZV 68. Na věna sester měli přispět všichni bratři rovným dílem.

⁸³ Národní archiv Praha, DZV 138.

⁸⁴ August Sedláček připisuje Adamovi i Přibíkovi bujnou povahu, A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl 9*, s. 159. J. Racek poznamenává o Adamovi, že nevyňikal duševními vlastnostmi. J. RACEK, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic a jeho doba 2*, s. 85.

⁸⁵ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl 9*, s. 159.

majetek před pobělohorskými konfiskacemi.⁸⁶ Vilém se stal držitelem celé polovice poté, co jeho nejstarší bratr Jan Kryštof v roce 1624 zemřel, zatímco Přibík mu už v předchozím roce odprodal svůj díl. Sám se však rozhodl usadit v Klatovech a panství prodal strýci Vilému staršímu z Klenové, V roce 1640 je koupil Jiří Adam z Martinic, nejvyšší kancléř království českého, držitel nedaleké Opálky.

Podíl náležející Adamovi Harantovi po otcově smrti zdědil Jan Jiří Harant mladší. Za příklon k vzbuřeným stavům byl potrestán tak, že jeho majetek upadl v manství. Statek tehdy zahrnoval druhou polovinu hradu a vsi Klenová s poplužním dvorem, dále pak poloviční vlastnictví pustých vsí Loučeny, Křepice a Němčice.⁸⁷ Jan Jiří mladší jej tedy přijal jako léno a dožil na Klenové nezanechav dědice. Po jeho smrti v roce 1646 propadla jeho část odúmrtí a jeho novým vlastníkem se stal opět kancléř Martinic, který tak ve svých rukou znovu sjednotil obě poloviny rozděleného panství. Císař Ferdinand III. mu jej na základě dřívějšího slibu udělil jako svobodný statek, který byl jako takový vymazán z desk dvorských a vložen zpět do desk zemských.⁸⁸

Kromě Jana Jiřího staršího a jeho potomstva, o nichž pojednává následující kapitola, pokračoval v té době harantovský rod ještě skrze děti jeho staršího bratra Kryštofa Haranta, jehož osudy jsou obecně známé natolik, že je není na tomto místě nutné přibližovat.⁸⁹ Z jeho krátkého prvního manželství s Evou Černínovou z Chudenic vzešly dvě děti, Vilém Humprecht a Lidmila Kateřina, které však v dětském věku zemřely. Z druhého manželství s Barborou Mířkovskou z Tropčic, vdovou po Janu Škopkovi z Bílých Otradovic, měl jednu dceru, provdanou za barona z Puchheimu,⁹⁰ a s třetí manželkou Annou Salomenou Hradišťskou z Hořovic čtyři děti. Nejmladší z nich, dcerka Sibyla zemřela ve věku pěti let a Jan Jiří zaznamenal její dojemná poslední slova o nejmilejším tatíčkovi, k němuž se odebere.⁹¹ Nejstarší syn Jan Vilém, narozený v roce 1610, se stal vojenským důstojníkem v armádě Albrechta z Valdštejna a dosáhl hodnosti podplukovníka. Oženil se s Barborou Alžbětou Křineckou z Ronova, dědičkou panství Jilemnice a zámku v Rokytnici a zemřel v roce 1643. Druhorozený Leopold Jiří si zvolil rovněž kariéru ve vojsku, stal

---

⁸⁶ *Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl 4, s. 143.*

⁸⁷ T. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 136.

⁸⁸ Tamtéž, s. 160.

⁸⁹ Základními tituly pojednávajícími o této pozoruhodné osobnosti jsou citované monografie M. Koldinské a J. Racka.

⁹⁰ M. KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic*, s. 419.

⁹¹ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 22-23.

se plukovníkem a mimo to získal hodnost stolníka u císařského dvora. V roce 1652 padl v souboji s jiným důstojníkem, který údajně napadl památku jeho otce. Konečně Václav Rudolf, narozený roku 1616, vstoupil do řádu bosých augustiniánů v Táboře. Pod jménem Augustin od svaté Kláry z Montefalca zde dosáhl hodnosti převora, později byl převorem kláštera téhož řádu v Praze na Novém Městě. Zemřel v roce 1648.⁹²

Z manželství Jana Viléma s Barborou z Ronova se narodila jedna dcera a synové Kryštof Gottfried a Vilém Adolf. Mladší z nich se stal rovněž vojákem. Oženil s Annou Františkou ze Schönefeldu a zanechal po sobě tři děti, dvě dcery a syna. V roce 1675 padl v potyčce s Francouzi poblíž Štrasburku. Jeho syn, pravnuk Kryštofa Haranta z Polžic František Pavel byl posledním známým mužským potomkem rodu Harantů z Polžic a Bezdrůžic, jeho smrtí v roce 1628 v Krchlebech rod s největší pravděpodobností vymřel.⁹³ Byl sice ženatý s Marií Josefou Carretovou z Millesima, nejsou však důkazy o tom že by z toho manželství vzešli nějakí potomci, ačkoliv se vyskytly pokusy odvozovat od Františka Pavla Haranta původ současně žijících rodin s tímto příjmením.⁹⁴ Novodobí Harantové s největší pravděpodobností nemají s Haranty z Polžic a Bezdrůžic žádnou spojitost.

b) Jan Jiří Harant z Polžic před odchodem do exilu

O životě Jana Jiřího Haranta z Polžic před odchodem z Čech není známo příliš mnoho. Sám v Pamětech nepíše téměř nic o své minulosti a v prvních letech psaní (mezi léty 1624 a 1628) podává jen velmi sporné informace o svém současném životě. Po otcově smrti starosti o jeho výchovu a vzdělání převzal bratr Jindřich, který by podle věku mohl sám být jeho otcem. Jiří Harant v závěti nestanovil Janu Jiřímu žádného poručníka, ačkoliv svým dcerám jich jmenoval hned několik, včetně své ženy, kterou jmenoval hned na prvním místě. Ohledně Jana Jiřího však projevil přání, aby se Jindřich postaral o jeho vzdělání, jmenovitě v latině a němčině „a

---

⁹² J. RACEK, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic a jeho doba 2*, s. 71-72 a 87; M. KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic*, s. 421-423. Racek data narození obou starších synů uvádí pouze přibližně.

⁹³ J. RACEK, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic a jeho doba 2*, s. 87.

⁹⁴ K tomu podrobně J. RACEK, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic a jeho doba 2*, s. 87-88.

*jiných ctnostech.*⁹⁵ Jindřich rovněž zastupoval bratra „*léta nemajícího*“ v dědické smlouvě z roku 1585.⁹⁶

Vzdělání, na nějž kladl jeho otec důraz, dostal Jan Jiří s největší pravděpodobností v městské partikulární škole. Synové z urozených rodin v předbělohorské době mohli být vyučováni přímo doma soukromými učiteli nebo navštěvovat soukromé školy na šlechtických sídlech, obojí však bylo značně nákladné.⁹⁷ Větší část mladých šlechticů proto chodila společně s měšťany do městských škol nebo do škol klášterních, do jezuitských kolejí či jinak konfesijně orientovaných ústavů.⁹⁸ V případě synů Jiřího Haranta nepřipadala zámecká škola v úvahu i z toho důvodu, že se žádná nenacházela v blízkém okolí. Naproti tomu zde byly kvalitní vzdělávací ústavy v Plzni, Klatovech a Domažlicích, případně i klášterní škola v Kladrubech.⁹⁹ Volbu školy v neposlední řadě ovlivňovala také konfesijní příslušnost. V Plzni, tradičně katolickém městě, byla městská škola vedená jezuitou, zatímco v Klatovech a Domažlicích, jako ve většině českých královských měst, převažoval utrakvistický živel a zdejší partikulární školy byly pod správou Univerzity Karlovy.¹⁰⁰

Na tomto místě se dostáváme k otázce, v jaké náboženské víře byl Jan Jiří vychován. Autorem Pamětí byl horlivý evangelík, který volil raději nejistý život v cizině než změnu víry. Pocházel však z katolického rodu. Katolíkem byl i jeho otec a jeho starší sourozence z obou plodných manželství vychoval s největší pravděpodobností ve stejné víře. Na konci 16. století však už byl rod Harantů z Polžic a Bezdruzic nábožensky rozrůzněný¹⁰¹ a většina jeho příslušníků se stala evangelíky. Strýc Jana Jiřího Jan Harant, který zemřel bezdětný v roce 1620, zůstal do smrti katolíkem, jak prokazoval Jan Jiří coby jeho nejbližší žijící příbuzný

⁹⁵ Závěť Jiřího Haranta z Polžic a z Klenové, DZV 22 H 4.

⁹⁶ Dědická smlouva mezi syny Jiřího Haranta, DZV 68.

⁹⁷ K výchově šlechtických dětí Martin HOLÝ, *Výchova a vzdělání české a moravské šlechty v 16. a v první třetině 17. století*, FHB 21, 2005, s. 111-210, dále např. Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha-Litomyšl 2001, s. 45-51; Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 301-327 a řada dílčích studií.

⁹⁸ Podle M. Holého nenavštěvovali šlechtičtí synové příliš často městské partikulární školy, ačkoliv jednotlivé případy sám dokládá, M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání české a moravské šlechty*, s. 133-135.

⁹⁹ J. VACEK, *Skladba šlechtické společnosti plzeňského kraje 2*, s. 84. V plzeňském kraji byly dále školy v Horšovském Týně a Tachově, ty však, dle citované studie, nedosahovaly úrovně svrchu jmenovaných. Obě byly luteránské a německy orientované.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Jan Blahoslav ČAPEK, *K problematice osobnosti Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic*, in: *Náboženská revue církve československé* 29, 1958, s. 127.

v dopise českému místodržitelství o dva roky později.¹⁰² O Kryštofovi se všeobecně soudí, že byl po většinu svého života rovněž katolíkem a víru podobojí přijal teprve za stavovského povstání nebo v letech bezprostředně mu předcházejících.¹⁰³ Pro to, že by přestoupil již předtím, jak se domnívali někteří historici,¹⁰⁴ neexistují přesvědčivé důkazy.

Na druhou stranu je možné, ačkoliv ne prokazatelné, že sám Jiří Harant ke sklonku života změnil vyznání nebo přinejmenším s evangelickou vírou sympatizoval. Nasvědčovala by tomu i skutečnost, že společně se synem Jindřichem na zemském sněmu v roce 1575 vyslovil pro uznání České konfese.¹⁰⁵ V tomto případě by se to však týkalo skutečně až posledních let jeho života, neboť ještě syna Kryštofa bezpochyby vychoval v katolické víře.¹⁰⁶ Zemřel ostatně, když byly jeho nejmladšímu synovi pouhé čtyři roky a jeho výchovu tedy již příliš neovlivnil. Pokud jde o Jindřicha, který měl patrně na Jana Jiřího rozhodující vliv, je celkem pravděpodobné, že se v pozdějších letech svého života stal evangelíkem. Svědčilo by o tom i náboženské přesvědčení jeho druhé manželky a dcery, které, stejně jako Jan Jiří, pro svou víru odešly v roce 1628 ze země. K utrakvismu se ostatně před rokem 1628 hlásil také syn zbývajících z bratrů Adama Jan Jiří mladší.

Pokud byl Jan Jiří starším bratrem skutečně vychováván ve víře podobojí, navštěvoval zřejmě městskou školu v Klatovech. Ta byla nejbliže jeho bydlišti a měla velmi dobrou úroveň. Patřila k jádru sítě partikulárních škol vedených pražskou univerzitou již v době předhusitské. Za správce takových škol bývali dosazováni mladí bakaláři a mistři z univerzity. Ke konci 16. století získávaly na významu,

---

¹⁰² Národní archiv, fond SM/H 120/17, č. 1, 2, 4, 6. Jan Jiří reagoval na nedávné nařízení místodržících, aby se přihlásili dědici osob zemřelých v průběhu stavovského povstání. Protože zesnulý nebyl mezi rebely, prosí v dopise místodržícího, aby bylo zachováno jeho dobré jméno a jeho jmění pro dědice. K dopisu jsou jako důkazy přiloženy tři listy: dopis Jana Haranta z roku 1619, v němž se omlouvá z účasti na sjezdu stavů, ale posílá za sebe zástupce, a svědectví dvou rytířů, psaná týmž písařem, že nebožtík byl „člověk katolicky sprostný a pokořený“ a nebyl v žádné stavovské radě.

¹⁰³ Např. M. Koldinská klade jeho přestup mezi léta 1615 a 1618. Viz M. KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic*, s. 324.

¹⁰⁴ Převážně evangelicky orientovaní historikové, např. J. B. ČAPEK v citované studii. Otázku Kryštofova náboženského přesvědčení podrobně zpracoval J. RACEK, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic a jeho doba 2*, především s. 47-51. Polemizuje zde především s názory publikovanými v disertačních pracích Jaroslava CHARVÁTA a Jiřího BERKOVCE. Nejnověji o tom M. KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic*, s.323-327.

¹⁰⁵ K tomu např. J. B. ČAPEK, *K problematice osobnosti Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic*, s. 127.

¹⁰⁶ J. Racek píše přímo o přísně katolické výchově, J. RACEK, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic a jeho doba 2*, s. 48. Za zcela neudržitelný je považován názor Stanislava Součka (Stanislav SOUČEK, *Kamil Krofta. J. A. Komenský v českých dějinách (recenze přednášky)*), *Naše věda* 13, 1932, s. 147), že Jiří Harant byl v té době českým bratrem a stejnou víru zastával po celý život i Kryštof.

neboť na ně byla přesunuta část učiva, které se dříve přednášelo až na univerzitě.¹⁰⁷ Městská škola v Klatovech bývala v prvních letech 16. století utrakvistická, od čtyřicátých let se pod přikláníla k luterství pod vlivem pražských bakalářů sympatizujících s učením Filipa Melanchtona.¹⁰⁸ V té době byl ostatně rektorem univerzity dvakrát zvolen mistr Martin Klatovský. Absolventi školy nezřídka odcházeli studovat na evangelické univerzity do Wittembergu a Lipska. V době sílící konfesionalizace a vyostřování náboženských sporů na konci šestnáctého a v prvních letech sedmnáctého století se Klatovy nacházely v jedné z oblastí, v nichž spolu soupeřily jezuitské Klementinum a Univerzita Karlova o vliv ve školství.¹⁰⁹

Jako v ostatních městských partikulárních školách pod univerzitní správou byla výuka vedena především v latině, s výjimkou krátkého českého období za husitství. Po polovině šestnáctého století zde kvetlo latinské písemnictví, zejména psaní poezie,¹¹⁰ Janu Jiřímu zde tedy bylo nepochybně poskytnuto vzdělání v jazycích, jaké si otec pro něj přál.¹¹¹ Z oblasti vymezené okolím Klatov, Domažlic, Sušice, Strakonice, Vodňan, Prachatic a Pacova pocházel velký počet bakalářů univerzity.¹¹² Klatovská škola se mohla pochlubit žáky, kteří dosáhli významného postavení na akademické půdě. Studovali zde Martin Bacháček z Nauměřic, působící ve třech obdobích jako rektor Univerzity Karlovy,¹¹³ významný právník Pavel Kristián z Koldína či univerzitní profesori Martin Farář a Šimon Skála z Kolínce¹¹⁴ a známý mistr Jan Campanus Vodňanský.¹¹⁵

Po dosažení patřičného vzdělání začal Jan Jiří vést samostatný život. Za zděděné peníze koupil pozemkový majetek, jehož celkový rozsah není znám. Patřila mu tvrz v Habarticích a část této vsi a přilehlých pozemků, zatímco druhý díl náležel klatovské obci. Ve smlouvě z roku 1608 je uveden sezením na Velkých Hošticích, další tvrzi v blízkém okolí Klatov. V roce 1601 se oženil s Lidmilou Příchovskou z Příchovic, dcerou Fridricha Příchovského, tedy opět původem ze starého

---

¹⁰⁷ Jiří PEŠEK, *Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století*, AUC-HUCP 30/2, 1990, s. 45.

¹⁰⁸ J. VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov 1, 2. část*, s. 1438.

¹⁰⁹ J. PEŠEK, *Univerzitní správa městských latinských škol*, s. 48.

¹¹⁰ J. VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov 1/2*, s. 1435 a 1449.

¹¹¹ Viz závěť Jiřího Haranta, DZV 22 H 4.

¹¹² J. PEŠEK, *Univerzitní správa městských latinských škol*, s. 50.

¹¹³ K této osobnosti a jejímu působení v úřadu rektora např. Jiří PEŠEK, *M. Martin Bacháček z Nauměřic-rektor univerzity pražské*, AUC-HUCP 19/1, 1979, s. 73-94 a též, *Univerzitní správa městských latinských škol*, s. 41-58.

¹¹⁴ J. VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov 1/2*, s. 1455.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 1440.

vladyckého rodu usedlého v kraji. Do téhož rodu se provdala Harantova neteř Anna Dorota. Nevěsta se narodila roku 1578 na Lažanech. Její matka Amálie z Janovic byla vzdálená příbuzná matky Jana Jiřího. Z manželství vzešlo celkem třináct dětí, z nich se však pouze sedm, čtyři synové a tři dcery, dožilo dospělého věku: Eva Kryzelda, Jiří Fridrich, Jan Ratold, narozený v roce 1610, Adam Rudolf, narozený roku 1613, Sibyla Mandalena, Kryštof Vilém, narozený v roce 1616, a Alžběta Marjana. Krátce po narození nebo v dětství zemřeli Marjana Kateřina (1607), Anna Amabilie (Amálie; ještě téhož roku), Kryštof Vilém - první syn toho jména (1615), Lidmila Kateřina (1619) a Jindřich Lipold (1626).¹¹⁶ O tom, že manželství bylo šťastné, svědčí zapsané vzpomínky Jana Jiřího na manželčiny poslední chvíle života a láskyplná slova, která si tehdy mezi sebou vyměnili.¹¹⁷

Svým způsobem života Jan Jiří Harant zřejmě nijak nevybočoval z řad nepříliš majetné nižší šlechty v kraji. Oproti otcovu hradu Klenová nebylo jeho sídlo v Habarticích zřejmě nijak výstavným, reprezentativním sídlem. A. Sedláček se o nich zmiňuje teprve po polovině 17. století jako o zámečku.¹¹⁸ Naproti tomu publikace Hradů, zámků a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku z r. 1985 uvádí, že vladycký dvorec ve vsi, již tehdy rozdělené, existoval již v roce 1379. Tento středověký dvorec však autoři neztotožňují s Harantovou tvrzí a přiklánějí se k možnosti, že novější sídlo postavil sám Jan Jiří.¹¹⁹ V roce 1739 je tvrz ve vsi označená jako velmi sešlá a pustá, dnes se z ní zachovaly pouze zbytky valů v lese za Habarticemi.¹²⁰ Stručný popis její podoby v době, kdy na ní sídlili Harantové, je obsažen v prodejní smlouvě z roku 1631. Je uvedena jako „dvůr od kamene vystavený“, s přílehlými hospodářskými budovami, štěpnicemi, zahradou „pro všeliké vaření“ a poplužím.¹²¹ O vnitřním vybavením tvrze se lze pouze dohadovat

---

¹¹⁶ Narození a úmrtí Jindřicha Lipolda, nejmladšího z dětí, je zaznamenáno v Pamětech. Úmrtí dcery Lidmily Kateřiny je v dekorativním rodokmenu Harantů datováno na rok 1629. Je to zřejmě chyba, neboť v Pamětech o tom chybí zmínka a v roce 1628 se Jan Jiří zmiňuje o tom, že odešel do exilu s třemi syny a dvěma dcerami, tedy Sibylou Mandalenou a Alžbětou Marjanou. V rodokmenu vypracovaném Balbínem je naproti tomu datum úmrtí pravděpodobně správně kladeno do roku 1619. Jan Jiří se bohužel v Pamětech nezmiňuje o svých dětech, které zemřely před rokem 1624, pouze v souvislosti se smrtí Ludmily Příchovské uvádí, že z jejich manželství vzešlo třináct dětí.

¹¹⁷ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 31.

¹¹⁸ A. SEDLÁČEK, *Hradů, zámků a tvrze království českého, díl 9*, s. 169.

¹¹⁹ M. BĚLOHLÁVEK a kol., *Hradů, zámků a tvrze 4*, s. 77.

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ Prodejní smlouva mezi Jiřím Fridrichem Harantem z Polžic a Bezdržic a Přibíkem Jeníškem z Újezda, Národní archiv Praha, DZV 301.

na základě srovnání s podobnými sídly, k nimž se dochovaly inventáře.¹²² V obytné budově dvorce se pravděpodobně nacházela jedna velká světnice, hlavní dějiště rodinného života. Komnaty byly vybaveny prostým nábytkem, především truhlami, almarami, postelemi.¹²³ Znakem lepšího postavení rodiny bylo především cínové nádobí, doplněné vzácnějšími stříbrnými předměty. Také Jan Jiří podle smlouvy o dělení majetku získal dědictvím několik stříbrných lžic a pohárků.¹²⁴ K zařízení venkovské usedlosti s přilehlou zahradou a polnostmi neodmyslitelně patřilo množství nástrojů pro zemědělské práce.¹²⁵

Není známo, že by Jan Jiří Harant z Polžic, jako někteří členové jeho rodiny, zastával nějaký úřad nebo se věnoval jiné politické činnosti. Jeho život se odehrával především v rodném kraji a bezprostředním okolí jeho bydliště. Stýkal se také především se rytíři ze sousedství a snad také s měšťany z Klatov. Nedaleké královské město mělo pro okolní šlechtu značný význam, soustřeďoval se do něj jejich společenský život a mnozí se zde usazovali.¹²⁶ Po smrti svých manželů našly v Klatovech útočiště švagrová Jana Jiřího Aniška Harantová z Lažan¹²⁷ a jeho sestra Mandalena Klenovská, později tu bydlel její syn Vilém mladší z Klenové, císařský rada.¹²⁸ Klatovy se stávaly také dějištěm šarvátek mezi rytíři, nezdědky končícími u soudu. Četné zprávy svědčí o tom, že výtržníci Adam Harant z Polžic a Přibík starší z Klenové nepředstavovali mezi nižší šlechtou z okolí Klatov žádné výjimky.¹²⁹ Jan Jiří zřejmě na rozdíl od nich neměl v povaze vyvolávat rozbroje, neboť jeho jméno se ve sporech téměř neobjevuje. Výjimku tvoří pouze zpráva o jedné potyčce, kterou však sám nevyvolal. Došlo k ní v jedné klatovské krčmě roku 1607.¹³⁰ Jiří Příchovský z Příchovic, Harantův švagr, zde s příbuznými a přáteli

---

¹²² Obecně o tom např. Václav BŮŽEK, *Domácnosti nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, in: *Život na šlechtickém sídle*, AUP Phil et Hist 1, 1992, především s. 45-46. Podobu konkrétních domácností podle inventářů popsal Petr ČORNEJ, *K otázce životního stylu nižší šlechty před Bilou horou*, *Středočeský sborník historický* 15, 1980, s. 125-142.

¹²³ V. BŮŽEK, *Domácnosti nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, s. 45-46.

¹²⁴ Dědická smlouva mezi syny Jiřího Haranta, DZV 68.

¹²⁵ V. BŮŽEK, *Domácnosti nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, s. 45.

¹²⁶ O zakupování rytířů v Klatovech a jejich životě v tomto městě podrobně J. VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov*, především 1. díl, 2. část, kap. Vnitřní život v Klatovech za doby utrakvistické (1453-1620).

¹²⁷ J. VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov* 1/2, s. 702 a 1336. V roce 1587 koupila vdova Harantová dvůr na Špitálském předměstí, kde žilo mnoho dalších šlechticů.

¹²⁸ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl 9*, s. 160.

¹²⁹ Četné události z místní „černé kroniky“ popsal podle Regest komorního soudu J. VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov* 1/1. Zprávy o jednotlivých případech zaznamenal v souvislosti s historiemi vlastníků hradů A. Sedláček.

slavil zasnuby své neteře. Mezi pozvanými hosty nechyběl ani Jan Jiří. Nepozván se dostavil také Jiří Měsíček z Výškova, zřejmě již podnapilý z jiné hospody, a neustále provokoval Jiřího Příchovského a ukazoval mu kostky, které na něm nedávno vyhrál na Dlažově. Ačkoliv si ho Příchovský příliš nevšímal, Měsíček mu neustále předhazoval jeho prohru a urážel ho, až ho nakonec vyzval k boji. V následujícím střetu Příchovského srazil k zemi, přesto na něj útočil dál. Bratr Jiřího Příchovského Jáchym, který byl přítomen, Měsíčka pouze napomenul, v téže chvíli však přispěchali Jan Jiří s dalším příbuzným raněného, Zdeborem Příchovským a s výkřiky, že se Měsíček „šelmovsky zachoval“ k jejich švagrovi a strýci, se na něj vrhli. V šarvátce byl Měsíčkem někým z přítomných poraněn na ruce. Zranění se hojilo špatně, zřejmě však proto, že věčně opilý Měsíček ignoroval rady lazebníka.¹³¹ Přestože poškozený Jiří Měsíček z Výškova šarvátku sám vyprovokoval, neváhal zažalovat u komorního soudu Jana Jiřího, Jáchyma Příchovského i Jiřího Příchovského. Výsledek pře není známý, okolnosti však rozhodně nesvědčily ve prospěch žalujícího.¹³²

Jedna letmá poznámka svědčí o tom, že se Jan Jiří Harant občas pohyboval také v jiné společnosti. Mezi vzpomínkami na slavného bratra Kryštofa zaznamenal také den, v němž dosáhl Kryštof hodnosti osobního komorníka císaře Rudolfa II. Jan Jiří byl tehdy rovněž v Praze a byl pozváný na oběd do paláce Ladislava ze Šternberka. Onen šlechtic měl totiž majetek v západních Čechách, panství Plánice a Zelenou Horu, a s rodem Harantů udržoval dlouhodobé přátelské styky.¹³³ Právě během toho oběda mu pan ze Šternberka oznámil, jaké štěstí potkalo jeho bratra.¹³⁴ Také o jedné příhodě, kterou Kryštof zažil na císařském dvoře, mu pověděl nejmenovaný „důvěryhodný“ šlechtic, zřejmě z dvorského okruhu.¹³⁵ Zmínka o obědě u Ladislava ze Šternberka je vlastně jediná výpověď Jana Jiřího týkající se jeho života před počátkem Pamětí.

Pokojný život šlechty z okolí Klatov narušilo stavovské povstání. V západních Čechách probíhaly některé významné vojenské operace, především obléhání a dobytí

---

¹³¹ J. VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov 1/1*, s. 447-449 podle výpovědi v regestech komorního soudu.

¹³² Tamtéž, s. 449.

¹³³ M. KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic*, s. 207.

¹³⁴ E. SCHEBEK, *Aus dem Leben des böhmischen Freiherrn*, s. 282.

¹³⁵ Tamtéž, s. 282.

katolické Plzně Arnoštem Mansfeldem na podzim roku 1618,¹³⁶ oblast Klatov a Domažlic navíc ležela při zemských hranicích s Bavorskem a blízko hraničního přechodu ve Všerubském průsmyku. Především obě tato královská města, která se brzy přihlásila k odbojným stavům, se neustále obávala nepřátelských útoků. Z pozemkových vrchností v kraji se stali Vilém z Lobkovic, držitel Horšovského Týna, Mířkovic a Čechovic, Petr ze Švamberka, majitel Ronova a Jan Albín Šlik, majitel vzdálenějšího Falknova, direktory.¹³⁷ Na stranu nově ustavené stavovské vlády se přidala většina šlechty z kraje, mezi nimi i katolíci, především z řad pánů. Jiným, stoupencům císařské strany, byly coby rušitelům Majestátu rozhodnutím sněmu z března 1619 odňaty statky. Zábory postihly například majitelku hradu Opálka Juditu Kolovratovou ze Šternberka a rytíře Jana z Klenové, majitele Žižkov, Janovic, Roupova a dalších panství.¹³⁸ Je všeobecně známo, že na povstání se aktivně podílel Kryštof Harant a po porážce na Bílé hoře na to doplatil životem. Ostatní členové harantovského rodu se rovněž přidali na stranu stavů, jejich podíl na povstání se však pravděpodobně omezil na hlasování pro nové zemské zřízení, odmítnutí Ferdinanda II. a uznání Fridricha Falckého českým králem. Příslušníci rytířského stavu obvykle nejezdili na sněmy do Prahy a hlasovali pouze na krajských sjezdech.¹³⁹ Klenová, na níž sídlil syn zemřelého Adama Haranta Jan Jiří mladší, měla být pro svůj strategický význam spolu s okolními hrady a tvrzemi obsazena stavovským vojskem na ochranu zemské hranice a nedalekých královských měst. Tomu však, jak bylo napsáno výše, zabránil spolumajitel hradu Vilém z Klenové. Nestřežené ostatně zůstaly i Opálka a Velhartice,¹⁴⁰ pouze do Klatov a Domažlic umístil Mansfeld v létě roku 1620 posádky. Na podzim téhož roku táhly krajem armády císaře a jeho spojence Maxmiliána Bavorského, postupující z jižních Čech směrem k Plzni a potom ku Praze, kde posléze došlo k osudné bitvě na Bílé hoře. Císařské vojsko vedené Baltazarem Marradasem ani druhý oddíl vedený Buquoyem a postupující společně s bavorským vojskem se v kraji nesetkaly s vážnějším

---

¹³⁶ K obléhání Plzně a jejím dalším vývoji za stavovského povstání např. Miroslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeň, protireformace a české stavovské povstání*, FHB 8, 1985, s. 135-148 nebo Jaroslav DOUŠA, *Plzeň v letech 1618-1621. K postavení a vývoji města v době českého stavovského povstání* v témže čísle.

¹³⁷ J. VACEK, *Skladba šlechtické společnosti plzeňského kraje 2*, s. 93.

¹³⁸ Tamtéž, s. 94.

¹³⁹ J. VACEK, *Skladba šlechtické společnosti plzeňského kraje 2*, s. 93.

¹⁴⁰ J. VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov 1/2*, s. 503-4.

odporem a nedocházelo zde proto ani k drastickým zákrokům s výjimkou švamberského Ronšperka, který byl dobyt a vydrancován.¹⁴¹

Následky porážky stavovského povstání dopadly také na harantovskou rodinu. Zatímco Kryštof byl odsouzen smrti a popraven na Staroměstském náměstí, jeho příbuzní byli rovněž postiženi, ale podstatně mírnějšími tresty. Jan Jiří rozhodnutím konfiskační komise v roce 1623 propadl polovinou svého vlastnictví. Stručný zápis neuvádí, jaký byl rozsah jeho dřívějšího majetku, udává pouze jistinu v hodnotě 2000 kop.¹⁴² Jeho synovec na Klenové byl potrestán uvedením v manství. Strýc Jana Jiřího Jan Harant, katolík, který zemřel v roce 1620,¹⁴³ podepsal sice přísahu odbojných stavů, jeho majetek však byl konfiskací ušetřen. Jeho vdova Eva z Kolovrat však byla v roce 1630 předvolaná, aby zaplatila určitou částku za toto omilostnění.¹⁴⁴

Jan Jiří s rodinou si zachoval své pozemky v Habarticích. V roce 1624 zde začal psát Paměti, v nichž zaznamenával události v zemi, okolním kraji, rodině i zprávy z dění v Evropě, které považoval za důležité. Svým přesvědčením zůstal věrný „zimmínu králi“ Fridrichu Falckému a nepřestal doufat v jeho návrat.

V roce 1625 se o jeho nejstarší dceru Evu Kryzeldu ucházel Racek z rodu Štěnovských z Kádova, sezením na Chlístově, rovněž v blízkém okolí Klatov. Rodiče se sňatkem souhlasili, ale krátce předtím byl v kraji vyhlášen zákaz oddávat osoby nekatolického vyznání. Přesto byli snoubenci nedlouho po námluvách sezdání a jejich manželství v Klatovech požehnal místní děkan mnich Severin, táž osoba, která vyhlásila platnost zmíněné záповědi.¹⁴⁵ Ferdinand Menčík z toho patrně správně usuzuje, že se ženich a nevěsta přiklonili ke katolictví. Domnívá se však, že se tak stalo bez vědomí nevěstinych rodičů.¹⁴⁶ V Pamětech o tom sice skutečně není zmínka, přesto se nezdá příliš pravděpodobné, že by Jan Jiří s chotí o dceřině přestupu nevěděli. Sami si museli být až příliš vědomi ceny, kterou bylo nutné zaplatit, aby se sňatek uskutečnil. Na svatbě nicméně nebyli přítomni a celá událost je Janem Jiřím vylíčena velmi zvláštním způsobem. Eva Kryzelda se prý vydala spolu s bratrem Jiřím Frydrychem do Klatov ke své tetě Mandaleně Klenovské, „*aby tam pobyla*“, paní Mandalena ji pak ve svém domě nechala sezdát s Rackem za přítomnosti jeho otce a několika příbuzných a přátel. Mladí manželé se potom

¹⁴¹ Tamtéž, s. 504-509.

¹⁴² T. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 136.

¹⁴³ Viz dopis Jana Jiřího Haranta českému místodržitelství, SM/H 120/17, č. 1, 2, 4, 6.

¹⁴⁴ T. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 136.

¹⁴⁵ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 17, 18.

¹⁴⁶ F. MENČÍK, *Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdrůžic*, s. 490.

odebrali za rodiči na Habartice.¹⁴⁷ Sestra Jana Jiřího zřejmě hrála v celé záležitosti hlavní úlohu. Přijatelná je domněnka J. Vančury, že se Jan Jiří se smířil s dceřiným přestupem na její přímluvu.¹⁴⁸ Z toho, jak je svatba zachycena v Pamětech, by bylo možné se domnívat i to, že k ní došlo bez vědomí rodičů, kteří pak byli postaveni před hotovou záležitostí. Jaký postoj Jan Jiří ve skutečnosti zastával, se lze skutečně pouze dohadovat, neboť v Pamětech se zdržel hodnocení, podobně jako když byl později nucen smířit se s přestupem Jiřího Fridricha a Kryštofa Viléma. Z manželství nejstarší Harantovy dcery vzešlo mnoho dětí, z nichž v době úmrtí Racka z Kádova roku 1641 žilo sedm.

Po vydání patentu z 31. července 1627 si Jan Jiří a jeho choť zvolili emigraci a odešli v květnu 1628 s pěti malými a dospívajícími dětmi. Nejstarší syn Jiří Fridrich Harant z Polžic a Bezdruzic zůstal v Čechách a převzal po otci majetek. Téhož roku se oženil s Evou Kateřinou Černínovou z Chudenic na Čeminech a Líšanech, dcerou Jana Oldřicha Černína z Chudenic. Sňatkem získal tvrz Čeminy, kterou si zvolil za sídlo. Habartice později, v roce 1631, prodal. Přibíkovi Jeníškovi z Újezda,¹⁴⁹ v té době již vlastníkově druhé části obce. Je zvláštní, že ve smlouvě o prodeji klatovského dílu Habartic Přibíkovi Jeníškovi v roce 1630 je jako vlastník uveden Jan Jiří.¹⁵⁰ Jiří Fridrich přitom vystupuje v prodejní smlouvě roku 1631 jako skutečný majitel. Lze to snad vysvětlit tím, že v předchozí smlouvě došlo k záměně jmen nebo nebyla registrovaná změna vlastnictví. Také v prodejní smlouvě Jiřího Fridricha se vyskytují zřejmé nesrovnalosti. Je v ní uvedeno, že kupujícímu má dotčený majetek připadnout „*jakož to prve předešle pan Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdruzic a po něm paní Lidmila Harantová rozená z Příchovic manželé rodičové jeho*“ drželi a užívali a jak ho vlastnil Jiří Fridrich „*po dotčené mateři své.*“¹⁵¹ Podle této smlouvy tedy Habartice před Jiřím Fridrichem náležely jeho matce. Znění zmíněného zápisu jako by naznačovalo, že Jan Jiří Harant zemřel a statek po něm připadl nejprve vdově a po ní synovi, což naprosto neodpovídá skutečné situaci. Bylo by snad možné připustit, že Jan Jiří nejprve převedl Habartice na svou manželku, ale k tomu

¹⁴⁷ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 18.

¹⁴⁸ J. VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov*, 2/1, s. 15.

¹⁴⁹ Národní archiv Praha, DZV 301, smlouva mezi Jiřím Fridrichem Harantem z Polžice a Bezdruzic a Přibíkem Jeníškem z Újezda.

¹⁵⁰ Tamtéž, smlouva mezi klatovskou obcí a Přibíkem Jeníškem z Újezda. Jan Jiří Harant je zde jmenován dvakrát, nejde tedy o přepis.

¹⁵¹ DZV 301, smlouva mezi Jiřím Fridrichem Harantem a Přibíkem Jeníškem z Újezda.

neexistují důkazy a scházejí i důvody k takovému kroku, neboť Lidmila Příchovská odešla za hranice společně s manželem.

Doma přirozeně zůstali Eva Kryzelda s Rackem z Kádova, kteří se již dříve stali katolíky. Jan Jiří po svém odchodu udržoval s oběma dětmi stále styky, alespoň takové, aby mohl zaznamenávat narození a někdy také úmrtí svých vnoučat v Čechách.

c) Postup rekatolizace v českých zemích v letech 1621-1628

Uspořádání náboženských poměrů v českých zemích po Bílé hoře, tedy obnova katolické církve a naprosté prosazení katolické víry,¹⁵² probíhalo jako postupný proces, jehož základy byly položeny v následujících zhruba deseti letech, pokračoval však ještě po dlouhá desetiletí. Po vítězství císaře Ferdinanda II. a katolické strany nad vzbouřenými českými a rakouskými stavy bylo zřejmé, že panovník využije své převahy jak k upevnění své moci, tak k posílení katolicismu ve svých zemích. Celkový rozsah a podoba plánované rekatolizace, zavedení náboženství habsburského domu jako jediného v zemích, kde do té doby existovalo vedle sebe několik vyznání a převažovala mezi nimi nekatolická, byl až výsledkem dlouhodobých porad a názorových střetů císaře, jeho poradců a předních představitelů duchovní a světské moci v českých zemích. K výsledným rozhodnutím navíc přispěly četné vojenské či diplomatické úspěchy představitelů katolické strany ve Svaté říši v průběhu následujících let.

První návrhy vypracované dvorskými kruhy či církevními hodnostáři koncem roku 1620 a v první polovině roku 1621¹⁵³ směřují především proti nekatolickým církvím a duchovním. Žádný z těchto plánů v zásadě pro nejbližší dobu

---

¹⁵² Všeobecně známý pojem rekatolizace nevystihuje v úplnosti celkovou obnovu struktury katolické církve a duchovní správy v českých zemích, která byl v pobělohorské době prosazena. Vystihuje pouze jednu jeho stránku, zavádění katolicismu jako zemského vyznání. V tomto smyslu je také používán zde.

¹⁵³ V tomto období bezprostředně po bitvě na Bílé hoře bylo postupně rozpracováno několik koncepcí. E. Čáňová jich uvádí šest. První, ještě z konce roku 1620, pocházela od pražského arcibiskupa Lohelia, druhá z okruhu císařských radů, mj. Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, olomouckého biskupa kardinála Ditrichštejna a prezidenta říšské rady hraběte z Hohenzollernu, třetí, z června r. 1621 od arcibiskupa, papežského nuncia a předních českých duchovních hodnostářů, čtvrtá, která se však týkala převážně reformy katolické správy a školství, od císařova zpovědníka Viléma Lamormaina a dva anonymní návrhy. E. ČÁŇOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace*, s.508-513.

nepředpokládal faktickou plošnou rekatolizaci a nezmiňoval se o tom, že měl být na obyvatele zemí činěn přímý nátlak, aby přestoupili.¹⁵⁴

První útok byl namířen na kalvínské duchovní, které dal císař ve shodě s návrhy arcibiskupa a zástupce světské moci v Čechách Karla z Lichtenštejna¹⁵⁵ vypovědět dekretem ze 13. března 1621. Podle Lichtenštejnova návrhu by českým utrakvistickým duchovním mělo být z důvodu nedostatku katolického kněžstva umožněno působit dále, pod podmínkou, že přijmou nové svěcení od katolického biskupa a budou nadále zachovávat celibát. Dne 14. dubna se všichni duchovní, jichž se návrh týkal, dostavili před administrátora horní konzistoře pražské arcidiecéze a byli vyzváni, aby na tento návrh přistoupili. Vyžádali si nejprve lhůtu na rozmyšlenou.¹⁵⁶ Otázka jejich návratu do lůna katolické církve byla úzce spjatá s otevřeným problémem, zda má zůstat povoleno alespoň přijímání pod obojí způsobou. Tuto záležitost měl rozhodnout pouze papež.¹⁵⁷

Především na nátlak papežského nuncia nechal císař již v červnu toho roku obsadit všechny kostely jednoty bratrské v Praze katolickým klérem, rekatolizaci dalších pražských kostelů svěřil arcibiskupovi a místodržícím a plánoval vypovědět všechny kalvínské i bratrské kazatele a učitele.¹⁵⁸ Lichtenštejn však s ohledem na současnou válku s říšskými protestanty a sedmihradským knížetem Gáborem Bethlenem dával přednost opatrnému postupu, dokud císař neupevní dostatečně svou pozici v říši.¹⁵⁹ Příznivá situace nastala na podzim, poté, co byl velitel říšské armády Mansfeld poražen v Horní Falci a Bethlen projevil ochotu k vyjednávání. Patentem vydaným 13. prosince byli vypovězeni všichni kazatelé a učitelé české konfese z Prahy a královských měst v českých zemích. Nařízení bylo zdůvodněno tím, že právě oni byli „*nejpřednější původcové minulého pozdvižení a rušitelé obecného pokoje.*“¹⁶⁰ V českých městech tak směli setrvávat a působit pouze luteránští duchovní, neboť měli mocného zastávce v saském kurfiřtovi, císařovu politickém spojenci. V uprázdněných kostelech měly být provozovány pouze latinské liturgie

---

¹⁵⁴ Tamtéž, srv. T. BÍLEK, *Reformace katolická*.

¹⁵⁵ T. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 4-5.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 5.

¹⁵⁷ E. ČÁŇOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace*, s. 513.

¹⁵⁸ K tomu podrobně F. KRÁSL, *Arnošt, hrabě Harrach*, s. 21.

¹⁵⁹ T. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 9-10.

¹⁶⁰ H. OPOČENSKÝ, *Protireformace v Čechách*, s. 12.

s výjimkou velikonočních pašijí.¹⁶¹ Na základě papežského nařízení bylo na počátku roku 1622 s konečnou platností zakázáno podávat svátost podobojí,¹⁶² přestože císařští úředníci byli v tomhle ohledu ochotni ustoupit, aby spíš získali nekatolíky k přestupu.¹⁶³ Ještě v prosinci roku 1621 byla též zrušena utrakvistická dolní konzistoř arcidiecéze,¹⁶⁴ symbolickým projevem změny náboženských poměrů v zemi bylo zrušení Majestátu v následujícím roce. Na jaře roku 1622 přešla do rukou katolíků také pražská univerzita, jejíž rektor se vzdal hodnosti a předal její správu do rukou císařských komisařů.¹⁶⁵

Tažení proti evangelickým kazatelům pokračovalo mandátem z 25. října 1622, jímž byli z Prahy a ostatních měst vypovězeni luteránští duchovní. Podle očekávání vyvolal zákrok proti nim protesty saského kurfiřta, císařova spojence ve válce, který za svou spolupráci požadoval toleranci pro luteránské vyznání v českých zemích. Jeho dvorní kazatel a saský superintendant Matyáš Hoë z Hoeneggu dokonce Ferdinandovi v dopise vytkl, že s evangelíky nakládá hůře než s Židy, neboť ti smějí mít alespoň vlastní duchovní i školy.¹⁶⁶ Císař vyjádřil jednoznačně své stanovisko v listopadu na říšském sněmu v Řezně, když na námitky zástupců Saska a Braniborska odpověděl, že řešení náboženských záležitostí v českých zemích není záležitostí říše.¹⁶⁷ Na témže sněmu byl poražený zimní král Fridrich Falcký zbaven hodnosti kurfiřta, která připadla hlavě říšské Katolické ligy Maxmiliánu Bavorskému.

Další mandát vydaný v říjnu roku 1622 nařizoval obnovu úřadů v královských městech. Ve všech královských městech byly za úředníky dosazovány osoby katolického vyznání. V Praze místodržitelé vybírali na místa konšelů i osoby bez městského práva. Pražská města byla též zbavena práva osazovat fary (patronátního práva), které přešlo přímo na krále.¹⁶⁸ Patronátní práva všech vrchností byla v příštím

---

¹⁶¹ T. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 13-14. Původně kališníční faráři směli v některých případech zůstat na svém místě, pokud přistoupili na katolickou liturgii, týkalo se to však jen neženatých. Viz E. ČÁŇOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace*, s. 514.

¹⁶² A. GINDELY, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, s. 107.

¹⁶³ T. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 15. Bílek dále poukazuje na skutečnost, že nově jmenovaní katoličtí faráři v Praze se na Zelený čtvrtek roku 1622 neodvážili odepřít věřícím přijímání podobojí. K tomu podrobněji A. GINDELY, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, s. 108-110.

¹⁶⁴ E. ČÁŇOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace*, s. 514.

¹⁶⁵ T. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 20. Jejím novým představeným se stal v listopadu rektor jezuitské koleje v Klementinu. V té době jezuité podle dekretu z 24. října získali dozor nad veškerým českým školstvím a kontrolu tisku. Viz tamtéž, s. 23-25.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 27.

¹⁶⁷ F. KRÁSL, *Arnošt, hrabě Harrach*, s. 27.

¹⁶⁸ T. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 22, 23.

roce omezena nařízením, aby noví majitelé statků zabraných konfiskacemi osazovali tamní fary katolickými faráři.¹⁶⁹ Nekatoličtí kazatelé totiž prozatím mohli setrvávat na šlechtických panstvích.

Po vítězství císařského generála Tillyho nad vojskem Kristiána Halberstadtského v bitvě u Stadtlohnu, kterou skončila válka falcká, přikročil Ferdinand II. k vypovězení všech nekatolických kněží, kteří ještě zůstávali na českém území. Nová válka se sedmihradským knížetem situaci zkomplikovala a teprve poté, co byl v květnu roku 1624 uzavřen mír, vstoupil příslušný dekret znovu v platnost.¹⁷⁰ Po něm následovala další nařízení proti „predikantům“ dosud setrvávajícím. Patent vydaný místodržícím 29. května 1624 přikazoval královským rychtářům ve městech rozhánět shromáždění s predikanty vojskem.¹⁷¹ Opakovaně bylo zakazováno přechovávat vypovězené duchovní v domech pod trestem pokuty či vězení. Kazatelé pobývající nelegálně v zemi byli vyháněni nebo rovněž vězněni. Jan Jiří Harant zachytil ve stručné poznámce osud dvou predikantů z žateckého kraje, kteří byli v roce 1625 vsazeni do žaláře na velhartickém hradě a tvrdými podmínkami nakonec donuceni odstoupit od své víry. Týž osud stihl dalšího kněze v roce 1626. Kromě nich byli na Velharticích uvězněni společně mlynář z okolí Sušice a písař, který vyučoval jeho děti v evangelickém náboženství. Zatímco mlynář po čase přestoupil, preceptor ve vězení zemřel a Jan Jiří ho velebí jako mučedníka.¹⁷²

Rokem 1624 počínaje se přikročilo již k přímému tlaku na obyvatele království, aby přijali katolickou víru. Již před obnovením dekretu o vypovězení predikantů, 9. dubna 1624, byl vyhlášen zákaz praktikování jiného než katolického náboženství v Praze, veškerých královských městech i na všech statcích panských a veškerých ostatních. Postihoval, podobně jako většina opatření bezprostředně následujících, měšťany a poddané, dosud se však nevztahoval na příslušníky panského a rytířského stavu.¹⁷³ Měšťané nekatolického vyznání byli pak postihováni dalšími zákazy, především odnímáním městského práva a zákazem vykonávat živnosti.¹⁷⁴ Některá další opatření se vztahovala i na šlechtu. Císařská rezoluce z 20. května omezila udělování inkolátu pouze na katolíky, nekatolické osoby zbavila práva na zápisy do

---

¹⁶⁹ H. OPOČENSKÝ, *Protireformace v Čechách*, s. 14.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 14-15.

¹⁷¹ T. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 50.

¹⁷² F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 21, 22, 24.

¹⁷³ T. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 43.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 50. Předcházely tomu zákazy pro jednotlivá města přijímat za měšťany nekatolíky, např. pro Slaný ze 12. ledna, pro Staré Město pražské z 30. března.

desk zemských a zapovídala, aby jim byly prodávány statky.¹⁷⁵ Závažné důsledky pro život nekatolíků měly zákazy oddavků i pohřbů.¹⁷⁶ Vyslovil se proti nim i papežský nuncius Carlo Caraffa, jinak zastánce přísného postupu, neboť zápověď manželství vedla pouze k nelegálnímu soužití postižených a tajné pohřby byly rovněž nežádoucí.¹⁷⁷ Císařův zpovědník Lamormain z těchto důvodů doporučoval ve svém spise „Paměti obnovy náboženství v království českém“ z října roku 1626, aby byly nekatolíkům povoleny sňatky, ne však okázalé pohřby,¹⁷⁸ naopak pražský arcibiskup kardinál Arnošt z Harrachu požadoval, aby byli snoubenci oddáváni až po řádné zpovědi.¹⁷⁹ Posléze byly obojí obřady pro nekatolíky ponechány na rozhodnutí arcibiskupa.¹⁸⁰ V českém prostředí na rozdíl např. od rakouských oblastí nejsou doloženy případy šlechticů, kteří přestoupili ke katolictví krátce před smrtí, aby mohli být řádně pohřbeni.¹⁸¹

Jan Jiří Harant si v záznamech k roku 1624 postěžoval, že tehdy, stejně jako doposud „v království českém nechtělo se nic velikého soužení a bíd lidských umenšovat, nýbrž naopak čím dál víc přibývalo.“ Mezi všemi útrapami uvádí také, že „k dušem a svědomím lidským s velkým soužením až i hrdel odjímáním přistupovali, a lidi všelijak, jak mohli, od náboženství jich poznaného k náboženství svému nutili“ a naříká nad tím jako nad „věcí přežalostivou a politování samému Bohu hodnou“.¹⁸²

K provedení církevní a náboženské reformy na území pražské arcidiecéze byly v roce 1624 vytvořeny zvláštní evidenční komise. Každá sestávala z osoby duchovní, jmenované arcibiskupem, a světské jmenované panovníkem. Působily v šesti oblastech, které v sobě zahrnovaly dva, tři nebo více krajů, například Plzeňský kraj byl sloučen s Podbrdskem do jednoho obvodu, na němž působil jako zástupce arcibiskupa kanovník svatovítské kapituly Jan Ctibor Kotva. Na panství Albrechta

---

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 169.

¹⁷⁶ A. GINDELY, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, s. 238-239.

¹⁷⁷ F. KRÁSL, *Arnošt, hrabě Harrach*, s. 28, 29. Jan Jiří Harant zaznamenává vyhlášení zákazu sňatků v klatovské farnosti a znovu se o něm zmiňuje v souvislosti s námluvami své dcery, viz F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 17. O zákazu pohřbů se zmiňuje pouze nepřímo, ve zprávě o úmrtí Johanky Švihovské z Rýzmburka, *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 16: „Bez pohřbu, jak v ten čas bejvalo, do kostela přece vnešena jest Hradešického.“ Taktéž Jiří Janovský byl v roce 1626 „pochován z prosta bez zvaní přátel a kněží (poněvadž se to v ten čas evangelickým lidem bránilo) hned brzy v kostele v Janovicích.“ Tamtéž, s. 23.

¹⁷⁸ F. KRÁSL, *Arnošt, hrabě Harrach*, s. 65.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 64.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 69.

¹⁸¹ G. REINGRABNER, *Der evangelische Adel*, s. 205.

¹⁸² F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 9-10.

z Valdštejna působily zvláštní nezávislé komise již od roku 1623.¹⁸³ Úkolem komisí bylo především zjistit stav farního kléru ve svém působišti. Kromě vlastní rekatolizace kontrolovaly práci farářů, jejich mravy a poslušnost arcidiecézi, evidovaly uprázdněné nebo dlouhodobě neosazené fary a měly za úkol je znovu obsadit, byl – li po ruce vhodný kandidát, nebo přiřčenit jejich obvod k jiným farnostem.¹⁸⁴

Příslušné práce měli vykonávat nejprve duchovní členové komisí společně s misionáři, obvykle řeholníky, nejčastěji členy Tovaryšstva Ježíšova. Pokud by se komisaři setkali s neochotou či odporem místních obyvatel, měli zasáhnout světszí členové, nezhřídka s pomocí vojska. Tak docházelo k nechvalně známým dragonádám. Komisaři nechávali ve městech rozmístit vojenské posádky a do domů měšťanů, kteří odmítali přestoupit ke katolictví, nechávali na jejich náklady ubytovat vojáky. Hrubým zacházením s městským obyvatelstvem prosluli především vojenští velitelé Martin de Hoeff–Huerta, Baltazar Marradas a plukovník Breuner.¹⁸⁵ Jan Jiří Harant v Pamětech popisuje postup komisařů a v některých případech zásahy Huertova vojska v Táboře, Písku, Sušici, Domažlicích a podrobně v Klatovech.¹⁸⁶ Všechny tyto zprávy se datují do roku 1625. O následujícím roce kronikář poznamenal, že toho roku v zimě „*nic více se v Čechách nevykonávalo, nežli převeliké nucení, jak v městech, v městečkách i ve vsích, lidí všech napořád (...) od náboženství evangelického k náboženství pod jednou; což mnozí to činili, téměř na větším díle však nedůvěrně; jiní taky, však na mále, z některých míst proto odcházeli.*“¹⁸⁷ V dubnu 1626 nařídil císař s konečnou platností všem příslušníkům městského stavu, aby se stali katolíky nebo se do dvou měsíců vystěhovali ze země.¹⁸⁸

Pražský arcibiskup Arnošt z Harrachu protestoval proti nasazování vojska, neboť takový postup hodnotil jako zásahy světské moci do sféry své vlastní

---

¹⁸³ E. ČÁŇOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace*, s. 518-521.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 521. Doplnění farní sítě představovalo skutečný problém vzhledem ke značnému počtu neosazených far. Jak uvádí zmíněná studie, v plzeňském kraji jich bylo zjištěno 81 oproti 69 obsazených. V jiných krajích byl jejich poměr ještě nepříznivější.

¹⁸⁵ F. KRÁSL, *Arnošt, hrabě Harrach*, s. 32-35. K postupu v jednotlivých městech tamtéž, s. 36-57; též T. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 53-69. Hrabě Arnošt Vojtěch z Harrachu nastoupil do úřadu arcibiskupem v roce 1622, v roce 1626 získal titul kardinála.

¹⁸⁶ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s.20-21.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 21-22.

¹⁸⁸ T. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 64.

pravomoci. Doporučoval spíše mírnější metody.¹⁸⁹ Chování komisí vyvolávalo pochopitelně také protesty vrchností, bez ohledu na jejich vyznání.¹⁹⁰ Na základě všech těchto stížností císař ediktem z 2. června 1626 zmírnil podmínky obracení měšťanů, především zapověděl, aby byli nadále k přestupům donucováni vojskem a neměly jim být odnímány statky. Ti, kteří již odešli za hranice, dostali možnost prodat svůj nemovitý majetek. Pokud odešli na území, která nebyla s Ferdinandem II. ve válečném stavu, jako například Sasko, směli se za tímto účelem vrátit na tři měsíce. Emigranti do jiných zemí povolení k návratu nedostali, ale směli prodej uskutečnit skrz prostředníky, které si zvolili.¹⁹¹

V říjnu toho roku se konaly ve Vídni porady panovníka, císařských radů a předních církevních hodnostářů, týkající se církevních záležitostí v českých zemích. Mezi jinými se jich účastnili Vilém Slavata, kardinál Ditrichštejn, páter Lamormain a pražský arcibiskup. K základním tématům těchto porad patřila otázka, jakým způsobem nakládat s jinověrci, dále způsoby upevnění katolické víry a otázka restitucí bývalých církevních statků.¹⁹² Vznikly postupně tři odlišné koncepce vypracované Harrachem společně s apoštolským misionářem pro Čechy Valeriánem Magnim, okruhem císařových radů a páterem Lamormainem.¹⁹³ Na těchto poradách kardinál Harrach jako první navrhl, aby byli nekatolíci, kteří odmítají změnit vyznání, donuceni odejít ze země. Do té doby bylo vystěhovalectví z rekatolizovaných měst oficiálně pokládáno za dobrovolné.¹⁹⁴

Na císařovu výzvu byla posléze na dalším zasedání vypracován výsledný plán pro české místodržitelství, schválený císařem 5. února 1627. Vznikla nová reformační komise sestávající z pražského arcibiskupa, nejvyššího komořího zemského hraběte Jaroslava Bořity z Martinic, zemského sudího a prezidenta nad apelacemi Bedřicha z Talmberka a nejvyššího písaře Kryštofa Vratislava z Mitrovic. Na krajské úrovni měly působit jí podřízené (subdelegované) komise vedené opět zástupci arcibiskupa a císařskými komisaři, členy panského stavu. Na rozdíl od komisí vytvořených před třemi lety působili v kraji oba společně. Spolupracovali

---

¹⁸⁹ H. OPOČENSKÝ, *Protireformace v Čechách*, s. 17-18. Ke sporům mezi panovníkem a církevní mocí v té době viz ČÁNOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze*, s. 528.

¹⁹⁰ F. KRÁSL, *Arnošt, hrabě Harrach*, s. 60.

¹⁹¹ T. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 72.

¹⁹² K tomu především H. KOLLMANN, *Jednání kardinála Harracha s dvorem císařským*, též F. KRÁSL, *Arnošt, hrabě Harrach*, s. 64-66. Čtvrtá otázka, týkající se vysokých škol, projednána nebyla.

¹⁹³ Podrobně o tom H. KOLLMANN, *Jednání kardinála Harracha s dvorem císařským*, s. 400-407.

¹⁹⁴ A. GINDELY, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, s. 245.

s krajskými hejtmany a také městské rady a místní vrchnosti byly povinny podporovat jejich činnost. Města, v nichž komisaři působili, hradila veškeré jejich výlohy. Zástupci panovníka svolávali obyvatelstvo na radnice větších měst v kraji, kde jim přečetli příslušný císařský výnos o obnově (katolického) náboženství v zemi. Zatímco zatvrzelé napomínali a poskytovali jim lhůty k přestupu nebo odchodu ze země, těm, kteří bylo ochotní k přestupu, promíjeli účast na vzpouře a městům jako celku udělovali zpět odňatá práva a majetek. Duchovní komisaři do krajů znovu uváděli kazatele, kteří měli vyučovat měšťany a poddané katechismu, dále pátrali po kacířských či jiných zakázaných spisech, pokračovali v kontrolách far a obnově farní sítě a rovněž měli zařizovat případné oddávky a pohřby nekatolíků. Oproti svým předchůdcům již neměli nařizeno odstraňovat z far predikanty, neboť nekatoličtí kazatelé, kteří stále žili v českých zemích, působili již jen v ústraní.¹⁹⁵ Před odchodem z města v něm komisaři zanechali zástupce, aby jim podávali hlášení. Sami pak o výsledcích svého působení informovali královskou kancelář.¹⁹⁶

Pro území frýdlantského vévodství Albrechta z Valdštejna byly opět zřízeny zvláštní, nezávislé komise sestávající pouze ze světských osob. Specifickým případem bylo Chebsko. Původně říšské území patřilo sice k českému království, ve sféře duchovní správy však nepodléhalo pravomoci pražského arcibiskupa, neboť náleželo k řezenského biskupství. Komisaře pro tuto oblast tedy jmenoval pouze císař se souhlasem biskupa, který si pouze vymínil výlučné právo obsazovat fary. Také v těchto komisích chyběli duchovní.¹⁹⁷

Ještě dříve, než byly komise dotvořeny a mohly začít fungovat, překročil Ferdinand II. k dalšímu zásadní změně, která zbývala k tomu, aby byly Čechy sjednoceny ve víře.¹⁹⁸ Výlučně katolická měla být i česká šlechta. Úkolem nových reformačních komisí měla být právě evidence nekatolických šlechticů a jejich rekatolizace.

Ačkoliv nekatoličtí duchovní byli vypovězeni i z šlechtických patrimoní a krajské komise se zaměřovaly též na poddané šlechty, samotní příslušníci panského a rytířského stavu dosud nebyli podrobeni přímému nátlaku, aby vyznávali všichni stejnou víru jako panovník a nyní i ostatek země. Skutečnost, že od vrchnosti, která

---

¹⁹⁵ E. ČÁŇOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze*, s. 531.

¹⁹⁶ F. KRÁSL, *Arnošt, hrabě Harrach*, s. 66-68, T. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 75-76.

¹⁹⁷ K tomu E. ČÁŇOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze*, s. 533.

¹⁹⁸ Jak zdůraznil Jiří Mikulec, v roce 1627 panovník dospěl ke „konečnému řešení české otázky.“ J. MIKULEC, *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty*, s. 58-60.

sama není katolická, nelze očekávat přílišnou podporu v tlaku na poddané, byla argumentem, na který stále poukazovali papežský nuncius a kardinál Harrach.¹⁹⁹ Formálně bylo nekompromisní řešení, tedy model státu, v němž se připouští pouze jedno vyznání, zakotveno v Obnoveném zřízení zemském. 26. července oznámil císař, že reformace se bude nadále provádět i v panském a rytířském stavu, což došlo naplnění v patentu vydaném na den svatého Ignáce z Loyoly, 31. července Nařizoval všeobecnou reformaci, což se týkalo jmenovitě obou šlechtických stavů. Páni a rytíři nekatolických vyznání neměli být od té doby v zemi trpěni a pokud by ve své víře setrvali, bylo jim nařízeno opustit zemi do šesti měsíců od data vydání patentu. Sirotci naopak v zemi museli zůstat a měli mít ustanoveny katolické poručníky. Chlapci měli být zapsáni do jezuitských škol. Opatření se vztahovala rovněž na děti nekatolických vdov. Jejich matky měly samy povoleno odejít, ale děti s sebou nesměly brát.²⁰⁰

Na četné žádosti, odůvodněné některými šlechtici potřebou delšího času k tomu, aby se poučili o katolickém náboženství, císař prosincovým patentem prodloužil lhůtu o dalších šest měsíců, do konce května roku 1628.²⁰¹

Ve většině krajů zahájily komise svou činnost teprve počátkem nového roku. Nejvyšší komise předem provedla prostřednictvím krajských hejtmanů evidenci osob nekatolických vyznání ve všech oblastech.²⁰² Komisaři přečetli přítomným druhý císařský mandát o obnově náboženství v zemi z 6. prosince 1627. Poté si předvolávali jednotlivé šlechtice, zjišťovali jejich rozhodnutí, domlouvali neochotným a poté jim předkládali k podpisu revers, že se dostaví k velikonočnímu přijímání nebo že odejdou v předepsaném termínu ze země. Těm, kteří se zavázali přestoupit, potom rozdávali katechistické příručky.²⁰³ Poddaní byli naproti tomu na shromáždění obvykle zastupováni jenom rychtářem, v některých případech komisaři pouze oznámili vrchnostenským úředníkům, že mají poddaní přestoupit.²⁰⁴ Hranice působnosti duchovních a světských delegátů se zcela nepřekrývaly. Jestliže byl

---

¹⁹⁹ T. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 170. Na zásadní vliv vrchností na vyznání poddaných poukazuje např. G. REINGRABNER, *Der evangelische Adel*, s. 205, na příkladu rakouské farnosti Gresten.

²⁰⁰ T. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 172.

²⁰¹ Tamtéž, s. 171-172.

²⁰² V. OEHM (ed.), *Protokol reformační komise*, s. 2, viz též F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 30.

²⁰³ V. OEHM (ed.), *Protokol reformační komise*, s. 3 -5; F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 33. Jan Jirí tyto příručky otevřeně označuje za „plné pletich a natahování neprávě Písma k ustanovení lidskému.“

²⁰⁴ E. ČÁŇOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze*, s. 532.

duchovní komisař, který se objevil v Klatovech, delegován pro Chrudimsko, Čáslavsko, Bechyňsko, Plzeňsko a Prácheňsko, sféra působnosti jeho světských souputníků zahrnovala pouze Bechyňsko, Plzeňsko a Prácheňsko. Pro tyto kraje byli jmenováni Jan Platejs z Platenštejna, kanovník metropolitní kapituly svatovítské, dvorský sudí Jindřich Libštejnský z Kolovrat a Jan Vratislav z Mitrovic. Pro plzeňský kraj měli přiděleno osm pomocníků.²⁰⁵

Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdruzic s rodinou byli obesláni na sjezd v Klatovech dne 3. dubna. V komisi byl zastoupen místo Vratislava, jmenovaného původně, podkomoří Přibík Jeníšek z Újezda a komisaře doprovázeli tři kněží, mezi nimi známý katolický misionář Albrecht Chanovský z Dlouhé Vsi.²⁰⁶ Jan Jiří zaznamenává v Pamětech podrobně průběh tohoto sjezdu.²⁰⁷ Zatímco on s manželkou se přihlásili k těm, kteří setrvají ve svém náboženství a odejdou ze země, jeho syn Jiří Fridrich a sestra Mandaléna Klenovská se uvolili přijmout katolictví a synovec Jan Jiří mladší se zavázal vyučit se katolickému katechismu do příštích Velikonoc.²⁰⁸

Ani nově vyměřená lhůta nestačila k tomu, aby všichni nekatolíci z řad šlechticů odešli nebo přestoupili.²⁰⁹ Ještě po jejím uplynutí bylo stanoveno v dalších instrukcích komisím, aby šlechtici, kteří dosud neuposlechli, odešli během šesti dnů pod trestem žaláře.²¹⁰ Ti, kteří by se rozhodli přestoupit, směli zůstat a vybrat si učitele katechismu, ale do měsíce se museli stát katolíky. Vdovy, které se zavázaly přijmout katolictví, dostaly lhůtu dalších šesti měsíců na učení katechismu, po ten čas však nesměly spravovat své statky ani vychovávat děti. Aby zůstaly osoby, které se připravovaly k přestoupení, pod neustálým dohledem, měli jejich učitelé o své činnosti podávat komisařům hlášení jednou nebo i dvakrát týdně.²¹¹ Pozdější rezoluce směřovaly nejen proti setrvávajícím nekatolíkům, ale i proti případným navracejícím se vystěhovalcům. V roce 1629 stanovil Ferdinand II. podmínky, za

---

²⁰⁵ Tamtéž, s. 529.

²⁰⁶ V. OEHM (ed.), *Protokol reformační komise*, s. 1.

²⁰⁷ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s.32-33.

²⁰⁸ V. OEHM (ed.), *Protokol reformační komise*, s. 25-26.

²⁰⁹ O případech osob, které se pokoušely ještě léta po vydání svatoignáckého mandátu setrvat v zemi a zachovat si přitom nekatolické vyznání, podrobněji J. MIKULEC, *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty*, s. 140.

²¹⁰ Opatření proti české šlechtě tak byla přísnější než proti rakouské, protože rakouským evangelickým šlechticům bylo v některých případech povoleno zůstat v zemi, děti však museli vychovávat již v katolické víře. O tom např. G. REINGRABNER, *Der evangelische Adel*, s. 206.

²¹¹ F. KRÁSL, *Arnošt, hrabě Harrach*, s. 99.

nichž se emigranti²¹² budou smět vrátit. Trvalý návrat byl podmíněn přestupem ke katolictví, nekatolíci však mohli dostat povolení ke krátkodobému pobytu k uspořádání svých záležitostí a prodeji majetku. Emigranti měli zaslat císaři prosbu s uvedením důvodů k návratu a zavázat se, že okamžitě po příchodu předstoupí před komisaře a dají se poučit od duchovních. Pokud se nestali katolíky, směli se zdržet obvykle čtyři neděle. Návrat bez povolení se však trestal žalářem. Peníze za prodané statky si emigranti nesměli odvážet s sebou za hranice. Místo toho jim měly být vypláceny v ročních důchodech. Pokud jejich statky dosud spravovali zástupci, byli povinni prokázat, že majitelé opustili zemi.²¹³

Nové komplikace přinesl saský vpád do Čech na počátku švédské války a s ním spojené, dočasné návraty četných exulantů. Situace si vynutila nová opatření po uzavření pražského míru v roce 1635, jak dokládaly četné patenty proti navrátilcům a nová prodlužování lhůt k přestupům pro nekatolíky.²¹⁴ V září roku 1637 stanovil nový český král Ferdinand III pro šlechtice posledních šest měsíců pro přijetí katolické víry. I tato lhůta, plánovaná jako definitivní, byla znovu prodlužována. Nanovo dostali nekatolíci příkaz k odchodu v únoru 1639.²¹⁵ Konečně po vestfálském míru poskytl císař vystěhovalcům nanovo povolení k návratu, avšak opět pouze pod podmínkou přestoupení. Rovněž jim neměly být navraceny statky, s výjimkou těch, kteří je ztratili teprve po roce 1630 za příklon k švédské nebo saské straně.²¹⁶

---

²¹² K rozdílným významům termínů emigrant a exulant bude řečeno více v následující kapitole. Zde je dáována přednost výrazu „emigrant,“ neboť tak byli vystěhovalci označováni v úředních dokumentech z českého prostředí.

²¹³ F. KRÁSL, *Arnošt, hrabě Harrach*, s. 102-103.

²¹⁴ H. OPOČENSKÝ, *Protireformace v Čechách*, s.25.

²¹⁵ Tamtéž, s. 26.

²¹⁶ Tamtéž, s. 30.

3. Jan Jiří Harant a exil

a) *O vystěhovalectví z českých zemí po Bílé hoře obecně*

Pobělohorská emigrace nebyla zdaleka první vlnou vystěhovalectví z českých zemí z náboženských důvodů. Pokud pomíneme mnohem starší případy z éry husitství, které se týkaly katolíků a omezíme se na české nekatolíky, proběhlo první vystěhovalectví, početně ovšem mnohem slabší, v polovině šestnáctého století. Po mandátu Ferdinanda I. proti jednotě bratrské z května roku 1548, obnovujícím starší nařízení namířená proti tomuto vyznání, odešli ze země někteří čeští bratři, především ze severních a východních Čech, z panství zabraných panovníkem po likvidaci prvního stavovského odboje.²¹⁷ Přijali pozvání pruského vévody, aby se usídlili na jeho území. Během cesty přes polské území zůstávali někteří z nich v této zemi. Mnozí se usazovali v Poznani a okolních osadách, odkud však byli vytlačeni odporem místního duchovenstva a posléze nařízením polského krále. Trvalejší útočiště našli v Lešně. Zbylí čeští bratři dorazili do hohenzollernských Prus a založili tam náboženské sbory ve dvaceti šesti osadách.²¹⁸ Zatímco tamější odnože jednoty bratrské zřejmě postupně zanikly a splynuly s evangelickou církví, v Polsku se udržely déle a během druhé poloviny šestnáctého století se početně a místně rozšířily, především díky podpoře některých šlechtických rodů. Většina sborů se začlenila do evangelické církevní organizace, zachovala si však autonomii v jejím rámci. Jejich postavení se však postupem času zhoršovalo vlivem katolických, především jezuitských misí a příklonem některých vrchností ke katolicismu v jeho nesnášenlivé podobě.²¹⁹ Přesto zůstaly na polském území významné bratrské základny, které se staly cílem nových vystěhovaleckých proudů v pobělohorské době.

Mnohem početnější byla emigrace z českých zemí, kterou vyvolala porážka stavovského povstání a následná opatření Ferdinanda II. Zdaleka nešlo o jednotný proces. Přinejmenším je zapotřebí odlišit první vystěhovaleckou vlnu, která

---

²¹⁷ K tomu F. HREJSA, *Čeští exulanti od 16. století zvláště na Žitavsku*, s. 103.

²¹⁸ Tamtéž, s. 104.

²¹⁹ Tamtéž, s. 105.

následovala bezprostředně po bitvě na Bílé hoře, od pozdějších hromadných odchodů do exilu zapříčiněných stoupajícím nátlakem na nekatolické obyvatelstvo, aby změnilo vyznání nebo opustilo zemi. V prvním případě odcházeli exulanti především z důvodů politických a ve většině případů skutečně neměli možnost volby.²²⁰

Tato vlna zahrnovala především osoby, které se přímo podílely na stavovském povstání, včetně velké části jeho hlavních strůjců a aktérů. Na českém území by je s největší pravděpodobností čekaly tresty smrti nebo doživotní žaláře jako jejich spojence, kteří se včas nezachránili, ostatně někteří z nich byli odsouzeni v nepřítomnosti. Byli to především vojenští velitelé, vysocí zemští úředníci, právníci a lékaři. První z nich odešli ze země přímo s prchajícím Fridrichem Falckým, včetně nejvyššího kancléře a vůdce stavovského direktoria Václava Viléma z Roupova, nejvyššího purkrabího Bohuchvala Berky z Dubé a Františka Bernarda Thurna.²²¹ „Zimního krále“ doprovázeli příslušníci jeho českého dvora, z nichž část ho následovala až do Nizozemí, další, které si již nemohl dovolit vydržovat, se usadili např. ve Frankfurtu nad Odrou.²²² Ostatní z této první vlny odešli za hranice ke konci roku 1620 a počátkem příštího roku.

Po nich následovali mezi lety 1621 a 1624 nekatoličtí duchovní a učitelé. Rovněž oni odcházeli zcela nedobrovolně, na základě vypovídacích dekretů. Jak bylo nastíněno výše, byli vyháněni postupně, s ohledem na druh vyznání a teprve v roce 1624 museli opustit i šlechtické pozemky.²²³ Od roku 1624 začali ve větším počtu odcházet měšťané, donucení sérií nařízení proti nekatolíkům a činností komisí doplněných vojenskými oddíly. Jejich odchody lze zhruba ohraničit lety 1624 a 1628, ačkoliv pokračovaly v menší míře i později. Konečně po vydání patentu na svatého Ignáce 1627 je následovali nekatoličtí šlechtici, v největší míře v letech 1628 a 1629. K nim patřila i rodina Jana Jiřího Haranta a část šlechty ze sousedství, která

---

²²⁰ Bedřich Šindelář proto uvádí tři hlavní vlny emigrace, první bezprostředně po Bílé hoře, druhou po vydání Obnoveného zřízení zemského a mandátu ze 31. července 1627, třetí po Valdštejnově pádu a následně po uzavření pražského míru, viz B. ŠINDELÁŘ, *Vestfálský mír a česká otázka*, s. 34. Tato periodizace ovšem pomíjí vypovězení nekatolických duchovních a především četné emigrace měšťanů, k nimž docházelo ještě před vydáním obou dokumentů v roce 1627 (k tomu přehledně T. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 53-69; F. KRÁSL, *Arnošt, hrabě Harrach*, s. 36-57 a L. BOBKOVÁ, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně*, s. 19-21). Odchody měšťanů před vydáním svatoignáckého patentu opomíjí ve své periodizaci českého exulantství též V. RUHLAND, *Bömische Exulanten in Kursachsen*, s. 12.

²²¹ F. HREJSA, *Čeští exulanti od 16. století zvláště na Žitavsku*, s. 107.

²²² Tamtéž, s. 106.

²²³ Eduard Winter ve své periodizaci zahrnuje jejich vyhnání do první vlny emigrace, kterou tak datuje mezi léta 1620 a 1627. E. WINTER, *Die tschechische und slovakische Emigration in Deutschland*, s. 14.

odešla společně s nimi. Stejně jako měšťané odcházeli tito evangelíci alespoň formálně z vlastní vůle, neboť mohli volit mezi exilem a přestupem na katolickou víru.

V tomto kontextu bylo v dobových pramenech užíváno rozdílně pojmů emigrant a exulant. Emigranty byly obvykle míněny osoby, které odešly ze země dobrovolně, zatímco exulanti byli ze země vypovězeni z náboženských důvodů.²²⁴ Evangelíci, kteří odešli kvůli svému náboženskému vyznání, měli z hlediska státní moci možnost volby, a proto byli v úředních pramenech označováni za emigranty. Sami sebe však nazývali exulanty, dávající tak najevo, že jejich odchod byl vynucen a že jsou v cizí zemi pouze hosty.²²⁵ Stejným výrazem jsou nazýváni také v saských úředních dokumentech na znamení toho, že byli i v této zemi pokládáni za oběti poměrů ve své zemi. V současné historiografii bývá též dávana přednost pojmu „exulant,“ mezi oběma slovy však nebývá vždy striktně rozlišováno.²²⁶

Situaci v českých zemích dočasně zvrátil saský vpád za švédské války a s ním spojené návraty vystěhovalců. Valná většina těchto navrátilců odešla po stažení Sasů znovu za hranice.²²⁷ Novou, početně omezenější vlnu emigrací vyvolaly zásahy proti stoupencům Albrechta z Valdštejna po jeho pádu v roce 1634.²²⁸ Vystěhovalci se pokoušeli o návrat ještě v pozdějších letech třicetileté války, v roce 1639 se například po zpusošení saské Pirny Švédové značná část zdejších Čechů připojila k vojsku, v němž ostatně bojovali také jejich krajané a následovala je do Čech. Po ústupu švédské armády však museli rovněž odejít za hranice.²²⁹ Za těmito pokusy učinil konečnou tečku vestfálský mír. Tím se uzavírá kapitola emigrací způsobených porážkou stavovského povstání se všemi jejími důsledky. K emigracím z náboženských důvodů v nevelké míře docházelo ve druhé polovině 17. století i v průběhu století následujícího až do vydání tolerančního patentu.

Čeští evangelíci odcházeli zvláště v prvních letech do těsného sousedství rodné země. Doufali ve změnu situace, vítězství protestantské strany ve válce, a tedy v brzký návrat domů. Nejčastěji se rozhodovali pro blízké Sasko a pro země, které náležely do svazku Koruny české, ale dosud v nich platila jistá náboženská tolerance,

²²⁴ W. W. SCHNABEL, *Österreichische Exulanten*, s. 2-3.

²²⁵ J. VOLF, *Čeští exulanti ve Freiberce*, s. 37.

²²⁶ Srv. W. W. SCHNABEL, *Österreichische Exulanten*, s. 3-4.

²²⁷ K tomu např. Antonín REZEK, *Dějiny saského vpádu do Čech (1631-1632) a návrat emigrace*, Praha 1889. O významu saského vpádu pro český exil v Sasku pojednává E WINTER, *Die tschechische und slovakische Emigration in Deutschland*, s. 34-38.

²²⁸ B. ŠINDELÁŘ, *Vestfálský mír a česká otázka*, s. 34.

²²⁹ L. BOBKOVÁ, *Pobělohorský exil v Sasku*, s. 89.

tedy Horní Lužici a Slezsko. Vystěhovalci ze západních Čech volili cestu přes průsmyky v Krušných horách, ti ze severních a středních Čech většinou podél Labe nebo severovýchodní část Krušných hor, východočeští exulanti směřovali do Lužice, především do Žitavy.²³⁰ Členové jednoty bratrské obvykle odtud pokračovali do Polska. Z východních Čech a především z Moravy odcházeli utrakvisté a čeští bratři do Uher.

Mnohá města podél českých hranic, především v krušnohorské oblasti, se tak stala středisky českých emigrantů. Největší význam měly Pirna, Drážďany, Freiberg, dále Annaberg, Marienberg, Schneeberg, Cvikov a některá další města a městečka.²³¹ Především Pirna se stala oblíbeným cílem. V roce 1629 zde podle městské rady žilo 2123, v roce 1634 asi 2500.²³² Mezi zdejšími Čechy vynikal především známý spisovatel Pavel Stránský ze Záp, který však v roce 1635 přesídlil do Polska, kronikáři Jiří Kezelius Bydžovský a Václav Nosidlo z Geblic, všichni tři původem měšťané z Litoměřic, a konečně český luteránský kazatel a teolog Samuel Martinius z Dražova. Význam Pirny podtrhovala skutečnost, že místní exulantská obec dostala jako jediná v Sasku povolení kurfiřta a drážďanské konzistoře k vytvoření vlastního církevního sboru v rámci luteránské církevní organizace. Jeho představeným se stal právě Samuel Martinius.²³³ Protože česká obec v Pirně navíc disponovala vlastní tiskárnou, stalo se město skutečným duchovním centrem českého exilu v Sasku.²³⁴ V roce 1639 však byla Pirna vypleněna a zničena švédským vojskem a naprostá většina Čechů ji opustila.²³⁵ V té době naopak vzrostla obec v Drážďanech, ve dvacátých letech nepočtená. Výstavné město na Labi, sídlo saského kurfiřta, přitahovalo zprvu především šlechtu, Jan Jiří Saský ostatně podroboval příchozí přísné kontrole, aby se v Drážďanech neusazovaly nuzné osoby. Z dalších saských měst je potřeba jmenovat ještě alespoň Annaberg, neboť zdejší exulantská obec spravovala významnou školu, do níž se soustřeďovali žáci z mnoha okolních obcí.²³⁶ K saským střediskům v podstatě náležela i Žitava v Lužici, na území, které bylo drážďanským akordem mezi císařem a kurfiřtem Janem Jiřím z roku 1621 svěřeno pod saskou správu a na základě pražského míru 1635 postoupeno Sasku. Toto město

²³⁰ E. WINTER, *Die tschechische und slowakische Emigration in Deutschland*, s. 12.

²³¹ Tamtéž, s. 13, 15.

²³² V. RUHLAND, *Böhmische Exulanten in Kursachsen*, s. 15, 17. Podrobný výčet podává L. BOBKOVÁ, *Pobělohorský exil v Sasku*, s. 78-79.

²³³ O tom E. WINTER, *Die tschechische und slowakische Emigration in Deutschland*, s. 26-29.

²³⁴ L. BOBKOVÁ, *Pobělohorský exil v Sasku*, s. 77.

²³⁵ K tomu podrobněji L. BOBKOVÁ, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně*, s. 47-52.

²³⁶ G. LOESCHE, *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*, s. 110.

mělo význam především jako zastávka na cestě do vzdálenějších středisek ve Slezsku a Polsku, ačkoliv se nemálo exulantů usadilo přímo v ní. Stojí za pozornost, že jich v roce 1628 k nemalé radosti žitavské městské rady odešla velká část do Polska, ale zanedlouho je nahradili noví příchozí.²³⁷

Zdánlivě výhodným územím pro vystěhovalce bylo Slezsko, neboť drážďanský akord zaručoval zdejším luteránům svobodu vyznání. Nově příchozí tam však nebyli přijímáni s ochotou a museli se podrobit četným omezením. Například vykonávat řemesla směli teprve se souhlasem místních cechů²³⁸ Po uzavření saského míru navíc využil císař nově nabyté převahy k tomu, aby posílil pozice katolického vyznání i v této ze svých zemí. Drážďanský akord doplnil tzv. vedlejším recesem k pražskému míru, omezujícím privilegia slezských luteránů pouze na knížectví, která bezprostředně nepodléhala královské komoře, s výjimkou Minsterberska. Náboženská svoboda tak zůstala zachována pouze v Lehnici, Břehu, Olešnici a městě Vratislavi.²³⁹ Vestfálský mír, přes usilovné snahy slezských evangelíků během předcházejících jednání, přinesl jen menší změnu k lepšímu. Luteráni měli být nadále trpěni i na ostatním slezském území, směli navštěvovat bohoslužby za hranicemi a zřídit si na vlastní náklady tři kostely, v Hlohově, Svídnici a Javoru.²⁴⁰

Naproti tomu Polsko představovalo již tradiční cíl především pro emigranty z řad jednoty bratrské. V Sasku a Lužici nebylo jejich náboženství tolerováno. Pokud jde o Polsko, oproti šestnáctému století se v něm sice náboženské poměry přiosřily, početné skupiny českých bratří však dosud nacházely útočiště na panství některých velmožů, především knížat Radziwillů a Leszczyńských. Zdejší exilové komunity, jmenovitě Lešno, jsou v povědomí dnešní české společnosti daleko nejznámější, jistě především díky tomu, že ve jmenovaném městě od roku 1628 po mnoho let žil a působil „učitel národů“ Jan Amos Komenský a napsal zde některá ze svých děl.²⁴¹ Protože Lešno nemohlo pojmout všechny přistěhovalce, odesílal je zdejší pozemkový držitel kníže Rafael Leszczyński do Baranova a litevské Włodawy.

²³⁷ E. WINTER, *Die tschechische und slovakische Emigration in Deutschland*, s. 32-33.

²³⁸ B. ŠINDELÁŘ, *Vestfálský mír a česká otázka*, s. 39.

²³⁹ Tamtéž, s. 50-51, 170. V břežském knížectví se usídlili někteří čeští bratři, viz F. HREJSA, *Čeští exulanti od 16. století zvláště na Žitavsku*, s. 116.

²⁴⁰ B. ŠINDELÁŘ, *Vestfálský mír a česká otázka*, s. 344.

²⁴¹ O české obci v Lešně pojednává tedy zejména komeniologická literatura, základní informace podávají např. J. KUMPERA, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*, především s. 57-59, 61-63 a d. a J. POLIŠENSKÝ, *Komenský, muž labyrintů a naděje*, především s. 51-62. Podrobně k tomu Marie BEČKOVÁ, *Postavení Komenského a Jednoty v Polsku*, in: Jan Amos Komenský a Polsko. Sborník příspěvků, Praha 1975, s. 25-44 a též: *Jan Amos Komenský a Polsko*, Praha 1983.

Počet českých bratrů ve všech třech obcích dohromady činil asi 1000 osob.²⁴² Kromě toho se exulanti usazovali v Ostrorogu, Kobylíně, Skocích a v Toruni, tam jmenovitě známý lékař Matyáš Borbonius z Borbenheimu, který původně odešel do Žitavy.²⁴³ Nelze vynechat ani oblast Královských Prus, která však v této době spadala již pod švédský vliv. Zdejší dočasné exulantské centrum, sice nepříliš početné, ale politicky významné, se vytvořilo v Elbingu na pobřeží Baltského moře. Pobývala tu značná část českých exulantů, kteří vstoupili do služeb Švédska, především generál Jindřich Matyáš Thurn a jeho syn František Bernard, Vilém z Valdštejna, Zdeněk z Hodic, rovněž dějepisec Pavel Skála ze Zhoře.²⁴⁴ Jan Amos Komenský tam žil mezi lety 1642 a 1648, v období, kdy byl v těsných kontaktech se švédskou diplomacií a psal pedagogické příručky pro Luise de Geera.²⁴⁵ Elbing tehdy představoval pojitko mezi českým exilem a vzdáleným Švédskem.

Poměrně velké množství českých a moravských vystěhovalců zamířilo do uherského království, zejména na území dnešního Slovenska. Podobně jako v Polsku také zde vládly dosud uvolněnější náboženské podmínky, ostatně většina uherského obyvatelstva vyznávala luterství nebo kalvinismus. Náboženskou svobodu v zemi nově potvrdil sněm v roce 1618.²⁴⁶ Jako první sem přicházeli moravští novokřtění již v roce 1622, po nich vyhnání duchovní kolem roku 1624 a hlavní vlna z východních Čech a Moravy od roku 1627.²⁴⁷ Podobně jako v Sasku také zde si vybírali především města nedaleko hranic s Moravou, tedy v západní Trenčínské župě. Mezi jinými to byly Trenčín, Skalice, Holíč, Nové Město nad Váhem a další, též Žilina a okolní obce (Svatý Mikuláš, Svatý Ondřej, Levoča, Kežmarok, Markušovce). Bratrská šlechta se usazovala především v Prešpurku. V Levoči a Trenčíně disponovali Češi vlastní tiskárnou.²⁴⁸ K vzdálenějším střediskům patří Prešov, v němž jsou sice doloženi především německy mluvící přistěhovalci ze Slezska, lze však předpokládat i přítomnost menší české komunity.²⁴⁹ Počet Čechů

---

²⁴² F. HREJSA, *Čeští exulanti od 16. století zvláště na Žitavsku*, s. 115.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 128. O společnosti exulantů v Elbinku též Otakar ODLOŽILÍK, *Povstalec a emigrant*, Londýn 1944, s. 44.

²⁴⁵ J. KUMPERA, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*, s. 88-101, samostatnou studii je např. práce Jana SKUTILA *Ke Komenského pobytu v Elbologu v letech 1642-1648*, *Studia Comeniana et historica* 42, 1990, s. 113-117.

²⁴⁶ Peter KÓNYA, *Čeští exulanti v Prešově v prvej polovině 17. storočia*, in: Michaela HRUBÁ (ed.), *Víra, nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*, Ústí nad Labem 2001, s. 117, 118.

²⁴⁷ F. HREJSA, *Čeští exulanti od 16. století zvláště na Žitavsku*, s. 125.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 125-126.

²⁴⁹ P. KÓNYA, *Čeští exulanti v Prešově v prvej polovině 17. storočia*, s. 124.

v obcích byl poměrně nízký,²⁵⁰ ačkoliv podle odhadů jich na severu Uher žilo kolem dvou tisíců.²⁵¹ Se zdejšími obcemi navázal vztah i J. A. Komenský během svých cest do sedmihradského knížectví.²⁵²

Výčet zemí a krajů, do nichž přicházeli čeští emigranti v době třicetileté války tím zdaleka není uzavřen, do jmenovaných oblastí však přicházeli hromadně, zatímco jiné země, Nizozemí, Anglie, Švédsko, Dánsko a různé části německé říše vzhledem k větší vzdálenosti nepředstavovaly tak časté cíle. Plán generála Thurna ve spolupráci se švédským králem Gustavem Adolfem na osídlení Ingrie, krajiny v okolí pozdějšího Petrohradu, na konci dvacátých let, neměl úspěch,²⁵³ čeští vystěhovalci však pronikli do země ještě vzdálenější, na severoamerický kontinent.²⁵⁴ V pozdější době, zejména v osmnáctém století, nabylo na významu Braniborsko, především Berlín, trvalým cílem především pro uprchlíky ze severočeského pohraničí zůstávaly luteránská knížectví ve Slezsku.²⁵⁵ Obecně lze říci, že se emigranti z českých zemích rozptýlili po celé protestantské Evropě a pronikli i do zámoří.

b) Jan Jiří Harant na cestě do exilu

Jako převážná část emigrantů také Jan Jiří nemířil daleko za hranice. Protože však žil na Klatovsku, nehledal útočiště v Sasku nebo Lužici, ale na území německé říše, přiléhajícím k nedaleké jihozápadní zemské hranici. Zde se nevytvořila emigrantská centra, která by odpovídala městům na německé straně Krušných hor a Horní Lužici, což snad souviselo s menší mírou exilu oproti severočeským a

²⁵⁰ J. POLIŠENSKÝ, *Komenský, muž labyrintů a naděje*, s. 102.

²⁵¹ F. HREJSA, *Čeští exulanti od 16. století zvláště na Žitavsku*, s. 127.

²⁵² P. KÓNYA, *Čeští exulanti v Prešově v prvej polovině 17. storočia*, s. 129, 130, J. POLIŠENSKÝ, *Komenský, muž labyrintů a naděje*, s. 102-103. Tematicke se věnují studie ve sborníku *Zborník Jan Amos Komenský a Slovensko*, Košice 1971.

²⁵³ O. ODLOŽILÍK, *Povstalec a emigrant*, s. 47-48, srv. F. HREJSA, *Čeští exulanti od 16. století zvláště na Žitavsku*, s. 115.

²⁵⁴ F. HREJSA, *Čeští exulanti od 16. století zvláště na Žitavsku*, s. 130. Prvním osadníkem byl Augustin Heřman, původem z Prahy, v roce 1644. Usadil se v Marylandu, kde také založil panství Bohemia.

²⁵⁵ Emigraci v osmnáctém století se zabývá především Edita ŠTĚŘÍKOVÁ, obecně např. ve studii *Vztah českých emigrantů a jejich potomků k vlasti*, *Historické listy* 4, 1995, s. 12-18, k exilu do Slezska: *Z nouze o spasení; česká emigrace v 18. století do Pruského Slezska*, Praha 1992 a k emigraci v Berlíně: *Běh života českých emigrantů v Berlíně*, Praha 2000. Z dalších autorů např. Iva HEROLDOVÁ, *Život a kultura českých exulantů v 18. století*, *Národopisná knižnice* 5, Praha 1971 a E. WINTER, *Die tschechische und slovakische Emigration in Deutschland*.

východočeským krajům.²⁵⁶ Možnosti k přesídlení byly ostatně velmi omezené tím, že jihozápadní Čechy sdílely převážný úsek hranice s katolickým Bavorskem a rekatolizovanou Horní Falcí. Někteří, především duchovenstvo z Pošumaví, odcházeli do říšských měst v bavorské oblasti, především do Řezna.²⁵⁷ Jan Jiří s manželkou, pěti dětmi a děvečkou přijeli po dvou dnech cesty do Vohenstraussu, města ležícího v hornofalcké oblasti nedaleko od hranic přibližně na úrovni Rozvadova. Jan Jiří se nezmínil o tom, že by zde byli již nějakí čeští přistěhovalci. Zaznamenal si však, že po něm přijeli další lidé. Ještě téhož týdne to bylo několik příbuzných, které s nimi byly patrně domluvené, že pojedou na stejné místo: švagrová Anežka Harantová z Lažan, její dcera Anna Dorota Příchovská s nezletilými dětmi a Justýna Bechyňová provdaná Oudražská s dcerou Anežkou. O něco později do Vohenstraussu dorazili ještě další šlechtici z okolí Klatov, Jan Kašpar Tuchar ze Šebířova s manželkou Marjanou z Dobrše a dětmi a ještě po několika týdnech Bohosud Koc z Dobrše.²⁵⁸ Zpočátku se tedy jednalo pouze o malý počet osob, později se však Jan Jiří setkal s dalšími krajany.

Kraj, do něhož přišli, je nyní součástí Bavorska, tehdy však patřil ke knížectví falcko-neuburskému, takzvané „Mladé Falci,“ kde vládla jedna z vedlejších větví falckých Wittelsbachů. „Mladá Falc“ vznikla z několika lén vydělených z majetku obou větví wittelsbašského rodu, falcké a bavorské, která přidělil císař Maxmilián I v roce 1505 nezletilým synům Ruprechta Falckého a vnukům Jiřího z Landshutu Ottovi Jindřichovi a Filipovi.²⁵⁹ Jako mnoho jiných nescelených říšských státek sestávalo z více drobných území oddělených od sebe jinými teritorii. Jeho panovník sídlil v Neuburgu na Dunaji. Državy jsou znázorněny na mapě č. 1 v příloze.

Oblast neuburského knížectví byla na počátku sedmnáctého století luteránská a její tehdejší vládce Filip Ludvík patřil k horlivým stoupencům tohoto vyznání mezi říšskými knížaty. Po jeho smrti v roce 1614 však převzal vládu jeho syn Wolfgang Vilém, který již před nástupem přestoupil ke katolicismu, především pod vlivem svého příbuzného Maxmiliána Bavorského, s jehož sestrou Magdalénou se oženil, a

---

²⁵⁶ Podle údajů z: V. OEHM (ed.), *Protokol reformační komise*, s 21-29.

²⁵⁷ Některé z nich uvádí Josef JIREČEK, *Literatura exulantův českých*, ČČM 48, 1874, s. 202.

²⁵⁸ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 33-34.

²⁵⁹ M. SPINDLER, A. KRAUS, *Handbuch der bayerischen Geschichte*, 3/3, s. 124-125. Vymezení, územní vývoj a posloupnost držitelů do poloviny 17. století jsou nejpřehledněji podány ve studii Franzisky NADWORNICEK *Pfalz-Neuburg*, s. 44-55. Vládcové Neuburska a Sulzbachu bývají v literatuře nazýváni jak falckrabaty, tak knížaty.

bavorských jezuitů.²⁶⁰ Po svém nástupu razantně usiloval o návrat území, jež bezprostředně spravoval, do lůna katolické církve, zřejmě spíše z politických než osobních pohnutek.²⁶¹ V roce 1617 prohlásil katolictví otevřeně za jediné zemské náboženství na území, které bývalo po 70 let luteránské.²⁶² Jeho rekatolizační úsilí se však ve svých počátcích nevztahovalo na nově nabyté evangelické území Jülich-Berg, které mu připadlo v roce 1614 jako dědický podíl z knížectví jülišsko-klévského²⁶³. Rovněž území, které nepodléhalo jeho bezprostřední správě, tedy údíly spravované jeho mladšími bratry Augustem a Janem Fridrichem a vdovský majetek jejich matky v hlavním městě zůstávaly ušetřeny.²⁶⁴ Wolfgang Vilém totiž zůstal jediným z rodiny, kdo změnil vyznání. Město Vohenstrauss s okolím se nacházelo v územním celku, který přináležel k Sulzbachu, oddělenému lénu položenému o něco východněji. To připadlo podle otcova ustanovení z roku 1606 Augustovi. Pro skupinku vystěhovalců ze západních Čech představovala luteránská enkláva ve falckých zemích nejbližší cíl.

Brzy se však ukázalo, že to nebyla dobrá volba. Wolfgang Vilém jakožto vládce celého státečku zahájil již v roce 1627 přes protesty obou mladších knížat a s podporou bavorského dvora rekatolizaci sekundogenitur. Pouze bratrům samotným ponechal právo na luterské bohoslužby v jejich sídlech, stejně jako své matce na jejím dvoře v Neuburgu.²⁶⁵ V témže čase vydal určitá opatření proti nekatolickým církvím v Jülich-Bergu, zde se však s ohledem na blízké Braniborsko neodvážil razantněji zasahovat a luteránství i kalvinismus si v oblasti zachovaly svou pozici.²⁶⁶ Za této situace nebylo brzy pro evangelické přistěhovalce místo ani v obou sekundogeniturách a Jan Jiří Harant a jeho druhové byli již po necelých třech měsících pobytu přinuceni k odchodu z Vohenstraussu.²⁶⁷

O několik let později se náboženské poměry v Mladé Falci radikálně změnily. Za švédské okupace mezi lety 1633 a 1634 bylo nejen v sekundogeniturách, ale na celém území falcko – neburského knížectví se souhlasem většiny obyvatel obnoveno luteránství. Jakmile se však švédské oddíly po porážce u Nördlingenu stáhly

---

²⁶⁰ K okolnostem jeho přestupu viz F. NADWORNICEK, *Pfalz-Neuburg*, s. 50-51.

²⁶¹ A. HERZIG, *Der Zwang zum wahren Glauben*, s. 60.

²⁶² Tamtéž, s. 63.

²⁶³ Tamtéž, s. 64. Ke sporu o dědictví jülišsko-klévské a jeho řešení viz M. SCHINDLER, A. KRAUS, *Handbuch der bayerischen Geschichte 3/3*, s. 128-130.

²⁶⁴ F. NADWORNICEK, *Pfalz-Neuburg*, s. 53.

²⁶⁵ M. SPINDLER, A. KRAUS, *Handbuch der bayerischen Geschichte 3/3*, s. 136.

²⁶⁶ Arno HERZIG, *Der Zwang zum wahren Glauben*, s. 64.

²⁶⁷ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 34.

z jihovýchodu německé říše, přivedl Wolfgang Vilém svou zemi zpět ke katolictví.²⁶⁸ Další změnu přinesla ustanovení vestfálského míru o náboženství v Říši. Náboženské poměry jednotlivých regionů měla být upraveny podle stavu v roce 1624. Vlastní Neubursko bylo tehdy již formálně katolické, zatímco obě sulzbašská léna dosud ne. Zatímco Wolfgang Vilém nadále trval na svém právu rozhodovat o náboženství na území pod svou vládou, syn a dědic Augusta ze Sulzbachu Kristián August využil mírových ustanovení k tomu, aby na svém lénu znovu zavedl luterství a rušil katolické kostely i přes protesty svého strýce.²⁶⁹ V roce 1652 však uzavřel s jeho synem a nástupcem Filipem Vilémem dohodu, tzv. kolínské narovnání, potvrzující na území sulzbašských lén oficiální dvojvěří. Knížectví falcko-sulzbašské se o čtyři roky později vydělilo z neuburského i jako politicky nezávislý celek.²⁷⁰

Popsaný vývoj v sulzbašském údělu již nic nezměnil na dalších osudech vypovězených emigrantů z jihozápadních Čech. Jejich novým útočištěm se stalo město Hof a jeho okolí v oblasti Horních Frank, rovněž na pomezí s českým státem. Okolí Hofu (viz přílohy, mapa 3) patří do Vogtlandu (Fojtlandu), oblasti naproti Chebsku a Krušným horám sestávající z lén, které náležely různým vrchnostem. Stejně jako Vohenstrauss se rovněž Hof nyní nachází v Bavorsku, zatímco v tehdejší době náležel k markrabství kulmbašsko-bayreutskému, později nazývaném pouze podle druhé z obou rezidencí. Mělo status říšského knížectví a vládla zde jedna z vedlejších větví rodu Hohenzollernů. Jeho dějiny jsou úzce spjaty se sousedním markrabstvím Ansbach, neboť v obou knížectvích vládla táž větev rodu a období, kdy byla spojena pod vládou jednoho markraběte se střídala s obdobími, kdy byla rozdělena mezi sourozence. Obě vznikla v patnáctém století z obsáhlých rodových držav v této oblasti na základě ustanovení braniborského kurfiřta Fridricha I. o rozdělení majetku mezi syny z roku 1437.²⁷¹ Jejich území jsou znázorněna v příloze na mapě č. 2. Ansbachsko - kulmbašská linie Hohenzollernů vymřela v roce 1603 markrabětem Jiřím Fridrichem. Po jeho smrti připadla markrabství dvěma mladším bratrům braniborského kurfiřta Jáchyma Fridricha. V Kulmbachu –

²⁶⁸ F. NADWORNICEK, *Pfalz-Neuburg*, s. 54.

²⁶⁹ M. SPINDLER, A. KRAUS, *Handbuch der bayerischen Geschichte* 3/3, s. 137-138.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 138-139.

²⁷¹ M. SPINDLER, A. KRAUS, *Handbuch der bayerischen Geschichte, Dritter Band, ester Teilband*, s. 593. Nejstarší syn Jan Alchymista získal podíl se sídlem v Kulmbachu, ale vládu v něm postoupil bratrovi Albrechtu Achillovi, třetímu synovi Fridricha I a dědici Ansbacha. Potomci markraběte Albrechta vládli v markrabstvích do roku 1603. Není bez zajímavosti, že dcera Albrechta Achillea Barbora se stala první manželkou českého krále Vladislava Jagellonského, manželství však nebylo nikdy naplněno a po letech skončilo rozvodem.

Bayreuthu nastoupil starší Kristián, v Ansbachu Jáchym Arnošt. Vazby knížectví k braniborskému kurfiřtovi se tím upevnily, přesto si panovníci obou zachovali nezávislost.²⁷² Jako ostatní území náležející hohenzollernské dynastii bylo kulmbašské markrabství od dob reformace luteránské, stejně jako jeho panovník, a nedoznalo v tomto ohledu během třicetileté války nebo po ní žádných změn. Pro Harantovu rodinu a její spoluputovníky představovalo po vypovězení z Vohenstraussu nejbližší nekatolické teritorium podél českých hranic.

c) Další osudy Jana Jiřího a jeho rodiny v exilu

Harantova rodina se ubytovala nejprve v domě koláře Stefana,²⁷³ v roce 1630 se z neuvedených příčin dvakrát přestěhovala. Nakonec zůstali ve „znamenitém“ domě radního Griffena, přestože za ubytování platili docela vysoký nájem.²⁷⁴ Po třech letech pobytu v Hofu, v roce 1631 se rozstala Ludmila z Příchovic a po několika dnech zemřela.

V nastávajících letech zasáhla do života obyvatel Hofu švédská válka. Po vylovení „Iva ze Severu,“ švédského krále Gustava Adolfa, v Pomořanech se množství českých emigrantů přidalo k jeho spojencům. Protože bayreutský markrabě, stejně jako další zemské vrchnosti v Horních Francích, zachovával zpočátku neutralitu,²⁷⁵ někteří z místních exulantů, mezi nimi dva dospělí synové Jana Jiřího, Jan Ratold a Adam Rudolf, vstoupili do saského vojska. Později je následoval i nejmladší syn Jana Jiřího Kryštof Vilém Harant z Polžic a Bezdruzic, budoucí plukovník a generál. Oba starší bratři Harantové bojovali v bitvě u Lipska, každý v jiném pluku. Především Jan Ratold se vyznamenal nejprve v jedné šarvátce v předvečer, potom i v bitvě samotné.²⁷⁶ Brzy na se stal kaprálem ve vojsku švédského plukovníka Wrangela. Již roku 1632 však tento syn Jana Jiřího, podle svědectví v Pamětech velmi nadaný, během vojenského tažení onemocněl a zemřel ve franckém městě Hilters. Byl pochován v evangelickém kostele v nedaleké vsi Thann a rodiče dostali pouze podrobnou zprávu o jeho smrti a pohřbu.²⁷⁷

---

²⁷² Tamtéž, s. 486, 758, viz též: Manfred RUDERSDORF, *Brandenburg-Ansbach und Brandenburg-Kulmbach/ Bayreuth*, s. 27-28.

²⁷³ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 34.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 45.

²⁷⁵ M. SPINDLER, A. KRAUS, *Handbuch der bayerischen Geschichte*, 3/1, s. 488.

²⁷⁶ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 62, 63.

²⁷⁷ F. MENČÍK, *Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdruzic*, s. 491.

Adam Rudolf sloužil do pražského míru v pluku knížete sasko-altenburského, poté přestoupil do švédského vojska k pluku hraběte z Hodic. Vedl si celkem úspěšně až do roku 1639, kdy zemřel ve věku 26 let ve Wismaru, stejně jako jeho bratr následkem onemocnění. Kryštof Vilém se pokusil převézt bratrovo tělo do Hofu, aby bylo uloženo vedle dalších rodinných příslušníků, ale pro obtíže po cestě ho nakonec nechal pochovat v kostele v obci Eisleben. Zesnulý Adam Rudolf po sobě zanechal vdovu Marii rozenou z Möllendorfu a malou dcerku Annu Alžbětu.²⁷⁸

Následky třicetileté války však posléze zasáhly všechny hofské emigranty bez rozdílu. Území markrabství nebylo sice přímo dějištěm bitev, vzhledem ke své strategicky významné poloze v Říši se však stalo místem průchodů armád obou nepřátelených stran.²⁷⁹ Nezřídka se přitom vojska dostala do blízkosti Hofu. Zejména po roce 1633 se jejich oddíly víckrát utábořily za městem nebo přímo v něm, od obyvatel požadovaly potraviny a peníze a několikrát po sobě Hof vydrancovaly, ať už patřily k císařské straně nebo ke Švédům a jejich protestantským spojencům. Na tom nic nezměnila skutečnost, že markrabě Kristián vstoupil v roce 1633 do heilbronského spolku říšských stavů, spolupracujícího se švédským kancléřem Oxenstiernou.²⁸⁰

Již v létě v roce 1632 se rozšířila mezi emigranty poplašná zpráva, že se k Hofu blíží císařská vojska a téměř všichni čeští šlechtici odjeli do nedalekého Kulmbachu - včetně rodiny Jana Jiřího, ačkoliv ten podle vlastních slov tehdy nepovažoval útěk za řešení. Po několika dnech klidu se opět vrátili, na cestě zpátky však málem narazili na císařské vojsko, které přijelo krátce po nich do městečka Helmbrachts a přepadlo vůz jednoho opozdilce, který chtěl v městečku zůstat přes noc. Císařské vojsko tehdy nakonec dorazilo do Hofu brzy po návratu Čechů z Kulmbachu, ale město nevyplenilo.²⁸¹ V roce 1633 se již vojenské oddíly před Hofem objevovaly téměř neustále. Jan Jiří i všichni ostatní emigranti a domácí obyvatelé zpočátku setrvali ve městě a snášeli jejich ústrky. V řadách protestantských i císařských vojsk přitom bojovali také Češi a někdy i příbuzní těch v Hofu. Patřil k nim Jan Karel Příchovský z Příchovic, velitel jednoho císařského pluku, který dorazil k městu v červnu. V naději, poněkud bláhové, že dům jeho příbuzných bude jistě ušetřen případného

---

²⁷⁸ Tamtéž, s. 494.

²⁷⁹ M. SPINDLER, A. KRAUS, *Handbuch der bayerischen Geschichte*, 3/1, s. 488; M. RUDERSDORF, *Brandenburg-Ansbach / Bayreuth*, s. 28.

²⁸⁰ M. RUDERSDORF, *Brandenburg-Ansbach und Brandenburg-Kulmbach / Bayreuth*, s. 28.

²⁸¹ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 69.

plenění, si většina Čechů včetně Jana Jiřího uschovala k jeho strýci panu Václavu Příchovskému cennosti. Když však bylo město císařskými vskutku vydrancováno, dopadl jeho dům stejně jako domy ostatních, ne-li ještě hůře.²⁸²

Nato mnoho lidí z města, Němců i Čechů včetně rodiny Jana Jiřího společně opustilo Hof a uchýlili se do nedalekého Hirsbergu. Brzy po jejich útěku se stalo město Hof obětí dalšího drancování, tentokrát z strany Švédů. Jan Jiří mezitím s rodinou a spolu s dalšími krajany odjel do nedalekého Lichtenberku, ani tam však dlouho nevydrželi, neboť je koncem srpna vyhnaly poplašné zprávy o blížícím se vojsku na zmatený útěk okolím z jedné obce do druhé. Lichtenberg byl mezitím skutečně vypleněn. Začátkem prosince se uprchlíci do toho města vrátili a Harantova rodina potom zůstala v domě spřátelené rodiny ovdovělé paní z Waldenfelsu.²⁸³ Poklidné soužití netrvalo dlouho, v březnu příštího roku byla rodina Jana Jiřího spolu s rodinou hostitelky a dalšími lidmi z Lichtenberku opět nucena prchat před vojáky. Skupinu utečenců tentokrát po cestě přepadli a rozehnali vzbouření katoličtí sedláci z okolí. Po desetidenním bloudění se všichni setkali zpět v Lichtenberku, krátce po jejich příchodu však vypukl další poplach. Harantova rodina se tentokrát místo útěku skryla spolu s rodinou paní z Waldenfelsu na půdě hostitelčina domu. Město zachvátil požár a všichni na půdě málem uhořeli. Na poslední chvíli si uvědomili nebezpečí, unikli z domu a ukryli se ve sklepě lichtenberského zámku, kde také přečkali požár a veškeré plenění. Poté opustili zpustošené město a v dalších dnech, týdnech a měsících opět bloudili okolím. Nikde se nezdržovali dlouho a několikrát se jen o vlásek vyhnuli vojsku, dvakrát se dokonce skrývali v lesích a na skalách a dokonce i tak byli málem objeveni. Konečně po déle než sedmiměsíčním životě na cestách v listopadu roku 1634, když pominulo nejhorší nebezpečí, se Harantova rodina vrátila do Hofu, do domu Václava Příchovského.²⁸⁴ Poměry v okolí se ještě dlouho poté nezklidnily úplně, Hof však byl v následujících letech dalšího plenění ušetřen.²⁸⁵

Příštího roku 1635 se Jan Jiří Harant oženil s dcerou své lichtenberské hostitelky Anny Alžběty z Waldenfelsu, rozené Fuchsovy z Waldburku, a rytíře Jindřicha z Waldenfelsu na Thierbachu a Gompersreuthu Sabinou z Waldenfelsu, tehdy

---

²⁸² Tamtéž, s. 77-78.

²⁸³ F. MENČÍK, *Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdrůžic*, s. 491-492.

²⁸⁴ Celé převyprávěno tamtéž, s. 492-493.

²⁸⁵ Lokální dějepisci toto období výstižně označili jako „život mezi obavami a nadějí.“ F. EBERT, A. HERMANN, *Kleine Geschichte der Stadt Hof*, s. 53.

33letou, sám ve věku 55 let. Manželé se zasnoubili již během Harantova pobytu v Lichtenberku, ale odkládali sňatek na pokojnější dobu.²⁸⁶ Z tohoto druhého manželství měl Jan Jiří tři děti: dceru Alžbětu Mandalenu narozenou roku 1637 a syny Ottu Jana Adama narozeného 1639 a zemřelého krátce po křtu a Jana Jindřicha/Hanse Hendrycha narozeného v roce 1640. Krátký čas se také staral o malou vnučku Annu Alžbětu, dceru Adama Rudolfa z manželství s Marií z Möllendorfu, neboť mu ji její matka rok po manželově smrti svěřila. Dívka však po několika měsících v roce 1641 zemřela na neštovice.²⁸⁷ V témže roce 1641 zemřela při epidemii v Hofu i Sabina z Waldenfelsu, což byla pro Jana Jiřího podle jeho Pamětí velká ztráta, tím spíše, že neočekával, že svou druhou manželku, mnohem mladší než on, přežije.²⁸⁸

Zklamáním bylo pro něj jistě také rozhodnutí nejmladšího syna Kryštofa Viléma přestoupit v roce 1643 po smrti velitele jeho pluku hraběte Zdeňka z Hodic do císařské armády, neboť patent arcivévody Leopolda Viléma umožňoval přijímání bývalých nepřátelských bojovníků. Jan Jiří se k synovu přechodu na opačnou stranu nijak nevyjádřil,²⁸⁹ v každém případě to však nevedlo k rozkolu mezi nimi, neboť otec se se synem nadále stýkal a zaznamenával jeho osudy. Kryštof Vilém vstoupil coby major (wachmistr), později podplukovník, do pluku Jacopa Colombina a podílel se na obraně Čech před Švédy téhož roku. Tehdy se znovu potkal s nejstarším bratrem Jiřím Fridrichem a jeho manželkou. Také později se s vojskem poměrně často zdržoval v českých zemích, roku 1645 se například účastnil bitvy u Jankova. Následujícího roku byl Kryštof Vilém Harant jmenován plukovníkem a přibral do svého pluku bratra Jiřího Fridricha jako důstojníka.²⁹⁰ Posléze dosáhl hodnosti generála. V českém prostředí však proslul především svým zásahem proti vzbuřeným rolníkům v severozápadních Čechách v roce 1680 a následnou účastí ve vyšetřovací komisi, která rozhodovala o jejich osudech. Údajně právě tato jeho aktivita zapříčinila nejen to, že byl pozdějšími generacemi vnímán negativně, ale i to, že se jeho příjmení stalo nadávkou pro zlobivé děti.²⁹¹ Získal si také pověst člověka vyvolávajícího šarvátky a souboje.²⁹² Zřejmě se tedy i v jeho osobě projevil určité

---

²⁸⁶ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 151

²⁸⁷ Tamtéž, s. 137-139.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 150.

²⁸⁹ Menčíkova poznámka, že Kryštof Vilém vstoupil do císařského vojska, „ač to otec s bolem nesl,“ je tedy pouze domněnkou, ačkoliv patrně správnou. Viz F. MENČÍK, *Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdržic*, s. 494.

²⁹⁰ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 183.

²⁹¹ M. KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic*, s. 415.

²⁹² Tamtéž.

sklony k svárlivosti a násilí, jimiž se vyznačovali někteří členové Harantovy rodiny. Také v Pamětech jsou popsány dva případy, kdy se dostal do hádky, která skončila soubojem, v obou případech je však podle Jana Jiřího vyprovokoval soupeř.²⁹³ Byl dvakrát ženatý. Poprvé se oženil v roce 1641 se Sabinou Marií z Hardenberka, dcerou rytíře Ericha z Hardenberku a na Lindau a vdovou po rytíři Vítovi Gabrielovi Hofmanovi z Münichsbergu, nejvyšším hejtmanovi Brunšvicka. V roce 1643 se jim v Čechách narodila dcera Ludmila Hedvika, manželka však zemřela po porodu a děvčátko krátce po ní. Obě byly pochovány v Plzni.²⁹⁴ Podruhé se Kryštof Vilém oženil s Dorotou Augustou ze Schalu a Holštejna a s ní měl dvě dcery, Kornélii Eleonoru a Augustu. Zemřel v roce 1691. Mladší z jeho dcer uvádí Racek jako poslední známou Harantovnu.²⁹⁵

V roce 1645 se Harantova dcera z prvního manželství Alžběta Marjana vdala za německého šlechtice Ludvíka Viléma Fuchse ze Schweinshaubtu žijícího v Kulmbachu. Podle Harantova vyprávění nešlo o předem smluvený sňatek, jeho rodina se do té doby s ženichem a jeho matkou téměř neznala. Manželům se v příštím roce 1646 narodila dcera Marie Lidmila a v roce 1648 Eva Mandalena. V roce 1647 přesídlil Jan Jiří s druhou dospělou, stále svobodnou dcerou Sibylou Mandalenou a dvěma malými dětmi z druhého manželství rovněž do Kulmbachu, kde si najali byt u konváře Balcara.²⁹⁶ Důvod nečekaného stěhování téměř po dvaceti letech života v Hofu není v Pamětech uveden. F. Menčík se domnívá, že Jan Jiří chtěl dožít své dny v blízkosti provdané dcery, to však nemusí být postačující vysvětlení vzhledem k tomu, že měl u sebe ještě zmíněné tři děti a nežil tedy v Hofu osamoceny.²⁹⁷

Příštího roku 1648, krátce po vyhlášení vestfálského míru končí text Pamětí a s ním ustávají i jakékoliv zprávy o autorově životě. Datum ani místo úmrtí Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdržic nejsou známy, dá se však předpokládat, že zemřel někdy v roce 1648 nebo nedlouho po něm v Kulmbachu a tam že byl také pochován. Jeho jméno není totiž uvedeno na seznamu lidí pochovaných v hofském klášterním kostele, kde spočívají obě jeho manželky, synek zemřelý v kojeneckém věku a vnučka.

---

²⁹³ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 167-169, 190.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 167.

²⁹⁵ J. RACEK, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic a jeho doba 2*, s. 87.

²⁹⁶ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 185.

²⁹⁷ F. MENČÍK, *Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdržic*, s. 495.

Jan Jiří během let prožitých v exilu nenapsal pouze Paměti. Pracoval kromě toho na překladu cestopisu svého proslulého bratra Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic do němčiny. Dokončil ho roku 1638 a přidal k němu úvodní kapitulu, v níž zaznamenal několik podrobností z bratrova pozdějšího života. Většina z nich spadá do doby, kdy Kryštof Harant působil na dvoře císaře Rudolfa II. a zastával úlohu císařova osobního komorníka. Není to tedy přímo životopis, spíš různé útržky autorových vzpomínek, nichž některé mají téměř anekdotický charakter. Je však mezi nimi také odkaz na Kryštofovou cestu do Španělska, o níž jinak není známo téměř nic.²⁹⁸ Jan Jiří zde vzpomíná také na setkání s Kryštofovým nejstarším synem Janem Vilémem Harantem, císařským důstojníkem v armádě Albrechta z Valdštejna. Jan Vilém navštívil strýce v Hofu v roce 1632 a vyprávěl mu o rodině a zejména o svých sporech s otčímem Heřmanem Černínem.²⁹⁹ Je zvláštní, že toto setkání není v Pamětech zaznamenáno.

Především za tento překlad bývá Jan Jiří historiky oceňován. Ferdinand Menčík se domníval, že sám o sobě postačuje k tomu, aby byl Jan Jiří Harant připomínán v dějinách české literatury³⁰⁰ a Marie Koldinská chválí autorův ušlechtilý záměr.³⁰¹ Německá verze cestopisu však za života Jana Jiřího zůstala v rukopise a vydání se dočkala teprve v roce 1678 zásluhou Kryštofa Viléma. Ten ji doplnil svou vlastní předmluvou s věnováním císaři Leopoldu I. a opatřil ji dekorativním rodokmenem Harantů z Polžic a Bezdržic. Chyběla naopak ona úvodní kapitola. Ta se dočkala se vydání teprve v devatenáctém století v rámci studie Edmunda Schebka o Kryštofu Harantovi z roku 1874.³⁰²

d) Komunita české šlechty v Hofu

Město Hof leží na řece Saale přibližně na úrovni ašského výběžku. Jeho přesný původní název zněl Stadt zum Hof, v minulosti bývalo nazýváno též Regnitzhof, neboť se vytvořilo z osady pod hradem Regnitz (Rohnice).³⁰³ Původní osada Regnizi se po prvé připomíná v roce 1160, v roce 1230 zde tehdejší zeměpán Otto Veliký,

---

²⁹⁸ E. SCHEBEK, *Aus dem Leben des böhmischen Freiherrn*, s. 284-285, srv. M. KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic*, s. 306-315.

²⁹⁹ E. SCHEBEK, *Aus dem Leben des böhmischen Freiherrn*, s. 285.

³⁰⁰ F. MENČÍK, *Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdržic*, s. 490.

³⁰¹ M. KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic*, s. 11.

³⁰² E. SCHEBEK, *Aus dem Leben des böhmischen Freiherrn*, s. 275-286.

³⁰³ Fr. TEPLÝ, *Čeští exulanti v Hofu*, s. 15.

vévoda z Meranu, Dalmácie a Fojtlandu a markrabě istrijský, nechal vybudovat město.³⁰⁴ Ve vlastnictví Hofu a okolního kraje se vystřídalo několik významných říšských rodů, v roce 1373 je získali norimberští purkrabí z rodu Hohenzollernů, z nichž vzešla pozdější markrabata kulmbašsko-bayreutská.³⁰⁵ Jistě není bez zajímavosti, že v roce 1430 město dobyli a vydrancovali husité.³⁰⁶ Krátce před Harantovým příchodem, v roce 1625, vypukl v Hofu požár, v němž lehla popelem více než polovina města. Některé významné budovy včetně radnice zůstávaly dlouho poškozené, radnice byla například znovu zastřešena teprve po třiceti letech.³⁰⁷ Mezitím město zpustošily další požáry způsobené drancujícími vojsky.

Po roce 1628 se do Hofu podle Harantova svědectví uchýlilo větší množství šlechty z jihozápadních Čech, především příslušníci rodů Příchovských, Koců z Dobrše, Račínů, Černínů z Chudenic, Janovských, Říčanských a několika dalších. V Pamětech není uvedeno, kteří z nich již ve městě žili v době autorova příchodu ani které osoby se přistěhovaly později. O velikosti místní české obce exulantů si lze utvořit pouze přibližnou představu na základě osob jmenovaných v Pamětech v průběhu dalších let a dále podle jmen osob pochovaných ve čtyřech hofských kostelech. V české i německé historické literatuře prozatím chybí práce, která by se zabývala vystěhovalcům konkrétně do této oblasti současného Německa a v pracích zabývajících se exilem do Německa obecně bývá Hof zmíněn jen vzácně. I to svědčí o tom, že množství vystěhovalců z českých zemí v markrabství bylo, přinejmenším ve srovnání se Saskem, zanedbatelné. Do Horních Frank zřejmě mířili v mnohem větším počtu exulanti z rakouských zemí. M. Spindler ve své mnohasvazkové knize o bavorských dějinách uvádí, že do nekatolických částí Frank dorazilo odhadem sto tisíc emigrantů, z nichž však většina pocházela právě z Rakouska.³⁰⁸ Tito lidé se ostatně obvykle neusazovali na území bayreutského markrabství. Cílem šlechtických rodin byl především Norimberk, zatímco venkovské obyvatelstvo, které tvořilo mezi rakouskými vystěhovalci největší podíl, osidlovalo

---

³⁰⁴ F. EBERT, A. HERMANN, *Kleine Geschichte der Stadt Hof*, s. 11-16.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 25.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 26.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 52.

³⁰⁸ M. SPINDLER, A. KRAUS, *Handbuch der bayerischen Geschichte*, 3/1, s. 494.

především vesnice v markrabství ansbašském.³⁰⁹ Letmá zmínka Jana Jiřího v Pamětech dokládá, že v Hofu byli přítomni vystěhovalci z hornofalckých lén.³¹⁰

Paměti Jana Jiřího Haranta z Polzic vypovídají pouze o osobách šlechtického původu, neboť prostí lidé nepatřili ke společnosti, s níž se obvykle stýkala Harantova rodina. Také jména na náhrobních kamenech v hofských kostelech patří výhradně urozeným rodům. Z toho důvodu jsou údaje o české komunitě v Hofu omezené pouze na šlechtu, především na stav rytířský. Zda byli v Hofu a okolí také měšťané nebo zběhlí poddaní ze západních nebo jižních Čech, případně jak velký byl jejich počet, nelze s jistotou říci. Rovněž je potřeba připomenout, že se emigrace z Čech do Fojtlandu neomezila pouze na město Hof. Jan Jiří Harant se v Pamětech opakovaně zmínil o českém šlechtici Vilému z Říčan a jeho manželce Magdaléně z Vrtby, kteří společně s matkou, dětmi a dalšími členy rodiny našli útočiště v Kulmbachu, avšak všichni pomřeli při morové epidemii v roce 1634.³¹¹ Do Kulmbachu přesídlil Jiří Galli, bývalý sušický děkan, který žil předtím v Řezně, a sestavil zde dvě sbírky německým písní přeložených do češtiny.³¹² Ke konci života se do téhož města přestěhoval i Jan Jiří Harant.

První exulanti z českých zemí se v Hofu objevili už mezi lety 1620 a 1621 a patřili tedy k první vlně vystěhovalců bezprostředně po bitvě na Bílé hoře. Přítomnost hraběte Jana Albína Šlika, někdejšího stavovského direktora a majitele západočeských statků Kostelce, Doupova a Sokolova (Falknova), dokládají náhrobky dvou jeho dcer, Anny Kateřiny a Sibylly. Obě zemřely počátkem roku 1622.³¹³ Další náhrobky s českými jmény pocházejí již z doby po roce 1627. První zesnulou, následující po slečnách Šlikových, je Anička Harantová z Lažan, která zemřela krátce po příchodu do Hofu. Téměř všechny další osoby zesnulé mezi lety 1628 a 1647 jsou zmíněny v Pamětech Jana Jiřího Haranta. Nechybí mezi nimi ani obě jeho manželky, syn a vnuk. Řada Harantových příbuzných, přátel a krajanů pochovaných v Hofu se rokem 1647 téměř končí, další osobou, která k ní patří, je až Alžběta

---

³⁰⁹ Tamtéž, s. 494, 495.

³¹⁰ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 135, 138. Tři z nich jsou v zápise z roku 1640 uvedeni jmény mezi početnými kmotry Harantova syna Jana Jindřicha. Několik exulantů z Falce se účastnilo pohřbu Harantovy vnučky Anny Alžběty příštího roku. Jak uvádí W. W. SCHNABEL, *Österreichische Exulanten*, s. 184, exulanti z Horní Falce a Falcko-Neuburska se nejčastěji usazovali v jihoněmeckých říšských městech, zejména Řezně, Ulmu a též v Norimberku.

³¹¹ Tamtéž, s. 50, 71, 94. Vilém z Říčan zemřel ještě předtím, v roce 1632, na vodnatelnost, viz s. 71.

³¹² J. JIREČEK, *Literatura exulantův českých*, s. 202, 228.

³¹³ Veškeré údaje o osobách pochovaných v hofských kostelech jsou převzaty ze studie Fr. TEPLÉHO *Čeští exulanti v Hofu*.

Markéta z Příchovic, dcera Václava Příchovského na Lužanech, která zemřela v roce 1660. Po ní následuje již jen několik osob z rodu Ratiborských ze Chcebuze. O jednom z nich, Jiřím Adamu Ratibořském ze Chcebuze a na Dolejším Kocově, zemřelém v roce 1672 ve věku 65 let, se Jan Jiří Harant zmínil jako o příteli, jehož, spolu se svým švagrem, pozval na dceřinu svatbu v roce 1646, neboť jeho synové se nemohli dostavit.³¹⁴ Jím se uzavírá okruh Harantových současníků v Hofu. Dohromady je to o málo více než dvacet jmen, k nimž patří i malé děti zesnulé krátce po narození.

Tento počet jistě nezahrnuje všechny osoby, které se do Hofu odstěhovaly nebo se tu narodily českým exulantům, i pokud zůstaneme omezeni na šlechtický stav. Opět může posloužit jako příklad rodina Jana Jiřího. Dva z jeho synů zemřeli ve vojenských službách a byli pohřbeni v místě svého úmrtí, zatímco třetí, Kryštof Vilém, po dlouhé a pestré životní dráze zemřel v severních Čechách. Neteř Dorota Příchovská se po několika letech vrátila do rodné země. Dcera Alžběta Marjana se vdala do Kulmbachu a Jan Jiří se třemi zbývajícími dětmi se posléze přestěhoval do téhož města. V Pamětech je ostatně zaznamenáno více jmen než kolik jich dokládají náhrobní kameny.³¹⁵ Avšak ani s přihlédnutím ke skutečnosti, že v Hofu žilo víc emigrantů než kolik se jich lze dopátrat tímto způsobem, netvořili příliš velkou komunitu, rozhodně ne takovou, kterou by bylo možné srovnávat se zmíněnými obcemi v Sasku, Lužici a Polsku. Jen nepatrný počet exulantů se natrvalo vrátil do Čech. Jan Jiří se zmiňuje pouze o dvou osobách: o své neteři, která se vrátila domů v roce 1634, a o Alžbětě Pikartce ze Zeleného Údolí, která opustila Hof v roce 1637.³¹⁶ Obě ženy provázely do Čech ještě další osoby, které se potom vrátily do Hofu. Alžběta Pikhartka byla však v roce 1641 opět přítomná v Hofu na pohřbu Harantovy druhé manželky.³¹⁷

Mezi veškerými lidmi s českými jmény pochovanými v kostelech v Hofu patřili téměř všichni k rytířskému stavu. Z panského stavu pocházely pouze sestry Šlikovy a slečna Judita, svobodná paní z Ditrichštejna, na náhrobku uvedená jako dcera Ludvíka Ditrichštejna, dědičného číšníka v Korutanech, císařského rady, prezidenta komory ve Štýrsku a purkrabího v Celovci. Ta byla v roce 1647 uložena

---

³¹⁴ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 182.

³¹⁵ F. Menčík uvedl, že v roce 1630 byli v Hofu napočítáni 72 čeští a 52 falčtí exulanti, ale bez udání pramene, viz F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 6.

³¹⁶ Tamtéž, s. 83, 106.

³¹⁷ Tamtéž, s. 149.

k poslednímu odpočinku v kostele svatého Vavřince.³¹⁸ Judita z Ditrichštejna by snad mohla být totožná s „jednou slečtinou z Ditrichštejna,“ uvedenou v Pamětech k roku 1630. Zmíněná šlechtična tehdy přebývala v Řezně a měla prý jakási vidění, jejichž přesný obsah však nebyl známý, neboť její přátelé ho udrželi v tajnosti.³¹⁹ Jan Jiří o ní napsal, že byla tehdy stará zhruba 40 let, zatímco Judita zemřela o sedmáct let později ve věku 54 let.

Také mezi nimi chyběly výraznější a aktivní osobnosti, jaké by se daly srovnávat s literáty, vydavateli a kazateli v některých exulantských centrech. Výjimku mezi nimi tvoří pouze Jan Jiří Harant, jehož lze přiřadit k hrstce lokálních kronikářů v exilových komunitách, známějších, jako například Jiří Kezelius Bydžovský, i méně známých nebo zcela zapomenutých. Z hofské komunity si zaslouží pozornost ještě Harantova příbuzná Anna Alžběta Janovská z Příchovic, manželka Kryštofa z Janovic. Sdílela s Janem Jiřím zájem o znamení budoucích událostí, především o vizionářské revelace. Pořádila si rukopis se záznamy výpovědí několika vizionářů a sama k nim potom připsala další.³²⁰ Nepochybně právě od ní převzal Jan Jiří některé z informací o prorocích, která uvedl v Pamětech, přestože to výslovně neuvedl ani se nezmínil o této činnosti své příbuzné. Záznamy v Pamětech ostatně svědčí o častých stycích rodin obou exulantů.

Celá komunita české šlechty z Hofu zřejmě nepřetrvala déle než jednu nebo dvě generace. Od úmrtí Jiřího Adama Ratiborského byly v Hofu uloženy k poslednímu odpočinku již pouze dvě osoby, rovněž z rodu Ratiborských, a to šestnáctiletá Marie Dorothea Friderica v roce 1703 a její bratr Kryštof Adam, starý 25 let, v roce 1711. Posledním známým údajem o dřívější přítomnosti českých emigrantů z Hofu je farní záznam z roku 1742. Uvádí, že choť plukovníka von Gellnhorn, rozená Ratiborská, zaplatila roční poplatek za hroby svých předků v Hofu.³²¹

Vzhledem k nedostatku dostupných pramenů není v současnosti možné pojednat podrobněji o způsobu života těchto nepočetných exulantů a o tom, jak byli přijímáni svou vrchností a okolím. Jan Jiří Harant si zaznamenával pouze data příjezdu do Vohenstrassu, Hofu a nakonec Kulmbachu a sporé informace o ubytování, především jména majitelů domů a výši nájemného. Vystěhovalci v cizině

³¹⁸ Fr. TEPLÝ, *Čeští exulanti v Hofu*, s. 18.

³¹⁹ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 45.

³²⁰ Podrobně k tomu Josef VOLF, *Kryštofa Kottera Vidění a Zjevení*, ČČM 85, 1911, s. 216-218. O Anně Alžbětě Janovské se letmo zmínil také VI. URBÁNEK, *Patriotismus pobělohorského exilu*, s. 6.

³²¹ Fr. TEPLÝ, *Čeští exulanti v Hofu*, s. 18.

pochopitelně nemívali snadný úděl, zvláště pokud byli nemajetní a neovládali jazyk země, do které dorazili. Příkladem můžou být údaje o jejich životě v sousedním Sasku.

Saský kurfiřt Jan Jiří byl zprvu, v prvních letech po Bílé hoře, nově příchozím souvěrcům příznivě nakloněný. Vystěhovalci tehdy ještě nebyli příliš početní a mnozí z nich disponovali značným majetkem, dosud neztenčeným konfiskacemi. Především z tohoto důvodu byli přijímáni přátelštěji než by sami očekávali od spojence Ferdinanda II. a tvrdého soupeře Fridricha Falckého.³²² Majetnost však nepřinášela jen výhody, ale i obtíže. Ferdinand II. požadoval v březnu 1621 po kurfiřtovi, aby mu navrátil peníze a cennosti, které uprchlíci vyvezli ze země. Neporovnatelně větší nebezpečí pochopitelně představoval sám kurfiřt Jan Jiří, více než ochotný využít nový zdroj obohacení oznámil tedy městským radám, že přejímá majetek přítomných exulantů „do úschovy“. Jestliže měšťané v Lipsku, středisku obchodu, kde mělo peníze uloženo nejvíce emigrantů, dali z ekonomických zájmů přednost zákazníkům, jiné městské rady projevily víc poslušnosti. K tomu, aby majitelé dostali cennosti zpět do svých rukou, potom potřebovali zvláštní povolení saského panovníka.³²³

Již kurfiřtův reskript z roku 1623 svědčí o poněkud jiném postoji. Nařizuje sice přijímat exulanty laskavě, ale nově příchozí mají zachovávat poslušnost, chovat se dobře k domácím obyvatelům a zachovávat stejná práva. O jejich chování mají faráři v obcích podávat pravidelná dobrozdání. Kurfiřt navíc vysloveně odmítl brát pod ochranu příslušníky jiného křesťanského vyznání než luterství.³²⁴ V tomto dokumentu jsou obsaženy hlavní příčiny neshod českých exulantů s místními obyvateli a panovníkem, tedy náboženství a právní postavení nově příchozích. V dalších letech navíc počet vystěhovalců značně stoupl a většina z nich byla nemajetná, představovali tedy spíše přítěž než přínos. Městské rady si stěžovaly, že množství přistěhovalců působí drahotu a nouzi, neboť nově příchozí skupují v okolních vsích veškeré potraviny.³²⁵ Dále protestovaly proti tomu, aby se emigranti usazovali ve městech bez přihlášení a slibu poslušnosti.³²⁶ Po dlouhá léta usilovali

---

³²² E. WINTER, *Die tschechische und slovakische Emigration in Deutschland*, s. 13.

³²³ Tamtéž, s. 14-16, též G. LOESCHE, *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*, s. 116-118.

³²⁴ G. LOESCHE, *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*, s. 111.

³²⁵ J. VOLF, *Čeští exulanti ve Freiberce*, s. 24. Pro menší město jako byla Píra se čtyřmi sty tisíci obyvatel znamenalo množství přistěhovalců skutečně značnou zátěž, viz L. BOBKOVÁ, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pírně*, s. 24.

³²⁶ J. VOLF, *Čeští exulanti ve Freiberce*, s. 24.

představitelé saských obcí o to, aby nově příchozí vstupovali do městského stavu a tím převzali stejné povinnosti vůči městu, jaké měli domácí, včetně placení daní. Emigranti se tomu naopak bránili, neboť považovali svůj pobyt na německém území za dočasný a pro některé z nich byly poplatky příliš vysoké.³²⁷ Rady saských měst si dále v některých případech nepřály, aby se přistěhovalci usazovali ve středu města a vykazovaly je na předměstí.³²⁸ Saský kurfiřt dlouho zabraňoval tomu, aby se nemajetní emigranti usazovali v Drážďanech³²⁹

K tomu přistupovaly problémy s obživou. Mezi exulanty, především vyhnanci z českých měst mezi lety 1624 a 1627, bylo mnoho osob strádajících nouzí. Některé obce se nad nimi jako nad bratry ve víře slitovaly a poskytovaly jim určitou podporu.³³⁰ Také exulantské obce v Polsku v průběhu let strádaly a jejich představitelé, včetně Komenského, se snažili získat pro ně peněžitou podporu v zahraničí, především v Anglii a Nizozemí.³³¹ Nově příchozí bývali často dlouho nezaměstnaní. Především řemeslníci měli obtíže s povolením k výkonu činnosti, neboť představovali pro domácí výrobu nežádoucí konkurenci. Aby směli vykonávat svá řemesla, museli být přijati do zdejších cechů, podrobit se jejich pravidlům a zaplatit vstupní taxu.³³²

Zásadní problém představovalo pro saské emigranty náboženské vyznání. Saský kurfiřt v zemi povoloval pouze ortodoxní luterství, od něhož netrpěl žádné odchylky a ke kalvinismu měl až fanatický odpor.³³³ Rovněž městské rady příliš nedůvěřovaly pravověrnosti nově příchozích.³³⁴ Náboženská netolerance postihovala nejen české bratry, ale i novoutrakvisty, kteří si přáli bohoslužby v českém jazyce. Exulantské obce, především v Pirně, Freiberce a Žitavě vyvíjely značné úsilí k tomu, aby jim byl přidělen alespoň jeden kostel, v němž by se sloužily mše v jejich mateřštině. Uspěla pouze pirenská obec, především zásluhou Samuela Martinia z Dražova, českého luteránského duchovního, který vystudoval univerzitu ve Wittemberku a získal důvěru saského superintendanta Matyáše Hoë. Vítězství bylo vykoupeno neustálým dohledem drážďanské konzistoře na ortodoxní charakter

---

³²⁷ K tomu tamtéž, 24-31, 37-43.

³²⁸ E. WINTER, *Die tschechische und slovakische Emigration in Deutschland*, s. 19.

³²⁹ L. BOBKOVÁ, *Pobělohorský exil v Sasku a možnosti jeho dalšího výzkumu*, s. 77-78,

³³⁰ E. WINTER, *Die tschechische und slovakische Emigration in Deutschland*, s. 17.

³³¹ F. HREJSA, *Čeští exulanti od 16. století zvláště na Žitavsku*, s. 117, 123.

³³² E. WINTER, *Die tschechische und slovakische Emigration in Deutschland*, s. 30, J. VOLF, *Čeští exulanti ve Freiberce*, s. 18-19.

³³³ G. LOESCHE, *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*, s. 100, 101.

³³⁴ E. WINTER, *Die tschechische und slovakische Emigration in Deutschland*, s. 19.

bohoslužeb a stálou netolerancí vůči „kryptokalvinistům,“ jednotě bratrské a také utrakvistům, kteří si přáli zachovávat husitskou tradici, jako byl například Pavel Stránský.³³⁵ Je pochopitelné, že lidé, kteří odešli ze země pro své náboženství byli velmi zklamáni takto nepříznivě naladěným prostředím, do něhož přišli a někteří nespokojenci později odcházeli do Polska. Ve Freiberce se naproti tomu zápas o povolení českých bohoslužeb v kostele nezdařil.³³⁶ Po zániku exulantské obce v Pirně většina místních Čechů přesídlila do Drážďan, které pak převzaly privilegium Pirny k provozování českých obřadů. České mše se od té doby ve městě sloužily až do roku 1845.³³⁷

Jan Jiří Harant s největší pravděpodobností v Hofu navštěvoval pouze německé bohoslužby. Zdejší nečetná obec českých exulantů patrně ani neměla ve svých řadách domácí kazatele. Nicméně čas od času zřejmě Harantovu rodinu navštěvovali čeští kazatelé. Svědčí o tom poněkud nejasná Harantova poznámka, že v roce 1641 jeho rodina čekala na „naše bratrské kněží“, aby mohla Harantova dcera Alžběta přijmout svátost podobojí. Nedočkali se jich však, a proto Alžbětě poskytl přijímání „podle nařízení Syna Božího a vyučení podle katechismu bratrského“ německý duchovní.³³⁸ Autor Pamětí si nikdy nestěžoval na náboženské poměry v novém bydlišti, což by mohlo svědčit o větší toleranci a především menší podezřivosti markraběte z Bayreuthu i o tom, že se emigranti v Hofu snáze přizpůsobili zdejším podmínkám.

O vztahu kulmbašsko – bayreutského markraběte Kristiána Hohenzollernského k nově příchozím vypovídá pouze poznámka v Harantových Pamětech z roku 1630, že kníže s chotí a dětmi přenocoval na zámku v Hofu cestou do Saska na svatbu kurfiřtovy dcery s knížetem holštýnským a při té příležitosti pozval na své sídlo české emigranty. Přijal je velmi vstřícně, ujistil je, že je ve své zemi vidí rád a jen je nabádal, aby se dobře chovali.³³⁹ V markrabství a celém hornofranckém kraji ovšem panovala poněkud jiná situace než v Sasku, neboť zdejší vrchnosti tehdy a zejména po třicetileté válce ochotně přijímaly vystěhovalce z rekatolizovaných území, aby doplnily počty obyvatel na svých panstvích.³⁴⁰

---

³³⁵ Tamtéž, s. 27-29.

³³⁶ J. VOLF, *Čeští exulanti ve Freiberce*, s. 61-71.

³³⁷ V. RUHLAND, *Bömische Exulanten in Kursachsen*, s. 17.

³³⁸ *Paměti Jana Jiřího Haranta*, ed. F. MENČÍK, s. 146.

³³⁹ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 46.

³⁴⁰ M. SPINDLER, A. KRAUS, *Handbuch der bayerischen Geschichte*, 3/1, s. 494-495.

V obcích, kde žil větší počet emigrantů, tvořili obvykle přinejmenším jejich první generace uzavřená společenství. Naproti tomu bohatší z nich a šlechtici se stýkali s předními měšťany a často se stávali kmotry jejich dětí.³⁴¹ Zápisy Jana Jiřího svědčí o tom, že čeští šlechtici v Hofu mezi sebou udržovali společenské styky, scházeli se při významných událostech a obvykle uzavírali sňatky mezi sebou, ale nebránili se ani stykům s prostředím, které je obklopovalo. Na svatbách a křtech se objevovali také významní měšťané, Jan Jiří navázal přátelství s rodinou paní z Waldenfelsu a oženil se s její dcerou. Také dcera Jana Jiřího se vdala za německého šlechtice. To vše svědčí o tom, že se Češi v Hofu postupně sžili s okolním prostředím.

---

³⁴¹ J. VOLF, *Čeští exulanti ve Freiberce*, s. 34.

4. Styl a tematické zaměření Paměti Jana Jiřího Haranta

a) Obecné informace a charakteristika

Harantovy Paměti vznikaly s největší pravděpodobností postupně během let, ze záznamů, které autor začal psát v roce 1624. Nejsou uvedeny žádnou autorovou předmluvou ani informacemi o jeho osobě. Končí zápisem z podzimu roku 1648, již po uzavření vestfálského míru.³⁴² Chybí rovněž jakýkoli závěr a je možné, že Jan Jiří zemřel krátce po posledním zápisu. Možná ani neplánoval své dílo nějakým způsobem uzavřít.

Ve své době nebyly Paměti vydány tiskem a Jan Jiří to pravděpodobně také nezamýšlel. Jejich rukopis, zřejmě autograf, byl v 19. století přechováván v knihovně rajhradského kláštera.³⁴³ V současné době patří do sbírek Moravského zemského archivu v Brně.³⁴⁴ Je vázán v tvrdých deskách a opatřený nadpisem, zřejmě z pozdější doby: *M. S. memorabilium tum in Germania, tum in Bohemia, Moravia, Silesia et Lusatia ab anno 1624 usque ad annum 1648 gestarum, partim in Bohemia, partim in Voiglandia Hoffii propria manu in exilio existens Joannes Georgius Harant de Polschic et Bezdruzic etc. conscripsit.*³⁴⁵ Rukopis je psán česky s výjimkou občasných citací v němčině. Autor je vždy doplnil českým překladem. Datace kolísá mezi juliánským a gregoriánským kalendářem. Je to patrné z poznámek upřesňujících, zda jsou uváděná data podle starého nebo podle nového kalendáře.

V roce 1897 vydal Paměti Ferdinand Menčík. Týž autor již o deset let dříve napsal o Janu Jiřím Harantovi krátkou studii.³⁴⁶ Harantovy Paměti jsou v Menčíkově vydání mírně upraveny a zkráceny. Byly vynechány některé zprávy o dění v zahraničí, ale bez upozornění na chybějící pasáže. Jedinou výjimku tvoří odkaz na vynechaný popis obléhání pevnosti Breisachu v roce 1638.³⁴⁷ Je opatřena rejstříkem

---

³⁴² V odstavci je zmíněna smrt vnuka Jana Jiřího v září toho roku, F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 194.

³⁴³ Tak uvádí F. Menčík v předmluvě k edici, viz F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, úvod vydavatelův, s. 5. O tom, jakým způsobem se rukopis do kláštera dostal, nejsou zprávy.

³⁴⁴ Moravský zemský archiv v Brně, sign. H e 54.

³⁴⁵ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, úvod, s. 5.

³⁴⁶ F. MENČÍK, *Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdruzic*.

³⁴⁷ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 107.

míst a osob a poznámkami pod čarou, většinou vysvětlivkami ke jménům a názvům obcí uvedeným v textu. Poznámky shrnující obsah odstavců, v rukopise psané na okrajích stránek, jsou v edici použity jako nadpisy jednotlivých odstavců.

Edice z roku 1897 zůstává dodnes nejúplnějším vydáním díla. Část Pamětí vydala v roce 1975 Zdeňka Tichá v rámci výboru Kroniky válečných dob.³⁴⁸ Její edice zahrnuje pouze zápisy z autorova pobytu v Čechách, končí zprávou o odchodu Jana Jiřího s rodinou do exilu v roce 1628. Obsahuje rovněž několik pasáží vynechaných v Menčíkové edici. Text je zde nečleněný, odstavce z rukopisu jsou v něm vyznačeny lomítky. Výbor Z. Tiché má populárnější ráz, není tedy opatřen poznámkovým aparátem ani rejstříky, pouze slovníčkem pojmů na konci.

Název paměti, nebo také memoáry, bývá v novější době obvykle vyhrazený literárním dílům, které sestávají z osobních vzpomínek autora, ať již se vztahují na jeho celkovou životní dráhu nebo pouze na některá období z jeho života. V kontextu literární tvorby 16. a 17. století má tento pojem mnohem širší význam.³⁴⁹ Zahrnuje v sobě i díla, která pojednávají pouze o událostech, které se odehrály za jeho života, nejčastěji v jeho obci a okolí. Podobají se tedy spíše místní kronice. Jiné dílo, které je známo pod tímto názvem, Paměti Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka, autorem původně nazvané *Historické spisování*, jsou převážně polemickým spisem.³⁵⁰ V tomto případě, podobně jako v jiných případech, pochází tedy označení paměti od editora. U některých děl se název Paměti nevztahuje ani na osobu, která je sepsala, ale na místo, o němž vypovídá – příkladem mohou být Kořínkovy Staré paměti kutnohorské.³⁵¹ Výraz „paměti“ je tedy nutné chápat spíše jako záznam toho, co by mělo zůstat zachováno pro příští generace.

Paměťmi především v tomto smyslu jsou i zápisky Jana Jiřího Haranta. Jejich název také pochází od editora, autograf byl opatřen titulem „memorabilia,“ což odpovídá spíše výrazu „pamětihodnosti.“ Spis skutečně pojednává vesměs o událostech, které se udály za Harantova života a Jan Jiří je považoval za hodné zaznamenání. Jde bez výjimky o to, co se událo od roku, jímž počíná text Pamětí, tedy o autorovu současnost. Na některých místech se však v souvislosti se zaznamenanou přítomností uvádí něco, co se odehrálo dříve a v Pamětech to tehdy

³⁴⁸ Z. TICHÁ, *Kroniky válečných dob*, Paměti Harantovy, s. 1-23.

³⁴⁹ Ke kolísání významu tohoto pojmu např. J. HRDLIČKA (ed.) *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, s. 18-19.

³⁵⁰ Josef JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka od léta 1608 do 1619 1-2*, Praha 1866.

³⁵¹ Alex STICH, Radek LUNGA (edd.), *Jan Kořínek, Staré paměti kutnohorské*, Praha 2000.

nebylo uvedeno. Většina záznamů se netýká autorova osobního života. To platí především o pasážích věnovaných letům, která prožil v Čechách. Protože však Paměti vznikaly postupně, po mnoho let, jejich obsah a charakter se proměňoval. Především změna prostředí nevyhnutelně vedla k úbytku informací o dění v českých zemích, které byly do té doby hlavním tématem Pamětí. Postupem času a jistě také vlivem pohnutých osudů exulantské rodiny se do Pamětí dostalo více záznamů Harantových vzpomínek, které se ovšem vztahují především na život rodiny. Jako celek tak dílo kolísá mezi literárním dokumentem osobní povahy a kronikářskými záznamy, což není mezi srovnatelnými dobovými literárními díly nikterak výjimečné.³⁵² Zprvu je to převážně regionální kronika ze západních Čech a zvláště Klatovska, později kronika exulanta. V Harantově sepisování se tak prolínají přinejmenším tři tematicky odlišitelné druhy literárních děl. Pro srovnání bude v následujícím textu stručně pojednáno o několika dalších literárních dílech z českého prostředí, které lze označit za regionální kroniku, zápisky exulantů a osobní memoáry ve vlastním slova smyslu.

b) Podobná díla z českého prostředí v raném novověku

1. České regionální kroniky

Harantovy Paměti se zejména v záznamech z prvních let blíží především místním kronikářským zápiskům. Rozumí se tím spisy, které zachycovaly soudobé dění, především v autorově blízkém okolí, kraji nebo městu, ve kterém žil. Stejně jako Harantovy Paměti se ovšem některé z těchto kronik nevyhýbaly ani vyprávěním o událostech v zahraničí, zejména pokud se v svých důsledcích dotýkaly i českých zemí, jako tomu bylo za třicetileté války. Záměrem jejich autorů bylo především zanechat svědectví na paměť potomkům. Nebyly tedy obvykle určeny k vydání tiskem. Poměrně mnoho z nich bylo v pozdější době vydáno jako edice, jiné zůstávají stále v rukopisech nebo z nich byla vydaná pouze část. Protože byly obvykle psány pro úzký okruh čtenářů a jejich autory mohly být i osoby s nižším vzděláním, vyznačují se tyto kroniky jednoduchým slohem bez literárních ozdob. Toto obecné tvrzení se samozřejmě netýká všech regionálních kronik, některé z nich

---

³⁵² Na to poukazuje např. B. von KRUSENSTJERN, *Was sind Selbstzeugnisse?*, zejména s. 463-165.

jsou naopak psané velmi pestrým jazykem. Vzhledem k tomu, že některá z těchto děl jsou svým způsobem i autorovým osobním svědectvím či kronikou rodiny, nelze je považovat za vyhraněný literární žánr, na rozdíl od jiných druhů dějepisné literatury.

Kronikářství tohoto druhu se rozmohlo právě v období raného novověku, především od sedmnáctého století. Jejich rozvoj souvisel s vyšší gramotností a všeobecným vzděláním obyvatelstva, nezanedbatelný vliv však měly i dramatické události první poloviny 17. století, zejména stavovské povstání, následky jeho nezdaru a třicetiletá válka. Skutečný rozkvět lokálního kronikářství nastal potom ve druhé polovině sedmnáctého století i ve století osmnáctém jak v dílech učených spisovatelů, převážně z řádu jezuitů, tak i v tvorbě měšťanských kronikářů i venkovských písmáků.

Za nejznámější literární dílo regionálního dějepisectví z předbělohorské doby lze označit *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*.³⁵³ Jejich zvláštností je, že vznikaly postupně, ze zápisů několika generací kutnohorských měšťanů, jako skutečné městské paměti.³⁵⁴ Předchůdci Mikuláše Dačického zaznamenávali především dění v Kutné Hoře a okolí, v jejich zápisech však nechybí ani významné události v zahraničí.³⁵⁵ Kromě toho nesou paměti i rysy stručné kroniky rodu, neboť autoři do nich zaznamenávali narození, úmrtí a sňatky v rodině. Pokud se zprávy týkaly jich, použili pisatelé první osobu.³⁵⁶

Části psané samotným Mikulášem Dačickým, rozsahem mnohem delší než předcházející pasáže, se svým zaměřením velmi podobají Harantovým Pamětem v prvních letech. Dačický z Heslova jakožto vzdělaný muž s širším rozhledem začlenil do kroniky rozsáhlá líčení zahraničního dění a zaznamenal přitom mnohé významné historické události, které s českými dějinami nesouvisely vůbec nebo jen okrajově, jako události ve svých důsledcích s celoevropským dopadem.³⁵⁷ K tomu přidával také různé zprávy o kuriózních událostech, což je téma, které obzvláště zajímalo Jana Jiřího Haranta. Zde se však jednalo spíše o zajímavosti, zmínkám o velikém ptáku, který unášel děti v Irsku nebo o dítěti se zlatým zubem

³⁵³ E. PETRŮ, E. PRAŽÁK (edd.), *Mikuláš Dačický z Heslova*.

³⁵⁴ K Pamětem Mikuláše Dačického z Heslova a jejich autorech viz např. Jiří MIKULEC (ed.), *Paměti/Mikuláš Dačický z Heslova*, Praha 1996, úvod Josefa JANÁČKA.

³⁵⁵ Především v některých pasážích, v Pražákově edici např. oddíl 13.

³⁵⁶ Na rozdíl od Jana Jiřího v první části, „regionální kronice“ Pamětí.

³⁵⁷ Například poprava Marie Stuartovny, E. PETRŮ, E. PRAŽÁK (edd.), *Mikuláš Dačický z Heslova*, s. 249, následná španělsko-anglická námořní bitva roku 1588, tamtéž, s. 251-252, nebo vražda francouzského krále Jindřicha III. a následný nástup Jindřicha Navarrského na trůn, tamtéž, s. 256-257.

v Německu³⁵⁸ chybí osudová závažnost a naléhavost, jíž se vyznačují nadpřirozené úkazy a proroctví zapsaná Harantem. Další oddíl náleží významným událostem v českých zemích, vrcholícím událostmi let 1618 – 1620 a popravou na Staroměstském náměstí v následujícím roce. Třetí část Dačického textu³⁵⁹ navazuje na kroniku města psanou jeho předchůdci. Místy přechází až v souvislý výčet úmrtí „na Horách Kutných“ a v sousedních obcích. Také Jan Jiří Harant zaznamenával úmrtí lidí ze sousedství nebo významných osob. Jako šlechtic spjatý především s místními rytíři si však všímал především narození a úmrtí v jejich řadách, jeho zmínky o měšťanech např. z Klatov jsou výjimečné.

Jestliže paměti kutnohorských měšťanů spadají svým původem do relativně pokojných časů a podnětem k jejich vzniku nebyly převratné události, zcela opačné tomu bylo s následujícím dílem. Krátký spisek nazvaný *Lamentací země moravské*³⁶⁰ není výlučně historickým dílem, obsahuje, jak napovídá i název, prvky žalozpěvu v próze i mravokárství. Neznámý autor, snad z jižní Moravy, v rámci lamentace, pojaté jako nářek Moravy, zpusťšené válkami a strádající bídou, popsal neklidný počátek sedmnáctého století, především boje roku 1605, tedy vpády Turků a uherských oddílů. Velmi realisticky vylíčil řádění vojáků v jihomoravských městech a vsích. Zmínil se však také o podivných úkazech z předcházejících let jako o předzvěstech blížící se zkázy. Bědování personifikované Moravy doplňuje ostrá kritika nešvarů a nemravného života zdejší společnosti a špatné organizace obrany hranic. Dílo uzavírá pokání a vřelé modlitby poučené moravské země. Svým uměleckým slohem a zejména silnými citovými projevy, především v úvodní a závěrečné části se Lamentace značně odlišuje od Harantových Pamětí. Obě díla jsou si naopak blízká tematicky. Jan Jiří také popsal řádění vojáků v Hofu a okolí a shodně s anonymním spisovatelem věnoval pozornost zvláštním jevům, přestože je obvykle ponechával bez vlastních výkladů. Lze – li Lamentací země moravské vzhledem k jejich epickému jádru řadit k historickým spisům, může posloužit jako příklad, jak rozmanitou podobu mívalo kronikářství tohoto „lokálního“ typu.

Subjektivní ráz mají místy též *paměti Kocmánkovy*, které spadají zhruba do stejné doby jako Harantovy Paměti.³⁶¹ Václav František Kocmánek byl bakalář, který vyučoval zprvu na venkově, později žil trvale v Praze. Jeho spis je „regionální

³⁵⁸ Tamtéž, s. 258 a 265.

³⁵⁹ V edici E. Pražáka a E. Petru 15. díl.

³⁶⁰ Z. TICHÁ (ed.), *Kroniky válečných dob, Lamentací země moravské*.

³⁶¹ Z. TICHÁ (ed.), *Kroniky válečných dob, Paměti Kocmánkovy*.

kronikou“ v tom ohledu, že na několika místech popisuje dění v Praze, jinak je to však spíše kronika třicetileté války. První část bez názvu pojednává o krátké vládě Fridricha Falckého. Je to zdrcující kritika kalvínského krále a jeho náboženských praktik z pera bývalého utrakvisty, který se po svém přestupu v roce 1627 nadšeně hlásí ke katolické víře a oslavuje vítězství Ferdinanda II. Do tohoto poměrně stručného, souvisle psaného textu je vloženo krátké autorovo vyznání jako důkaz upřímnosti jeho obrácení.³⁶² Vyprávění končí vylíčením staroměstské exekuce. Následující *Sumovní krátké sepsání* je historií celé „hrozné války, kteráž se léta Páně 1618 v české zemi začala.“³⁶³ Neomezuje se však zdaleka jen na Prahu a české země, mnoho místa je věnováno válečným operacím na říšských územích. Kocmánek nikdy nenechává čtenáře na pochybách, s kterou stranou sympatizuje, neboť oslavuje vítězství císařských vojsk a zlořečí protivníkům. Praha byla podle jeho názoru uhájena před Švédy z Boží vůle a s jeho požehnáním.³⁶⁴ Přitom autor neopomíná ani pokárat Pražany za nemravný život, napravený naštěstí včasným pokáním.

Ještě více citově zabarvená je další část, nadepsaná *Závěrek téhož Václava Františka Kozmanecia na tuto válku třidcítidenní učiněný*, sestávající z drastických popisů lidského utrpení za války a násilí a křivd ze strany vojáků. Jako v mnoha jiných polemicky zaměřených dílech se i zde používá přirovnání k Turkům, nepřátelům všeho křesťanstva. Autor na několika příkladech dokazuje, že i Turci s lidmi zacházeli lépe a ctili alespoň určitá pravidla. V neprospěch křesťanů vyznívá i turecká svornost a věrnost „císaři“, tedy sultánovi.³⁶⁵ Paměti končí relací o švédském obléhání Prahy v roce 1648, která je oproti předchozím textům psaná po odstavcích podle jednotlivých dnů, tedy téměř deníkovou formou. V souladu s celkovým vyzněním díla je pojata jako oslava hrdinství obránců Prahy a jejich vítězství s boží pomocí. Celý spis je psaný velmi barvitě, poutavě, spisovatel používá různých přirovnání a projevuje nepochybný vypravěčský talent. Harantovým Pamětem se Kocmánkovo vyprávění blíží mnohem spíše tématem než stylem, je však oproti nim jednostranně zaměřeno na válečný konflikt, doplněný pasážemi nábožensky polemickými a mravokárnými.³⁶⁶

---

³⁶² Z. TICHÁ (ed.), *Paměti Kocmánkovy*, s. 6.

³⁶³ Tamtéž, s. 7.

³⁶⁴ Tamtéž, např. s. 41, 48-50.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 51-58.

³⁶⁶ V úvodu Z. Tiché k edici *Kroniky válečných dob* je osoba Václava Františka Kocmánka, obhajujícího nově přijaté náboženství, negativně hodnocena v protikladu k emigrantu Janu Jiřímu Harantovi jakožto „člověku pevné páteře.“ Tamtéž, úvod, s. 6-7.

Zatímco předchozí díla se regionální kronice pouze přibližují, *Kroniku holešovskou* lze označit za dílo zcela odpovídající takto vymezenému typu literatury.³⁶⁷ Krátkou kroniku sepsal neznámý měšťan malého moravského poddanského města, vydavatelkou označovaný jako holešovský písmák. Zachycuje události v Holešově mezi lety 1615 a 1645. Její nadpis hlásá, že kniha pojednává „o rozličných věcech a zázracích božích, které se dály při městě Holešově i okolo Holešova.“³⁶⁸ Zájem kronikáře zůstává skutečně zaměřen na městečko nebo zprávy o událostech na Moravě, o dění za hranicemi nepíše, s výjimkou občasných krátkých zpráv o vojenských taženích a bitvách na vzdálenějších územích, například o bitvě ve Falci, datované k roku 1625, spolu s výčtem několika nejvýznamnějších padlých nebo zajatých na obou stranách.³⁶⁹ V prvních letech kroniky je zaznamenána rázná protireformační činnost tehdejšího majitele panství Ladislava ml. Popela z Lobkovic. Po dvouleté přestávce mezi lety 1617 a 1619 následují události během stavovského povstání, ovšem v perspektivě obyvatele moravského městečka, který zaznamenal především vyhnání jezuitů a válečná tažení v okolí města, působící nevyhnutelně škody. Ve znamení války, plenění a pustošení pak pokračuje kronika až do konce, neboť okolím Holešova neustále procházely armády a město utrpělo za války mnoho škod. Skutečnost, že kronika končí rokem 1645 by mohla napovídat, že autor zemřel při morové epidemii, vrcholící mezi lety 1644 a 1646.³⁷⁰ Kromě svědeckví o protireformačním tlaku, válečných útrapách, epidemiích se v kronice vyskytuje množství zpráv o zázracích a podivných jevech, jak je předznamenal už nadpis. Nejčastější jsou mezi nimi zvláštnosti přírodní a klimatické

Text je členěn na odstavce podle událostí, vždy s nadepsaným letopočtem nebo s údajem, že k následující události došlo téhož léta jako k předcházející. Vyprávění je spíše stručné, bez nápadného citového zabarvení, spisovatel se obvykle zdržuje vlastního hodnocení. Na mnoha místech dává najevo, že náleží k obyvatelům Holešova, o jejichž osudech píše: „*A my z města Holešova profiant jsme dáti museli.*“³⁷¹ Vyprávění se tak občas blíží i osobním pamětem. Pouze na jednom místě

---

³⁶⁷ V. FIALOVÁ (ed.), *Kronika holešovská*.

³⁶⁸ V. FIALOVÁ (ed.), *Kronika holešovská*, s. 73.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 91-93. Jak upozorňuje vydavatelka (s. 47), datace je nesprávná, jedná se o bitvu z roku 1622.

³⁷⁰ Domnívá se tak V. Fialová, tamtéž, s. 65.

³⁷¹ Tamtéž, s. 108.

však autor píše přímo o vlastní osobě³⁷² a v jednom z posledních zápisů referuje o smrti své schovanky.³⁷³

Holešovská kronika se v mnoha směrech podobá Pamětem Jana Jiřího Haranta. Příbuzný je vypravěčský styl obou autorů, snaha o střízlivost projevu, přičemž však ani jeden z autorů nemohl zachovat naprostý odstup od tragických událostí, které se ho osobně dotýkaly. V obou dílech je zaznamenáno mnoho „zázraků“, v holešovské kronice ovšem chybí prorocství, tak častá v Harantově díle. Rozdíl mezi holešovským měšťanem a příslušníkem rytířského stavu se projevuje především v jejich přehledu o událostech mimo jejich bydliště. Zřetelný je zvláště malý zájem písmáka z Holešova o stavovské povstání a vesměs o politické události spjaté s třicetiletou válkou, tedy téma pro Jana Jiřího velmi významné.

2. Kroniky českých exulantů

Kronikářské záznamy českých exulantů jsou jako typ literárních děl vymezené v zásadě pouze tím, kde a za jakých okolností vznikaly. Podobně jako Harantovy Paměti i ostatní exulantské spisy kolísají mezi historickým spisem a memoáry. Pokud sledují převážně život ve svém bezprostředním okolí, tedy exulantských obcích, v nichž byly sepsány, mají rovněž ráz lokálních historických děl.³⁷⁴ Odráží se v nich osudy lidí, kteří opustili své domovy a usadili se v cizím prostředí, v němž si museli najít své místo a přizpůsobit se tamějším poměrům. Obvykle s ním zcela nesplynuli, vyhledávali společnost svých krajanů a zaznamenávali si narození a úmrtí v jejich řadách. Jestliže vystěhovalci doufali, že se dříve nebo později budou moci vrátit domů, aniž by proto museli změnit náboženské vyznání, měli osobní zájem na porážce Habsburků ve třicetileté válce. V jejich zápisech se tato zaujatost projevuje množstvím podrobných zpráv o průběhu válečných tažení, doplněných informacemi o probíhajících diplomatických jednáních a jejich výsledky zveřejněné v letácích a zpravodajských relacích. S touhou po návratu a s přáním svobodně vyznávat svou víru však souvisel i zájem o dobová prorocství, přinášející naděje na změnu stávajících náboženských a politických poměrů k lepšímu. Jednotlivé exulantské

---

³⁷² Tamtéž, s. 115.

³⁷³ Tamtéž, s. 124.

³⁷⁴ Ne vždy tomu tak je, např. níže uvedený Bořek Mateřovský nevěnuje své exilové obci, Pirmě, žádnou pozornost.

historické spisy se ovšem od sebe značně odlišovaly formou i obsahem, stejně jako výše popsaná díla zachycující lokální historii.

Ve své době nebývala takováto dílka exulantů vydávána tiskem, ostatně některá z nich ani neměla charakter souvislého literárního textu, ale útržkovitých záznamů do kalendářů. Během staletí byla zcela ztracena nebo se dochovala pouze v opisech. Vedle Harantových Pamětí je v edici přístupna Kronika mladoboleslavská Jiřího Kezelia Bydžovského, což je původně a podle názvu česká lokální kronika, zachycuje však také několik let autorova pobytu v exilu v Lužici a Pirně.³⁷⁵ Kromě nich je z pamětních spisů emigrantů občas připomínána kronika Václava Nosidla z Geblic, původem litoměřického měšťana, který rovněž odešel do Pirny.³⁷⁶ Z této nejznámější exulantské obce na saském území jsou dochovány ještě záznamy emigrantů Jana Teodora Sixta z Ottersdorfu,³⁷⁷ rytíře Bořka Mateřovského, jehož rukopis je popsán a převyprávěn ve studii Marie Ryantové,³⁷⁸ a Karla Pfeffekorna z Ottopachu, jehož záznamy částečně zpřístupnil ve studii o rodu Pfeffekornů Josef Volf.³⁷⁹

Kezeliova Kronika mladoboleslavská byla sepisovaná skutečně jako dějiny města Mladé Boleslavi od jeho založení. Autor, v předbělohorské době několikrát člen městské rady, v ní však zaznamenával také významné události svého života. Jeho kronika zůstává věrná svému názvu i v zápisech z let 1628 - 1639, která Jiří Bydžovský prožil za hranicemi. Zejména k prvním z těchto let doplnil kronikář po návratu do Čech četné zprávy týkající se Mladé Boleslavi a výčet císařových nařízení vydaných v té době.³⁸⁰ Kronikář se zmínil také o svém vlastním údělu exulanta. Při vyprávění o svém odchodu na základě vypovídajícího mandátu se rozepsal o bolesti, kterou prožíval při loučení se sousedy a vlastí. Stejně jako pokaždé, když píše v kronice o svých osudech, pro sebe i na tomto místě užívá třetí osobu.³⁸¹ Do roku 1632 žil v lužické obci Sabnici nedaleko Budyšína a poté, co byla zpusťošena ve

---

³⁷⁵ Z. KAMPER (ed.), *Kronika mladoboleslavská*.

³⁷⁶ Nosidlov spis se dochoval pouze ve formě vpsů do výtisku Veleslavínova Kalendáře historického, původně uloženého v Drážďanech, v současnosti v knihovně Akademie věd ČR. K dispozici je rovněž opis pořizený v roce 1780 F. M. Pelclem, uložený v Národní knihovně ČR.

³⁷⁷ Rukopis Sixta z Ottersdorfu s titulem *Pirna Hermundurorum a Suecis armata, manu capta et direpta* je uložen v jirenském městském archivu.

³⁷⁸ M. RYANTOVÁ, *Těžké časy Bořka Mateřovského*. Rukopis je uložen ve Wolfenbüttelu (Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel).

³⁷⁹ Josef VOLF, *Genealogické příspěvky k rodu Pfeffekornů z Ottopachu*, Památky archeologické a místopisné 23, 1908, s. 333-338 a 587-590.

³⁸⁰ Z. KAMPER (ed.), *Kronika mladoboleslavská*, s. 208-233.

³⁸¹ Tamtéž, s. 189-190.

válce, odešel do Pirny. Jako jiní exulanti věnoval v záznamech z té doby poměrně velkou pozornost tažením švédské armády a význačným bitvám svedeným na říšském území. Nevkládal však do války žádné naděje a na rozdíl od svých souvěrců neprojevoval Švédům ani Sasům žádné sympatie. Zejména stručná zmínka o vpádu Sasů do Čech vyznívá ostře kriticky jak vůči saské armádě, tak i vůči navracejícím se českým exulantům, jimž autor přičítá pouze ziskuchtivost a dodává, že sotva po půl roce s hanbou odešli.³⁸²

Zprávy o životě a poměrech v Pirně nejsou příliš obsáhlé. Autor si všímá především úmrtí zdejších Čechů a místy se kriticky vyjadřuje k náboženské nesvobodě v Sasku.³⁸³ Velmi obsáhlé je oproti tomu líčení zkázy Pirny, vpádu švédské armády a následné bitvy se saským vojskem.³⁸⁴ Jiří Bydžovský se tehdy podobně jako jiní jirenští Češi přidal ke švédské armádě táhnoucí do Čech, a vrátil se do Mladé Boleslavi. Tam už setrval, pravděpodobně za cenu přestupu ke katolictví, ačkoliv pro to nejsou důkazy. Pokračoval nadále v kronice města až do roku 1654. Jeho původním záměrem bylo sepsat dějiny města, v němž prožil většinu života, vedle toho jsou však v díle zaznamenány významné události v českých zemích, významné dokumenty a také autorova životní dráha. Dílo je věnováno mladoboleslavské obci, v předmluvě však Bydžovský varuje před tím, aby se dostalo do rukou širší veřejnosti, protože některé věci nepovažuje za vhodné sdělovat „cizím.“³⁸⁵

Rukopis *Bořka Mateřovského* pojednává především o vojenských akcích třicetileté války a v souvislosti s nimi i o osudech autora a jeho rodiny v exilu. V celém díle se prakticky neobjevují žádné informace o životě exulantů v Pirně.³⁸⁶ Na rozdíl od mladoboleslavského kronikáře byl rytíř z Mateřova rozhodným stoupencem Švédů a bojoval na straně protihabsburských spojenců společně se dvěma dospělými syny. V roce 1630 se účastnil saského vpádu do Čech, později se přidal ke švédské armádě. Jeho vyprávění začíná stavovským povstáním jakožto počátkem třicetileté války, staroměstskou exekucí a vyprávění o rekatolizaci v Čechách po roce 1620.³⁸⁷ Odtud přechází rovnou k tažení Gustava Adolfa a

³⁸² Tamtéž, s. 218-219. Jiří Kezeli Bydžovský, ačkoliv utrakvista, ostatně zavrhoval stavovské povstání jakožto „ohavnou rebelii“ proti zákonnému panovníkovi, viz s. 111 a dál.

³⁸³ Tamtéž, průb. mezi s. 222 a 228.

³⁸⁴ Tamtéž, s. 228-232.

³⁸⁵ Tamtéž, předmluva, s. 2.

³⁸⁶ M. RYANTOVÁ, *Těžké časy Bořka Mateřovského*, s. 256.

³⁸⁷ Tamtéž, s. 251-252.

následujícím bojům, především pak bitvám, jichž se osobně účastnil. Stručně vypráví o tom, jak v roce 1633 po bitvě u Stínavy padl se starším synem do zajetí Albrechta z Valdštejna, jak byli posléze propuštěni v Zaháni a o následném sedmiměsíčním putování přes neklidná říšská území, než dorazili oba do Pirny.³⁸⁸ Také další zprávy se týkají především války a končí neúplným zápisem k roku 1638. Vedle sympatií k Fridrichu Falckému a švédskému králi projevuje Bořek Mateřovský zjevný odpor vůči Habsburkům Ferdinandu II. i jeho nástupci Ferdinandu III.³⁸⁹ Velmi osobní je spisovatelova zpráva o smrti jeho mladšího syna, vyjadřující nezměrný zármutek, sotva zmírněný svědectvím druhého syna, že před smrtí vzpomínal na rodiče.³⁹⁰ Bořek Mateřovský si také zaznamenával zprávy o podivných úkazech a zázracích, přičemž oproti Janu Jiřímu Harantovi, zapisujícímu tyto jevy většinou bez vlastních připomínek, některé vykládal v souvislosti s biblickými texty.³⁹¹ Rukopis je doplněn četnými modlitbami, náboženskými písněmi, citáty z bible a žalmy.

3. Díla, v nichž převažuje záznam osobních vzpomínek

Životopisná a vzpomínková literatura je opět žánrem, jehož rozvoj nastává v českém prostředí od 16. století. Lze k ní volně přiřadit také díla poněkud jiného druhu.³⁹² Týká se to především cestopisů.³⁹³ Písemná svědectví o zahraničních cestách bývala ve své době považována za spisy naučné, vzdělávací, neboť pojednávala o životě jiných národů a o jejich zemích, podávala zeměpisné, historické a etnografické informace. Některé cestopisy byly rovněž pojaty jako relace o průběhu výpravy, na kterou byli autoři vysláni, například poselství nebo diplomatické mise. Konečně měli cestovatelé předávat svým čtenářům morální a

---

³⁸⁸ Tamtéž, s. 253.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 254.

³⁹⁰ Tamtéž.

³⁹¹ Tamtéž, s. 255.

³⁹² Termín Ego-dokumenty, používaný zejména v německé historiografii (Ego-Dokumenten) zahrnuje velmi široký okruh písemných dokumentů, vypovídajících nějakým způsobem o mentalitě jednotlivců, podrobněji k tomu W. SCHULZE, *Ego-Dokumente*. Typu literatury, o níž bude dále řeč, odpovídá přibližně úžeji zaměřený německý termín *Selbstzeugnisse*, podrobněji o něm B. von KRUSENSTJERN, *Was sind Selbstzeugnisse?* Pojem *Selbstzeugnisse* zahrnuje ovšem i deníky a cestopisy.

³⁹³ Na souvislosti mezi sepisováním zážitků z cest a memoáry poukázal J. HRDLIČKA (ed.) *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, s. 17, též B. von KRUSENSTJERN, *Was sind Selbstzeugnisse?*, s. 463.

etická poučení.³⁹⁴ Vedle toho však spisovatelé zaznamenávali i různé vlastní příhody, které nesouvisely přímo s účelem cesty ani neměly čtenáři poskytovat poučení. Oldřich Prefát z Vlkanova, který v polovině 16. století navštívil Svatou zemi, v předmluvě prohlašuje, že svůj cestopis psal především proto, „*nebo každému milé a líbezné bývá připomínání všech předešlých příhod, ano také i bíd a nauzí, kterýchž jsme někdy v mladém věku našem pocítili a zakusili.*“³⁹⁵ Přítomnost osobních vzpomínek v cestopise považoval za nežádoucí Kryštof Harant z Polžic a z toho důvodu kritizoval v předmluvě k vlastnímu dílu spis svého předchůdce Martina Kabátníka.³⁹⁶ Přesto je i cestopis Kryštofa Haranta obohacený množstvím zážitků z cest, vylíčených velmi barvitě a podrobně. Biografické prvky v cestopisech se však v zásadě omezují pouze na popsání období pobytu v cizině, případně na několik strohých údajů v předmluvě.

Na pomezí mezi cestopisnou a vzpomínkovou literaturou se nacházejí Příběhy Václava Vratislava z Mitrovic.³⁹⁷ Bývají uváděné mezi českými cestopisy. Začínají sice jako cestovní deník člena císařského poselstva k sultánovu dvoru v Cařihradu, ale v následujícím vyprávění o zajetí vyslanců a o jejich osudech v tureckém vězení nabývají spíše podoby autorových osobních vzpomínek.

Dalším příbuzným druhem literatury jsou deníky, jichž v českém prostředí 16 a 17. století vzniklo poměrně mnoho.³⁹⁸ Zásadní rozdíl mezi nimi a vzpomínkovou literaturou je, že byly psány den po dni a obvykle sestávaly z velmi stručných poznámek, zachycujících některé události dne. Deníky byly psány téměř výlučně jen pro vlastní potřebu samotného autora, na rozdíl od pamětí, určených přinejmenším rodině. Rysy osobních pamětí nesou i některé kroniky, podávající dobové události doslova „očima zúčastněných,“ např. Kronika holešovská, jak už bylo uvedeno výše.

Vedle těchto literárních děl, nesoucích jen některé rysy vzpomínkové literatury, jsou známá díla, jejichž charakter memoárů je nepochybný. V 16. století sepsal

---

³⁹⁴ O úkolu cestopisů vzdělávat a poučovat např. předmluva Oldřicha Prefáta z Vlkanova, Karel HRDINA (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny...kteroužto cestu s pomocí Pána Boha všemohoucího šťastně vykonal Oldřich Prefát z Vlkanova léta Páně MDXXXVI*, Praha 1947, s. 11 a zejména předmluva Kryštofa Haranta z Polžic, Karel Jaromír ERBEN (ed.), *Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic a na Pecce atd. Cesta z království českého do Benátek, odtud do Země svaté, Země judské a dál do Egypta 1*, s. 24-30.

³⁹⁵ K. HRDINA (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek*, s. 9.

³⁹⁶ K. J. ERBEN (ed.), *Kryštofa Haranta Cesta z království českého*, s. 31.

³⁹⁷ Alois BEJBLÍK (ed.), *Příběhy Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1977.

³⁹⁸ K nim P. MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky*, Marie KOLDINSKÁ, *Svět Adama mladšího z Valdštejna očima jeho deníků*, FHB 18, 1998, s. 121-142 a předmluvy k vydaným deníkům.

paměti a naučení svým potomkům nazvané Sarmacie Jan Zajíc z Házmburka.³⁹⁹ Z téhož století pochází paměti dvou významných vojenských důstojníků, Pavla Korky z Korkyně⁴⁰⁰ a známějšího Jindřicha Michala Hýzrle z Chodů.⁴⁰¹ Vedle nich se dochovalo poměrně velké množství dalších vzpomínkových spisů, nevydaných a často jen zlomkovitých. Ve druhé polovině 17. století dokončil Jan Nikodém Bohdanecký z Hodkova paměti pojaté především jako kronika rodiny a svědectví o jejím významu a vznešeném původu. Navázal přitom na zlomek paměti psaných jeho otcem, nobilitovaným vrchnostenským úředníkem Jiřím Mařanem Bohdaneckým z Hodkova.⁴⁰² Z téže doby pochází Rodinné paměti Alžběty Lidmily z Lisova,⁴⁰³ což je zcela ojedinělý dochovaný spis toho druhu z pera ženy.⁴⁰⁴

Opět se jedná o velmi různorodý a žánrově nejednotný druh literatury. Autoři pocházeli z rozdílných prostředí a důvody, které je vedly k psaní, mohly být též různé. Popisovali celou svou životní dráhu nebo jen některá období, která pro ně byla nějakým způsobem významná, zaměřovali se na vlastní osobu, na svou rodinu nebo spíše na události, které se kolem ní rozehrály, psali pro sebe a svou rodinu, pro veřejnost nebo pro určitou známou osobu. Některé paměti jsou hlavně spisovatelovou osobní propagací nebo apologií, další v sobě obsahují naučení čtenářům, obvykle potomkům. Výrazné jsou rozdíly ve stylu psaní, v objektivitě a citovém zabarvení textu. Naprostá většina autorů zachycovala své vzpomínky v první osobě.⁴⁰⁵ Jan Jiří Harant zpočátku dával přednost psaní ve třetí osobě, později však od tohoto stylu upustil.

Jak rozdílnou podobu mohly mít díla se záznamem osobních vzpomínek vzniklá v českém prostředí mezi 16. a 17. stoletím, dokazují tři díla tohoto druhu, naprosto odlišná jedno od druhého: dílo zachycující převážnou část autorovy životní dráhy,

---

³⁹⁹ Jaroslav PÁNEK, *Paměti českého šlechtice z poloviny 16. století („Sarmacie“ Jana Zajíce z Házmburka*, in: FHB 14, 1990, s. 17 -98.

⁴⁰⁰ František PALACKÝ (ed.), *Paměti pana Pavla Korky z Korkyně, znamenitého vůdce českého XVI století*, ČČM 3, 1829, s. 29-32 a ČČM 4, 1830, s. 433-442.

⁴⁰¹ L. PETRÁŇOVÁ a kol. (ed.), *Příběhy Jindřicha Hýzrle z Chodů*.

⁴⁰² J. HRDLIČKA (ed.) *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*.

⁴⁰³ J. RATAJOVÁ (ed.), *Alžběta Lidmila z Lisova, Rodinné paměti*.

⁴⁰⁴ Přinejmenším v českém prostředí. Příklady z německojazyčného prostředí uvádí např. G. JANCKE, *Autobiographische Texte*, s. 84-93, paměti Kathariny Zellové, vdovy po štrasburském faráři, z prvních desetiletí reformace, nebo B. von KRUSENSTJERN, *Was sind Selbstzeugnisse?*, s. 466, paměti převorky Vereny Reiterin z Engen, sepsané kolem roku 1653.

⁴⁰⁵ Vzdělanci ovšem používali často třetí osobu, jak je tomu také v Kezeliově Kronice mladoboleslavské v pasážích věnovaných autorovu životu, srv., G. JANCKE, *Autobiographische Texte*, s. 104 na příkladě paměti kalvinistického učence Jakoba Andreae. Možná že i Jan Jiří Harant se chtěl původně přizpůsobit tomuto stylu.

autorovy vzpomínky na jeden úsek jeho života a paměti zaměřené převážně na děti a rodinu.

Paměti Jindřicha Michala Hýzrle z Chodů,⁴⁰⁶ vojenského důstojníka a v pozdějších letech císařova komořího, který žil v letech 1575 – 1669, představují obsáhlé převyprávění autorovy životní dráhy. Starší německou verzi začal Jindřich Hýzrle podle vlastních slov psát již od svých jedenácti⁴⁰⁷ a dovedl ji nejprve do roku 1612, v průběhu příštích let a desetiletí ji však rozšířil o podrobnosti ze svého dalšího života až do roku 1648. Obě verze jsou opatřeny autorovou předmluvou. Ve snaze o úplnost počínají paměti v propracovanější české verzi přímo od autorova zrození a stručnou zprávou o jeho raném dětství.⁴⁰⁸ Těžištěm však jsou však Hýzrlovy vzpomínky na léta prožitá ve službě Habsburků, zejména na válečná tažení, různé cesty do zahraničí i jeho pobyty ve Vídni u císařského dvora. Text je tematicky členěn na kapitoly, obvykle nadepsané jako „poznámenání“ o podniknuté cestě či tažení s uvedeným datem. Je v něm ocitováno několik dokumentů, které byly vesměs určeny osobně autorovi. Vyprávění o válečných taženích jsou doplňována číselnými údaji o stavech armád obou stran. Místy se Hýzrlovy paměti blíží cestopisu, chybí v nich však podrobnější informace o navštívených místech, nejvíc prostoru je věnováno osobním zážitkům. Je to však cestopis prostý obsáhlých popisů navštívených míst. Dále jsou popsány poměrně stručně a nezaujatě převratné události v českých zemích roku 1618 a následná Hýzrlova účast v boji proti vzbouřeným stavům a ve třicetileté válce i jeho činnost v úloze reformačního komisaře v prácheňském kraji. Oproti jiným svědectvím té doby jsou jeho zápisky psány především z pohledu vojenského velitele. Ani jeho zaujetí pro katolickou víru není doprovázeno příliš exaltovanými projevy.

Autorovy sňatky, pobyt doma a rodinný život bývají celkem stručně zmiňovány mezi jednotlivými výpravami, ačkoliv tyto zprávy nejsou prosty zájmu ani citového zaujetí. První manželství s Anežkou Kateřinou Šanovnou popisuje autor jako sňatek

---

⁴⁰⁶ Existují dvě rukopisné verze, německá, dokončená v roce 1612 a později rozšířená a česká z roku 1614, oproti německé podrobnější. Původní název českého rukopisu zní: *Život, v němž se obsahují některé jízdy a tažení, které jsem já, Jindřich Hýzrle, svobodným pán z Chodů, činil. Též způsob všeho života mého, co sem sobě od dětinství svého pro paměť rodu svému, dědicům a budoucím mejm poznámenával a do těchto knéh vlastní rukou vepsal a figurami ozdobil dal.* Starší německý rukopis nese název *Kniha o cestách a o životě, kterou jsem já, Jindřich Hýzrle z Chodů, od jedenáctého roku věku svého léta 1586 vedl, kresbami vyzdobil a nyní léta 1612 znovu napsat dal.*

⁴⁰⁷ L. PETRÁŇOVÁ a kol. (ed.), *Příběhy Jindřicha Hýzrle z Chodů*, předmluva k německé verzi (*Kniha o cestách a životě*), s. 171-172.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 29-32. Nadále nebude v textu rozlišováno mezi oběma verzemi.

z lásky⁴⁰⁹ a ospravedlňuje svůj odchod od milované manželky a malých dětí vojenskou tradicí svého i manželčina rodu i potřebou zanechat dětem po sobě dobré jméno.⁴¹⁰ Po její smrti v roce 1636 opět zdůrazňuje svou lásku a oddanost. Také o druhé manželce, Ludmile Maxmiliáně Vratislavovně, která zemřela několik let po sňatku, a o třetí, dceři hraběte z Donína, neopomene napsat, že spolu žili v lásce a pokoji.⁴¹¹ Poslední záznam německé verze vyprávějí o dohodě s dospělými syny stran majetku a má doložit splněnou povinnost vůči potomkům a harmonii v rodině.⁴¹²

Hýzřlovy memoáry jsou výjimečně obsáhlými a propracovaným dílem svého druhu. Zcela jiný charakter mají *Paměti Václava staršího Lichnovského z Voštic*. Tento šlechtic z Opavska, předek knížat Lichnovských, žil mezi léty 1597 a 1650. Jeho rukopis o 232 stranách, česky psaný a převyprávěný ve studii Josefa Zukala,⁴¹³ je ryze soukromým dílem určeným jeho manželce Evě Skrbenské z Hřiště. Charakter osobních vzpomínek má pouze první z nich, označená jako předmluva k manželce a sepsaná v roce 1629. Zachycuje vzpomínky Václava Lichnovského na námluvy a svatbu. Začíná snem, který měl symbolizovat, že se bude ucházet o pannu a následuje vyprávění o tom, jak se dvořil Evě a byl odmítán, o tom, jak se mu proto posmívali dva příbuzní a on každého z nich potrestal, zmínka o Evině útěku a konečně oficiální námluvy u rodičů. Nezastírá skutečnost, že nevěsta se sňatkem nesouhlasila a rodiče mu ji zaslíbili zcela proti její vůli.⁴¹⁴ Mezitím, na podzim roku 1626, obsadilo Opavu Mansfeldovo vojsko a svatba byla proto odložená. Jak Lichnovský vzpomíná dál, vojákům se půvabná Eva zalíbila a kvůli ní mu údajně někdo z nich usiloval o život.⁴¹⁵ Potom teprve následovala svatba. Delší druhá část vznikla až po patnácti letech a je jakousi autorovou závětí. Václav Lichnovský v ní vyslovuje přání stran svého pohřbu a místa posledního odpočinku, a zároveň dává manželce podrobné rady, jak má po jeho smrti jednat s úřady, aby ji jeho věřitelé nepřipravili o věno, které jí zapsal.⁴¹⁶ V úvodu této části se vyznává z horoucí lásky k manželce, nikdy neopětované, jak dokládá citací Evina výroku, že se s ní neoženil

---

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 63-64. Svou první manželku zde nazývá zprvu Anežka, na s. 372 Kateřina.

⁴¹⁰ Tamtéž, s. 65.

⁴¹¹ Tamtéž, s. 370, 372, 373. Vlastní jméno třetí manželky není v pamětech uvedeno.

⁴¹² Tamtéž, s. 376.

⁴¹³ Josef ZUKAL, *Paměti Václava st. Lichnovského z Voštic (Zpráva o neznámém spisovateli českém)*, in: *Věstník Matice opavské* 16, 1908, s. 50-58. Rukopis je uložen v rodinném archivu knížat Lichnovských v Boleticích.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 52-53.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 54.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 54-57.

z lásky, ale „z úporu.“⁴¹⁷ Na konci jsou uvedena data narození a křtu dětí, jejich kmotry a dále předky obou manželů po přeslici. Dodatečný zápis od neznámé osoby, snad někoho z rodiny, doplňuje paměti informací, že Václav Lichnovský z Voštic zemřel v roce 1650. Osobní vzpomínky Václava Lichnovského se tedy omezují pouze na jeden, pro něj obzvlášť významný úsek života.

Rodinné paměti Alžběty Lidmily z Lisova, rozené Tengnaglovny z Kampu, jsou typem pamětí splývajících s rodinnou kronikou. Paní z Lisova ostatně sepsala společně s manželem Rudolfem Adamem z Lisova pro děti stručnou historii jejich předků po obou rodičích.⁴¹⁸ Rodinné paměti zahrnují dvacet let od svatby Alžběty Lidmily v roce 1657 do roku 1677. Byly napsané částečně česky a zčásti německy, sestávají z jednotlivých záznamů nadepsaných letopočty. Pojednávají téměř výhradně o dětech paní z Lisova. Jsou v nich zaznamenána data a okolnosti jejich narození, křty, biřmování i úmrtí některých z nich.⁴¹⁹ Je tu také zpráva o vstupu nejstaršího syna Františka Adama do kláštera.⁴²⁰ Ostatní záznamy v pamětech se vztahují k dalším členům rodiny, výjimku tvoří krátký zápis z roku 1676, v němž paní z Lisova vzpomíná na to, jak vstoupila do náboženského bratrstva Svatého Kříže, k jehož členkám patřila císařovna vdova a mnoho vznešených šlechticů.⁴²¹ O jisté ctižádosti a snaze o společenskou prestiž vypovídá ještě stručná zmínka z roku 1673 o tom, že se manžel stal císařovým komorníkem⁴²² a občasné zmínky v zápisech o stycích s vysoce postavenými osobnostmi. Ve srovnání s ostatními dobovými memoáry představují Rodinné paměti, jistě i díky tématu, neobvykle subjektivní, cituplné dílko. Projevuje se v nich matčina láska k dětem, radost z jejich zrození i bolest nad jejich ztrátou. Spolu s tím se silně projevuje hluboká náboženská víra barokní ženy, zejména úcta k Panně Marii, a naděje na spásu mrtvých a na radostné shledání se všemi v nebi. Některé z těchto myšlenek, i když vyjádřené trochu jiným způsobem, lze objevit také v Harantových Pamětech.

---

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 54.

⁴¹⁸ J. RATAJOVÁ (ed.), *Alžběta Lidmila z Lisova*, 151-173.

⁴¹⁹ Alžběta Lidmila a Rudolf Adam z Lisova měli celkem 15 dětí, z nichž 9 zemřelo v dětství.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 113.

⁴²¹ Tamtéž, s. 115.

⁴²² Tamtéž, s. 108.

c) Harantovy Paměti po obsahové stránce

Jak již bylo uvedeno výše, Paměti nejsou nijak uvedeny, počínají rovnou první zprávou. Od začátku vznikaly jako kronikářské dílo, v němž osobnost autora zůstává spíše v pozadí. Je možné se jen dohadovat, co vedlo Jana Jiřího Haranta v roce 1624 k tomu, aby začal zaznamenávat události kolem sebe a pokračoval potom ve svých zápiscích až do pozdních let života. Jan Jiří se očividně živě zajímal o novinky, ať již ve svém okolí nebo ve vzdálenějším světě a byl pečlivým čtenářem zpravodajského tisku. Zdá se, že uváděl prakticky vše, o čem se doslechl nebo dočetl.

Zprávy o dění v zahraničí autor získával z tzv. relací, tištěných brožur obsahujících informace o nejnovějších významných událostech. V některých případech to byly zvláštní výtisky určené přímo k tomu, aby informovaly veřejnost o konkrétní události. Jan Jiří Harant tak například uvádí, že zprávu o zemětřesení ve střední a jižní Itálii v roce 1628 převzal z italské relace, která byla vydaná i v Praze.⁴²³ Zároveň však v té době vycházela i první periodika, obvykle týdeníky.⁴²⁴ V první polovině 17. století ovšem už v Evropě existovala poměrně rozvinutá zpravodajská síť. Zprávy se šířily především z významných poštovních center v Antverpách, Kolíně nad Rýnem, Praze, Vídni, Benátkách a Římě.⁴²⁵ Praha získala své postavení v rudolfínské době, když byla sídlem panovnického dvora, aspoň zčásti si je však zachovávala ještě za třicetileté války. Nepřímo o tom svědčí i množství a různorodost zpráv zaznamenaných Janem Jiřím Harantem. V říšskoněmeckém prostoru sílil po roce 1615 význam Frankfurtu nad Mohanem, který se později stal vůbec nejvýznamnějším městem evropské žurnalistiky.⁴²⁶

Jan Jiří až na občasné výjimky neuvádí názvy relací, z nichž získával své zprávy, určitou představu o tom, nakolik a jakým způsobem mohl být informován, poskytují vázané sbírky relací a letáků ze 17. století zachovaných na českém území, se souhrnným názvem *Collectanea Historica*.⁴²⁷ Jsou v nich obsažené dokumenty českého, německého, vzácněji i jiného původu (např. italského). Tisky z doby třicetileté války se tematicky se zaměřují především na bitvy, válečná tažení, dále na mezinárodní politiku, např. vestfálská mírová jednání. vyskytují se mezi nimi i kopie

⁴²³ Tamtéž, s. 31; více o tom níže.

⁴²⁴ K tomu např. W. BEHRINGER, *Veränderung der Raum-Zeit-Relation*, s. 39-43.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 43. Mimo tuto síť se ovšem nacházela další významná evropská města a pozdější centra tisku, především Paříž, Londýn a Berlín.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 46-47.

⁴²⁷ Svazky jsou uloženy v Knihovně Národního muzea.

diplomatických materiálů. Neschází ani zprávy o zázracích. Podobnost mezi zprávami v těchto relacích a v Harantových Pamětech naznačuje, že přinejmenším některé z těchto spisů mohl mít Jan Jiří Harant k dispozici.⁴²⁸

V prvních čtyřech letech, tedy ještě během jeho pobytu v Čechách, v Pamětech převažují záznamy z Harantova prostředí, z plzeňského kraje a okolí Klatov a Domažlic. Podobně jako Mikuláš Dačický a jeho předchůdci v Kutné Hoře Jan Jiří podával zprávy o úmrtích a svatbách lidí v kraji, především zdejší šlechty nebo významných osobností. Nechybí ani několik zpráv z „černé kroniky,“ tedy vraždy a následné popravy provinilců. Většinou je uvedeno, jakým způsobem zesnulí zemřeli, u některých je navíc poznámka o jejich dřívějším životě a rodinných vztazích. U bývalých evangelíků navíc nechybí zmínka, že změnili víru. K zprávě o úmrtí Oldřicha staršího Bechyně z Lažan je připojeno vyprávění o jeho dřívějším vzestupu a neslavném konci.⁴²⁹ Zvláštní pozornost věnoval autor zesnulé bratrské šlechtičně Johance Švihovské z Rýzemberka. Pochvalně ji popsal jako paní dobrou a milující Boha a připsal její smrt zármutku nad tím, jak bylo v posledních letech špatně zacházeno s ní a jejími dětmi kvůli jejich náboženskému přesvědčení.⁴³⁰ V celém díle je i poměrně dost záznamů sňatků, narození a úmrtí v královských a knížecích rodinách, zvláště v rámci německé říše.

Dalším častým tématem záznamů z domácího prostředí je počasí, zvláště silné vichry, bouře a neobvyklé teplotní výkyvy, občas jsou doplněny zprávami o povodních, neúrodě a jiných pohromách, například epidemiích. Jan Jiří věnoval také velkou pozornost neobvyklým událostem ve svém okolí i ve vzdálenějších oblastech v českých zemích a v některých případech také za hranicemi.

Jan Jiří pochopitelně informoval také o politickém dění v zemi. V jeho spise jsou tak zachyceny některé epizody z rekatolizace Čech, například úřední nařízení, případy lidí uvězněných za šíření nepovolených vyznání a také dragonády v několika západočeských a jihočeských městech. Největší pozornost je pochopitelně věnována Klatovům, městu v nejtěsnějším sousedství Harantova bydliště. Jejich obrácení je proto převyprávěno nejpodrobněji a s uvedením několika konkrétních případů.

---

⁴²⁸ Např. Harantem parafrázovaný dopis švédského maršálka Torstensonova z 27. února 1645 se zprávou o bitvě u Jankova (F. MENCÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 128-130) je otištěn v *Collectanea Historica* 8, 55 B 39/54.

⁴²⁹ F. MENCÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 11, 28.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 16.

Jan Jiří Harant byl ovšem na rozdíl od jiných autorů lokálních kronikářských děl také velmi zaujatým pozorovatelem zahraničního dění. I v této počáteční fázi jsou jeho zprávy na toto téma dosti početné a svědčí o autorově přehledu o současných událostech v Evropě. Kromě již zmíněných sňatků a úmrtí v panovnických rodinách jsou to především bitvy, válečná tažení a s nimi související diplomatická jednání. Poměrně početné jsou také zmínky o zázracích a podivných událostech za hranicemi, zvláště k roku 1625.⁴³¹ Dva záznamy pojednávají o náboženské perzekuci v rakouských zemích.⁴³² Zcela výjimečné v rámci celého díla, a to jak tematikou, tak rozsahem, je vyprávění o zemětřesení, které roku 1627 postihlo neapolské království. Zabírá celou stranu textu, mnohem více než ostatní líčení událostí za hranicemi v tomto období. Autor k tomu uvedl i relace, z nichž informace získal, původně italsky psané a pro pražské vydání přeložené do češtiny.⁴³³ Katastrofická událost patrně ve své době vzbudila v českém prostředí mimořádný zájem a zaujala také bystrého pozorovatele a zapisovatele, který ji proto ve svých záznamech podrobně převyprávěl.

Harantovy Paměti v těchto letech nemají ráz osobních vzpomínek. Občasné zprávy o autorově rodině jsou psány objektivním a neosobním způsobem, ačkoliv některé z nich jsou podrobnější než záznamy týkající se vzdálenějších příbuzných nebo známých. Pro sebe autor používá třetí osobu. Subjektivní ráz mají spíše některé poznámky o vývoji v českých zemích, ačkoliv se Jan Jiří Harant obvykle snažil vystupovat jako nezaujatý pozorovatel.

Po odchodu autora za hranice se Paměti mění nejprve po tematické, postupně i po obsahové stránce. Protože autor opustil české prostředí, jeho pozornost se přesouvá na dění nové bydliště a jeho spis tak přestává být českou lokální kronikou a stává se kronikou třicetileté války a exulantské komunity v Hofu. V některých obdobích dostávají více prostoru vlastní osudy autora a jeho rodiny. Není bez zajímavosti, že tato druhá a podstatně delší část díla je uvedena Harantovou zprávou o odchodu, v níž je poprvé užitá první osoba a u ní autor nadále zůstává. Zápis začíná stručným sdělením, že autor téhož roku odešel ze země, s manželkou, třemi syny, dvěma dcerami a děvečkou, protože nemohl přijmout náboženství „pod jednou“,

---

⁴³¹ Jen část je jich zahrnuta do Menčíkovy edice, úplnější je vydání Z. TICHÉ, *Kroniky válečných dob, Paměti Harantovy*, s. 5.

⁴³² F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 12, 24.

⁴³³ Tamtéž, s. 31. F. Menčík v poznámce uvádí, že relaci napsal Ital J. Poardi, byla přeložena nejprve do němčiny a z německé verze teprve do češtiny.

k němuž jim císař poručil přestoupit.⁴³⁴ Příštího dne přijeli do Vohenstrausu v sulzbašském knížectví a najali si tam dům. Následuje krátká prosba k Pánu Bohu, aby je v jejich vyhnanství posílil. S trochou nadsázky by bylo možné tuto pasáž označit za úvod k Harantově exulantské kronice. Byl by to ovšem úvod velmi stručný a prostý, zcela v souladu s autorovou zřejmou skromností a neokázalostí.

Zprávy z českých zemích sice v Pamětech po roce 1628 nemizejí úplně, jejich počet se však oproti počátečním letům značně snížil. Rozdíl mezi oběma obdobími je okamžitě patrný. Ještě k počátku roku 1628 zaznamenal Jan Jiří nepříznivé počasí v Čechách, vichřice a jarní povodeň v Praze, nadále jsou však jeho zprávy o Čechách kusé a obvykle se omezují na občasná úmrtí, případně svatby některých šlechticů. Obsáhlejší jsou pouze dvě zprávy o vizionářích v českém prostředí. První z nich pojednává o Kristýně Poniatowské a jejím poselství pro Albrechta z Valdštejna a je uveden mezi dalšími zápisy o soudobých prorocích a vizionářích. Druhá z nich, vyprávění o viděních děvečky z Chodska v roce 1629, je ještě podrobnější a svým charakterem navazuje na Harantovy dřívější lokálně historické dílo. S největší pravděpodobností je převzato z místního zdroje. V následujících letech Jan Jiří o dění v českých zemích zcela mlčí s výjimkou záznamů narození a úmrtí vlastních vnoučat, a to až do švédského vpádu v roce 1639. Od tohoto data jsou v Pamětech popisována všechna švédská tažení do českých zemí až do posledního roku třicetileté války. Jan Jiří měl o nich ostatně informace nejen z dobové publicistiky, ale také od svého syna Kryštofa Viléma, který se válečných operací v Čechách účastnil nejprve na straně Švédů, později v řadách císařských vojsk. Z roku 1648 pochází ještě zápis o neúrodě a nouzi v Čechách a také o morové epidemii, již padl za oběť i jeden z Harantových vnuků.

Hlavním tématem Pamětí se tak stávají události třicetileté války, doplňované dalšími novinkami v rámci evropských zemí a občasnými poznámkami o životě v Hofu. Válečná tažení a bitvy jsou často líčeny velmi podrobně, obsáhlé jsou i popisy některých jednání, zejména říšských sněmů a jednání o míru ve vestfálských městech. Zprávy jsou občas doplňovány opisy dokumentů, které byly otištěné v německých relacích a autor je ve svém díle přeložil do češtiny. Ostatní novinky jsou nejrůznějšího druhu a zaměření. Časté jsou vojenské a politické události, které bezprostředně nesouvisí s třicetiletou válkou, jako válka v Itálii o mantovské

---

⁴³⁴ Tamtéž, s. 31.

území,⁴³⁵ obléhání a dobytí La Rochelle, válka v Itálii mezi papežem a jeho příbuzenstvem z rodu Barbarini s mantovskými knížaty v roce 1644, ale také volba nového papeže. Ke tématům zpráv nepolitického charakteru patří další zemětřesení v jižní Itálii, popsané však mnohem stručněji než to předchozí, a zejména četné zvláštní a zázračné události, úkazy na obloze a projevy lidového vizionářství. Nejvíce jich okolo roku 1630, krátce před vypuknutím švédské války, postupně jich však ubývá a v posledním desetiletí Paměti se již vyskytují jen málokdy.

Jan Jiří Harant nadále v líčení událostí zachovává objektivní a neosobní styl psaní. Narušuje ho jen občasnými krátkými poznámkami, v nichž se odráží jeho vlastní postoje. Celkem věcně jsou tak podány i veškeré události, které se úzce dotýkají osudu českých exulantů včetně závěrů vestfálského míru. Jan Jiří pouze v posledních letech dvakrát projevuje své přání, aby byl už mezi křesťanskými zeměmi uzavřen mír. V zprávě o uzavření vestfálského míru, doplněné výčtem mírových podmínek, se však neodráží žádné osobní stanovisko, ani radost, že bylo konečně dosaženo „pokoje“ ani zklamání z toho, že v českých zemích již nemělo dojít k žádným změnám ohledně náboženství a čeští vystěhovalci tak nadále museli setrvat za hranicemi.

Pozornost, kterou věnoval Jan Jiří v dřívějších letech domácímu prostředí a událostem v sousedství, se částečně přesouvá na život v Hofu a jeho blízkém okolí a na skupinu českých exulantů ve městě. Hned po zprávě o vlastním příjezdu do Vohenstrausu vyjmenoval ty, kteří přijeli do téhož města krátce po něm a spolu s ním pak přesídlili do Hofu. A tak jako dříve informoval o úmrtí, narození a sňatcích českých a zejména západočeských šlechticů, podává nyní tyto informace o svých krajanech i o některých známých z řad domácích usedlíků. Při zmínkách o společenských událostech, jichž se v účastnil v novém bydlišti často podává výčet přítomných. Se zprávami o úmrtí obyvatel v Hofu souvisí záznamy o onemocněních jednotlivců i o epidemiích, které čas od času postihly kraj a nevyhnuly se ani rodině Jana Jiřího. Autor se v líčení událostí ve městě nesoustřeďuje výlučně na české emigranty, přestože jim věnuje nejvíce pozornosti. Z jeho záznamů se dá vyvodit, že Češi ve městě netvořili zcela uzavřenou komunitu. Sám autor ostatně navázal s některými místními usedlíky vztahy ještě před sňatkem se Sabinou z Waldenfelsu.

---

⁴³⁵ *Srv. Collectanea Historica 20, 55 F121.*

Podrobné a souvislejší záznamy místních událostí se v Pamětech objevují v neklidných časech v Hofu a okolí po vypuknutí švédské války, zvláště v letech 1633 a 1634. Harantovy záznamy informují o tom, jak se před Hofem doslova střídaly vojenské oddíly a o jejich požadavcích a chování k obyvatelstvu, o občasných bitkách mezi nepřátelskými oddíly, o neustálých obavách z plenění a poplašných zprávách, někdy mylných. Velmi barvitě, dramaticky a realisticky jsou pak vyličeána několikerá drancování města, řádění vojáků a způsobené škody. Následují občasně zprávy o dalším utrpení vystěhovalých Čechů i jiných obyvatel Hofu a také o plenění okolních osad a osudech jejich obyvatel. V dalších letech, když bylo v markrabství již bezpečněji, se objevují jen ojedinělé poznámky o dalších příjezdech a odjezdech vojsk a někdy o odchodech ojedinělých Čechů či Němců, zatímco většina obyvatel zůstávala doma. Obvykle nedocházelo k závažným incidentům srovnatelným s pohromami let 1633 a 34, k roku 1640 však autor podrobně vypráví o přepadení pohřebního průvodu. Mrtvá, paní Machvicová z Cebic, měla být totiž převezena do rodinného sídla na venkově, po cestě však byli účastníci, mezi nimi i Jan Jiří, překvapeni vojáky. Většina lidí stihla utéci, zbylí byli oloupeni a vojáci jim pobrali koně. Nakonec otevřeli i rakev, ale tělo nechali být. Neublížili ani vdovci, který odmítl nebožku opustit. Vojáci se prý podle vlastních slov o pohřbu dozvěděli čirou náhodou.⁴³⁶

Vlastní Harantovy vzpomínky se omezují převážně na jeho rodinný život. Zaznamenává podrobně poslední chvíle svých blízkých, dále námluvy a svatbu dcery Alžběty Marjany a v průběhu let sleduje životní dráhu nejmladšího syna z prvního manželství Kryštofa Viléma. Pohnuté jsou Harantovy vzpomínky na nemoc a smrt manželky Lidmily, malé vnučky Anny Alžběty a nakonec i druhé manželky Sabiny a rovněž zprávy o smrti jeho synů Jana Ratolda a Adama Rudolfa, o jejichž posledních chvílích byl Jan Jiří alespoň podrobně informován svědky. Vyprávění jsou doplněna vzpomínkami na zesnulé. Jsou psána spíše zdrženlivě, bez přílišné sentimentality, ačkoliv je v nich patrná láska, smutek, ale především smíření a naděje, že zesnulí dosáhnou věčné blaženosti. Vedle těchto vzpomínek se Harantovo vyprávění pamětem v dnešním slova smyslu blíží nejvíc v záznamech útěku z Hofu v letech 1633 a 1634. Autor popisuje své putování z jednoho útočiště do druhého, přepadení po cestách, požár Lichtemberku, při němž málem přišel o život s celou rodinou, a

---

⁴³⁶ Tamtéž, s.128-129.

následující bloudění z místa na místo. Harantovo vyprávění ovšem netvoří souvislý celek, narušují ho současné zápisy o bitvách a přesunech vojsk i o jiných událostech, bezprostředně nesouvisejících s děním v kraji. Je to dáno autorovou snahou o záznam všech událostí v chronologickém sledu společně se skutečností, že nesnáze a časté přesuny uprchlíků se střídaly s obdobími delších a poklidnějších pobytů na dočasně bezpečných místech. Tato relativně poklidná období vyplňují zprávy o tom, co se mezitím dělo jinde.

Na závěr je pouze třeba připomenout, že ačkoliv se Paměti v uvedených záznamech přibližují životopisnému dílu, zůstávají přesto spíše kronikářským spisem, zachovávajícím vzpomínky na události soudobé události, které autorovi připadaly významné, závažné nebo pozoruhodné a neobvyklé a jako takové hodné zaznamenání.

5. Subjektivní stránka Harantových Pamětí

a) Autorovy zápisy o událostech v rodině

Harantovy Paměti v sobě od počátku obsahují kroniku rodiny, podobně jako například paměti předchůdců Mikuláše Dačického z Heslova. Lokální kronikáři ostatně zaznamenávali také narození, úmrtí a sňatky lidí v okolí nebo některých významných osobností v zemi. Jan Jiří přináší občas i zprávy o svatbách v panovnických rodinách. Tím větší význam měly pro něj události ve vlastní rodině.

V prvních letech jsou zprávy Jana Jiřího o událostech v rodině psány v neosobním duchu, podobně jako ostatní zprávy o narozeních a úmrtích v díle. Autor k označení sebe sama většinou používá třetí osobu. V zápise o smrti synovce Jana Kryštofa z Klenového a Janovic v roce 1624⁴³⁷ nepovažoval Jan Jiří za nutné zmiňovat se o jejich příbuzenském vztahu. Podobně manželka Lidmila Harantová z Příchovic a dcera Eva Kryzelda jsou na jednom místě pouze jmenovány, bez zmínky o jejich vztahu k Janu Jiřímu.⁴³⁸ Ještě v následujícím vyprávění o svatbě Evy Kryzeldy jsou ona a její bratr Jiří Fridrich označeni pouze jménem. V souvislosti s námluvami Evy Kryzeldy psal Jan Jiří také o sobě samém pouze jako o otci nevěsty.

Od záznamů o osobách nepříbuzných nebo vzdáleněji příbuzných se ovšem i některé z prvních zápisů o rodinných událostech odlišují rozsahem a podrobností. Docela obsáhlý je popis o nemoci a smrti Jana Kryštofa z Klenového, jistě i z toho důvodu, že se nemocný zastavil na Habarticích krátce před smrtí. Jan Kryštof sloužil v císařském vojsku a v roce 1624 se účastnil vojenských operací v jižních Čechách. Na cestě k Plzni spadl z koně a při pádu si pochroumal nohu, kterou měl již dříve poraněnou. Podle Harantova vyprávění dorazil na Habartice a vysvětloval překvapeným příbuzným, co se mu stalo. Na druhý den ho Jan Jiří odvezl na voze do Klatov za jeho matkou. Následuje další popis nemoci, léčení a nakonec synovcovy smrti. Osobní charakter vzpomínky je podtržen tím, že v ní Jan Jiří používá pro sebe a svou rodinu první osobu, což je u něj v této době zcela výjimečné: „...odtud do Habartic přijel hned nemocný, tak, že sme ho sodva z koně sundali a do světnice

⁴³⁷ Nejstarší syn sestry Jana Jiřího Mandaleny a Přibíka z Klenové.

⁴³⁸ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 17.

uvedli...“⁴³⁹ Ve zprávě o dceřině zasnoubení zachycuje stručně obvyklý průběh námluv poznámkami, že Racek z Kádova přijel na Habartice v doprovodu otce a přátel a že otec nevěsty, tedy Jan Jiří, dal přátelskou odpověď po poradě se strýcem a přáteli.⁴⁴⁰ Velmi podrobný je zápis o dceřině svatbě, ne však kvůli samotnému obřadu, na němž Jan Jiří ani nebyl přítomen. Mnohem více se věnoval šarvátce mezi svým synem Jiřím Fridrichem a jeho bratrancem Přibíkem z Klenové.⁴⁴¹

Také záznam narození a křtu Harantova synka Jiřího Leopolda⁴⁴² v roce 1625 je podrobnější než jiné zápisy o narození dětí v sousedství, neboť je v něm uvedeno jméno kněze, který chlapečka pokřtil, a jména kmotrů a kmoter.⁴⁴³ Zpráva o úmrtí téhož dítěte v příštím roce stručně zaznamenává i průběh jeho onemocnění.⁴⁴⁴

Stručná, ale pozoruhodná, je krátká zpráva o smrti malé neteře Sibyly, nejmladšího dítěte popraveného Kryštofa Haranta. Jsou v ní totiž připomenuta dívčina dojemná poslední slova, často uváděná v historické literatuře. Sibyla Harantová údajně pronesla, že „*půjde za svým nejmilejším panem tatíčkem, který již tu pro ni přišel.*“⁴⁴⁵ Je to jeden z několika ojedinělých zmínek Jana Jiřího o bratru Kryštofovi.

Po odchodu ze země měl Jan Jiří pouze zprostředkované zprávy o obou dětech, které zůstaly doma a o jejich rodinách. Z toho důvodu je jen stručně zmíněna svatba Jiřího Fridricha s Evou Kateřinou Černínovou v roce 1628.⁴⁴⁶ Rozdíly v informovanosti o rodinných příslušnících na opačné straně hranice se odrážejí zejména v zápisech věnovaných narozením četných dětí Jiřího Fridricha i Evy Kryzeldy. U některých vnoučat je v Pamětech udáno pouze jméno a datum narození,⁴⁴⁷ jiné zápisy jsou podrobnější, rozšířené o údaje o křtu nebo kmotrech, některé doplněny i krátkou modlitbou za jejich štěstí a zdar.⁴⁴⁸ Výjimečně je však zapsáno pouze narození syna či dcery bez udání jména.⁴⁴⁹ Narození Rudolfa

---

⁴³⁹ Tamtéž, s. 11.

⁴⁴⁰ Tamtéž, s. 17.

⁴⁴¹ Tamtéž, s. 18.

⁴⁴² Nejmladší dítě Jana Jiřího z prvního manželství.

⁴⁴³ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 19.

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 23.

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 22-23.

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 38.

⁴⁴⁷ Například tamtéž, s. 100, jsou takto stručně zapsána narození Františkany Eusebie Harantové z Polžic a Bezdružic roku 1636 a Václava Rudolfa z Kádova roku 1636.

⁴⁴⁸ Např. s. 108-109.

⁴⁴⁹ Tamtéž, s. 78 a 133.

Maxmiliána, syna Jiřího Fridricha, v roce 1640, je v textu zapsané dvakrát.⁴⁵⁰ Jan Jiří si zapsal velké množství zpráv datovaných k tomuto roku, proto zřejmě přehlédl, že narození vnoučka už jednou uvedl. Druhý zápis obsahuje stejné údaje o datu a místě narození i o kmotrech, je však oproti prvnímu stručnější. Záznamy o úmrtích některých z těchto vnoučat v kojeneckém věku jsou vesměs stručné.

Velkou pozornost věnoval Jan Jiří v Pamětech rodině, která s ním žila v Hofu. Vedle zpráv o narozeních, úmrtích a sňatcích svých blízkých se zmiňoval také o jejich nemocech bez smrtelných následků a v případech dospělých synů o jejich službě u vojska. V pozdějších letech zaznamenával různé zprávy o synovi Kryštofu Vilémovi, často velmi podrobně, a zapisoval si také jeho návštěvy v Hofu. Autorovy děti jsou v Pamětech nadále většinou označovány „syn můj, dcera má“, podobně jsou příslušně označovány obě manželky a občas také vnuci, zatímco různí příbuzní Jana Jiřího z rodu Janovských, Příchovských a dalších bývají označeni pouze jménem, bez zmínky o pokrevních vztazích k Harantově rodině. Od svatby se Sabinou z Waldenfelsu se v Pamětech objevují zprávy o jejích sourozencích a příbuzných jakožto nově přibývajících členech Harantovy rodiny. Autorův zájem se však v omezenější míře týkal také rodin českých exulantů, jeho příbuzných, přátel nebo alespoň společníků ve vyhnanství. Na pohřbech a křtinách někoho z nich se nezřídka sešla skoro celá česká komunita ve městě, jak dokazují Harantovy záznamy. Většina Čechů v Hofu pocházela ze stejného kraje a život v exilu ještě upevnil jejich sounáležitost. Paměti nenaznačují, že by podobná exulantská komunita existovala také v Kulmbachu, ostatně v tomto městě prožil Jan Jiří pouze necelé poslední dva roky, o nichž pojednává jeho spis.

Vesměs se tedy zmínky o rodinných příslušnících vztahují ke zvláštním událostem, nikoliv ke každodennímu dění. Proto je v Pamětech uvedeno poměrně málo informací o Harantových dcerách z prvního manželství a jeho malých dětech z druhého manželství. O obou dorostlých dcerách, které s ním žily v exilu, Sibyle Mandaleně a Alžbětě Marjaně, se Jan Jiří zmiňoval, pokud stonaly nebo samy pečovaly o jiné nemocné v rodině. Ke konci Pamětí pak vylíčil námluvy a svatbu Alžběty Marjany. Vnučce Anně Alžbětě, která zemřela v dětském věku před dosažením tří let, věnoval spisovatel v textu mnohem víc pozornosti než svým dvěma dětem, zhruba stejně starým jako ona, které zůstaly naživu. Obvykle se Jan Jiří

---

⁴⁵⁰ Tamtéž, s. 123 a 131.

o každé z blízkých osob více rozepsal, když na ní vzpomínal po její smrti. Výjimku tvoří dospělý syn Kryštof Vilém, neboť Jan Jiří stále sledoval jeho životní osudy a kariéru ve švédské a později v císařské armádě.

Zápisy o narození dětí bývají vesměs stručné, ať už se jedná o Harantovy děti, vnoučata nebo jiné příbuzné. Obvykle k nim patří i zmínky o křtu a kmotrech. Okolnosti porodu ani průběh křtin popisovány nejsou. U vlastních dětí Jana Jiřího, Alžběty Mandaleny, Otty Jana Adama a Jana Jindřicha, je uvedeno velké množství kmotrů a kmoter, z řad českých rytířských rodů i fojtlandské šlechty a předních měšťanů.⁴⁵¹ U dětí z jiných rodin chybí tak obsáhlé výčty, ať již je to tím, že jejich křtiny byly méně okázalé nebo neúplností záznamů. Dvěma dětem, které na rozdíl od Otty nezemřely krátce po narození, je věnovaná také modlitba, aby jim Bůh požehnal a zachoval je při životě k radosti rodičů. O vnoučatech Jana Jiřího narozených v Čechách už byla řeč. Narození vnučky Anny Alžběty, dcery Adama Rudolfa, v textu uvedené není, snad proto, že se přišla na svět daleko od Hofu a zpráva k rodině dorazila až později. Stručná zpráva o narození, křtu a úmrtí dcerky Kryštofa Viléma Lidmily Hedviky v roce tvoří součást souvislého zápisu o krátkodobém pobytu Harantova syna v Čechách.⁴⁵² O narození a křtech dvou dcer Alžběty Marjany jsou jen krátké zmínky, pozoruhodné ovšem tím, že se v nich uvádí znamení zvěrokruhu, v nichž se vnučky narodily, a k tomu jsou nakresleny i příslušné astrologické symboly.⁴⁵³ Astrologická znamení bývají občas uvedena i u jiných dětí společně s jejich datem narození.⁴⁵⁴

Zápisy o úmrtí členů rodiny bývají naopak dlouhé. Vedle vyprávění o posledních chvílích blízké osoby a popisů pohřebních obřadů jsou v nich obsaženy i vzpomínky na zesnulé a údaje o jejich životních datech. Opět to v menší míře platí i pro jiné osoby, jejichž smrt je v textu zmíněná. K mnohým z nich je připojena alespoň krátká poznámka. Pohřby jsou pojednány mnohem podrobněji než křtiny, je popsán průběh obřadu, kázání, jsou zmíněni přátelé přítomní poslednímu rozloučení. Výčty přítomných bývají obsáhlé, protože o pohřbech platí snad ještě více než o křtinách, že se na nich scházívala celá česká exulantská komunita. Většina Čechů byla uložena k poslednímu odpočinku na stejné místo, do kostela, který patřival k bývalému hofskému klášteru. Od pohřbu první zesnulé, Aničky z Lažan, Jan Jiří po

---

⁴⁵¹ Tamtéž, s. 104, 118 a 134-135.

⁴⁵² Tamtéž, s. 167.

⁴⁵³ Tamtéž, s. 185 a 194.

⁴⁵⁴ Např. s. 131 a 134.

nějaký čas po každém novém pohřbu připomínal, kolik pochovaných, k nimž v krátké době přibyla jeho manželka, již spočívá v „klášteře“ vedle sebe.

Lidmila Harantová z Příchovic, Harantova první žena, je první osobou, jejíž poslední chvílky jsou v Pamětech podrobně popsány. Zemřela po krátké nemoci na Velký pátek podle juliánského kalendáře v roce 1630. Jan Jiří zaznamenal průběh její nemoci od prvního dne a její příznaky a pokusy o léčbu různými druhy medikamentů, jimiž disponovala tehdejší medicína. Ve vyprávění se projevuje jak oddanost a láska Jana Jiřího k manželce, tak dobová zbožnost v evangelickém pojetí.

Je pozoruhodné, že celé vyprávění začíná tím, že den, který předcházal propuknutí smrtelné choroby paní Lidmila zasvětila modlitbám, pobožnostem a svatému přijímání, jako by v předtuše blízkého odchodu. Poznámka na okraji zápisu hlásá: *Paní Lidmila Harantová jak předně duši opatřila, potom v nemoc upadla.*⁴⁵⁵ Během nemoci se také jako dobrá křesťanka modlila s manželem každý den ráno, večer i v jinou denní dobu a také v předvečer její smrti se oba společně modlili a zpívali. Zdá se však, že nešlo o klasickou přípravu na smrt, ale spíše jen o akty zbožnosti v nemoci, ačkoliv Jan Jiří manželce podle svých vzpomínek předčítal též „*sedmero přemýšlování člověka nemocného*“, což byla příručka pro člověka na smrtelné posteli.⁴⁵⁶ Zaznamenal také slova, která k ní potom pronesl: „*Mý nejmilejší srdce, nestejskej sobě v tomto tvém kříži a v nemoci od Pána Boha na tebe vzložené! Slyšela-li's, co Kristus Pán pro nás, aby nás vykoupit ráčil, trpěl?*“⁴⁵⁷ Je to laskavá útěcha nemocné a trpící ženě, ale nepředpokládá se v ní brzké odloučení. Vyprávění končí ujištěním, že Lidmila v tichosti a trpělivosti vstoupila do slávy nebeské.⁴⁵⁸

Následuje líčení jejího pohřbu s obsáhlým výčtem účastníků, mezi nimiž nechyběli ani nejstarší syn Jiří Fridrich s chotí, kteří přijeli z Čech. Dále následují citace z kázání na pohřebních bohoslužbách a po nich základní údaje o zesnulé manželce, tedy data narození a sňatku s Janem Jiřím, počet jejich dětí, její věk a počet let prožitých v manželství. Její vlastnosti shrnuje poznámka, že byla jistě dobrá, šlechetná, milosrdná, poctivá a pracovitá. Nakonec je uveden německý nápis na jejím náhrobku a také český překlad písně zpívané pozůstalými ve smutečním

---

⁴⁵⁵ Tamtéž, s. 54.

⁴⁵⁶ Podle názoru Pavla Krále mělo „*sedmero přemýšlování*“ podobný obsah jako *Rozjímání na sedm večerů týdne* Luise de Grenady. Obsahem zmíněného spisku jsou rozjímání o sebepoznání, o bědách života, o hodině smrti, božím soudu, trestech v pekle, blaženost duší v nebi a Boží milosrdenství. P. KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty*, s. 137.

⁴⁵⁷ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 54, 55.

⁴⁵⁸ Tamtéž, s. 55.

průvodu.⁴⁵⁹ V Pamětech je tento zápis náboženské písně zcela výjimečný, na rozdíl od jiných podobných dobových spisů, jako například pamětí Bořka Mateřovského.⁴⁶⁰

Druhá manželka Jana Jiřího Haranta, Sabina z Waldenfelsu, zemřela rovněž následkem nemoci. Stala se jednou z obětí epidemie v roce 1641 a podle Harantových vzpomínek sama navštěvovala mnohé nemocné, než choroba propukla i u ní. Naposledy se starala o těžce nemocnou nevlastní dceru Alžbětu Marjanu. Pasáže věnované její nemoci, smrti a pohřbu jsou obsáhlejší než v Lidmilině případě, což je dáno tím, že Sabinina smrtelná nemoc měla delší průběh a horší stavy se u ní střídaly s nadějnějšími. Autora zřejmě také její smrt zasáhla silněji než ztráta Lidmily, neboť Sabina byla mnohem mladší a dalo se počítat s tím, že ho přežije.⁴⁶¹ Podle Pamětí projevovala Harantova druhá manželka ve svých přípravách na smrt mimořádnou zbožnost a mohla sloužit jako pravý příklad křesťanky na smrtelném loži. Takto ji také ve svém pojednání uvádí Pavel Král a neváhá její případ srovnávat se svědectvím o posledních chvílích zbožné katoličky Polyxeny z Lobkovic.⁴⁶²

Příkladná zbožnost paní Sabiny je v Pamětech několikrát podtržena. První den, kdy ležela nemocná, vyzvala „nejmilejšího pantátu“ Jana Jiřího, aby se společně pomodlili a autor k tomu poznamenal, že znala mnoho modliteb a písní z paměti a citovávala i celé kapitoly z bible.⁴⁶³ O několik dní později ji v domě navštívil kněz a když jí poskytoval duchovní útěchu, udivila ho svými pohotovými odpověďmi a znalostmi slova Božího. Znovu k ní přivolali kněze druhého dne, když se zdálo, že je její smrt blížká. Sabina před ním opět pronášela mnoho citátů. Tehdy také utěšovala Jana Jiřího nadějí na posmrtné shledání. Konečně ve své poslední hodině se až do konce modlila v přítomnosti kněze a své rodiny. Když ji Jan Jiří společně s příbuznými podle svých vzpomínek prosil, aby se neunavovala přílišným mluvením, žádala, aby ji nechali modlit se, dokud bude moci mluvit. Jan Jiří vyslovil obdiv nad tím, „*jak jí Pán Bůh ráčil tak před hodinkou řeč její k chvále a prokázání víry své i naděje v něho propůjčiti.*“ Již dříve si zapsala do bible písně, které se měly

---

⁴⁵⁹ Tamtéž, s. 56.

⁴⁶⁰ M. RYANTOVÁ, *Těžké časy Bořka Mateřovského*, s. 251.

⁴⁶¹ V době sňatku byl Jan Jiří starý 55 let a Sabina 31. Lidmila z Příchovic byla zhruba o rok starší než Jan Jiří.

⁴⁶² P. KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty*, s. 139. K posledním okamžikům Polyxeny z Lobkovic týž, *Žena a smrt v 16. a 17. století*, in: Milena LENDLEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 105-130.

⁴⁶³ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 146.

zpívat o jejím pohřbu, a také si sama zvolila pohřební kázání.⁴⁶⁴ Podle svědectví Paměti litoval hofský superintendant, že nemohl ze zdravotních důvodů sám prokázat poslední službu tak pobožné a pečlivé farnici a vzdát ji přitom chválu.⁴⁶⁵

Stejně jako v Ludmilině případě Jan Jiří podrobně popisoval průběh manželčiny nemoci, změny zdravotního stavu a léčbu. Zatímco Ludmilinu chorobu možná nepovažoval od začátku za smrtelnou, měl jistě důvod obávat se o Sabinu, když v té době stonalo a umíralo mnoho lidí v okolí. Líčení posledních dní druhé manželky patří k nečetným pasážím v Pamětech, v nichž autor projevil své pocity, jako obvykle velmi střídým a prostým způsobem. K počátečním projevům nemoci poznamenal, že byl velmi zarmoucený ze Sabininy náhlé nevolnosti.⁴⁶⁶ Později zase vyslovil naději, že jí bude lépe. Vzpomíná na to, že jednou, když se Sabině vedlo hůře, ho ještě znepokojila doktorova žena. Srovnávala Sabinin stav s případem své dcery, u níž se projevíly podobné příznaky nemoci a ona do několika hodin zemřela. Dle vlastních slov byl tehdy truchlivý a nevěděl co činit, neboť se domníval, že i Sabina brzy zemře. Zaznamenal si manželčinu řeč, kterou ho těšila: „*Můj nejmilejší pantáto, nehorlete sobě a neplačte, jak se spolu brzy v nebeské radosti shledáme a Pána Boha spolu chváliti budeme.*“ Její stav se však opět zlepšil a přežila ještě další týden. Podle svých vzpomínek Jan Jiří tehdy již uvěřil, že se Sabina uzdraví. Děkoval Bohu, že mu ji zanechal a připravený pohřební rubáš uložil do truhly. O její smrti psal stejně smířeně jako v Lidmilině případě, nad lítostí zde převládá dojem z „dobré smrti,“ neboť, jak je znovu opakováno na konci pasážím věnovaným vzpomínkám na Sabinu, „*šťastně a blahoslaveně z tohoto světa a pokojně vykročila Boha vzýváním.*“⁴⁶⁷

Velmi podrobně je potom vylíčen její pohřeb. Nejprve je popsáno nebožčino oblečení do rakve, i to, jak byla uložena a opatřena modlitební knížkou, květinami a vonným kořením. Následuje průběh celý průběh smutečních obřadů včetně výčtu pozůstalých v průvodu a německých i českých názvů náboženských písní, které byly nad jejím tělem zpívány.⁴⁶⁸ Jako při každém významném obřadu je zde popsáno pohřební kázání, k němuž autor poznamenal, že z něj mnoho nerozuměl, protože

⁴⁶⁴ Vybrala pasáže z Bible, které měly být v kázání rozebírány. Srv. Miloš SLÁDEK, *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století*, Literární archiv 27, 1994, s. 196-197.

⁴⁶⁵ Součástí luteránských kázání bylo laudatio, v němž duchovní vyzdvihoval dobré vlastnosti zesnulé osoby. K tomu více M. SLÁDEK, *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání*, s. 196-197.

⁴⁶⁶ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 147.

⁴⁶⁷ Tamtéž, s. 151.

⁴⁶⁸ Byly to písně, které k tomu sama určila, jak uvedeno výše.

špatně slyšel. Není bez zajímavosti, že kněz při něm projevil účast s osudem exulanta, který ztratil nakonec i manželku, jež se o něj měla starat až do jeho smrti.⁴⁶⁹ Je to však pouze autorova vzpomínka na smuteční obřad; o svém zármutku dvojnásobného vdovce, který se jistě mohl domnívat, že ho mladší žena přežije, se Jan Jiří nikde otevřeně nezmínil.

Obsáhlé jsou také Harantovy vzpomínky na zesnulou. Nejprve ji popisuje, přičemž nešetří chválou. Zatímco Lidmilu popsal v jedné pochvalné větě, v případě Sabiny vyjmenoval všechny její přednosti. Na prvním místě uvedl její zbožnost a náboženskou horlivost. Dále pocházela ze starého a vznešeného rodu spřízněného s panskými rody i hrabaty. Vypadala pěkně – „*nevelké tváři, veselých očí a vzezření, rusých vlasů, vždycky červená, dost bílá, pysky červené, ruce bílé, subtilná...*“ a k této chvále se připojuje výčet dalších jejích předností: rozumnost, píle v ručních pracích, poslušnost vůči rodičům a muži, láska k nim, pokora, naprostá absence pýchy a „*daremných věcí a šprýmů.*“ Je poznamenáno, že svou dcerušku učila modlitbám a náboženským znalostem tak, že dívka v tomto směru prospívala, „*že ku podivu jiným to bylo.*“ S oběma svými nevlastními dcerami vycházela Sabina velmi dobře, milovala je a ony ji také. Jan Jiří prý o její pobožnosti a šlechtnosti slyšel mnoho, ještě než se o tom sám přesvědčil. Byl tedy s chotí spokojený po všech stránkách. Jeho pochvalný popis může sloužit jako příklad dobového ideálu řádné manželky a šlechtičny v českém prostředí.⁴⁷⁰ K tomu je však potřeba dodat, že autor Pamětí reprezentuje pouze požadavky své vlastní společenské vrstvy, tedy nepřiliš zámožné šlechty uvyklé celkem skromnému životu, v němž obvykle nebylo místa pro projevy vlastností a schopností, jaké byly oceňovány mezi bohatou a společensky významnou šlechtou. Jan Jiří si ostatně jako vdovec v pokročilém věku a s několika dospívajícími dětmi s největší pravděpodobností spíše než výjimečně krásnou a duchaplnou nevěstu přál pečlivou a laskavou družku a hospodyni. Sabina tyto vlastnosti měla, navíc byla jistě hezká a více než o dvacet let mladší než on.

Jako v případě Lidmily z Příchovic jsou nakonec uvedeny základní údaje o zesnulé choti: její datum narození, ale i křtu, jména jejích kmotrů a některé podrobnosti o svatbě a dětech z jejích manželství. Autor si zde připomněl, že se se Sabinou zasnoubil v nepokojných časech, když kulmbašské markrabství drancovaly

⁴⁶⁹ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 150.

⁴⁷⁰ Takto ho připomíná M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, s. 54. Harantova chvála poctivé, pokorné a pěkné, ale nijak nápadné ženy je zde uváděna do protikladu s ideálem krásné a okouzující dámy v šlechtické společnosti západní a jižní Evropy.

vojenské oddíly i tlupy loupeživých sedláků, takže jeho i její rodiny byly neustále na útěku a svatba se následkem toho mohla uskutečnit až později. Doplnil tak svoje dřívější zápisy k tomuto období, v nichž chyběly jakékoli zmínky o jeho námluvách u dcery paní z Waldenfelsu.

Vyprávění o posledních chvílích Harantových manželek se trochu podobá také zápisu věnovanému jeho vnučce Anně Alžbětě, dceři Adama Rudolfa, neboť i ona se na smrtelném loži chovala příkladně a splňovala ideál „dobré smrti.“ Dívku ve věku mezi druhým a třetím rokem po smrti jejího otce svěřila matka Janu Jiřímu, což je připomenuto dvěma krátkými zápisy z konce roku 1640. První z nich oznamuje, že přijela vdova Marie z Mölendorfu a svěřila autorovi do opatrování svou dcerušku,⁴⁷¹ druhý hlásá, že „*děvčátko to malý, avšak tlustý a chytrý, tu zůstalo a ke všemu se dobrému vésti dalo, rádo se Pánu Bohu modlilo...a velmi přátelské bylo, že naň každý laskav byl.*“⁴⁷² Již po dvou měsících pobytu v Hofu však vnučka dostala neštovice a do deseti dnů zemřela. Pobožná dívka se podle Harantových vzpomínek ve své nemoci často modlila s jeho dcerou Alžbětou Marjanou a sama odříkávala modlitby, které znala, prý i ve spánku. Když se jí někdo ptal, jestli zemře ráda odpovídala prý, že ano, k čemuž autor dodal: „*kdež již věčnou radost má.*“⁴⁷³ Jistě však z toho neměl radost Jan Jiří, který si, jak už je patrné z citovaného výroku, roztomilou a přítulnou vnučku velmi oblíbil. Líčení jejích posledních dnů proložil cituplnými vzpomínkami na její chování, zvláště na to, jak se k němu nechala přinést, objímala ho kolem krku a říkala mu německy, že je její poklad. Považoval ty projevy lásky za jakési poděkování za to, že ji za tu dobu, co u něj byla, dobře vychovával.⁴⁷⁴

Poznamenal k tomu, jak byla na svůj věk chytrá, že již dovedla říci, že je Harantova dcera, že plukovníkem jejich oddílu je hrabě z Hodic a rytmistrem že je její strýc Kryštof Vilém. Zaznamenal také další její výroky. Říkávala, že má u dědečka dobrý kvartýr a také když chtěla jít do jiné světnice, žádala, aby ji přenesli do jiného kvartýru. Jan Jiří dodal, že se vnučka po smrti dostala do „*jiného velikého a věčného kvartýru, že ji žádný tyran z něho nevyžene, ani bez víry pravé a činění svatého pokání z hříchů svých se tam nedostane.*“⁴⁷⁵ Tím tyranem je zřejmě míněn

---

⁴⁷¹ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 135.

⁴⁷² Tamtéž, s. 136.

⁴⁷³ Tamtéž, s. 137, 138.

⁴⁷⁴ Tamtéž, s. 137.

⁴⁷⁵ Tamtéž, s. 138.

ten, kdo přinutil Jana Jiřího s rodinou odejít pro tu „víru pravou“ ze země. Útěcha, že vnučka došla věčné blaženosti, se tak prolíná s útěchou emigranta v naději ve spravedlnost na onom světě.

Zřejmé zoufalství nad dívčíným stavem se odrazilo v poznámce, že lékař a žena, která jim pomáhala při léčbě, utěšovali rodinu, že se děje vůle Boží. Jan Jiří se podle vlastních slov modlil, aby ji Bůh ponechal rodině, pokud to bude její duši k dobru a spáse. Smířeně k tomu dodal, že „*když se Božské milosti nelíbilo ji zde nám nechati, vzal ji k sobě do toho věčného kvartýru nebeského království.*“⁴⁷⁶

Po obvyklém popisu pohřbu připojil Jan Jiří několik poznámek o tom, co se s vnučkou dělo po smrti Adama Rudolfa, než se dostala k němu do Hofu. Společně s matkou se přidružily ke švédskému pluku, u něhož sloužil strýc Kryštof Vilém a procestovaly s ním mnohé německé kraje a načas byly i v Čechách. Na cestách se s dívkou dvakrát převrhl vůz. Napoprvé se jí nic nestalo, ale v druhém případě přitom spadla do řeky a matka za ní skočila a zachránila ji. Tento život v neustálých přesunech byl snad důvodem, proč se Marie Harantová z Mölendorfu rozhodla zanechat dítě u dědečka, neboť sama zůstala s vojskem a vdala se opět za jednoho důstojníka.⁴⁷⁷

Popsaným úmrtím a pohřbům byl Jan Jiří osobně přítomný. Kromě nich je v Pamětech podrobněji zaznamenána smrt Harantova dospělého syna Jana Ratolda, o níž měl otec jen zprostředkované informace. Jan Ratold Harant sloužil od roku 1631 u švédského vojska. V lednu 1632 ve městě Hilters poblíž Fuldy podlehl ve věku dvaceti dvou let epidemii jakési nemoci, která tehdy řádila mezi vojáky,⁴⁷⁸ a byl pochován v evangelickém kostele v nedaleké vsi Thann. Jan Jiří zaznamenal, že syn před smrtí vstal z lůžka, přehodil přes sebe plášť a pomodlil se před otevřeným oknem. Nato pronesl německy, že „*spasitelně ten umírá, kdo duši svou Pánu Bohu poroučí,*“⁴⁷⁹ položil se zpět a zemřel. Zprávy o synově „dobré smrti“ a o jeho pohřbu jsou doplněny chválou jeho dobrých vlastností. Jan Ratold byl řádný voják, rytmistr by prý za něj dal několik jiných, také další vojáci dosvědčili jeho odvahu a zdatnost.

---

⁴⁷⁶ Tamtéž, s. 139.

⁴⁷⁷ Tamtéž, s. 135.

⁴⁷⁸ O tom svědčí poznámka na s. 67.

⁴⁷⁹ Tamtéž, s. 64.

Vedle toho uměl dobře mluvit česky, německy, italsky a trochu francouzsky, dokázal hrát na několik hudebních nástrojů a skládal vlastní hudební kousky.⁴⁸⁰

Stručněji je v Pamětech zmíněno úmrtí Adama Rudolfa, druhého mladého syna Jana Jiřího, v roce 1639. Také on zemřel na smrtelnou nemoc. O jeho smrti je v Pamětech poznamenáno pouze, že onemocněl ve vsi poblíž Rostocku a manželka ho odvezla k lékaři do Wismaru. Ve své nemoci celý otekl. Protože léčení nepomáhalo, přivolal si kněze, pět dní před smrtí přijal svátost podobojí a zemřel smířený s Bohem. K tomu je poznamenáno, že svůj život obětoval Boží pravdě. Oproti případu Jana Ratolda se autorovy vzpomínky na tohoto syna omezují na informace o jeho vojenské kariéře, uzavřené ujištěním, že je každému známo, že se choval jako dobrý voják a kavalír.⁴⁸¹ Nakonec je poznamenáno, že ho bratr a manželka chtěli nechat pohřbit v Hofu, protože však následovali armádu a nechtěli tělo vozit s sebou, nechali ho pohřbit v kostele ve městě Eisleben, rodišti Martina Luthera. Byl tam pochován již předešlý manžel vdovy. Jan Jiří dodal, že jeho syn „... tu v Pánu odpočívá a veselého vzkříšení očekává.“⁴⁸²

Je zřejmé, že Jan Jiří Harant považoval za zásadní, že jeho blízcí zemřeli smíření se svým údělem a s modlitbami na rtech. Shodou okolností zemřely obě jeho manželky, synové i vnučka, na lůžku a při plném vědomí, takže měli možnost připravit se na smrt jako správní křesťané.⁴⁸³ Především paní Sabina a malá Anna Alžběta se zachovaly, jak se od nich očekávalo, ne-li ještě vzorněji. Jan Jiří potom rovněž jako dobrý křesťan jejich smrt přijal jako projev boží vůle.⁴⁸⁴ V jeho díle není místa pro přílišné zoufalství. Jestliže dal při psaní přece najevo zármutek, pak pouze při líčení posledních dnů s manželkou nebo vnučkou. Když však psal o jejich smrti, poznamenal odevzdaně, že Bůh si to přál, že blízká osoba zemřela „spasitelně“ a že dosáhla nebeské blaženosti.⁴⁸⁵ Vždycky také připomněl dobré vlastnosti zesulé osoby, někdy pouze obecně v jedné větě, jindy, zvláště u Sabiny a Jana Ratolda,

---

⁴⁸⁰ Tamtéž, s. 64-65. J. Racek se domnívá, že Jan Ratold zdědil hudební nadání svého strýce Kryštofa, J. RACEK, *Kryštof Harant z Polžic a jeho doba 3*, s. 13.

⁴⁸¹ Tamtéž, s. 111-112.

⁴⁸² Tamtéž, s. 112.

⁴⁸³ Benigna von Krusenstjern dochází na základě rozboru pamětí a rodinných kronik z německého prostředí k názoru, že autoři vesměs podrobněji referovali o úmrtích svých blízkých pouze pokud se jednalo o „dobrou smrt.“, B. von KRUSENSTJERN, *Seliges Sterben und böser Tod*, s. 474-475 a 477.

⁴⁸⁴ Jak uvádí P. KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty*, s. 141-144, v osobních svědectvích pozůstalých se vždy mísí zármutek nad smrtí blízké osoby s radostí nad tím, že byla přijata do nebe.

⁴⁸⁵ Na tytéž projevy odevzdanosti a důvěry ve věčnou spásu v soudobých pramenech z německého prostředí poukazuje B. von KRUSENSTJERN, *Seliges Sterben und böser Tod*, s. 474-475. Autorka nespátřuje výrazné rozdíly ani mezi postoji katolíků a protestantů.

obsáhleji. Vnučka Anna Alžběta je jediným malým dítětem, jemuž je v Pamětech věnována zvláštní pozornost, neboť byla již ve věku, kdy dovedla mluvit a bylo u ní na co vzpomínat. Je možné, že se ve slovech krátkých modliteb za požehnání nově narozeným dětem odráží obava, aby také ony nezemřely v kojeneckém věku.⁴⁸⁶

Méně prostoru je v Pamětem věnováno námluvám a svatbám. Všichni Harantovi ženatí synové, Jiří Fridrich, Adam Rudolf a Kryštof Vilém, uzavřeli sňatky v nepřítomnosti své rodiny a v Pamětech jsou proto jejich svatby zmíněny jen stručným zápisem. Vedle sňatku nejstarší dcery Evy Kryzeldy, na kterém Jana Jiřího zaujala nejvíc potyčka jeho syna s bratrancem Přibíkem, která skončila Přibíkovou smrtí, jsou v Pamětech vylíčeny především druhá svatba samotného Jana Jiřího v roce 1635 a sňatek jeho dcery Alžběty Marjany s Ludvíkem Vilémem Fuchsem ze Schweinhaubtu v roce 1645.

Druhá svatba Jana Jiřího Haranta se Sabinou z Waldenfelsu je podána poměrně stručně. Nevěsta není zde ani v předcházejících zápisech nijak představena, chybí jakákoli zmínka o jejich dřívější známosti a zasnoubení. Zájem Jana Jiřího o dceru jeho známé a hostitelky Anny Alžběty z Waldenfelsu je pouze naznačen ve vyprávění o požáru domu Waldenfelsů v Lichtenberku a s tím spojeným výčtem rodinných památek, které shořely. Jsou zde jmenováni někteří předkové waldenfelské rodiny, přičemž se uvádějí jejich příbuzenské vztahy jmenovitě k panně Sabině, ačkoliv měla několik sourozenců.⁴⁸⁷

V zápise o svatbě tvoří většinou obsahu tvoří seznam příbuzných a hostů. K samotnému obřadu se vztahuje pouze poznámka, v níž je uvedeno jméno oddávajícího kněze. Dále je poznamenána výše nevěstina věna. Nakonec uvedl Jan Jiří dobu, po kterou byl vdovcem po své první ženě svůj a nevěstin věk a Sabinino datum narození. Sabina je tak v Pamětech představena a popsána teprve v záznamech napsaných po její smrti.⁴⁸⁸

Námluvy Alžběty Marjany naproti tomu Jan Jiří převyprávěl velice podrobně, jako starostlivý, pečlivý otec. Jistě pro něj měly význam o to větší, že jeho rodina žila v exilu, obklopena nevelkou společností českých vystěhovalců, v níž nebylo pro dcery tolik možností k vdavkám. Pro zdejší šlechtu asi nepřiliš bohatí přistěhovalci nepředstavovali atraktivní partnery. Ostatně již reformační komisaři předpovídali

⁴⁸⁶ Např. prosba za Alžbětu Mandalenu: „*Pán Bůh rač jí dáti své svaté požehnání, aby ke cti jeho svaté živa byla,*“ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 104.

⁴⁸⁷ Tamtéž, s. 89.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s. 99.

mladým ženám nevalné vyhlídky na sňatek v emigraci, jak si autor zaznamenal.⁴⁸⁹ S Janem Jiřím žily v Hofu tři dcery a dvě z nich dosáhly již před rokem 1646 věku na vdávání. Druhá z nich, Sibyla Mandalena, ještě žila s otcem, když se v roce 1647 přestěhoval do Kulmbachu a zdá se, že zůstala neprovdaná. Za těchto okolností Jan Jiří jistě přivítal, že jedna z dcer přece našla ženicha. Její sňatek byl tak pro něj významnější událostí než před lety a v domácím prostředí sňatek Evy Kryzeldy za šlechtice ze sousedství, možná jejího dlouholetého známého, o němž se dalo předpokládat, že se o ni bude ucházet.

Přestože se Harantova rodina již dokázala částečně začlenit mezi šlechtu v okolí Hofu, zejména díky přátelství Jana Jiřího s rodinou Waldenfelsů a jeho druhému sňatku, nebyli v nijak blízkých stycích s rodinou Alžbětina nápadníka. V předchozích zápisech se neobjevuje on ani jeho matka, Jan Jiří výslovně uvedl, že spolu do té doby neměli žádnou známost. Jejich příbuzná Markéta z Machvic, která žila v Hofu, se ovšem s Harantovou dcerou znala a v zápisech je zmíněn i přátelský a příbuzenský svazek mezi Fuchsovými a Harantovou starou tchýní, která s ním tehdy žila pod jednou střechou.⁴⁹⁰ Zdá se, že při některé společenské události našel Ludvík Vilém Fuchs v Alžbětě Marjaně zalíbení a s matčíným souhlasem se rozhodl o ni ucházet. Z vyprávění Jana Jiřího vyplývá, že pro něj i jeho dceru byl náhlý přátelský zájem ze strany nápadníkovy rodiny překvapením.⁴⁹¹

Jan Jiří vylíčil průběh dceřiny známosti a námluv od samého počátku. Nejprve prý dala paní Fuchsová z Kulmbachu nečekaně Alžbětu Marjanu přátelsky pozdravovat a vzkázala, že brzy přijede. Spolu s ní ji pozdravovala také slečna Machvicová, která u ní tehdy byla na návštěvě. Později, když už Jan Jiří na celou záležitost zapomněl, obě skutečně přijely do Hofu spolu s Ludvíkem Vilémem.⁴⁹² Za svého pobytu navštěvovali matka a syn, někdy také teta, často Harantovu rodinu a nejvíce zájmu projevovali o dceru. Ludvík Vilém někdy během té doby dívce vyznal, že se nechce oženit s jinou než s ní. V zápise není uvedeno, jakou odpověď tehdy dostal, nicméně oficiálně ji zatím o ruku nepožádal. Při odjezdu slíbil, že zanedlouho opět přijede, ale z různých důvodů to nebylo možné po několik měsíců. Místo toho jí stále psal a také v dopisech tetě se prý zmiňoval hlavně o své vyvolené. Nakonec dal

---

⁴⁸⁹ Tamtéž, s. 33: „...a zvláště fraucimor, veliké domluvy nepřijemné i rouhání proti Bohu slyšeti musili, totiž: Kde pojedete do Němec, abyste se snad vdaly a vzely tam sobě Němce kodrlance? Míните snad, že vám tam Pán Bůh bude chléb z nebe házeti a vás s ním živiti?“

⁴⁹⁰ Tamtéž, s. 181.

⁴⁹¹ Tamtéž.

⁴⁹² Tamtéž.

vědět, že až znovu přijedou, budou žádat o nevěstu. Připojil i poznámku, že předpokládají nenákladnou svatbu, protože v době, kdy okolím stále procházela vojska, nepovažovali za rozumné převážet peníze v hotovosti.

Námluvy u dcery, nejprve prostřednictvím matky, jsou opět podrobně vyličený. Nevěsta nejdřív nechtěla dát hned odpověď, potom se po Ludvíkově naléhání poradila s otcem. Jan Jiří sňatek schválil, a tak si mladý pár vyměnil zasnubní prsteny. Nápadník potom rovněž požádal nevěstina otce, aby k němu mohl přijet za pět dní s několika známými na oficiální námluvy a svatbu.⁴⁹³ Jan Jiří se mezitím domluvil se dvěma přáteli, aby byli svědky, protože jeho synové Jiří Fridrich a Kryštof Vilém by nemohli přijet během tak krátké doby, především kvůli nebezpečí na cestách.⁴⁹⁴ S jinými hosty na svatbě tedy zřejmě nepočítal, kromě dvou nevěstinyých družiček. Dále je popsáno následující oficiální jednání o sňatku, po němž hned následoval svatební obřad. Ženich a nevěsta byli oddáni přímo v Harantově příbytku⁴⁹⁵ v síni u improvizovaného oltáře z truhel přikrytých zeleným damaškem.⁴⁹⁶ Potom svatebčané tancovali. Druhého dne zrána se dostavil hofský superintendant a pronesl slavnostní kázání, poté ženich, otec a příbuzní obdarovali nevěstu. Třetího dne pak byla uzavřena svatební smlouva. Manželé zůstali ještě několik dní v Hofu, jejich odjezd navíc zdržela nevěstina náhlá nemoc. Potom společně odjeli do Kulmbachu za matkou. Na koních, dodal spisovatel, neboť špatné cesty na počátku zimy nebyly vhodné pro vozy ani saně.⁴⁹⁷

Jan Jiří tak poskytuje obsáhlé informace nejen o okolnostech dceřina sňatku, ale také o průběhu zasnubního a svatebního obřadu. Podobně, ale mnohem stručněji, vyprávěl také o zasnubách Evy Kryzeldy.⁴⁹⁸ Jako u většiny popisů slavnostních obřadů je krátce popsán obsah kázání. V zápise je také zaznamenáno, jaké dary nevěsta dostala a od koho⁴⁹⁹, je uvedena výše věna a výměr případného vdovského údělu. Oproti ostatním významným společenským událostem, tedy křtům a pohřbům, popsaným v Pamětech, se svatby účastnili jen nejužší rodinní příslušníci a po dvou svědcích a prostřednících obou stran. Již dříve byl uveden důvod, tedy nedostatek okamžité hotovosti v ženichově rodině a nebezpečí na cestách, kvůli němuž si ji

---

⁴⁹³ Tamtéž, s. 181-182.

⁴⁹⁴ Tamtéž, s. 182.

⁴⁹⁵ V sedmnáctém století nebyly takovéto svatby nijak výjimečné, srv. R. van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život 1*, s. 146-147.

⁴⁹⁶ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 182.

⁴⁹⁷ Tamtéž, s. 182-183.

⁴⁹⁸ Tamtéž, s. 17.

⁴⁹⁹ O významu svatebních darů např. R. van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život 1*, s. 151.

nemohli vyzvednout. Letmé zmínky o „*tom lidu vojanském*“⁵⁰⁰ svědčí o skutečnosti, že třicetiletá válka si stále vybírala své daně. Zápis o svatbě je doplněn poznámkou „*chvála Bohu, dokonáno jest*“ a na konci celého vyprávění autor připsal krátkou formuli „*Pán Bůh rač jim své požehnání časné i věčné dáti. Amen.*“⁵⁰¹

V zápise se zřetelně projevuje důvěra mezi otcem a dcerou. Janu Jiřímu bylo známo poměrně dost podrobností o rozvíjejícím se vztahu včetně základního obsahu Ludvíkových dopisů Alžbětě Marjaně. Dívka se, jako vzorná dcera, nejdříve zeptala otce, než dala nápadníkovi kladnou odpověď. Nikde není zmínka o jejích skutečných citech. Ludvík Vilém ji zřejmě miloval, jeho matka a teta se k ní chovaly přátelsky. Alžběta se podle otcova vyprávění chovala dosti zdrženlivě, jak se na nevěstu slušelo, není psáno, že by nápadníkovy projevy náklonnosti nějakým způsobem opětovala nebo naopak odmítala, při námluvách se zdráhala dát okamžitou odpověď. Jan Jiří se podle svých slov také neptal, zda má dcera Ludvíka Viléma ráda jako on ji. Nicméně na ni nečinil nátlak. Ve skutečnosti už byli možná rozhodnutí předem. Celá záležitost proběhla tedy pokojně, náležitě. Alžběta Marjana se chovala, jak lze v její situaci od dívky očekávat,⁵⁰² podobně jako výše jmenovaní rodinní příslušníci.

Nejmladší syn Jana Jiřího a Lidmily Příchovské Kryštof Vilém tvoří mezi ostatními příslušníky harantovského rodu, jimž je v Pamětech věnováno více pozornosti, výjimku ve dvou ohledech. Jako jedinému mu autor věnoval několik obsáhlých zápisů, které přímo nesouvisejí s významnými mezníky v rodinném životě. Pojednávají především o jeho životě u armády, o návštěvách v Hofu a také o jeho hádkách a následných soubojích. Jeho postava se vedle ostatních podrobněji představených členů rodiny rozhodně nejeví jako vzor křesťanských ctností. Kryštof Vilém přestoupil na stranu Ferdinanda III. a od té doby bojoval proti zájmům českých emigrantů. Kromě toho se poměrně často dostával do sporů a potyček a později si získal pověst milovníka soubojů.⁵⁰³ Některé z nich zaznamenal také Jan Jiří. Kryštof Vilém, místy označovaný pouze Vilím, je v Pamětech vykreslený zcela neutrálně, o jeho vlastnostech není řeč. Zprávy o jeho návštěvách, podrobnější i zcela stručné, svědčí o tom, jaký význam měla pro otce jejich občasná shledání.

⁵⁰⁰ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 181.

⁵⁰¹ Tamtéž, s. 183.

⁵⁰² Příklad ideálních námluv podává např. ve svatebním kázání k svatbě Přemysla ze Žerotína a Anny Marie Šlikové roku 1617 Miloš SLÁDEK, *Poznámky k problematice českých svatebních kázání*, Literární archiv 27, 1994, s. 217-228.

⁵⁰³ M. KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic*, s. 415.

Většina zmínek pochází až z let po smrti Viléma staršího bratra Adama Rudolfa Haranta v roce 1639. Na počátku švédské války přitom Jan Jiří psal o obou jeho starších bratrech a jejich účasti v bitvě u Lipska, kde Jan Ratold ztratil koně, ale prokřestil si cestu z bitevního pole, zatímco Adam Rudolf byl poraněný. V roce 1633 si potom Jan Jiří poznamenal, že nechal svého třetího, tehdy šestnáctiletého, syna vstoupit do služeb plukovníka švédské armády Zdeňka z Hodic.⁵⁰⁴ Další zprávy o Harantových synech následují až k roku 1639. Je to již zmíněná zpráva o nemoci a smrti Adama Rudolfa, doplněná informací, že Kryštof Vilém ho dal pohřbít a zpravil o jeho úmrtí otce.

Vilémova návštěva v Hofu je podrobně vylíčena v samostatném zápise.⁵⁰⁵ Prvního dne zůstal s ostatními vojáky za hradbami města a poslal si pro otce, aby mu předal smutnou zprávu. Potom zažádal o povolení ke vstupu do města pro sebe i své druhy, ale dostal je pouze pro svou osobu, a proto je odmítl. Když se potom ubytoval v jedné předměstské hospodě, čeští páni ho tam opatřili dobrým jídlem a pivem. Jan Jiří byl mezitím povolán hofským hejtmanem v nějaké záležitosti na zámek a po návratu našel syna obklopeného četnou společností, v níž nescházel skoro nikdo z Čechů. Veselou zábavu narušil pokřik, že se blíží císařské vojsko. Dlouho však nebylo nikoho vidět. Když se potom přece jen objevilo několik vojáků, rozjel se za nimi jeden z přítomných, Přibík Lukavský a zahnal je na útěk. V noci potom Kryštof Vilém odešel s otcem do města, kde se s ním opět začal rozmluvu hejtman a několik šlechticů. Do toho opět přišla zpráva, že oddíl císařových vojáků byl spatřen míli od Hofu. Kryštof Vilém tam okamžitě jel, ale nikoho nenašel. Na noc se pak už nevrátil do Hofu, ale odjel s jedním ze svých nových známých na jeho statek. Jan Jiří dodal, že už si tedy nemohl se synem promluvit.

Již na jaře příštího roku 1640 Kryštof Vilém, tehdy už rytmistr, znovu přijel za rodinou. Průběh jeho druhé návštěvy v Hofu je opět v Pamětech zaznamenaný.⁵⁰⁶ Také tentokrát k němu musela rodina a známí přijít za město, protože nedostal povolení ke vstupu. Kryštof Vilém se však více než o rodinu zajímal o rozmístění nepřátel, chorvatských oddílů, v okolí. Dostal se do sporu s komisařem, zástupcem markraběte. Málem mezi nimi došlo k souboji pistolemi, ale když komisař neprojevil velkou ochotu přejít od slov k činům, Kryštof Vilém se vrátil k vojsku. Podle

---

⁵⁰⁴ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 75.

⁵⁰⁵ Tamtéž, s. 114-115.

⁵⁰⁶ Tamtéž, s. 123-124.

Harantových zápisů přitom cestou málem padl do rukou Chorvatů, protože další voják, který jel po něm, byl jimi zajatý.

Vyprávění však pokračuje zprávami o manévrech švédských a císařských oddílů a jejich střetem u Plavna. Při něm Kryštof Vilém padl do zajetí. Někteří ze zajatců z jeho pluku dorazili ještě téhož jara s císařským vojskem k Hofu. Autor poznamenal, že doufal, že mezi nimi bude i jeho syn, ale ten byl odveden jinam. Místo něj ho vyhledal jeden ze zajatců, jakýsi Kochan, který sloužil u stejného regimentu jako Kryštof Vilém a v zajetí ho potkal. Vyřídil Janu Jiřímu jeho pozdravy a vyprávěl mu o jeho činech.⁵⁰⁷ Dále je však Kryštof Vilém v Pamětech zmíněn až při své další návštěvě u rodiny na vánoční svátky téhož roku 1640, aniž by bylo vysvětleno, kdy a jak dostal svobodu.

O Kochanovi a jeho svědectví se Jan Jiří v textu zmínil již dříve, v souvislosti s jednou událostí, o které vyprávěl. V Pamětech je k podzimu roku 1639 citován dopis generála Banéra, jehož armáda tehdy obsadila část Čech. Je v něm popsán zásah Hodicova pluku proti uherskému oddílu poblíž Kostelce nad Labem.⁵⁰⁸ Podle Kochanova vyprávění vedl tehdy švédské vojáky Kryštof Vilém. To je zřejmě důvod, proč si Jan Jiří zapsal tuto celkem bezvýznamnou epizodu ze švédské okupace Čech roku 1639.

Množství zpráv o synovi mezi lety 1639 a 1640 se nápadně odlišuje od předchozích šesti let, v nichž chyběly jakékoli zprávy o něm i Adamu Rudolfovi. Důvodem takové časové mezery snad mohl být naprostý nedostatek informací o obou synech, čemuž by nasvědčovala i skutečnost, že chybí i zpráva o svatbě Adama Rudolfa. Je to jediná svatba v rodině, kterou Jan Jiří nezapsal do Pamětí. V následujícím textu není mezi zprávami o Kryštofu Vilémovi větší odstup než jeden nebo dva roky, přestože jeho další návštěvy u rodiny nebyly příliš časté a nejsou ani podrobně popisovány.

Synův přechod k habsburské straně v roce 1643 popsal Jan Jiří krátce a zcela věcně⁵⁰⁹. V závorce poznamenal, že byl Kryštof Vilém v roce 1641, po smrti svého plukovníka, přeložený k jinému regimentu. Na to navazuje sdělení, že na základě patentu arcivévody Leopolda Viléma přestoupil do habsburské armády do nově naverbovaného pluku Giacoma Colombina. Zbytek dlouhého odstavce označeného

---

⁵⁰⁷ Tamtéž, s. 126.

⁵⁰⁸ Tamtéž, s. 120.

⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 166.

„*Kryštof Vilém Harant dal se k císařským*“ pojednává docela obsáhle o jeho následující činnosti, úkolech a přesunech. Synovo rozhodnutí v něm není nijak zdůvodněno ani hodnoceno. Nezdá se, že by mělo výraznější dopad na jejich vztahy. Je uvedeno pouze jako skutečnost, od níž se odvíjely další synovy příhody zaznamenané v následujícím textu.⁵¹⁰ Jde především o jeho pobyt v západních Čechách, kde se shledal s nejstarším bratrem Jiřím Fridrichem. Kryštofova manželka zde porodila děvčátko, ale matka i dcera brzy po porodu zemřely. Jan Jiří však věnoval nejvíc pozornosti jiné události, k níž tehdy došlo a která mohla mít značný dopad na synovu životní dráhu: na hádku v domě Kolovratů a následný souboj.

Podle Harantova vyprávění byli nejprve Kryštof Vilém s bratrem na obědě v plzeňském bytě plukovníka Colombina. V jejich přítomnosti dostal plukovník pozvání k obědu od Rudolfa z Kolovrat, rovněž císařského důstojníka. Colombino rozhodl, že tedy přijde po jídle na návštěvu a vzal s sebou i přítomné. Rudolf z Kolovrat údajně s hosty vedl žertovné hádky, když však začal Kryštofu Vilému vytýkat, že není císaři nic platný, přestalo se jednat o přátelskou půtku. Svou úlohu zřejmě sehrála Kolovratova nevraživost vůči čerstvému přeběhlíkovi a na druhé straně Kryštofova snaha zbavit se této nálepky. Kolovrat mimo jiné urazil Kryštofa Viléma slovy, že je „švédovské srdce a žaludek“ a aby mu táhl z domu. Kryštof Vilém, pobízen zřejmě i plukovníkem, se na něj s výhrůžkami vrhl, ale Jiří Fridrich zabránil propukající rvačce a spolu s jedním důstojníkem bratra vyvedl ven. Oba soupeři trvali na souboji pistolemi. Nakonec se skutečně za přítomnosti svědků setkali na poli za Plzní. Přítomní se je snažili usmířit, ale bez úspěchu. Kryštof Vilém vyzývavě prohlásil, ať Kolovrat zapovídá svůj dům lotrům a ne jemu a že on mu zase zapovídá tohle pole, ať mu dokáže, co dovede. Místo Kolovrata však z Haranta z nejasných důvodů napadl další z přítomných, rytmistr Peringer, ačkoliv oba Harantové šli předchozího týdne za kmotry jeho synovi a podle Jana Jiřího s ním nikdy neměli spory. Po krátké přestrelce ho Kryštof Vilém usmrtil a prý ho chtěl ještě probodnout kordem, ale ostatní ho zadrželi. Teprve potom střílel Kolovrat, ačkoliv Harant už neměl náboje. Kolovrat však chybil a Harant ho na oplátku zasáhl z pistole, kterou mu podal jeden z přítomných a s kordem v ruce ho zahnal do města. Kolovrat druhého dne podlehl svému zranění a Kryštof Vilém se z obavy před následky uchýlil do františkánského kláštera v Tachově. Tam, jak se zdá, setrval až

---

⁵¹⁰ Tamtéž, s. 166-170. Patří k nejdelším víceméně souvislým vyprávěním v Pamětech.

do masopustu roku 1644. Mezitím již dostal od polního maršálka příslib podpory a ochrany. V dubnu toho roku konečně předstoupil před vojenský soud a byl osvobozen. Na závěr vyprávění je uveden opis německy psaného protokolu.

Jan Jiří převyprávěl celou aféru navenek objektivně, ale se zřejmou snahou doložit, že syn byl v právu, vyprovokován Kolovratovými urážkami: „...*to ten psal, kdo toho přítomen byl, že Harant od z Kolovrata dost velkou příčinu měl*“ a plukovník prý po něm rozhodně požadoval, aby urážku oplatil.⁵¹¹ Peringer střílel první a Rudolf z Kolovrat vytáhl pistoli ve chvíli, kdy už Kryštof Vilém vystřílel náboje. Díky boží ochraně však syn Jana Jiřího vyvázl bez zranění.⁵¹²

V Pamětech je zaznamenána ještě jedna potyčka Kryštofa Viléma Haranta, v té době již plukovníka.⁵¹³ Je převyprávěna mnohem stručněji než předcházející a autor nezastřel, že byla vyprovokována jeho synem. Kryštof Vilém potkal v Kupferbergu italského plukovníka Summeda, se kterým měl údajně nedořešený spor z dřívějšíka. Vyzval ho k souboji, Summedo však k tomu neprojevoval ochotu, slovy Jana Jiřího „*on se pak na pobízení a cardel dvoje nepostavil, divný výmluvy bral.*“ Když se pak náhodou potkali v přítomnosti polního maršálka, Kryštof Vilém urazil Itala slovy: „*Ty lehký hundspute, jdi pryč.*“ Venku na něj potom plivl. Plukovník Summedo na urážky nereagoval, ale jiní italští důstojníci ho přesvědčili, aby si to s protivníkem vyřídil. Nakonec po Harantovi střelil a minul ho. Maršálek pak nechal zavřít jeho i Haranta. Podle zápisu Jana Jiřího se přitom obrátil na oba protivníky zcela odlišnými slovy. Summedovi údajně řekl „*Du Hundsputt, gehe zum Profoss*“ zatímco Haranta dal uvěznit teprve na žádost italských generálů a sdělil mu to slovy „*Herr Harant, gehet ihr auch in Arrest,*“ tedy mnohem zdvořilejším způsobem. Jan Jiří dodal, že Italové ve vojsku sympatizovali se svým krajanem a ukládali Kryštofu Vilémovi o život, ale Pán Bůh ho ochránil před jejich úklady. On, Summedo a spolu s ním ještě jeden Ital byli nakonec pouze internováni ve dvou hostincích v Řezně po dobu několika měsíců.

Ať měl tedy Jan Jiří o synovi jakékoli mínění, jeho výtržnosti spíše omlouval a v Pamětech je zaznamenával bez komentářů nebo tak, že pro něj vyzněly příznivěji. Netajil se ani radostí a úlevou z toho, že oba připomínané souboje neměly pro Kryštofa Viléma závažnější následky. Kariéře Kryštofa Viléma jeho sklon

---

⁵¹¹ Tamtéž, s. 168.

⁵¹² Tamtéž, s. 169.

⁵¹³ Tamtéž, s. 190.

k násilnostem neškodil. Co se týká jeho přestupu k nepřátelské straně a dříve či později také ke katolické víře,⁵¹⁴ to jsou záležitosti, o kterých se Jan Jiří nechtěl rozepisovat, podobně jako přešel mlčením přestupy svých nejstarších dětí i jiných příbuzných. Je možné konstatovat, že Jan Jiří Harant své blízké buďto chválil, anebo raději jejich jednání nehodnotil.

Protože Harantovy Paměti pojednávají o autorově současnosti, skoro všechny zmínky o rodinných příslušnících se týkají osob, které byly v době, o níž spis pojednává, naživu. Výjimku tvoří občasné zápisy, v nichž se připomíná minulost, což bývají obvykle zprávy o úmrtí někoho z rodiny nebo přátel, doplněné o vzpomínky na zesnulé. Rodiče Jana Jiřího jsou například v textu zmíněni v souvislosti se zprávou o úmrtí Zikmunda z Kádova, otce Harantova zetě Racka. Zikmund z Kádova zemřel v roce 1640 v pozoruhodně vysokém věku. Jan Jiří mu napočítal 97 let na základě dvou dřívějších zmínek starého pána o jeho věku. Jedna z nich se vztahuje k roku 1561, datu sňatku Harantových rodičů. Tehdy zemřel otec Zikmunda z Kádova a poručnictví nad sirotky připadlo otci Jana Jiřího. Zikmund z Kádova Janu Jiřímu vyprávěl, že ho potom jeho matka posílala se všemi dopisy, které dostala, za Jiřím Harantem, aby mu sestavil odpověď na ně, a tvrdil, snad s mírnou nadsázkou, že tak jeho otci vděčí za všechno, čemu se naučil. Jan Jiří následně odhadl, že Zikmundovi mohlo v té době být asi osmnáct. Jiří Harant z Polžic je v zápisu uveden pouze jako otec Jana Jiřího, zatímco matka je označena jménem.⁵¹⁵

V souvislosti se zmínkou, že švagrová Anežka z Lažan byla uložena k poslednímu odpočinku ve stejný den v měsíci, jako se narodila, autor podotkl, že stejně tomu bylo s jejím zesnulým mužem Jindřichem Harantem, jeho nejstarším bratrem a že zemřel ve věku 61 let a byl pohřben v Klatovech.⁵¹⁶ Slavný bratr Jana Jiřího Kryštof je v Pamětech uveden v již zmíněné zprávě o úmrtí jeho dcerky. Nepřímo o něm pojednává starší zápis z roku 1625 o tom, že jakási děvečka v Praze ve snu viděla popravené české pány v nebi s bílými rouchy a palmovými ratolestmi.⁵¹⁷ Velmi neobvyklá je třetí zmínka o něm. Na svatbě Alžběty Marjany a Ludvíka Viléma Fuchse pronášel kněz kázání z 5. kapitoly Písně Šalamounovy, kde se mluví o zahradě, a přitom poukázal na to, že Kryštof Harant z Polžic ve

---

⁵¹⁴ Pokud Kryštof Vilém už tehdy přestoupil ke katolictví, v Pamětech to není uvedeno.

⁵¹⁵ Tamtéž, s. 136.

⁵¹⁶ Tamtéž, s. 39.

⁵¹⁷ Tamtéž, s. 19.

svém cestopise také popsal „zahradu znamenitou“, totiž tu, kterou navštívil v italské Padově.⁵¹⁸ Poznámka o nevěstině strýci jistě nebyla pronesena náhodou, je však zvláštní, že zazněla právě z úst německého duchovního, hofského superintendanta Heinricha Taubelia. Jan Jiří tehdy sice již dokončil německý překlad Kryštofova cestopisu, k jeho vydání však došlo skoro o čtyřicet let později. Superintendant Taubelius byl tedy jistě dobře obeznámen s Harantovou rodinou,⁵¹⁹ znal životní příběh jeho bratra a s největší pravděpodobností si přečetl rukopis překladu.

b) Autorovy zmínky o vlastních osudech a projevy vlastních názorů

Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic jsou spíše kronikou událostí ve světě kolem Jana Jiřího, ať se to již týkalo zahraničního dění nebo osudů jeho rodiny, než jeho vlastním životopisem. Přesto je v nich zběžně zachycena jeho životní dráha v průběhu doby, k níž se vztahují. Místy se projevují i jeho osobní názory a hodnocení popisovaných událostí. Taková místa se však v textu Pamětí nevyskytují příliš často. Jan Jiří Harant zůstává do konce především zapisovatelem a zdržuje se projevů vlastních názorů i ve většině případů, na které měl pravděpodobně vyhraněný názor a které se úzce dotýkaly jeho vlastního osudu. Ještě méně obvyklé je pro něj hodnocení vlastního údělu. Tak jako se zdržoval přílišných projevů zármutku v zápisech o posledních chvílích rodinných příslušníků, nevyjadřoval obvykle přímo ani pocity zoufalství ani nadšení nebo naděje. Autorovy postoje vyplývají spíše ze způsobu, jakým pojednal o popsanych skutečnostech než v emotivních vyjádřeních. Svérázným způsobem jsou jeho základní postoje vyjádřeny v zaznamenaných zázracích a proroctvích, což je však samostatné téma.

Není bez zajímavosti, že právě na začátku celého spisu, v poznámce týkající se roku 1624, se objevuje velmi zřetelné postesknutí nad současnými poměry v českém království, takové, jako je v zápisech Jana Jiřího Haranta spíše ojedinělé. Jan Jiří se zde stěžoval, že ani toho roku „*nechtělo se nic velikého soužení a bíd lidských umenšovat, nýbrž čím dál vždy víc jich přibývalo.*“⁵²⁰ Především se rozčiloval nad převráceným společenským uspořádáním, v němž byli někteří připraveni o své statky, zatímco jiní, „*kteříž nic svého neměli, nýbrž v poddanosti jiným zůstávali*

---

⁵¹⁸ Tamtéž, s. 182.

⁵¹⁹ Je ostatně uveden mezi kmotry Harantovy dcery Alžběty Mandaleny, tamtéž, s. 104.

⁵²⁰ Tamtéž, s. 9.

v znamenité zvětšení a v bohatství přišli, nad jiné se vypínali, jiným rozkazovali, tak že nižší vyššímu rozkazoval a lid sužoval.“ Dále zemi soužil hlad, drahota a také vojenské oddíly utábořené v zemi, „kterýž neobyčejné kontribucí a nemožné lidem vyplnění na lidi ukládali a nevázně se proti Bohu chovali.“ A konečně potom nátlak na nekatolíky, aby se vzdali své víry, což je doplněno spisovatelovým povzdechem: „ó přežalostivá věc a politování samému Bohu hodná, nad kterýmaž to věcmi sám Bůh má moc, ne mizerný člověk!“⁵²¹ S ohledem na další text toto rozhodně není obvyklý způsob, jakým Jan Jiří pojednával o popsanych událostech. Zároveň však jeho povzdechnutí vyjadřuje postoj pro něj přímo bytostný, tedy odevzdanost, vědomí, že se všechno na světě děje z boží vůle.

Zvláštní pohnutí vyvolal u spisovatele přírodní jev, kterého si povšiml následujícího roku 1625. V lese za Habarticemi lidé za klidného počasí tři vyvrácené stromy, dva velké a jeden malý. Jan Jiří v tom spatřoval symbol brzkého obrácení evangelických měšťanů v Klatovech, k jehož pozemkům les patřil.⁵²² „A jistě mnozí měšťané v něm zdáli se bejti velice vkořenění v pravém náboženstvím, však přece vyvráceni. Jedle i lípa, muži i ženy, a vzeli malou jedličku sebou, to své dítky. Pane Bože, ostříhej déle nás!“⁵²³

Ještě téhož roku si Jan Jiří zapsal, že klatovští měšťané podlehlí nátlaku reformačního komisaře, podkomořího Přibíka Jeniška z Oujezda, a přestoupili. Jejich rozhodnutí nehodnotil, ale o sušických a domažlických měšťanech napsal, že se chovali statečněji.⁵²⁴ Když o něco později vyprávěl o slezském písaři, vsazeném do žaláře na Velharticích za to, že učil děti jednoho mlynáře z okolí evangelické věrouce, označil ho za opravdového a stálého milovníka Boží pravdy. Když potom písař ve vězení zemřel, aniž by se byl nechal přemluvit nebo přinutit k přestupu, napsal o něm Jan Jiří, že vybojoval výborný boj a přijal nesmrtelnou korunu věčné slávy.⁵²⁵ Jinak však popisoval rekatolizační opatření v některých městech a krajích i příkazy omezující evangelíky celkem neúčastným tónem. V zápisech pojednávajících o lidech z okolí připojoval občas poznámky, že byli evangelíky a přestoupili. Obvykle to pouze konstatoval. Když se však ve zprávě o neštěstí Humprechta Račina na Hrádku, čerstvého katolíka, jemuž několik dní po svatbě zemřela nejprve tchyně a

---

⁵²¹ Tamtéž, s. 10.

⁵²² Klatovy byly od dob reformace ryze evangelickou obcí, J. VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov I, 1. a 2. část.*

⁵²³ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 16.

⁵²⁴ Tamtéž, s. 21.

⁵²⁵ Tamtéž, s. 22.

potom i novomanželka, zmínil o vyznání zdrceného vdovce, že je jistě hříšný člověk, poznamenal k tomu, že pan Račín „*však nepřistoupil, od čehož odstoupil.*“⁵²⁶ V takovém případě zřejmě v očích habartického kronikáře nemělo hříšníkovo pokání velkou cenu. Později zase podotkl o jednom zesnulém, Zdeboru Příchovském, že byl „*velký protivník pravdy Boží, však bez umění.*“⁵²⁷ O klatovském rychtáři Lukáši Vodňanském, který v roce 1626 podlehl rakovině, se vyjádřil, že obci velmi škodil.⁵²⁸

Zcela otevřeně projevil kronikář svůj názor, když vzpomínal na sjezd komisařů v Klatovech roku 1628, jemuž byl sám přítomný a rozhodl tam o svém odchodu ze země. Kronikář zde zaznamenal průběh tohoto jednání a obsah proslovu komisařů. První proslov Hendrycha z Kolovrat ještě okomentoval pouze poznámkami, že komisař velmi haněl evangelické náboženství.⁵²⁹ Domluvy, které museli vyslechnout přítomní, kteří odmítli přijmout katolickou víru, již Jan Jiří otevřeně označil za rouhání a psal o nich se zjevným rozhořčením: „*a mnohé věci rouhavé i na poctivosti důtklivě zuřivě mluvili.*“⁵³⁰ V tomhle případě se již nejednalo o hanobení evangelické víry, ale o připomínky, které měly lidem rozmluvit odchod do zahraničí. V pamětech jsou zaznamenány například výroky, že Bůh emigrantům v cizině nebude házet chléb z nebe, ani toho není mocen, nebo naopak, že živí nejen křesťany, ale i židy, Turky i šibeničníky.⁵³¹ Také o příručkách katolického katechismu, předkládaných tehdy komisaři šlechticům a měšťanům ochotným naučit se katolickému náboženství do velikonočních svátků, psal Jan Jiří s odporem jako o knížkách plných pletich a nesprávných výkladů Písma.⁵³²

Následně Jan Jiří informoval o svém odchodu do exilu: *Téhož léta v pondělí po neděli křížové vyjel jsem já Jan Jiří Harant starší z Polžic a Bezdruzic z království českého z domu svého na poručení císaře Ferdinanda druhého pro náboženství evangelické podobojí, nemohouc srdcem náboženství pod jednou přijít, kterémuž císař nám přistoupiti a je za samospasitelné přijíti poroučel, s manželkou svou*

---

⁵²⁶ Tamtéž, s. 27.

⁵²⁷ Tamtéž, s. 50.

⁵²⁸ Tamtéž, s. 25. K osobnosti mistra Lukáše Vodňanského a jeho činnosti v Klatovech před stavovským povstáním a po něm podrobně J. VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov 1/1 a 2/1*. Podle zprávy téhož autora referoval o jeho smrti ve zcela opačném duchu, tedy s lítostí a chválou, Příbík Jeníšek z Oujezda, tamtéž, 2/1, s. 89.

⁵²⁹ Tamtéž, s. 26, 27.

⁵³⁰ Tamtéž, s. 33.

⁵³¹ Tamtéž.

⁵³² Tamtéž.

Lidmilou z Příchovic a syny tříma a dvěma dcerami a děvečkou jednou.“ Pokračoval tím, že dojel do Vohenstrausu a najal si tam dům a skončil prosbou k Bohu: „*Pán Bůh všemohoucí rač mne i s mejma se všemi v tom kříži posilniti a trpělivosti přidati, abych to vyhnání mile snášel!*“⁵³³ Je to upřímné spisovatelovo doznání, pro Jana Jiřího Haranta ovšem typické v tom, že nepropadal zoufalství ani nijak nezdůrazňoval truchlivost svého údělu. Velmi odlišně vyznělo například rozloučení Jiříka Kezelia Bydžovského z vlastí, a to přesto, že je psáno ve třetí osobě. Mladoboleslavský kronikář nijak neskrýval zármutek nad odchodem ze svého města a země, vzpomínal, jak mu někteří sousedé přáli štěstí a litovali ho, zatímco jiní ho ošidili o pohledávky. Při odchodu si potom v slzách opakoval jednu naříkavou písničku.⁵³⁴

Zprávu o příjezdu do Vohenstrausu doplňuje zápis o dalších lidech ze susedství, kteří do téhož města dorazili o něco později. Následuje suché konstatování, že po dvanácti týdnech museli všichni opět pro náboženství odjet, neboť Wolfgang Vilém Neuburský zavedl v bratrově knížectví rekatolizaci. Obrátili se tedy do Hofu. V zápise je uvedeno první bydliště Harantovy rodiny v tomto městě.⁵³⁵ V pozdějších zápisech jsou zmíněna jeho pozdějších bydliště a nakonec i ubytování v Kulmbachu.⁵³⁶ To jsou prakticky jediné Harantovy údaje o okolnostech jeho příchodu do nového prostředí. O podmínkách v bayreutském markrabství podávají Harantovy paměti jen málo informací a pouze v souvislosti s některými popsány událostmi. Přátelské vztahy s měšťany a šlechtici z Hofu a okolí vyplývají z výčtů osob účastnících se křtin, svateb a pohřbů nebo z Harantova vyprávění o útěku z Hofu mezi lety 1633 a 1634. Podobně otázky příjmů a obživy se dotýká vlastně jen jedna poznámka o tom, že v roce 1641 rodina poslala nějaké posly do Čech a obdržela odtamtud nějaké peníze, bez bližšího vysvětlení, zda to byl příspěvek od příbuzných nebo snad výnos z nějakých pozemků. Jan Jiří to uvedl vlastně jen proto, že Sabina, tehdy již nemocná, k tomu poznamenala, že kdyby někdo z rodiny umřel, bude alespoň z čeho vystrojit pohřeb.⁵³⁷ Tím, kdo zemřel, byla potom ona sama. Sabinina citovaná poznámka ostatně svědčí o předchozí nouzi rodiny.

---

⁵³³ Tamtéž.

⁵³⁴ Z. KAMPER (ed.), *Kronika mladoboleslavská*, s. 189-190.

⁵³⁵ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 33, 34.

⁵³⁶ Tamtéž, s. 185.

⁵³⁷ Tamtéž, s. 145-146.

Rovněž možný rozdíl v náboženském vyznání mezi českými emigranty a luterány v markrabství naznačil Jan Jiří pouze na jednom místě. V zápise o Sabinině smrtelné nemoci se letmo zmínil, že jeho dcera Alžběta Marjana měla po nemoci přijmout svátost podobojí. Protože se nedočkala příchodu kněze své víry, navštívil ji duchovní rádce paní Sabiny „*a ona přijímala podle nařízení Syna Božího a vyučení podle katechismu bratrského.*“⁵³⁸ Poznámka o bratrských kněžích a katechismu je v Pamětech zcela ojedinělá, obvyklý je neutrální výraz víra podobojí. Je však zřejmé, že se exulanti občas stýkali s vypovězenými kněžími z českých zemí, ať již to byli duchovní jednoty bratrské nebo utrakvističtí. Skutečnost, že Alžbětě Marjaně posloužil nakonec stejným způsobem místní duchovní, svědčí snad o uvolněnější duchovní atmosféře než jaká panovala v sousedním Sasku.

V líčení zahraničních událostí zůstává Jan Jiří převážně pozorovatelem. Svě vlastní postoje však jednoznačně demonstroval tím, že označoval Fridricha Falckého stále za českého krále až do jeho smrti. Některé zázraky jím zapsané v prvních letech se také vztahují k jeho návratu či k osvobození české země. Po jeho smrti na konci roku 1632 podotkl, že blízcí přátelé Fridrich Falcký a švédský král Gustav Adolf od sebe nebyli daleko ani ve smrti, tedy že se dožili přibližně stejného věku, 36 a 38 let.⁵³⁹ Naproti tomu o Ferdinandu II. a jeho nástupci Ferdinandu III. psal vždy neutrálně jako o císařích a na rozdíl od některých svých souvěrců neprojevoval nikdy přílišnou osobní averzi k habsburskému rodu.⁵⁴⁰

Své vlastní mínění o zaznamenaných politických událostech vyjádřil Jan Jiří Harant výjimečně otevřeně ve zprávě o přepadení španělských lodí naložených zlatem a stříbrem poblíž Kuby Holandřany v roce 1629: „*Léta 1629 páni Štádové dostavši v Západních Indiích ...stříbrem a zlatem naládané stříbrné floty samejm řízením Božím bez velikého s Španěly o ní bojováním, tu hned nezaháleli, nýbrž takový dar Boží též pro zastání cti Boží a pro spomožení nebohým souženým lidem, kteréhož soužení neubývalo, nýbrž den po dni přibývalo.*“ Hned v následujícím odstavci je upřesněno, v čem ono soužení spočívalo: „*Neb císař vykořenivši a vyhnavši náboženství evangelické z Čech, z Moravy, z Rakous i na větším díle z Slezska, krom Vratislavě a některých knížat, též i v Uhřích, začal též reformírovat v Říši na mnoha místech,*“ čímž je míněn císařův restituční edikt a následné pokusy

---

⁵³⁸ Tamtéž, s. 146.

⁵³⁹ Tamtéž, s. 72.

⁵⁴⁰ Například Bořek Mateřovský, viz M. RYANTOVÁ, *Těžké časy Bořka Mateřovského*, s. 254.

o restituci bývalých držav katolického duchovenstva. Za této situace Jan Jiří vítal, že nepřátelé Habsburků získali loupeží prostředky k vedení války: „*Tu páni Štádové, majíc od Pána Boha takový dar udělený, kterýž se měl od nepřátel, (kdyby jim byl zůstal), proti nim i všem pravdy milovným užívati, neobmeškali té příležitosti (...).*“⁵⁴¹ V zápise se dále uvádějí některé podrobnosti z bojů v Říši toho roku.

Velmi procítěně reagoval autor také o dva roky později, v roce 1631, na vyplnění Magdeburka Tillyho armádou. Podrobné líčení dobytí města, následného masakru, požáru a celkové zkázy uzavřel nejprve slovy: „*Za zrcadlo má nám všem křesťanům věrným k polepšení bejti.*“ To však neznamenovalo, že by celou událost přijal odevzdaně jako projev Boží vůle. Naopak se v následujícím textu – na jediném místě v Pamětech – dovolává Boží odplaty: „*Pane Bože, uchovejž dále takového tyranství všech věrných k tobě v těchto bídách dnem nocí volajících a pomsti tu nevinnou krev, kteráž k tobě volá. Jakož se v novinách za jisto psalo, že bíle dně tam volání a naříkání slyšáno bylo již po zmordování a zahynutí toho lidu.*“⁵⁴²

Počátek švédské války zaznamenal Jan Jiří sice bez výslovných projevů sympatií k švédské straně, ale se zřejmým zájmem vypisoval podrobnosti z odplutí Gustava Adolfa ze Švédska a jeho vylodění v Pomořanech a švédského krále přitom vyličil v nejlepší světlo jako zbožného a ušlechtilého panovníka.⁵⁴³ Tak vystupuje také v dalších zápisech. Harantovy sympatie se však již nevztahovaly na švédské spojence Sasy. Zprávu o saském vpádu do Čech zahájil poznámkou, že Sasové „*z Lužic do Čech vtrhli a na dobré kvartýry trefili, tu lakotně jedli a se přejídali*“ a výslovně prohlásil, že „*kdyby o tom v Čechách byli věděli, že při tom švédovský lid není, s těžkostí by se byla Praha poddala.*“⁵⁴⁴ Saskou okupaci Čech potom vyličil ve stejném duchu. Uvedl, že saští vojáci bývali ubytováni převážně v domech věrných evangelíků a jim že škodili víc než „jednuškám,“ tedy katolíkům, a židům, že saští velitelé si nabrali množství obilí a vína a že veškeré vojsko setrvalo v nečinnosti v Praze a okolí, takže nepřítel, tedy císařské oddíly, ho brzy vyhnal a znovu obsadil Čechy.⁵⁴⁵ Zápis se omezuje pouze na tyto aspekty saského vpádu, není v něm zmínka o návratu některých exulantů ani o náboženské politice Sasů v Čechách.

---

⁵⁴¹ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 39-40.

⁵⁴² Tamtéž, s. 59.

⁵⁴³ Tamtéž, s. 48, 49.

⁵⁴⁴ Tamtéž, s. 65.

⁵⁴⁵ Tamtéž.

Věcně i názorově se blíží popisu téže události např. v Kezeliově Kronice mladoboleslavské.

V dalších záznamech ostatně Jan Jiří realisticky popisuje plenění různých armád bez ohledu na příslušnost; např. k řádění švédského pluku pod vedením Taupada v Hofu v roce 1633 poznamenal, že činili hůře než nepřítel, tedy císařské oddíly, které plenily Hof krátce před nimi.⁵⁴⁶ Přesto i nadále označoval císařské vojáky za nepřátele.

Během neklidných válečných let, když se v kulmbašském markrabství skoro neustále střídaly armády, zaznamenal Jan Jiří nejen dění ve městě a jeho okolí v této době, ale především osudy své rodiny nucené žít na útěku před rabujícími vojáky. V rámci jeho Pamětí se právě tyto pasáže nejvíc blíží životopisu. Vyprávění však není souvislé, sestává z různě dlouhých záznamů uvedených mezi jinými zprávami o soudobém dění. (K putování Haranta a jeho společníků viz též příloha, mapa č. 4.)

Nejprve se čeští exulanti z Hofu uchýlili nakrátko do Kulmbachu v roce 1632. Tuto událost Jan Jiří zaznamenal v poněkud přeházeném chronologickém sledu.⁵⁴⁷ Nejprve se zmínil o armádě, kterou nechal poslat Albrecht z Valdštejna do markrabství a okolních území a hned vedle toho psal o svém návratu z Kulmbachu do Hofu. Během této zpáteční cesty byl povoz jednoho českého šlechtice Kryštofa Koce z Dobrše, který se poněkud pozdržel, přepaden vojáky v městečku Helmice (Helmbrechts).⁵⁴⁸ Jan Jiří vzpomíná, že když jeli toho večera spolu s rodinou Kryštofa z Janovic z Helmice do Nové Vsi, kde měli přenocovat,⁵⁴⁹ malý synek pana Janovského prohlášoval, že císařští jsou za nimi. Jan Jiří mu na to tehdy podle svých vzpomínek odpověděl: „*Hej pacholíku, jakouž to latinu umíš, jáť jsem ji od tebe, jak sem živ, takovou neslyšel,*“ chlapec to však zopakoval znovu. Druhý den pak vyšlo najevo, že vojsko bylo tehdy opravdu jen kousek za nimi. Autor následně děkoval božím vnuknutí, že se rozhodl pokračovat z Helmice dál, přestože ostatní, kteří s ním jeli, i formané, se vyslovovali pro to, zůstat tam přes noc.⁵⁵⁰

Teprve po tomto zápise autor dodatečně napsal, že Češi s výjimkou dvou osob předtím odjeli do Kulmbachu ze strachu před císařskými. Poznamenal k tomu, že

---

⁵⁴⁶ Tamtéž, s. 78.

⁵⁴⁷ Tamtéž, s. 69.

⁵⁴⁸ Městečko zhruba na půli cesty mezi oběma městy. Jinde v textu nazýváno též Helmeritz.

⁵⁴⁹ Neudorf, obec ležící poblíž Hofu směrem na západ.

⁵⁵⁰ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 69.

pouze zbytečně utráceli za povozy. Sám by prý raději byl zůstal v Hofu, protože jim nakonec dříve či později stejně neuniknou.⁵⁵¹

Jan Jiří a ostatní exulanti opustili Hof znovu v červnu následujícího roku 1633 poté, co bylo město vydrancováno císařskými vojáky. Brzy po jejich útěku do města vtrhli pro změnu Sasové a Švédové a vyplenili ho znovu.⁵⁵² Všichni Čechové odešli nejprve do nedaleké vsi Hirschbergu a po dva týdny tam setrvali v jedné hospodě. Někteří z nich, mezi nimi Harantova rodina, se potom odebrali do vzdálenějšího Lichtenberku.

Ani tam však nezůstali dlouho v klidu, protože armády procházely markrabstvím dál, Hof byl opět vydrancován a v září jeden oddíl vpadl také do Lichtenberku. Přitom byl vyloupen dům rodiny z Waldenfelsu.⁵⁵³ Uprchlíci i mnozí místní pod vlivem špatných zpráv z okolí opustili město včas, asi o týden dříve. Podle Jana Jiřího někteří, včetně něj, zamířili do vsi, kterou nazýval Šlek,⁵⁵⁴ jiní do Lobensteinu. Odtud je v zápisech zaznamenána následující pout' Jana Jiřího s dětmi a neteří Dorotou Příchovskou, společně s Kryštofem Janovským s rodinou, paní z Waldenfelsu a manželky hejtmana z Lichtenberku, po okolí. Ze Šleku odešli do vsi Altensesu⁵⁵⁵ a tam přebývali po sedm dní v hospodě, dvacet šest lidí v jedné světnici. Odtamtud zase šli do vsi Weissbergu, „do hor a lesů.“⁵⁵⁶ Po několika dnech se prý Němci ze skupiny odešli ukrýt do lesů, zatímco Harantova rodina pokračovala přes Leutenberg do Saalfeldu, města již poměrně vzdáleného od Hofu. Setrvali tam po dva týdny. Mezitím přepadli vojáci nedalekou obec a do Saalfeldu prý vpadli pouhý den poté, co ho uprchlíci opustili. Vyplenění Saalfeldu je v Pamětech popsáno krátce, ale barvitě, pravděpodobně podle vyprávění očitých svědků. Ti, kteří se zachránili, se rozprchli „kdo kam věděl.“⁵⁵⁷ Jan Jiří a s ním další Češi, dospěli po několikadenní cestě do Steinheidu, přičemž jedna z jejich zastávek po cestě, město Gräfenthal,⁵⁵⁸ bylo vypáleno. Ve Steinheidu byli nuceni zůstat po několik dní, protože napadl sníh, potom se vrátili do Saalfeldu a z něj později přišli zase do Lobensteinu a nakonec do Lichtenberku. Tam se Harantova rodina ubytovala v domě paní z Waldenfelsu.⁵⁵⁹

⁵⁵¹ Tamtéž.

⁵⁵² Tamtéž, s. 77-78.

⁵⁵³ Tamtéž, s. 80.

⁵⁵⁴ Podle editora by to mohla být osada Schlegel.

⁵⁵⁵ Snad Altengesees nedaleko Leutenbergu.

⁵⁵⁶ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 81.

⁵⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁵⁸ V textu psáno Greifenthal.

⁵⁵⁹ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 81.

Příchod do tohoto města je znovu uveden v pozdějším zápise po zprávách o soudobých válečných událostech v okolí i jinde. V této druhé poznámce je uvedeno, že autor dostal pěknou a veselou světničku zvanou modrá a že hostitelka mu poskytla také ložní prádlo. „*Tu jsem též zůstával někdy u velikých straších, někdy v potěšení, až mne odtud nepřítel vyhnal a město zapálil,*“ dodal k tomu.⁵⁶⁰ Snad někdy v tomto poklidném mezidobí se Jan Jiří zasnoubil se Sabinu z Waldenfelsu, ale o tom je možné se jen dohadovat. Harantova neteř Anna Dorota se od rodiny oddělila už v Lobensteinu a podle Pamětí se přímo odtamtud vydala do Čech v doprovodu Janovského a dvou dalších Čechů.⁵⁶¹ Ti se posléze vrátili do fojtlandského exilu.

Pokojný pobyt v Lichtenbergu trval od prosince do března příštího roku 1634. Tehdy se pod vlivem nepříznivých zpráv rozhodla větší část zdejší šlechty a měšťanů opustit město.⁵⁶² Harantovo vyprávění o následujících příhodách je oproti předcházejícímu obsáhlejší. Přípravy v předvečer odjezdu narušily nové poplašné zprávy, které způsobily paniku mezi lidmi a několikahodinové zmatky. Rodiny Jana Jiřího a jeho hostitelky se přidružily k ostatním prchajícím, kteří směřovali do Lauensteinu. Autor podotkl, že by byl jel raději přes Lobenstein do Leutenberku, ale že paní Waldenfelsová ze strachu před vojáky chtěla, aby jeli všichni pohromadě. V lesích přepadli katoličtí sedláci z nedalekých vsí povozy a rozehnali cestující. Autor napsal o každém, kam se vydal, než se nakonec všichni shledali v Lobensteinu. Harantova děvečka Voršila tam dorazila teprve po čtyřech dnech. Jan Jiří i jeho dcery měli štěstí, protože jejich zavazadel se lupiči nedotkli.⁵⁶³

Po desetidenním pobytu v Lobensteinu se utečenci vrátili do Lichtenberku. Zanedlouho se znovu doslechli o blížícím se vojsku a rodiny Haranta a jeho hostitelky se chystaly k odjezdu. Jan Jiří prý neustále nabádal ostatní k většímu spěchu, zatímco paní z Waldenfelsu naopak otálela a chtěla počkat na další noviny.⁵⁶⁴ Tak se dočkali nejprve příznivé zprávy, že ohrožení pominulo, a hned po ní zcela opačné, že oddíl císařských je již před hradbami. Podle Harantova vyprávění se on a hostitelka opět rozcházeli v názorech na to, jak se zachránit. Nakonec se všichni podle návrhu Sabinu z Waldenfelsu schovali do komory na půdě a

---

⁵⁶⁰ Tamtéž, s. 82-83.

⁵⁶¹ Tamtéž, s. 83.

⁵⁶² Tamtéž, s. 86.

⁵⁶³ Tamtéž, s. 86-87.

⁵⁶⁴ Tamtéž, s. 87.

zabarikádovávali se tam. Jan Jiří dál docela podrobně vyličil, jak ve městě vypukl požár od zapálených stodol, jak jeho dcery spolu s mladými dcerami hostitelky prosily, aby se všichni zachránili, než uhoří, a on sám že se byl podívat ven a zjistil, že vojáci ve městě nejsou. Potom vyvedl ostatní z úkrytu, kde opravdu málem uhořeli. Když potom hledali útočiště před ohněm, ujal se jich jeden zedník z čeledi paní z Waldenfelsu a ukryl je ve sklepech lichtenberského zámku. Vchod za sebou neprodyšně zatarasili, aby se k nim nedostal dým. Jan Jiří ještě podotkl, že věděl, že zámek nebude tolik hořet, protože byl rozestavěný a neměl půdu, nebylo na něm tedy tolik dřeva. Harantova děvečka odmítla vstoupit za ostatními do sklepní díry, protože se bála, aby se neudusila, a tak zůstala s jinými lidmi před zámkem. Tam, dodal autor, se málem udusila kouřem.⁵⁶⁵ Když nebezpečí pominulo, odebraly se obě rodiny do lesů u vsi Harra. Následuje delší vyprávění o škodách, které požár způsobil v domě Waldenfelsů i jinde ve městě, doplněné i stručným výčtem osobních věcí autora a jeho rodiny, které přitom vzaly za své. Dále se vypráví o škodách napáchaných v okolí.

Harantovo vyprávění pokračuje dalším blouděním a útekami z místa na místo. Uprchlíci pokračovali od Harry dál přes lesy, navečer se zastavili v osamělé chaloupce, ale již po půlnoci se vydali na další cestu. K ránu dorazily do Lobensteinu. Tam potkali dvě známé, které rovněž utekly z hořícího Lichtenberku. Paní z Waldenfelsu chtěla ve městě nějaký čas zůstat, zatímco Jan Jiří trval na tom, aby se šlo dál. Tentokrát prosadil svůj názor, protože, jak připomněl, již dvakrát se jim nevyplatilo řídit se podle paní z Waldenfelsu a on na to nechtěl doplatit potřetí. A protože se paní z Waldenfelsu stále bála, že je někde přepadnou vojáci, neopomněl autor poznamenat, že cestou do Altensesu nepotkali ani jednoho. Odtamtud pokračovali na Zelený čtvrtek velikonoční do Leutenberku, ale kvůli sněhové vánici zůstali u známých v nedaleké vsi. Do města dorazili druhý den a přes velikonoční svátky tam zůstali v opuštěném hostinci. Během té doby se objevili vojáci a vynutili si od měšťanů peněžitou dávku. Kromě toho řádili v okolí obávaní katoličtí sedláci z okolí Kronachu, a Jan Jiří s ostatními se před nimi po dva dny schovávali v lesích.⁵⁶⁶

---

⁵⁶⁵ Tamtéž, s. 88-89.

⁵⁶⁶ Tamtéž, s. 91.

Ani později nebylo v Leutenberku bezpečno, protože se v blízkosti objevilo švédské vojsko a obě rodiny kvůli němu odešly na několik dní do vesnice Loquitz⁵⁶⁷ v sousedství. Hned po návratu do Leutenberku je další poplašné zprávy opět přiměly odejít jinam. Zápis končí poznámkou, že se Jan Jiří a ostatními vrátili po pěti dnech znovu do Leutenberku a tam setrvávají doposud.⁵⁶⁸

Leutenberg, jak se zdá, nebyl navzdory všem obavám a poplašným zprávám z okolí nikdy přepaden. Naproti tomu Lobenstein, město, ve kterém Jan Jiří odmítl zůstat, bylo mezitím dvakrát vyloupeno oddílem císařských. Doplatila na to paní Ratzensteinerová, která, jak autor připomněl, předtím přemlouvala paní z Waldenfelsu, aby tam s ní zůstala.⁵⁶⁹

Podle dalšího Harantova záznamu opustili všichni Leutenberg na konci května, což znamená zhruba o měsíc později, protože poměry v kraji se načas zklidnily. Přišli potom k jednomu známému na zámek ve vsi Harra a zůstali tam až do října. Během pobytu však třikrát utekli před výpady kronašských sedláků a při třetím útěku v září se skoro týden schovávali v lesích. Autor dodal, že v té době mnozí sedláci i páni z okolních vsí přespávali v lesích spolu s dobyt看em.⁵⁷⁰

Po několika dalších odstavcích na to navazuje zápis nadepsaný *Cronichští u Harra*, ačkoliv pojednává o dalším útěku rodiny před vojenskými oddíly v říjnu téhož roku 1634. Rodina se zřejmě cestou z Harry rozdělila, Jan Jiří prý odešel do lesů, zatímco ženy z jeho rodiny („fracimor“) na skálu. Všichni se zachránili, ale druhý den se stále schovávali ve skalách před vojáky, kteří pustošili okolí a prý se chystali prohledat i lesy a skály. Skupina uprchlíků proto ještě v noci odešla do vypáleného Lichtenberku, kde našla útočiště v jednom opraveném domě.⁵⁷¹ Jan Jiří s dcerami a děvečkou se odtamtud po několika dnech odebral do Hofu, do domu jednoho z příbuzných, Václava Příchovského, „a tu v něm zůstávám do vůle Boží, neb posel od syna Jiřího Fridricha z Čech ke mně v ten čas přišel.“⁵⁷² V prosinci toho roku ovšem k městu znovu přitáhl pluk císařské armády a vojáci během tří denního pobytu znovu loupili ve městě. Vpadli i do příbytku Harantovy rodiny, ale plukovník Becker podle Harantova svědectví lupiče potrestal a donutil je, aby

---

⁵⁶⁷ Pravděpodobně Unterloquitz.

⁵⁶⁸ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 92.

⁵⁶⁹ Tamtéž.

⁵⁷⁰ Tamtéž, s. 93-94.

⁵⁷¹ Tamtéž, s. 95.

⁵⁷² Tamtéž.

všechno vrátili. „Z čehož buď Bohu chvála!“ dodal k tomu autor.⁵⁷³ Tím se uzavřelo vyprávění o osudech exulantské rodiny ve víru válečných událostí.

Příštího roku 1635 už bylo v kraji mnohem bezpečněji. Stíny války se ovšem objevují ještě v roce 1635 v zápise o narození a křtinách Alžběty Zuzany, dcery Sabinina bratra Filipa z Waldenfelsu. Křtiny na rodinném sídle Gompersreuthu totiž skončily útekem účastníků před císařskou armádou táhnoucí tudy do Slezska.⁵⁷⁴ V pozdějších letech, když se v markrabství znovu častěji objevovaly armády, nepůsobily oddíly obcím takové škody a čeští vystěhovalci se nikdy necítili být natolik ohroženi, aby opouštěli město.⁵⁷⁵ Pouze občasné poznámky svědčí o tom, že na cestách bývalo stále nebezpečno.⁵⁷⁶ Hof byl ještě v posledních letech války obsazen císařskou armádou a následně obléhán Švédy, to bylo však již po autorově odchodu do Kulmbachu roku 1647.⁵⁷⁷

Harantovo popisování vlastních zážitků je věcné stejně jako jeho líčení zpráv. Obvykle se omezoval na fakta, zaznamenával trasu a průběh svého putování, okolnosti, které přiměly uprchlíky měnit směr nebo se naopak někde zdržet, ať již to byly špatné zprávy nebo nepříznivé počasí. Jen v některých případech upřesnil, že byli ubytováni u známých, v hostincích nebo v opuštěných domech. Nejpodrobněji vylíčil dvě pohromy, které se jim přihodily. Je to přepadení sedláky, což byl vlastně jediný případ, kdy jeho rodina skutečně narazila loupežící nepřátele, a – a to především - požár Lichtenberku. I tato dlouhá pasáž pojednávající o dramatických událostech je psaná bez přílišných emocionálních projevů, o úzkosti lidí ukrytých na půdě svědčí jen zmínka, že se tam modlili a poroučeli svůj osud Bohu.⁵⁷⁸

Jan Jiří se v těchto zápisech několikrát zmínil o vlastních míněních a návrzích. Ve vyprávění o cestě z Kulmbachu do Hofu uvedl, že se navzdory svým společníkům rozhodl nezůstat v Helmici přes noc a díky tomu se dostali do Hofu bez nehody. Na tomto místě je především zdůrazněno, jaké měli štěstí, v pozdějším vyprávění však výslovně připomněl, že dvakrát by bylo bývalo lépe, kdyby se ostatní

---

⁵⁷³ Tamtéž, s. 95-96.

⁵⁷⁴ Tamtéž, s. 104.

⁵⁷⁵ V roce 1640 někteří obyvatelé Hofu načas odešli ze strachu před blížícími se Švédy, podle Jana Jiřího však všichni Češi zůstali. Hof tehdy neutrpěl žádnou škodu. F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 128.

⁵⁷⁶ Například ve vyprávění o dceřiných námluvách v roce 1646, s. 181-182. V roce 1647 byl autorův švagr Jobst Jeroným z Wildsteinu na cestě k markraběcímu dvoru v Bayreuthu oloupen několika vojáky a ponechán v mraze pouze ve spodním oblečení, tamtéž, s. 186.

⁵⁷⁷ Tamtéž, s. 187-188.

⁵⁷⁸ Tamtéž, s. 88.

byli řídili jeho radou namísto rozhodnutím jiných, která je zavedla do neštěstí. Napotřetí, když konečně prosadil svou vůli, se jeho skupina vyhnula dalšímu hrozícímu nebezpečí, neboť opustili Lobenstein krátce před tím, než byl vyloupený. Autorova správná rozhodnutí však nejsou přehnaně zdůrazňovaná. Jestliže pak připomněl, že paní, která je nabádala, aby zůstali v Lobensteinu, byla potom oloupena vojáky, je to pouze letmá poznámka v líčení celkového průběhu vydrancování Lobensteinu a utrpení jeho obyvatel nebo lidí, kteří se tam tehdy zdržovali.

Po dlouhých letech války dal Jan Jiří v Pamětech najevo upřímnou touhu po míru a jednotě křesťanstva. Podnětem k tomu mu byla v roce 1645 zpráva o tom, že město Kandia na Krétě padlo do tureckých rukou. Jan Jiří k tomu nespokojeně poznamenal: „*A křesťané na to žádný ohled nemají, přece se mordují, ač přece o pokoj ve Westfaliji Minstru a Osnabruku se mezi potentáty jedná.*“ A pokračoval procítěně: „*Kterémuž, Bože milosrdný, rač požehnati, aby šťastně zavřín býti mohl k rozmnožení cti a slávy tvé božské a dušem našem spasení i tělu k dobrému a užitečnému příchodem tvé svaté pravdy všudy a řádu a spravedlnosti.*“⁵⁷⁹ V předchozích letech sice Jan Jiří pozorně sledoval zprávy o diplomatických jednáních mezi válčícími stranami, ale nikdy předtím ani potom se k tomu osobně nevyjadřoval. V roce 1646 si pak zapsal, že se toho roku velmi jednalo o míru a očekávalo se, že bude konečně vyhlášen, ale ve skutečnosti k tomu bylo ještě daleko, „*neb ani o přední artikul náboženství, aby zas všudy, jak prve, svobodně se konalo a statky pobrané vráceny byly, nejednalo, když na to přišlo, šlo to velmi drsnatě.*“⁵⁸⁰ Obě dvě záležitosti se přitom dotýkaly i samotného Jana Jiřího Haranta z Polžic a pravděpodobně mu stále na nich záleželo, bez ohledu na to, zda by sám pomýšlel na návrat. Když pak byl mír uzavřen, Jan Jiří se spokojil s podrobným přepisem mírové smlouvy z Münsteru.⁵⁸¹ Nedal sice najevo žádný způsobem nespokojenost se závěry týkajícími se českých zemí, neprojevil však ani žádnou radost nad tím, že bylo konečně dosaženo vytouženého míru. Zda v té době pociťoval zklamání nebo přece jen dával přednost klidu po tak dlouhé době, v níž válčení nepřinášelo uspokojivé výsledky pro český exil, z Pamětí není patrné.

---

⁵⁷⁹ Tamtéž, s. 178.

⁵⁸⁰ Tamtéž, s. 185.

⁵⁸¹ Tamtéž, s. 193.

c) *Významné hodnoty, které se projevují v pamětech českého šlechtice a exulanta*

Na základě předchozího rozboru Harantových Pamětí lze do jisté míry nastínit autorovy základní postoje a hodnoty, kterým přikládal největší význam.

K Harantovým prvořadým životním hodnotám náležela bezesporu **víra a zbožnost**. Než aby změnil své vyznání, zvolil si raději nejistý úděl exulanta. V Pamětech se odráží jak autorova osobní zbožnost, tak význam, který přikládal stálosti ve víře. Zejména ve vyprávění o posledních chvílích rodinných příslušníků je patrný autorův důraz na jejich vřelé modlitby a předsmrtné smíření s Bohem, tedy dobrou smrt podle křesťanských měřítek. Ve výčtu dobrých vlastností své druhé choti uvádí Jan Jiří nejdříve právě pobožnost a na několika místech připomíná, jak ji v tomto směru chválili i jiní, jejichž slovo něco znamenalo, ať již to byli duchovní anebo lidé „pociví a důvěryhodní.“⁵⁸² Výraz zbožnost, zejména ve slovních spojeních „zbožný a křesťanský“ či „zbožný a šlechtitný“ život, však v dobovém kontextu zřejmě mají také obecnější význam řádného života podle křesťanských měřítek.⁵⁸³

V souvislosti s rekatolizací a útoky na evangelická vyznání Jan Jiří především chválí statečnost lidí, kteří se nenechali donutit ke změně víry a projevuje obavy nad stálostí jiných. Projevuje sympatie k evangelickým Švédům a především Gustavu Adolfovi, ne však Sasům, jejichž vpád do Čech považoval mnohem více za okupaci než za přátelskou pomoc českým evangelíkům. Fridricha Falckého až do jeho smrti v záznamech nazývá českým králem. Spíše výjimečně vyjadřuje Jan Jiří otevřeně nechuť nebo nepřátelství vůči katolíkům nebo k představitelům státní moci, která zaváděla v zemi jednotné náboženství. Císařské oddíly ovšem několikrát označuje jako nepřátele. Pro katolíky místy používá označení jednušky, tedy lidé, kteří přijímají pod jednou. Jiné nelichotivé pojmenování, papeženec, se v Pamětech

---

⁵⁸² Tamtéž, s. 151.

⁵⁸³ Například: „*In summa, mnoho by bylo se o jejím pobožném, křesťanském a ctnostném životě, ano, jak ve svornosti se sjezma nevlastníma dcerami byla...vypisovati. ...Já, než jsem ji znal a viděl, od dobrých pocivých pobožných lidí dobré svědectví o jejím pobožném a šlechtitném životě sem několikrát slyšel.*“ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 150.

vyskytuje pouze jednou a označuje katolického kněze, který projevoval nepřátelství vůči Fridrichu Falckému.⁵⁸⁴

Harantova zbožnost se v díle projevuje poměrně zdrženlivě. Ať již se jedná o postesknutí nad pohromami, které stíhají české země a na náboženský útlak, projevy bezmoci i smíření se smrtí blízkých nebo toužebné přání, aby již nastal mír, autorovi jsou cizí jakékoli exaltované projevy. Modliteb či spíše krátkých vzývání Boha se v textu rovněž poměrně málo. Většina z nich, převážně prosby za požehnání novorozeným dětem nebo novomanželům, a zvláště pak občasné odkazy na Boží vůli či chvála Boha za pomoc v zoufalé situaci, lze označit spíše za všeobecně používané formule. Jistě to však neznamená, že by autorem nebyly míněny upřímně a s naprostou vážností.⁵⁸⁵

Jan Jiří rovněž nezacházel ve svém náboženském přesvědčení do krajnosti v tom smyslu, že by naprosto zavrhl ty, kteří nebyli ve víře tak stálí. Přinejmenším nepřerušil styky s rodinnými příslušníky, kteří se stali katolíky, jako byly obě jeho nejstarší děti nebo synovec Jan Kryštof. Určité problémy se tu zřejmě vyskytly, jak naznačuje vyprávění o svatbě Evy Kryzeldy na tetině sídle a v nepřítomnosti rodičů. Nezdá se však, že by vedly k trvalému odcizení obou stran.

Tím se dostáváme k další významné hodnotě v Harantově životě, tedy **rodinným, příbuzenským a sousedským vztahům**. Harantovy Paměti pojednávají spíše než o samotném autorovi o jeho rodině jako celku. Platí to přitom jak o jeho rodinných příslušnících, kteří s ním žili pod jednou střechou, tak, alespoň v omezené míře, i o těch ostatních. Význam rodiny a harmonických vztahů mezi rodinnými příslušníky nebývá v Pamětech obvykle výslovně připomínán, vyplývá však z celkového kontextu Harantových zápisů. Ideál pokojného rodinného života se objevuje pouze ve vzpomínce na Sabinu z Waldenfelsu. Spíš mimochodem je chvála na její zbožnost a počestnost doplněna pochvalnou zmínkou, že žila ve svornosti s oběma svými nevlastními dcerami, milovala je a ony jí také.⁵⁸⁶ Jan Jiří si byl jistě vědom toho, že harmonické soužití mezi dospělými dcerami a poměrně mladou macechou zdaleka nebývala pravidlem. Také zesnulou vnučku Annu Alžbětu chválil za to, že se snažila dobře vycházet s jeho malou dcerou Mandalenou, tedy vlastně

---

⁵⁸⁴ Tamtéž, s. 45.

⁵⁸⁵ K tomu více B.von KRUSENSTJERN, *Seliges Sterben und böser Tod*, s. 471-472.

⁵⁸⁶ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 150.

svou tetou, ale starší pouze o dva roky. Anna Alžběta prý jí vždycky ustupovala a prohlašovala, že se mají o vše podělit „*alle beide*.“⁵⁸⁷

Kromě nejbližších rodinných příslušníků je však v Pamětech značná pozornost věnovaná také širšímu příbuzenstvu a s ním i dalším spřízněným a spřáteleným rodům v sousedství. Doma žil Jan Jiří v pevném svazku s tímto okruhem příbuzných a známých, které souhrnně nazval pány a přáteli.⁵⁸⁸ Toto označení se ostatně ve stejném kontextu vyskytuje i v jiných soudobých pramenech.⁵⁸⁹ Někteří z oněch „pánů a přátel“ sdíleli později s Harantovou rodinou exil. Jejich vzájemné vztahy se potom ještě upevnily. Příbuzní a sousedé tu splývají v jednu skupinu, někdy souhrnně označovanou prostě za Čechy, na rozdíl od přátel a známých z řad domácích Němců z Hofu a okolí. Po svatbě se Sabinou z Waldenfelsu zahrnul Jan Jiří do užšího kruhu svých příbuzných i její sourozence a švagry. Na tom se nezměnilo zřejmě nic podstatného ani po Sabinině smrti, neboť jeho švagr Jobst Jeroným z Wildsteinu byl jedním ze dvou přátel, které Jan Jiří pozval na svatbu své dcery. Tchýně, Sabinina matka, ostatně v té době žila s Harantovou rodinou.⁵⁹⁰ V textu je zprvu nazvaná prostě „paní mateř,“ později „paní mateř manželky mé dobré paměti,“ aby se nepletla s ženichovou matkou.⁵⁹¹

„Páni a přátelé“ jsou v Harantových Pamětech vždy především lidé z bezprostředního okolí, s nimiž byla jeho rodina v častém kontaktu. Všichni „páni a přátelé“ se potkávali na pohřbech a křtinách. Svatby se naproti tomu odbyvaly spíše v úzkém rodinném kruhu, aby byly méně nákladné.⁵⁹² Výslovně je to uvedeno v případě sňatku Alžběty Marjany, ale i na svatbě Jana Jiřího se Sabinou bylo přítomno jen málo hostů mimo nejužší rodinu.⁵⁹³

Jan Jiří Harant rovněž při vší skromnosti nezapomínal na svůj **původ a stavovskou příslušnost**. Opět se to odráží v jeho vzpomínce na druhou manželku. Jestliže na prvním místě mezi Sabininými přednostmi uvedl její náboženskou

---

⁵⁸⁷ Tamtéž, s. 137-138.

⁵⁸⁸ Tamtéž, s. 17.

⁵⁸⁹ Významem příbuzenstva a přátel mezi českou šlechtou v raném novověku se zabývá V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*.“

⁵⁹⁰ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 181

⁵⁹¹ Tamtéž.

⁵⁹² V tom se odrážely skromné majetkové poměry exulantů i nižší šlechty z Fojtlandu, vesměs postižené loupežemi a rabováním za třicetileté války. Jindy a především mezi vyšší šlechtou bylo zvykem slavit svatby v početné společnosti, srv. M. HOLÝ, *Šlechtické sňatky v českých zemích letech 1500-1700*, s. 27-31 a V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*,“ s. 245-259.

⁵⁹³ Byli to Kryštof Janovský s chotí, Jan Adam Rabensteiner a Sabinina kmotra Magdalena Kützerová („Kyčerín“). F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 99.

horlivost, hned nato připojil, že pocházela ze starobylého urozeného rodu, navíc spřízněného s panskými rody i s hrabaty. První příslušník této rodiny je prý uveden již v písemnosti z roku 1062.⁵⁹⁴ Na vznešený původ své budoucí manželky ostatně Jan Jiří poukazoval ještě před svatbou, v roce 1634. Během líčení požáru Lichtenberku, popisoval celkem podrobně výzdobu v komnatách poničeného domu Waldenfelsů, a především dekorace poukazující na významné předky panny Sabiny z otcovy i matčiny strany. K tomu připojil i zmínku o ozdobných náhrobních kamenech Sabinina otce, strýce a tety v lichtenberském kostele.⁵⁹⁵ Naproti tomu o rodině svého zetě Ludvíka Fuchse ze Schweinhaubtu autor neuvádí nic. Jestliže podle vlastního vyjádření nevěděl o ničem, co by bránilo dceřinu sňatku a prohlásil, že je to Boží vůle, jistě považoval nápadníka své dcery za přijatelného po všech stránkách, tedy i co se týká původu a postavení, nijak to však nezdůrazňuje.

Harantovy společníky v Hofu nespojoval jen český původ, ale také stavovská příslušnost. Ta je zároveň přibližovala také šlechtě ve městě a okolí. Jan Jiří tak rozlišoval mezi příslušníky rytířského a městského stavu, ať již to byli Češi nebo Němci.

Všechna předchozí témata, zbožnost, rodinné a sousedské vztahy i stavovská příslušnost se odrážejí v Harantově zřejmém zájmu o **společenské a náboženské rituály**. Svatba nejstarší dcery Evy Kryzeldy je sice v Pamětech zaznamenána jen stručně, přesto je i zde zachycen alespoň krátce tradiční průběh námluv s přizváním „pánů a přátel.“ Pozdější společenské a náboženské slavnosti, jichž se autor účastnil osobně, jsou pak obvykle popisovány pečlivě. Zejména pohřby malé Anny Alžběty a paní Sabiny i svatba Alžběty Marjany poskytují cenné informace o místních a dobových zvyklostech, odívání⁵⁹⁶ a o průběhu obřadů a slavností.

Zmíněné hodnoty Jan Jiří Harant sdílel s ostatními představiteli své společenské vrstvy a svými souputníky v exilu. Pro Jana Jiřího Haranta jakožto kronikáře jsou specifické ještě dvě hodnoty, a to **věrohodnost záznamů** a **úplnost informací**. Obě spolu pochopitelně úzce souvisejí. Společně se projevují především množstvím autorem citovaných dokumentů. Pravdivost některých zpráv, zejména těch, které pojednávají o neobvyklých jevech a zázracích, zaštiťuje svědectvím důvěryhodných lidí. K některým popisovaným událostem uvádí i další verze, pokud měl zprávy

---

⁵⁹⁴ Tamtéž, s. 150.

⁵⁹⁵ Tamtéž, s. 89.

⁵⁹⁶ Tamtéž, s. 148: důkladný popis pohřebních šatů paní Sabiny.

z více zdrojů. Například v poměrně podrobném vyprávění o vraždě Albrechta z Valdštejna připojuje na konec ještě jednu fámu o údajném průběhu vraždy, ačkoliv ji považoval za pouhý výmysl.⁵⁹⁷

Za pozornost jistě stojí také skutečnost, že ke zprávě o náhlé smrti augšpurského biskupa, která byla luterány vnímána jako trest za jeho tvrdý postup vůči nekatolíkům, připojil i výklady této události ze strany katolíků.⁵⁹⁸ Takový přístup není v soudobé kronikářské literatuře obvyklý, pokud se nejedná o polemicky zaměřené dílo.

---

⁵⁹⁷ Tamtéž, s. 85, uvedeno poznámkou: „*Jiní psali, že ...*“ a ukončeno rezolutním prohlášením: „*Ale nebylo toho nic.*“

⁵⁹⁸ Tamtéž, s. 46; víc k tomu v následující kapitole.

6. Zázračné a nadpřirozené jevy v díle Jana Jiřího Haranta

a) Zázrak, kuriozity a nezvyklé přírodní a klimatické jevy

V Pamětech Jana Jiřího Haranta je uvedeno poměrně velké množství zpráv o podivných, neobvyklých či přímo zázračných jevech a událostech. Patří sem četná proroctví a zjevení, dále nejrůznější události, které byly buďto přímo považovány za zázraky, projevy božské vůle nebo naopak temných sil, anebo tak mohly být vykládány. Dohromady tvoří však všechny tyto záznamy velmi nesourodou skupinu.

Především nelze vždycky vést přesnou hranici mezi jevy „normální“ a nadpřirozené povahy. V Pamětech, zejména k prvním letům, jsou zaznamenány četné události nebo jevy, které jsou neobvyklé nebo se děly v neobvyklou dobu. Současníky mohly, ale také nemusely být vnímány jako znamení, předzvěsti příštích událostí, zvláště v tak neklidné době, jako byla první léta třicetileté války. Jedná se především o klimatické jevy, jako bylo nezvykle teplé či naopak chladné počasí, bouřky, povodně, vichřice. V Harantových Pamětech nebo Kronice holešovské jsou uvedeny také přírodní zvláštnosti, především případy neobvyklého chování divokých zvířat a ptáků.

Příkladem toho, jak byly někdy podobné odchylky vnímány, nebo i zpětně vykládány, mohou být Lamentací země moravské. V tomto spisku je uvedeno množství neobvyklých jevů v posledních letech 16. století a v prvních letech 17. století a jsou pokládány za znamení Božího hněvu a předzvěsti všech válečných útrap popsaných dále.⁵⁹⁹ Moravská země v podání anonymního autora naříká, že si těchto znamení nevšimala: „*Nebo jaké Bůh veliké a hrozné činil zázraky před skázkou Jeruzaléma aneb před plundrováním země židovské, též i potom před skázkou jiných zemí, kdežto ve dne i v noci ukazovaly se hrozné obludy, které lidi děsily, krupěje z nebe krvavé padaly, děti se o dvou hlavách rodily, hrom na kostely bil, v noci mnohokrát slyšán hlas: Vlaská země hled' se!, v kostelích slýchali rozličné vejstrahy, země se třásla, ohnivá znamení se ukazovala, jako pochodně hořící, komety a hrozná zatmění nebeských světél, tak před tímto velikým neštěstím nám nemenší znamení a zázraky Bůh můj milý ukazovati ráčil.*“ Mezi předzvěstmi je

⁵⁹⁹ Z. TICHÁ (ed.), *Kroniky válečných dob, Lamentací země moravské*, s. 3, 5.

uvedeno zemětřesení z roku 1590, dále hromobití, povodně, kroupy a vichřice, spolu s různými úkazy na obloze.⁶⁰⁰ Podobně také Pavel Skála ze Zhoře ve své Historii české uváděl zvláštní počasí a živelné pohromy mezi předzvěstmi významných událostí a znameními božího hněvu.⁶⁰¹

Jan Jiří Harant však na rozdíl od anonymního autora Lamentací téměř všechny zprávy pouze zaznamenával a z textu ve většině případů nevyplývá, jakým způsobem je vnímal. Vedle „obyčejných“ zpráv o počasí psal ostatně také o síře či ohni padajícím z nebes. Jako zvláštní jevy a znamení bývaly pak všeobecně přijímány různé úkazy na obloze. Jich je v Pamětech uvedeno značné množství, od podivných hvězd pozorovaných za bílého dne až po celé výjevy spatřené na nebi, například vojska v oblacích. Je proto potřeba brát v úvahu rovněž zprávy o jevech, které nejsou samy o sobě nadpřirozené povahy, ale pro svou výjimečnost mohly být vnímány podobným způsobem.⁶⁰²

Zprávy o jevech nepochybně nadpřirozené či zázračné povahy jsou pak rovněž různých druhů. Některé z nich jsou pro soudobého člověka pouze nejasnými znameními budoucích změn, ať již jakéhokoli druhu, jiné v sobě obsahují napomenutí lidem, aby se káli a chvěli se před tresty, další naopak skýtají útěchu a naději trpícím lidem, nechybí ani zprávy o působení ďábla či zlých duchů anebo doklady o potrestání rouhačů.

Jan Jiří Harant věnoval v Pamětech zvláštním událostem značnou pozornost. Ve srovnání s některými jinými soudobými spisy, například s Paměťmi Mikuláše Dačického z Heslova a Kronikou mladoboleslavskou, jich zaznamenal skutečně mnoho.⁶⁰³ Pocházejí převážně z českého prostředí nebo z německých zemí, vzácněji také z jiných oblastí. Naprostou většinu z nich si pouze zapsal a sám se k nim nevyjadřoval, nesnažil se vyložit jejich význam ani neuvažoval o jejich hodnověrnosti. V několika případech jen uvedl, jak vylíčenou událost vyložil někdo jiný, případně i jinou verzi zprávy. Protože o nich referoval stejným způsobem jako o ostatních připomínaných událostech, je zřejmé, že obecně o jejich pravdivosti neměl pochybnosti. Občasné zmínky o tom, že zaznamenané zprávy pocházejí od

---

⁶⁰⁰ Tamtéž, s. 5, 6.

⁶⁰¹ Karel TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od roku 1602 do roku 1623, 1. díl*, Praha 1865, především s. 118-119, s. 333-334, 2. díl, s. 36-37.

⁶⁰² Na to upozorňuje např. H. LEHMANN, *Miracles within Carastrophes*, s. 324-325 a 327-328.

⁶⁰³ Velký počet zvláštních jevů a zázraků je zaznamenán také v Komenského Historii o těžkých protivenstvích, D. ČAPKOVÁ (ed.), *Johannis Amos Comenii Opera omnia 9/I*, kap. 56 a v Kronice holešovské.

důvěryhodných lidí, přesto mohou dokládat určitou potřebu doložit jejich pravdivost. K některým z nich, především úkazům na obloze, dodal výslovně, že je spatřilo mnoho svědků. Jindy naopak popsané zjevení spatřil nebo zaslechl pouze jeden člověk, ačkoliv bylo na místě přítomno více lidí. V Harantových Pamětech je však takový případ uveden pouze jednou.⁶⁰⁴

Autorova víra v zázraky a předpovědi je působivě vyjádřena větou, která zahajuje sérii zápisů o četných revelacích a zjeveních k roku 1628: „*Těž poslové Boží lidem se ukazovali a aby lid napomínali, aby pobožni byli a pilně se modlili, poroučeli, že Pán Bůh brzo své věrné z těchto bíd vysvobodí a nepřátely zarmoutí.*“⁶⁰⁵ Na druhou stranu o jednom proroctví z roku 1630, podle něhož měla být do pěti týdnů svedena v Brunšvicu bitva s dalekosáhlými následky, podotkl, že se dosud nevyplnilo.⁶⁰⁶ To je vlastně jediný případ, kdy Jan Jiří zaujal ke zprávě tohoto druhu vyloženě kritický postoj. O jednom zjevení z roku 1629 zase opatrně napsal, že si není jistý, co se doopravdy událo, neboť lidová vyprávění k němu mnoho přidávají nebo z něj ubírají, a proto se o něm raději nebude rozepisovat. O pravdivosti samotné události pochybnosti neměl.⁶⁰⁷ V tomto případě se tedy jednalo o nedůvěru k svědeckým podáním, překrucujícím a zveličujícím. Zřejmě právě z tohoto důvodu jsou jiné zprávy podpořeny zmínkami o svědectví důvěryhodných lidí.

Veškeré záznamy o zvláštních jevech v Harantových Pamětech se celkově dělí zhruba do těchto skupin: jevy přírodní a meteorologické, astronomické úkazy a výjevy na nebesích, dále jevy, které jsou již samy o sobě příznivými nebo naopak nepříznivými znameními, tresty za rouhání, projevy temných sil a satanské praktiky, a konečně početná skupina vidin a proroctví, která budou projednána v samostatné podkapitole.

První skupina zahrnuje zvláštní **meteorologické a přírodní jevy**. Zmínky o počasí jsou časté v soudobých dílech sestávajících ze zápisů psaných v krátkém časovém sledu. V první řadě to jsou deníky. V nich patří počasí k nejvíce zastoupeným tématům a obvykle bývá sledováno prakticky den po dni.⁶⁰⁸ Například ve vydaných denících doktora Matyáše Borbonia jsou na některých místech po

⁶⁰⁴ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 25, zpráva nadepsaná: *Div se Formánkovi dceři ukázal z Klatov.*

⁶⁰⁵ Tamtéž, s. 34.

⁶⁰⁶ Tamtéž, s. 51.

⁶⁰⁷ Tamtéž, s. 43.

⁶⁰⁸ Petr MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky*, s. 109.

mnoho dní po sobě téměř nebo zcela výlučně záznamy o tom, jaké bylo toho dne počasí.⁶⁰⁹ V některých kronikářských zápisech bývají zmínky o počasí také hojně zastoupené, vztahují se ovšem obecně k rokům, ročním obdobím nebo měsícům. Mezi nimi jsou častěji zastoupené zprávy o zvlátnostech, jako byly neobyčejně tuhé či naopak překvapivě teplé zimy, silné větry a vichřice, bouře, údery blesku, krupobití a v některých letech zemětřesení.⁶¹⁰

Jan Jiří Harant psal rovněž velmi často o počasí, a to převážně v prvních letech, dokud ještě žil v Habarticích. Zaznamenával si vesměs odchylky od obvyklého běhu přírody. V roce 1625 bylo v zimě velice teplo, rašila vegetace a ozývala se kukačka i slavík,⁶¹¹ v letech 1627 a 1628 byly zimy zase naopak mrazivé a v roce 1628 napadaly hluboké závěje.⁶¹² Autor se zmiňoval rovněž o vichřicích, povodních a o neúrodě jako následku nepříznivého počasí. Pro autora, bratra Kryštofa Haranta z Polžic, měla jistě zvláštní význam zpráva z roku 1625, že vichřice strhla na mostecké věži jednu z vystavených hlav popravených českých pánů.⁶¹³ Stejně zvláštní a pro současníky znepokojivá byla jistě událost z jara roku 1628. Tehdy uhodil blesk do křucifixu na pražském mostě a poškodil přitom také dva svaté obrazy vedle něj.⁶¹⁴ Stručný zápis z roku 1629 zase uvádí, že ve stejné době, kdy byli vypovězeni luteránští duchovní z Augšpurku, uhodil hrom do biskupského zámku v Bamberku, zapálil ho a požár trval několik dní.⁶¹⁵

Vedle toho si Jan Jiří zapisoval jiné zvláštnosti v přírodě, zejména ve svém okolí. Patří k nim vyprávění o lišce, která napadla dva lidi na samém kraji vsi Habartic⁶¹⁶ či o tom, že se u Brandýsa objevila dvě velká hejna ptáků, pustila se do sebe a byl mezi nimi orel, kterého ostatní ptáci roztrhali na kusy.⁶¹⁷ Na dalších místech je uvedeno, že se na panství Žerotínů údajně potulovali lvi, že na některých místech chytili lidé do sítě orla a že v Praze uhynul lev, orel a dvě další zvířata v kleci.⁶¹⁸ Všechny tyto zvláštní zprávy mohly být ve své době vykládány jako

---

⁶⁰⁹ Max DVOŘÁK (ed.), *Dva denníky dra. Matiaše Borbionia z Borbenheimu*, Praha 1896, například s. 49, 89-90.

⁶¹⁰ Kronika holešovská, r. 1615, s. 73, ale zde je uvedeno v souvislosti s hřímáním

⁶¹¹ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 14.

⁶¹² Tamtéž, s. 27, 34.

⁶¹³ Tamtéž. Srv. Josef PETRÁŇ, *Staroměstská exekuce*, s. 289-291. O sejmutí lebek v roce 1631 v Pamětech není zmínka.

⁶¹⁴ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 34.

⁶¹⁵ Tamtéž, s. 44.

⁶¹⁶ Tamtéž, s. 13.

⁶¹⁷ Tamtéž, s. 14.

⁶¹⁸ Tamtéž, s. 15, 25.

předzvěsti blízkých změn, zvláště pokud jich následovalo mnoho po sobě. Zejména zprávy o smrti lva a o „bitvě“ ptáků, v níž zahynul orel, mohly být chápány symbolicky v souvislosti se soudobými událostmi.⁶¹⁹ Ptáci z oněch zvláštních hejn měli ještě tu neobvyklou vlastnost, že kdo je pojedl, zešílel do tří dnů.⁶²⁰ Výklad symboliky jistě nebyl autorovi Pamětí cizí. Svědčí o tom jeho dříve citovaná poznámka o trojici vyvrácených stromů v lese za Habarticemi, výjev, který byl pro něj symbolem nestálosti evangelíků ve víře a předzvěstí, že evangelictví bude v Čechách snadno vykořeněno.⁶²¹

O střetnutí ptačích hejn ve stejné době je zmínka také v Komenského Historii o těžkých protivenstvích církve české. Komenského zpráva je téhož data, z roku 1625, ale z jiného místa. Na severní Moravě nedaleko Fulneku se po celý den potýkala veliká hejna kavek a vran. Kavky zvítězily a pobily většinu vran. Sedláci si je odnášeli v pytlích, podobně jako venkované z okolí Brandýsa, ale není známo, že by po nich někdo zešílel.⁶²²

Léta 1624 – 1628, z níž pocházejí téměř všechny tyto Harantovy záznamy, byla na zvláštní události, slovy Jana Jiřího divy, skutečně bohatá. V některých Harantových zápisech jsou klimatické zvláštnosti výslovně uváděny vedle „divů“ jiného druhu. Tak v záznamu z roku 1625: „*Dáli se znamenití divové v tomto roce i v jiných, ale málo na ně dbali. Předně byla ten rok velice teplá zima, že se vorati mohlo. K tomu několikrát se blejskalo a hřímalo, tráva rostla i kvítí rozkvétávalo. Též zezulku i slavíčka tu zimu slyšeli zpívat u zámku Velhartic, v Janovicích i jinde. Také za konečnou věc rozprávěli, že na štědrý den v Klatovech na bráně slyšeli ji kukat, na vánoce též že zezulku slyšeli kukat v městě Žatci na kostele. K tomu na nebi veliká znamení a divy byly vidět ten rok.*“⁶²³ Za pozornost tu stojí také poznámka, že lidé o tyto divy málo dbali. Svědčí o tom, že habartický kronikář je považoval skutečně za něco víc než jen odchylky od obvyklého běhu přírody. Podobně psal v roce 1628: „*Téhož roku, jako i prvních let, co ta válka trvá, dali se*

⁶¹⁹ Srv. zprávy o orlech a lvech na obloze v pozdějších letech, o nichž bude řeč níže. Smrt lva jako zvláštní znamení se objevuje v kronice Skály ze Zhoře. Smrt Rudolfa II. v roce 1612 prý mimo jiné předznamenala smrt jeho oblíbeného lva a dvou orlů, K. TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály Historie 1*, s. 333.

⁶²⁰ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 14.

⁶²¹ Tamtéž, s. 16.

⁶²² D. ČAPKOVÁ (ed.), *Johannis Amos Comenii Opera 9/1*, s. 177. V Kronice Holešovské je k roku 1625 také zpráva o ptačím hejnu. K Holešovu přiletělo hejno rorýsů, kroužilo nad zámek, kostelem a hřbitovem a před setměním zase odletělo. V. FIALOVÁ (ed.), *Kronika holešovská*, s. 91.

⁶²³ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 14. Znamení na obloze z toho roku jsou popsána na s. 16 a s. 17

velcí divové jak v Čechách tak jinde. Okolo vánoc i po vánocích dobíhajícího léta 1627. byli převelicí větrové, po několikrát i tohoto 1628. léta, takže převelikých škod zvláště na lesích (...) učinili, k tomu sněh začasté v zimě přšel, že ho mnoho napadlo. Lidé se domnívali, že učiní obilí na škodu a že za mnoha dní i na neděle nesejde, a on větrem tuhým a teplým (...) za noc a den všecken na podiv lidem sešel.“ Následuje vyprávění o tom, jak v Praze napadlo tolik sněhu, že sahal až koním k sedlům a později opět roztál během dne a noci. Na jaře potom byla v Praze velká voda.⁶²⁴ K divům roku 1628 dále patří množství zjevení a revelací, podle Jana Jiřího andělská poselství, a výjevy v oblacích. Nezvyklé počasí je zde s těmito zázraky vnímáno na stejné rovině.⁶²⁵

Není bez zajímavosti, že mnohem méně pozornosti je v Pamětech věnováno zprávám o krvavém a sirmém dešti v roce 1627. Jedna zmínka zní takto: „*Těž okolo těch časů v Praze přšela krev, síra. I na jiných místech hrozné a strašlivé hromobití na mnohých místech bylo.*“⁶²⁶ Pozdější zápis k témuž roku uvádí, že v pražských městech přšela síra a lidé si ji brali a schovávali. Jiný odstavec je nadepsaný „*Krev přšela*“, ale je v něm uvedeno, že ve Slaném tekla krev ze žlabu.⁶²⁷ O síře nebo krvi padajícím z nebe pojednávají také jiné soudobé spisy. Sirmý déšť v Praze, ovšem již v roce 1626, je připomínán v Historii o těžkých protivenstvích církve české.⁶²⁸ V pamětním spise Bořka Mateřovského je zase zmínka o ohnivém dešti v Drážďanech.⁶²⁹ Několik případů z Moravy a Čech zaznamenala Kronika holešovská. V roce 1628 prý přšela v Novém Jičíně krev a ohnivé jiskry, v roce 1632 v zase Hradci Králové přšela síra a oheň a jedné ženě shořely šaty, ale sama se nepopálila.⁶³⁰ Krev přšela v Kroměříži roku 1629 a v Holešově roku 1637. V Holešově potom krev opět vystřídala obyčejná voda.⁶³¹

V Pamětech se motiv krve objevuje častěji. Zpráva z roku 1625 uvádí, že v chodské vsi Počinovicích se voda ze studny proměnila v krev, když si ji nechal navážit důstojník císařské armády. Důstojník se zprvu domníval, že mu přinesli krev

⁶²⁴ Tamtéž, s. 34.

⁶²⁵ Srv. příklady znamení božího hněvu v H. LEHMANN, *Miracles from Early Modern Germany*, s. 324-325.

⁶²⁶ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 28.

⁶²⁷ Tamtéž, s. 30.

⁶²⁸ D. ČAPKOVÁ (ed.), *Johannis Amos Comenii Opera 9/1*, s. 177. V témže zápise je také zmínka o tom, že krátce potom srazil z krucifixu na Karlově mostě svatý obrázek, tedy zpráva, kterou Jan Jiří Harant kladl do roku 1628, F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 34.

⁶²⁹ M. RYANTOVÁ, *Těžké časy Bořka Mateřovského*, s. 255.

⁶³⁰ V. FIALOVÁ (ed.), *Kronika holešovská*, s. 99, 102, 104.

⁶³¹ Tamtéž, s. 102, 106-107.

ze zabíjených slepic, ale pak se přesvědčil, že voda ze studny ve vědru skutečně mění v krev.⁶³² Z téhož roku pochází zápis o četných zázračných jevech ve Württembersku. Mezi jinými se tam vypráví, že se nad rybníkem poblíž Stuttgartu objevily tři duhy a tři slunce a poté se jeho voda změnila v krev a lidé si ji odnášeli ve skleničkách. Zůstala tak po čtrnáct dní.⁶³³ Konečně v roce 1636 se v Durynsku, v jedné vsi v okolí Erfurtu, zkrvavila voda ve studánce. Následujícího dne nabyla vzezření sražené krve, později se pročistila, ale k večeru byla opět krvavá. Městská rada v Erfurtu tam nechala vypravit své zástupce, aby nabrali tekutinu v několika rozdílných hodinách a když ji přinesli, zkoumali její vlastnosti tím, že s ní psali po papíru.⁶³⁴

Kromě toho je v Pamětech k roku 1631 zaznamenaná zpráva o krvavém noži v Pirně. Dva chudí čeští exulanti se sešli u oběda a když hospodář krájel chléb, na krajíci se objevila krev. Krvavé potom byly všechny další skrojky. Muž se tedy snažil nůž otřít do ubrusu, ale pokaždé po něm zůstávala krvavá stopa. Nakonec se o tom dozvěděl superintendant české náboženské obce v Pirně Samuel Martinus z Dražova a vzal si zkrvavený chléb i ubrus.⁶³⁵ Vyprávění je pozoruhodné také tím, že je to vlastně Harantova jediná zmínka o pirenské exulantské obci. Také v kronice Holešovské se k roku 1629 objevuje motiv tekoucí krve. Dvěma měšťanům v Novém Jičíně se přihodilo, že „*když obědvali a při stole byli, tedy z toho stolu z rohů kryv tekla tak, že tekla křížem z těch rohův až od toho stolu odjítí musili a co otírali, předce znamení krvavé zůstávalo.*“⁶³⁶

Krev, která se nenadále objevila, mohla být ve své době vnímán různými způsoby. Sama o sobě by mohla být považovaná za symbol či předzvěst zabíjení a válečného běsnění. Tímto způsobem vysvětloval autor Kroniky mladoboleslavské krev tekoucí na náměstí v Novém Bydžově ve stejné době, kdy ve městě a okolí řádili císařští vojáci.⁶³⁷ Podobně vyznívá případ zaznamenaný ve Skálově Historii české. Zikmund Matěj Venclík z Vrchovišť si na sněmu v roce 1620 stěžoval na to, že jeho panství bylo zpustošeno vojáky. Svou suplikaci zahájil vzpomínkou na to, že

⁶³² F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 14.

⁶³³ Z. TICHÁ, *Kroniky válečných dob*, Paměti Harantovy, s. 3. Z téhož roku pochází dvě podobné zprávy J. A. Komenského z českého prostředí. Na Benešovsku se v jakémsi rybníce voda na tři dny proměnila v krev. Totéž se stalo s vodou ve studánce při cestě k Poděbradům, krev v ní však zůstala po celý měsíc. D. ČAPKOVÁ (ed.), *Johannis Amos Comenii Opera 9/1*, s. 176, 177.

⁶³⁴ Tamtéž, s. 103

⁶³⁵ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 52.

⁶³⁶ V. FIALOVÁ (ed.), *Kronika holešovská*, s. 102.

⁶³⁷ Z. KAMPER (ed.), *Kronika mladoboleslavská*, s. 178.

před začátkem české války na jeho zámku Chýnově tekla krev ze stěn, lavic a stolů na znamení blížícího se krveprolívání.⁶³⁸ Přeměna vody v krev je známé biblické téma.⁶³⁹ Krev prýšticí z nože při krájení chleba by zase mohla symbolizovat svaté přijímání a eucharistii. Naznačuje to zmínka, že si Samuel Martinius uschoval zkrvavené tkaniny. Případ popsany Kronikou holešovskou se přihodil měšťanům, kteří byli popsáni jako „*tuží evangelíci a potom ještě tužší katolíci*,“ a to v neděli po návratu z katolické mše.⁶⁴⁰ V Pamětech Jana Jiřího Haranta nechybí u několika jmenovaných případů zmínka o tom, že si lidé odnášeli krev ve sklenicích. Může to být pouhý dodatek, nebo také poznámka, která má posílit věrohodnost zprávy.

Příbuzným tématem přírodních a meteorologických zvláštností jsou **úklady na obloze**. V Harantových Pamětech tvoří opět velice obsáhlou a různorodou skupinu. Klasickými a zároveň nejjednoduššími případy jsou zvláštní hvězdy spatřené za bílého dne, neobvykle vypadající slunce, duha nebo více duh najednou. Některé z takovýchto jevů jsou v Pamětech komentovány. O hvězdě vedle slunce, která byla viděna roku 1625 v Praze po tři dny,⁶⁴¹ autor poznamenal, že podobná se nad Prahou objevila čtyři neděle před vpádem pasovských.⁶⁴² K vyprávění o jiné hvězdě, spatřené ve Frísku v roce 1635, připojil Jan Jiří výjimečně podrobný výklad, podle vlastních slov převzatý ze zprávy německého astronoma Hermana de Werve. Než vyšla, objevila se na východě záře jako od požáru. Hvězda se vysvitla po páté hodině, během čtyř hodin se rychle přesunula k západu a potom na sever a zase zapadla. Zpočátku měla světle červenou barvu, potom ohnivou a nakonec krvavou. Podle astronomova výkladu měla hlásat pomoc trpícím a pád jejich utlačovatelům do čtyř let. K tomu jsou však připojeny čtyři příklady z Bible, v nich Bůh uložil lidu čtyřicet let strádání a zkoušek a dodatek, že „*tak i nyní [Bůh] do 40 let přehlídá*.“⁶⁴³ To je zřejmě autorovo vlastní mínění. Místo předpokládané čtyřleté lhůty se tak přiklání ke čtyřicetileté. Jiné z těchto znamení byly spatřeny i v Harantově blízkém okolí. Krátce před tím, než byla spatřena hvězda v Praze roku 1625, zářila podobná po tři dny v pravé poledne v západočeské vsi Stobořicích.⁶⁴⁴ V roce 1636 pak bylo

⁶³⁸ K. TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály Historie 4*, s. 93.

⁶³⁹ II M 7, 17-25.

⁶⁴⁰ V. FIALOVÁ (ed.), *Kronika holešovská*, s. 102.

⁶⁴¹ Ve zpravodajské relaci z roku 1632, vytištěné v Magdeburku, věnované biblickým i soudobým proroctvím a svědectvím o zázracích, je zase uvedeno k roku 1624, že v Praze svítilo po tři dny slunce. *Collectanea Historica* 27, 55 B 39, č. 7, s. 39.

⁶⁴² F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 17.

⁶⁴³ Tamtéž, s. 100.

⁶⁴⁴ Tamtéž, s. 16.

spatřeno v Hofu krvavě rudé slunce, „*kde na domy svítilo, zdálo se, jako by domy hořely, a vydávalo sebe koule, kteréž po oblacích létaly, ohnivé, černé, modré, žluté. Což se na to mnoho lidu dívalo, jak měšťanů, tak i vojáků.*“⁶⁴⁵

V roce 1625 si Jan Jiří zaznamenal celou sérii zpráv z Würtemberska. Na různých místech knížectví bylo spatřeno množství zvláštních jevů, mezi nimi i četná nebeská znamení.⁶⁴⁶ Vedle trojice duh a trojice sluncí to byly také výjevy na nebesích. Nad jednou vsí blízko Stuttgartu se na nebi objevily meč, metla a máry. V další vesnici prý bylo vidět po čtyři hodiny otevřené nebe a svědkové povolání k würtemberskému vévodovi přísahali, že spatřili Boha na trůně třímajícího žezlo.⁶⁴⁷ Podobný výjev z českého prostředí zaznamenal Jan Jiří v roce 1627. Tehdy prý byl po poledni duhový kruh okolo slunce, uvnitř kruhu černé nebe a v něm, autorovými slovy, „*bílej temnej kříž.*“ Podle vyprávění některých svědků svítilo zpočátku slunce temně a v něm viděli postavu sedícího muže s žezlem.⁶⁴⁸ Snad se v těchto případech jednalo o částečné zatmění slunce. Ještě působivější byl výjev spatřený v hornouherském Filakově. Nejprve se spustila prudká a dlouho trvající bouřka, která prý přesvědčila zdejší lidi, že nastává soudný den. Když pominula, „*nebe se otevřelo (...) Viděli to přední lidé, že Bůh na trůnu svém seděl a jemu andělé posouny troubením sloužili, jakož i já, kterýž tu novinu odtud píši, ten hlas jsem slyšel, i všickni moji bevelichshaberové, jakož když kus vystřelí a zní jako zvonu pěkný hlas, když již po zvonění zní, i něco drobet hlasitěji, což vpravdě i jistotě tak že vskutku jest.*“⁶⁴⁹

V téže roce 1628 byl zaznamenán holešovským kronikářem jiný výjev na obloze. O Vánocích (na den narození Páně) „*nad městem Holomoucem, když na jitřní byli, stálo jest nebe otevřené. A viděli v tom vůz a dva muže; jeden měl meč a druhý kalich. A ten, kterýž měl meč, chtěl ten kalich roztít, ale ten s tím kalichem před ním ucházel, že jeho nemohl roztít a stálo to dosti dlouho. Potom to všechno zmizelo.*“⁶⁵⁰

---

⁶⁴⁵ Tamtéž, s. 102.

⁶⁴⁶ Z. TICHÁ, *Kroniky válečných dob*, Paměti Harantovy, s. 3-4. V Menčíkově vydání celá tato série zpráv z Würtemberska chybí.

⁶⁴⁷ Tamtéž.

⁶⁴⁸ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 29.

⁶⁴⁹ Tamtéž, s. 37.

⁶⁵⁰ V. FIALOVÁ (ed.), *Kronika holešovská*, s. 97.

Pozoruhodným dobovým fenoménem jsou zprávy o přízračných vojskách a o bitvách v oblacích.⁶⁵¹ V Pamětech se první z nich objevuje roku 1628, Jan Jiří však o nich zřejmě slyšel již dříve, neboť v předcházejícím roce napsal, že „z Uher od hodnověrných lidí se píše cosi ku podivu divného, totiž že takměř okolo 15. dne měsíce září téhož léta 1627. okolo večera nesčíslná křesťanského lidu suma, a to ne v povětrí, ale po zemi způsobem vojanským spořádaná...se ukázala (...).“⁶⁵² Naznačuje to, že zjevení tajemného vojska na zemi tehdy připadalo lidem neobvyklejší než v oblacích. Bitvy přízračných vojsk v jsou v Pamětech popsány celkem tři, všechny během let 1628 a 1629.⁶⁵³ Nebeská bitva v Pomořanech mezi vojskem ze severu a druhým z jihu, ukončená ohnivým sloupem a blýskáním, byla podle autora jasným předobrazem příchodu švédského vojska ze severu a jeho vítězství. Velice symbolicky vypadala nebeská bitva spatřená u Chebu. Na obloze se objevilo vojsko s orlem a proti němu druhé se žlutým lvem. Lev s pomocí druhého, bílého, provázeného jen hrstkou lidí, po kouskách roztrhal orla a rozehnal jeho lid. Oba lvi setrvali na obloze až do bílého dne. Celý výjev byl provázen střelbou a někteří svědkové prý spatřili na nebi rovněž Fridricha Falckého ve zbroji.⁶⁵⁴ Ke švédskému „lvovi ze severu“ se tak připojil lid českého lva.

V Pamětech Jana Jiřího Haranta jsou zaznamenány ještě další podobné jevy. V Hofu prý byl rovněž v noci roku 1629 „div, jako by po sobě střílelo.“⁶⁵⁵ V roce 1630 se prý kdesi odehrál v noci světelný výjev připomínající bitvu, dobývání jakési hory a prolévání krve, ale bez přítomnosti vojáků.⁶⁵⁶ Protože v zápise není udáno, kde se div odehrál, je možné, že autor popisoval to, co viděl sám v blízkosti Hofu. Konečně mnohem později, v roce 1639, vyprávěl v Hofu saský plukovník

---

⁶⁵¹ Podle Pavla Skály ze Zhoře se objevovala vojska na nebesích již v době bezprostředně před stavovským povstáním, K. TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály Historie 2*, s. 36-37: „Nebo v ty časy spatřovali lidé zhusta strašlivá vojska v oblacích společně se potýkající s zbraněmi krvavými, sloupy veliké, jež Řekové dokos jmenují, a jacíž ukazovali se na nebi v dobu tu, když tam před mnoha sty lety onino Lacedemonští, byvše přemoženi v moři, o celé panování a velkomocnost svou přišli.“ Magdeburská relace věnovaná zázrakům a proroctvím zase uvádí, že se roku 1624 kdesi ve Slezsku střetla dvě mohutná přízračná vojska a byla od nich slyšet střelba. Další podobná zpráva pochází z roku 1625 a je lokalizována do Saska. *Collectanea Historica* 27, 55 B 39, č. 7, s. 39-40.

⁶⁵² F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 31-32.

⁶⁵³ Tamtéž, s. 36, 38 a 45.

⁶⁵⁴ Tamtéž, s. 45. Vojska doprovázená orly a lvy byla podle výše zmíněné relace věnované zázrakům spatřena již v roce 1625 v Sasku. *Collectanea Historica* 27, 55 B 39, č. 7, s. 39.

⁶⁵⁵ Tamtéž.

⁶⁵⁶ Tamtéž, s. 46.

Kalenberger, že spatřil ve vojenském ležení v Pomořanech na nebi orla, který postupně ztrácel peří, křídla a nakonec hlavu.⁶⁵⁷

Nebeská bitva se dvěma lvy a oškubaný orel se od předcházejících „divů“ odlišují tím, že jejich význam je zcela jednoznačný. Jan Jiří Harant si zaznamenal více případů takových znamení. Většinou jsou to znamení z jeho pohledu příznivá, nadějná. Na prvních stránkách Pamětí je popsáno několik velmi podobných zázraků, napovídajících návrat Fridricha Falckého na český trůn. Uhynulo domácí zvíře, jeho majitelé však nad ním pronesli, že ožije, tak jako že se Fridrich Falcký znovu stane českým králem. Zvíře potom skutečně oživilo. Dvě taková vyprávění následují hned po sobě v roce 1624 a odehrávají se v okolí Klatov. K prvnímu z nich, příběhu o oživlé slepici, která potom ještě snesla vejce, je dodáno, že „*to sám ten dobrý člověk [Albrecht Pauzar z Michnic] pravil a tu slepici a to vejce choval a lidem to ukazoval, a že by byl přál, aby třebas 1000 lidí na to se bylo dívalo.*“ Další svědek potom vyprávěl, že mu o tři roky dříve oživla zdánlivě poslá svině. K tomuto případu se však nepojilo žádné proroctví.⁶⁵⁸

Příštího roku se odehrál podobný zázrak přímo na Habarticích. Lidmila Harantová si všimla, že uhynula dvě černá kuřata. „*Ty vzela, na ruku položila a nesla k voknu, chtějíc je vyhodit; zanechavší toho vyhození tak, nesla je do kuchyně okazujíc je předně pánu svému, kterýž se jí ptal, co by s nima dělala, aby je pryč zahodila, kteráž řekla: Nezahodím, jestli nás pán Bůh vysvobodí, tehda obživnou. V tom je při ohni zhřívala tak dlouho, až obživly, běhaly a jedly a čerstvé tak jako jindy byly. To se vskutku jistě stalo.*“⁶⁵⁹

V té době si Jan Jiří zaznamenal také **příznivé znamení**, která se objevila v Horní Falci. V kurfiřtově zahradě poblíž Amberku se zazelenala zlámaná jablona a v poněkud neobvyklou dobu, koncem června, rozkvetla. Zároveň se na bráně zahrady sám od sebe obnovil znak Fridricha Falckého. Také střecha kostela v sousedním městě Friedenberku se údajně sama od sebe opravila.⁶⁶⁰ Je pozoruhodné, že v Komenského Historii o těžkých protivenstvích je opět uveden podobný případ z českého prostředí z roku 1624, tedy o rok dříve. V Chrudimi bývaly na městské bráně namalovány erby Fridricha Falckého a jeho manželky. Po

⁶⁵⁷ Tamtéž, s. 120.

⁶⁵⁸ Tamtéž, s. 11.

⁶⁵⁹ Tamtéž, s. 17.

⁶⁶⁰ Tamtéž, s. 15.

porážce stavovského povstání byly nejméně třikrát překryty vápenným nátěrem, jméno zimního krále však v přemalbě zůstávalo zřetelně čitelné.⁶⁶¹

Naděje a útěcha emigrantům jsou v Pamětech Jana Jiřího Haranta obsažené rovněž ve většině jím zaznamenaných vidin a proroctví.

Nechybí však také pochmurnější znamení, která jsou rovněž odrazem neutěšené doby. Na rozdíl od těch, která dodávala naději, podtrhovala všeobecnou poráženeckou náladu nebo s sebou nesla výzvu k pokání a nápravě lidstva trestaného za své hříchy. Podle nich nelze tedy očekávat v nejbližší době zlepšení, ale naopak ty nejhorší časy teprve přicházejí. V rámci Harantových záznamů jsou taková znamení dosti vzácná. Jedna předpověď, zaznamenaná ve vsi poblíž Přimdy v roce 1627, však působí doslova zlověstně. Nebožtík se posadil na hrob a třikrát zavolal: „*Běda světu zlému, nepolepší – li se!*“ Potom uklidňoval zděšené přítomné, aby se nebáli a neutíkali, ale poslouchali ho. Pán Bůh prý již nebude trpět hříchy lidí, ale bude je trestat válkou, morem a hladem, „*a nebudou – li pokání činiti, že Bůh na ně větší metlu činí.*“ Když domluvil, zmizel, ale zůstal po něm bílý kámen s červeným křížem.⁶⁶² Pochmurně působila asi i zpráva z téhož roku o zemřelém děťátku, které třikrát zaplakalo.⁶⁶³ Ze stejné doby pochází zápis o bouři a krupobití u Slaného. Bouře překvapila venku mladou ženu s dítětem. Matku zabil kus padajícího ledu, dítě přežilo a když ho našli lidé, zavolalo prý třikrát známá již slova: „*Běda světu zlému, nepolepší – li se!*“⁶⁶⁴

Zápis z roku 1628 zase uvádí, že u Pardubic se strhla vichřice a ve větru bylo slyšet naříkání: „*Běda, běda!*“ Potom se prý objevila dvě vojska a byla slyšet střelba.⁶⁶⁵ Tato přízračná bitva zřejmě znázorňovala válečné útrapy, na rozdíl od výše uvedených nebeských bitev prorokujících vítězství evangelické strany. Všechny uvedené zápisy pocházejí z let 1627 a 1628, tedy z jednoho krátkého časového období.

Jen ojedinělé jsou zprávy o neštěstích, která postihla určité osoby jako **trest za rouhání** nebo znevažování myšlenek, které byly významné pro autora jakožto evangelíka a stoupence Fridricha Falckého. Tvoří tak protipól zprávám podobného druhu z katolického prostředí. V nich jsou trestáni neznabozi nebo evangelíci, kteří

⁶⁶¹ D. ČAPKOVÁ (ed.), *Johannis Amos Comenii Opera 9/1*, s. 176-177.

⁶⁶² F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 28.

⁶⁶³ Tamtéž, s. 27. Mezi zázračnými událostmi z Würtemberska v roce 1625 je také krátká zpráva, že v té zemi mrtví mluvili v hrobech. Z. TICHÁ, *Kroniky válečných dob*, Paměti Harantovy, s. 4.

⁶⁶⁴ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 30.

⁶⁶⁵ Tamtéž, s. 38.

nějakým způsobem potupili katolickou víru, nebo lidé, kteří zanedbali náboženské zvyklosti. Mnoho takových případů z českého prostředí uvádí Komenského Historie o těžkých protivenstvích církve české.⁶⁶⁶

V Pamětech Jana Jiřího Haranta jsou dvě zprávy tohoto druhu. První je nadepsaná „*Kněz jeden papeženec hlavu srazil*“ a vypráví o tom, že katolický kněz z Falci prohlásil v Altdorfu, „*že král Fridrich svých zemí nedostane; jestli dostane, aby zdráv domů nedojel, nýbrž aby hlavu srazil a aby se mu zpátkem hlava obrátila. Což se tak stalo.*“ Na cestě domů si prý ten kněz urazil hlavu a ta potom byla obrácená směrem zpět.⁶⁶⁷ Možná ještě působivější a drastičtější je vyprávění o smrti augšpurského biskupa, která následovala brzy poté, co nabádal nekatolíky ve městě k přestupu. Slovy Jana Jiřího „*...kázal a tak se velmi zařikal a zakládal, jestliže jeho učení pravé není, tak jako apoštolové a proroci učili, aby Bůh toho dne div nad ním učinil.*“ Poté si předvolal luteránské měšťany a sdělil jim, aby se do 24 hodin rozhodli, zda se stanou katolíky. „*Mezi tím než těch 24 hodin přišlo, pokutoval ho Pán Bůh, že slepý, němý, hluchý byl a též smyslů zbavený, že o sobě nevěděl a v mále potom umřel.*“⁶⁶⁸ Zajímavé na této zprávě je, že Jan Jiří ji sice sám vykládal jednoznačně, přesto však připojil ještě vysvětlení „druhé strany,“ v tomto případě jezuitů. Někteří z nich prý nenadále neštěstí vykládali tak, že biskupovi ublížila kouzla luteránů. Jiní se zase domnívali, že biskup byl skutečně potrestán, ale za to, že s kázáním dlouho otálel. Poněkud nejasná je poslední poznámka, že „*jiní pravili, že se na nějakého muže rozhněval.*“⁶⁶⁹ Zřejmě je tím míněno, že podle tohoto třetího výkladu jezuitů biskup zemřel následkem přílišného rozčilení, tedy zcela přirozenou smrtí. Odstavec je na okraji označen neutrální poznámkou, že augšpurský biskup náhle zemřel.

Jako projev božího hněvu mohla být vnímány také některé přírodní pohromy, zejména zásahy blesků. Výmluvná je výše uvedená poznámka, že blesk zapálil biskupský zámek v Bamberku den poté, co byli luteránští duchovní vypovězeni z Augšpurku.⁶⁷⁰

Na závěr zbývá zmínit se o zprávách o **působení temných, démonických sil, čarodějnictví a satanských praktikách.** Ani ty nejsou v záznamech Jana Jiřího

⁶⁶⁶ D. ČAPKOVÁ (ed.), *Johannis Amos Comenii Opera 9/1*, s. 177 -178.

⁶⁶⁷ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 45.

⁶⁶⁸ Tamtéž, s. 46.

⁶⁶⁹ Tamtéž.

⁶⁷⁰ Tamtéž, s. 44.

Haranta částé. Z roku 1628 pochází zpráva o hromadném čarodějnickém procesu v bamberské diecézi.⁶⁷¹ V Bamberku a Würzburku bylo postupně z iniciativy tehdejšího biskupa vyslýcháno množství lidí podezřelých z čarodějnictví a stovky obžalovaných byly odsouzeny k upálení.⁶⁷² Autor nepochyboval o jejich vině a uvedl v zápise několik konkrétních lidí a zločiny, k nimž se měli přiznat. K satanovým služebníkům měli patřit i někteří duchovní, kteří údajně pokřtili přes sto dětí ve jménu všech čertů. Nakonec je napsáno, že „*všickni ohněm spáleni byli a k smrti (od d'ábla jsouc posilněni) vesele šli.*“⁶⁷³ V Pamětech už není zmínka o dalším vývoji této pochmurné záležitosti. Veřejné mínění se v následujících letech 1629 a 1630 postupně odvracelo od biskupa jakožto hlavního iniciátora celého procesu, zvláště poté, co ho řada obžalovaných obvinila ze spoluúčasti. V důsledcích toho biskup nejen hon na čarodějnice ukončil, ale nakonec nechal oběti uctít vzpomínkovou slavností ve Würzburku, a tedy je posmrtně rehabilitoval.⁶⁷⁴

S temnými silami byli podle autora spřažení také obyvatelé Kronachu. V zápise o obléhání Kronachu vojskem Bernarda Výmarského v roce 1634 poznamenal: „*Cronichští jsouce tak očarováni a d'áblu oddáni, (takže v několikách letech kněží jejich děti nekřtili než ve jménu všech d'áblů), že jim kulkami ani meči nic škoditi nemohli.*“⁶⁷⁵ Zdatnost obléhaných je tak vysvětlována spolkem s d'áblem. Opět se tu také objevuje pověra o satanském křtu. Když téhož roku katoličtí sedláci z okolí Kronachu spolu s císařskými vojáky přepadli a vyloupili ves Habrdorf, mezi místními se opět mluvilo o čarodějnictví: „*jak silni byli, to že [Habrsdorfští] nevědí, že velká mlha byla, že by ji měli skrze kouzla udělat.*“⁶⁷⁶

Dva zápisy pojednávají přímo o řádění d'ábla nebo „zlého ducha.“ První z roku 1628 vypráví o to, že se d'ábel objevil v jednom městečku v Holštýnsku, kde mělo zrovna ležení Tillyho vojsko. Měl prý tělesnou podobu a prováděl zlomyslné kousky. Ve vojenském ležení zarážel do země voly a zaklínal do sebe oje vozů,

---

⁶⁷¹ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 37.

⁶⁷² K tomu víc B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 153. V Bamberku bylo upáleno celkem 600 lidí a ve Würzburku přes 900. Mnozí z nich byli před upálením sřati.

⁶⁷³ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 37.

⁶⁷⁴ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 153.

⁶⁷⁵ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 86.

⁶⁷⁶ Tamtéž, s. 72.

v městečku vyzvedl bránu a přemístil ji o kus dál.⁶⁷⁷ Z toho je patrné, že přestože je stvoření nazýváno d'áblem, chovalo se spíš jako rozpustilý škodolibý skřet.

Naproti tomu v druhém zápise, nadepsaném *Zlý duch v Mediolánu viditelně jezdil*, není zlé zjevení nazýváno d'áblem, ale vystupuje jako padlý anděl, od svého okolí vyžaduje úctu a jeho činnost je na jiné úrovni než páchat škodolibé kousky. Zpráva pochází z roku 1630. V téže době v Miláně řádila morová epidemie, jíž padla za oběť polovina obyvatel města.⁶⁷⁸ „Zlý duch“ vjel do Milána na voze a ubytoval se v hospodě. Duchovní si ho předvolali do kostela, on se dostavil a přitom si vyžádal doprovod jako pro knížete. Cestou podával lidem nějaký prášek, po němž zemřeli. Před duchovními se prohlásil se za mamona, knížete bohatství. Vyprávěl o tom, co spatřil v nebi, než byl svržen na zem, zejména o svaté Trojici. Projevoval se také jinak. Vnikl do uzamčeného paláce jednoho hraběte. Majiteli potom daroval údajný lék proti moru. Během svého pobytu ve městě uzdravoval lidi nakažené morem, zatímco jiné, kteří jeho léčbu odmítli, zabíjel. Před odjezdem prohlásil, že mu Milán dědičně připadl a zanechá tam svého zástupce. Také na jiná místa si prý činil nárok.⁶⁷⁹ Vyprávění je zřejmě odrazem atmosféry panující ve městě zasaženém morovou nákazou.⁶⁸⁰

Některé druhy zázračných jevů a událostí se v Pamětech Jana Jiřího Haranta vůbec nevyskytují, třebaže jsou často popisovány v jiných dobových spisech. Jestliže Jan Jiří zaznamenal jen málo případů „trestu shůry“, téměř úplně pominul **případy zázračné pomoci**. Pouze jeden zápis z roku 1646 uvádí, že na saském území, v halberšatském biskupství se v několika studánkách objevila voda se zázračnými léčivými účinky. Mezi lidmi, kterým léčivá voda prospěla, náležel švédský maršálek Torstenson, jemuž prý odpomohla od silné dny.⁶⁸¹ Tahle zpráva se však podobá spíše dalším Harantovým záznamům zvláštních přírodních jevů. Studánky s léčivou vodou jsou v ní pouze zmíněny jako nový, nečekaný úkaz, nejsou výslovně spojeny s projevem boží milosti nebo se zjevením. Uzdravené osoby rovněž neprojevovaly ve vyprávění zvláštní zbožnost. Případy na pohled

---

⁶⁷⁷ Tamtéž, s. 38.

⁶⁷⁸ J. DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14.-18. století I*, s. 123.

⁶⁷⁹ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 51.

⁶⁸⁰ Srv. J. DELUMEAU, *Strach na Západě*, kap. 3, s. 122-176.

⁶⁸¹ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 185.

zázračné pomoci, zejména nenadálého uzdravení, se přitom zdaleka neomezují pouze na katolické prostředí.⁶⁸²

Chybí také některé události, které by bylo přesněji označit jako kuriozity než jako zázraky. Jsou to například porody znetvořených dětí nebo výskyt podivných zvířat a netvorů. Takové zvláštnosti jsou poměrně často uváděny např. v Pamětech Mikuláše Dačického z Heslova.⁶⁸³ Zprávy o nich pocházejí ovšem z různých období, většina z nich byla zaznamenána již v průběhu 16. století. Naproti tomu v dílech z doby třicetileté války, Kronice mladoboleslavské či Kronice holešovské se téměř nevyskytují.⁶⁸⁴ Je tedy možné, že v období, kdy byly psány Paměti Jana Jiřího Haranta, nebyly zprávy o událostech tohoto druhu tak časté jako v dřívějších desetiletích. Tuto domněnku by však bylo nutné podložit obsáhleším průzkumem.

b) Zjevení a proroctví

Jan Jiří Harant psal své paměti v období, které bylo obzvlášť bohatá na proroctví a vize.⁶⁸⁵ V jeho díle našla dobová vlna vizionářství silný ohlas. Jsou v něm zaznamenána četná vidění, vedle těch, která našla ve své době silný ohlas a byla všeobecně známá, také vize neznámých lidí. Některá z nich by jinak upadla v zapomnění. Paměti Jana Jiřího Haranta tak mohou sloužit jako cenný pramen k tomuto tématu.

V následujícím textu budou pojmem proroctví míněna pouze spontánní vidění ve snech či stavech extatických vytržení, dobovým pojmem revelace. Nikoliv předpovědi na základě biblických výkladů, astrologie či numenorologických výpočtů. O nich se Jan Jiří Harant téměř nezmiňoval. Výjimku tvoří pouze jeho zápis o hvězdě nad Hofem, doplněný astrologickým výkladem který byl připomenut v předcházející podkapitole, a potom záznam jedné předpovědi „pranostikáře.“ Nejmenovaný muž údajně předpověděl zemětřesení v italské Kalábrii, k němuž

⁶⁸² K tomu např. Renate DÜRR, *Prophetie und Wunderglauben-zu den kulturellen Folgen der Reformation*, in: *Historische Zeitschrift* 281/1, 2005, s. 3-32. a H. LEHMANN, *Miracles within Carastrophes*, s. 328-329.

⁶⁸³ E. PETRŮ, E. PRAŽÁK (edd.), *Mikuláš Dačický z Heslova*, s. 197, 228, 230, 281, 258 a 265.

⁶⁸⁴ Je snad možné k nim počítat např. případ mluvící kočky, V. FIALOVÁ (ed.), *Kronika holešovská*, s. 99-100, nebo draka spatřeného prý na obloze roku 1624, zaznamenaný J. A. Komenským, D. ČAPKOVÁ (ed.), *Johannis Amos Comenii Opera 9/1*, s. 176.

⁶⁸⁵ Jak píše Josef VOLF, *Bratři růžového kříže (Rosae Crucis) v zemích českých a proroctví jejich na rok 1622*, Český lid 19, 1910, s. 219, třicetiletá válka byla „dobrým pařeníštěm, v němž bujely mátožné plody nábožensky chorobných duší, jež počítávaly v obklopující bídě buď trestající ruku Páně nebozkoušky od Prozřetelnosti.“

skutečně došlo v březnu roku 1638.⁶⁸⁶ Jan Jiří na to navázal poznámkou, že tentýž pranostikář předpověděl, že se téhož roku v červnu propadne pod zem Praha a ještě jiná města, která prý leží pod lvem. Prý proto, že se tak stane na počátku periody Lva. Vyvolal tím prý velkou paniku mezi obyvateli Prahy. Předpověď se ostatně týkala také Hofu, neboť podle autora rovněž ležel pod lvem. Ale „*Pán Bůh ráčil zachovat*,“⁶⁸⁷ neboť pohroma se vyhnula jak Praze, tak Hofu.

V Harantově spise tak chybí jakákoli zmínka o apokalyptických proroctvích jeho současníků.⁶⁸⁸ Zdá se, že autora zajímaly pouze případy věšteckých i jiných zjevení. Všechny, které zaznamenal, pocházejí z protestantského prostředí a mají přinášet naději nebo dát výstrahu a poučení především evangelíkům.⁶⁸⁹

Vedle věštek jsou v Harantových Pamětech popsána ještě další zjevení, která lidem neodhalovala budoucnost, ale jejich poselství bylo poněkud jiné. Především v nich bylo obsaženo napomenutí ke zbožnosti a stálosti ve víře.

Z četných soudobých vizionářů jsou zdaleka nejznámější tři, s nimiž se stýkal Jan Amos Komenský, tedy Kryštof Kotter, Kristýna Poniatovská a Mikuláš Drabík. Jejich vidění zahrnul nejprve do spisu Světlo v temnotách (*Lux in tenebris*), posléze pak do obsáhlejších Dějin revelací (*Historia revelationum*).⁶⁹⁰ Všechny tři osoby měly svá vidění alespoň částečně v době, o níž pojednávají Paměti Jana Jiřího Haranta. Kotterova proroctví jsou starší, počínají rokem 1616, zatímco většina Drabíkových vizí pochází naopak z doby mladší, padesátých let 16. století. Jan Jiří Harant se zmínil o dvou z této trojice vizionářů, Kotterovi a Kristýně Poniatovské.

---

⁶⁸⁶ O něm pojednává krátký zápis v Harantových Pamětech nadepsaný Zemětřesení ve Vlaších, F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 108.

⁶⁸⁷ Tamtéž.

⁶⁸⁸ O apokalyptických předpovědích v českém prostředí za stavovského povstání a třicetileté války pojednává Josef VOLF, *Bratři růžového kříže (Rosae Crucis) v zemích českých a proroctví jejich na rok 1622*, Český lid 19, 1910, s. 217-221, 261-267, 338-341, 362-366 a 401-412; Ferdinand MENČÍK, *Česká proroctví. K dějinám prstonárodní literatury*, Praha 1918, především s. 12-17 a Vladimír URBÁNEK, *Proroctví, astrologie a chronologie v dílech exulantů Paula Felgenhausera a Šimona Partlice*, in: M. HRUBÁ (ed.), *Víra, nebo vlast?*, s. 156-173. Proroctví exulantů, o nichž pojednává Urbánková studie, přitom vznikala přibližně ve stejném období jako Paměti Jana Jiřího Haranta.

⁶⁸⁹ Některá z nich mohla ovšem zároveň sloužit jako výstraha katolíkům, zejména varování před pekelnými tresty, které jsou jim určeny, jak bude patrní v následujících výkladech.

⁶⁹⁰ *Historia revelationum Christophori Kotteri, Christianae Poniativiae, Nicolai Drabicii, quae circa illas varie acciderunt, usque ad earundem Anno 1657 publicationem, post publicationem... omnium istorum autoptes collector, conservator, editorque fuit, Amsterodami, Anno 1659.* Do češtiny byla přeložena pouze malá část, zahrnuta do osmého svazku vydaných děl Komenského, Josef BRAMBORA, Jaroslav ČERVENKA (edd.), *Vybrané spisy J. A. Komenského 8-autobiografická vyznání, plány a dopisy*, Praha 1975.

Naproti tomu proroctví Mikuláše Drábíka z třicátých a čtyřicátých let 17. století⁶⁹¹ v jeho Pamětech nejsou připomenuta.

První z této trojice, Kryštof Kotter, byl jirchárem v lužickém městě Sprottau (Šprotava). Zprávy o jeho četných viděních a proroctvích zaujaly Jana Amose Komenského natolik, že se v roce 1625 cestou do Slezska zastavil ve Šprotavě. Tehdy tam proroka nezastihl, ale při zpáteční cestě ho navštívil a přeložil záznam jeho revelací do češtiny.⁶⁹²

Kristýna Poniatovská byla dcera polského bratrského kněze Juliána Poniatowského, bývalého rektora bratrské školy v Mladé Boleslavi. Od roku 1627, kdy jí bylo šestnáct let, žila pod ochranou bratrské šlechtičny paní Zárubové ze Selkingu na zámku Branná v severních Čechách. V letech 1627 a 1628 upadla několikrát do extatických stavů, při nichž mívala proročké vize. Brzy se o její případ začal zajímat Komenský a přijel proto za ní do Branné.⁶⁹³ Kristýniny vize vyvrcholily v roce 1628 jejím rozhodnutím jet do Frýdlantu za Albrechtem z Valdštejna a předat mu list s poselstvím z nebes. Cestu skutečně podnikla v doprovodu paní Zárubové, Ester Sádovské z Vchynic a lékaře Libavia, zastihla však pouze Valdštejnovu manželku.⁶⁹⁴ Brzy nato se, opět podle své další vize, vydala společně s Komenským do Lešna. Komenský přikládal jejím proroctvím velký význam a po smrti jejího otce ji a jejího mladšího bratra přijal do rodiny. V Lešně se dívčím stavem zabývali proslulí lékaři včetně Matyáše Borbonia. Někteří považovali její záchvaty pouze za důsledek její citlivé povahy a nervové lability, čeští bratři však považovali dívčiny vize za skutečná boží vnuknutí.⁶⁹⁵ Počátkem roku 1629 si Kristýna předpověděla brzkou smrt. Skutečně také ochrnula a upadla do kómatu, ale opět se probírala k životu a uzdravila se.⁶⁹⁶ Její proročká vytržení potom přestala. Později se Kristýna v Lešně vdala za bratrského duchovního a tiskaře Daniela Vettera.

---

⁶⁹¹ O nich pojednává např. Vladimír URBÁNEK, *Revelace Mikuláše Drábíka a válečné akce první poloviny čtyřicátých let sedmnáctého století*, in: Jan SKUTIL (ed.), *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*, s. 70-75 a další studie téhož autora.

⁶⁹² J. BRAMBORA, J. ČERVENKA (edd.), *Vybrané spisy J. A. Komenského* 8, s. 80-92. Vztahem Komenského ke Kotterovi a jeho vizím se zabývá např. J. KUMPERA, *Jan Amos Komenský*, s. 49-52; J. POLIŠENSKÝ, *Komenský*, s. 43, 49 a 95 a Josef HENDRICH, *Jan Amos Komenský ve světle svých spisů*, Praha 1941, s. 162-164.

⁶⁹³ J. KUMPERA, *Jan Amos Komenský*, s. 54.

⁶⁹⁴ Tamtéž.

⁶⁹⁵ Tamtéž, s. 55-60.

⁶⁹⁶ Tamtéž.

V Pamětech Jana Jiřího Haranta Kryštofovi se o Kotterovi a Kristýně Poniatowské i o dalších vizionářích pojednává v poměrně dlouhém záznamu z roku 1628. Ten byl podle Haranta obzvlášť bohatý na „divy,“ lidem se ukazovali poslové boží a dodávali jim naději.⁶⁹⁷ Přesto autor správně uvedl, že Kryštof Kotter měl první vidění již roku 1616 a další v letech 1619 – 1624, ne tedy až v roce 1628. Zmínka o Kotterovi je jinak dosti stručná, udává pouze, že byl jirchárem ve Šprotavě a že míval rozličná vidění, o nichž „jeho spisy v knihu jednu shromážděné přepotěšeně vypravují.“⁶⁹⁸ Více je autor nepřibližuje. Zápis pokračuje stejně stručnými, až úsečnými poznámkami o dalších vizionářích, o nichž se tehdy autor dozvěděl. Především je to Lorenc Pšerer, „šulmajstr“ z Altstattu, vesnice v Sulzbašsku blízko Vohenstraussu, Harantova krátkodobého útočiště. O masopustu, když chodíval ráno zvonit, k němu prý přicházela dvě pacholátka a vypravovala mu, jak se povede lidem v budoucích časech a že věrní budou vysvobozeni a bezbožníci potrestáni.⁶⁹⁹ Dále jsou mezi proroky zmíněni ponocný v Koubě a jakási žena v Amberku. Ta byla za své předpovědi vypovězena z města, neboť prorokovala katolické vrchnosti boží tresty za hříchy a rouhání.⁷⁰⁰ Nakonec je uvedena Kristýna Poniatowská.

Zatímco ostatní vizionáři jsou popsáni jednou větou nebo dvěma, Kristýně je věnován samostatný a obsáhlý zápis. Jan Jiří dívku představuje jako dceru jednoho kněze a schovanku paní Zárubové z hradeckého kraje. Vypráví podrobně o tom, jak se v roce 1628 rozhodla navštívit Albrechta z Valdštejna v Jičíně a předat mu dopis obsahující prý poselství z nebes. Její dřívější vize zmíněny nejsou.

Podle Harantova vyprávění tehdy Kristýna nejprve upadla do nemoci podobné psotníku. Když se probrala, rozmlouvala s někým, koho zřejmě slyšela jen ona, oslovovala ho pane a jiné bytosti zase nazývala služebníky. Když vidění pominulo, oznámila paní Zárubové, že má v úmyslu jet do Jičina za knížetem. Její ochránkyně jí prý připomínala její vlastní dřívější slova, že ji má Bůh uchovat Jičina. Kristýna však odpověděla, že nepojede – li paní s ní, stihne ji boží trest. Než vyjely, napsala prorokyně dopis a při psaní naslouchala, jako by jí ho někdo diktoval. V Jičíně se na zámek vypravila pouze paní Zárubová spolu s Ester Sádovskou z Vchynic. Zastihly

---

⁶⁹⁷ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 34-35.

⁶⁹⁸ Tamtéž.

⁶⁹⁹ „Pacholátka“ jakožto poslové vystupovala i v dalších proroctvích. Některé případy zaznamenané Janem Jiřím Harantem budou připomenuty v následujícím textu.

⁷⁰⁰ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 34-35.

však jen kněžnu z Valdštejna. Pověděly jí o prorokyni a kněžna si ji potom dala také předvolat a převzala od ní to psaní. Nato Kristýna poručila oběma svým průvodkyním, aby již daly zapřahat. Cestou zpět jim povídala, že je doprovází celý zástup ochránců. Když potom Albrecht z Valdštejna převzal dopis, dal se prý slyšet, že císaři a králům posílají listy jiní králové a knížata, jemu však píše sám Bůh. Obsah listu prý zůstal v tajnosti, Kristýna však ještě vévodovi prorokovala, že pokud se obrátí, bude mu Bůh nakloněný. Vyprávění je doplněné ještě poznámkou, že Kristýnin otec si nepřál, aby byla dcera prorokyní a vystavovala se tak nebezpečí ze strany vrchností. Na jeho dopis v tomto duchu mu však mladá žena dala „znamenitou odpověď“.⁷⁰¹ Brzy nato za ním odjela do Lešna.⁷⁰² Je tedy zřejmé, že ani v tomhle případě se Jan Jiří nerozepsal podrobně o *obsahu* proroctví, převyprávěl pouze zvláštní událost.

O všech uvedených vizionářích a jejich proroctvích se Jan Jiří dozvěděl prostřednictvím své příbuzné a souputnice v exilu, Anny Alžběty Janovské z Příchovic. Tato emigrantka sbírala záznamy o takových případech a sestavila z nich rukopisnou knihu.⁷⁰³ Její součástí byl Komenského český překlad záznamů Kotterových proroctví do roku 1624, zhotovený v roce 1625. Revelace Kottera a Kristýny Poniatowské zaznamenal písař, zatímco ostatní, které jsou ve spise zahrnuty, zapsala zřejmě sama paní z Janovic.⁷⁰⁴ Přestože Jan Jiří se přímo nezmínil o činnosti své příbuzné, její kniha je jistě oním spisem, na který se v souvislosti s Kotterem, Pšererem a ostatními vizionáři odvolává.⁷⁰⁵

Kristýna Poniatowská se v Pamětech objevuje ještě jednou. Zápis z následujícího roku 1629, nadepsaný „*Kristina Poňatovská umřela, zas obživla*,“ pojednává stručně o její zdánlivé smrti v Lešně.⁷⁰⁶ Je v něm připomenuto, že měla různá vidění v předcházejících dvou letech. Nyní prý zemřela přirozenou smrtí před množstvím lidí. Když jí pak zavázali ústa a svázali nohy, obživla a byla zase zdravá. Převazy si sama sundala. Vypravovala potom „*velké a divné věci*,“ které však již nejsou dále rozvedeny.⁷⁰⁷

---

⁷⁰¹ Tamtéž.

⁷⁰² Ve skutečnosti zemřel Kristýnin otec již počátkem roku 1628 a její výpravy do Jičína se nedožil, viz např. J. KUMPERA, *Jan Amos Komenský*, s. 54-55.

⁷⁰³ J. VOLF, *Kristofa Kottera Vidění a Zjevení*, především s. 214 a 216-218.

⁷⁰⁴ Tamtéž, s. 216-218.

⁷⁰⁵ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 34-35.

⁷⁰⁶ K tomu J. KUMPERA, *Jan Amos Komenský*, s. 60.

⁷⁰⁷ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 41.

Toho roku je znovu připomenut rovněž „Lorenc šulmajstr“ z Altstattu, tehdy již v norimberském exilu. Veden svými nadpozemskými posly se vypravil k saskému kurfiřtovi. Měl mu sdělit, „*aby pravdy Boží zastával, nechce-li od Boha trestán bejti,*“ což je snad reakce na kurfiřtovy ortodoxně luteránské postoje. Cestou do Drážďan i zpátky do Norimberka se zastavil v Hofu.⁷⁰⁸

Je tedy patrné, že Jan Jiří se obvykle spokojil jen se stručným připomenutím jmen vizionářů a poznámkou, že pronášeli podivuhodné věci. Výjimkou je obsáhlý zápis o Kristýně Poniatowské. Ale ani v jejím případě se autor nezabýval příliš podrobně obsahem jejích vizí a soustředil se pouze na její osobnost a na vyprávění o její cestě za Albrechtem z Valdštejna. Jana Jiřího zřejmě zaujal příběh dívky prorokyně, její odvaha a jistota, s níž po celou dobu jednala. Je zvláštní, že autor psal tak stručně právě o proroctvích, jejichž záznam měl prostřednictvím paní z Janovic k dispozici. Jiná zjevení uvedená v jeho spisech jsou totiž převyprávěna podrobněji.⁷⁰⁹

V roce 1628 si Jan Jiří o něco později zaznamenal ještě tři další zprávy o proroctvích přinášejících naději. Pocházejí zřejmě z jiných zdrojů. Dokreslují tak tento rok jako skutečné období nesčetných zázraků a podivuhodných znamení.

Téměř ve všech ostatních Harantových zprávách o revelacích a zjeveních vystupují neznámé osoby, bezejmenné nebo pouze s křestním jménem. Obvykle jsou také prostého původu a bez vzdělání, venkované nebo služebné. Pouze k roku 1630 je zmínka o jakési slečně z Ditrichštejna, pobývající tehdy v Řezně.⁷¹⁰ Měla prý pět prorockých vytržení, jejichž obsah nebyl známý. Její blízcí je totiž chtěli uchovat v tajnosti, prý s ohledem na vznešený původ šlechtičny, protože se úzce dotýkaly Ferdinanda II. Nejmenovaný exulant, duchovní, byl však údajně přítomen jedné z jejích extází a referoval o tom písemně. Prorokyně prý po svém procitnutí sdělila přítomným, že vidí „*toho muže potentáta, kteréhož Bůh zbloudil, který Ferdinanda poníží.*“⁷¹¹

Nejstarší Harantova zpráva o vidění pochází z roku 1625. Odráží se v ní atmosféra v Čechách nedlouho po bělohorské porážce a popravě na Staroměstském náměstí. Jakási děvečka v Praze v Široké ulici se nakazila morem a zdánlivě

---

⁷⁰⁸ Tamtéž.

⁷⁰⁹ Nejobsáhlejší jsou zápisy o viděních děvečky Doroty z roku 1629.

⁷¹⁰ O možné totožnosti této šlechtičny s Juditou z Ditrichštejna, pohřbenou v Hofu byla zmínka v kapitole 3.

⁷¹¹ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 45.

zemřela. Když ji však vynášeli na marách, projevila známky života. Později, když plně procitla, vyprávěla o svém vidění. Spatřila prý pány, kteří byli popraveni na Staroměstském náměstí, v nebi, oděné v bílá roucha a s palmovými ratolestmi v rukou. Naproti tomu jiné pány, jmenovitě císařského rychtáře, viděla v pekle pověšené za ostruhy. Prohlašovala, že přestup ke katolictví je hřích a trestá se peklem. Také prý slyšela, kdo má zvítězí ve válce a co bude potom učiněno. Za své vyprávění však skončila v šatlavě.⁷¹²

Revelace byly často doprovázeny zázraky. V předcházejícím případě pocházelo proroctví od osoby, která na pohled „vstala z mrtvých“ jako Kristýna Poniatowská. V jiném případě, který se odehrál v rekatolizované Horní Falci, po sobě zanechalo prorocké zjevení zvláštní znamení. Desetiletá dívka ze vsi Elitz šla s otcem na křtiny a po cestě se ztratila. Našli ji za tři hodiny. Dívka otci vyprávěla, že byla mezitím u Pána Boha a že jí Bůh sundal „*vobojek a pentlík*“ a zavěsil je na strom. Skutečně prý její věci visely na větví, tak vysoko, že na ně nikdo nemohl dosáhnout ze země. Dívka dále vyprávěla, jak je u Pána Boha milo, že tam všichni pěkně zpívají. Měla všem lidem vzkázat, aby nepřestupovali, neboť Pán Bůh je již brzy vysvobodí. Otec ji napomínal, aby o tom nemluvila, ale ona opakovala, že musí, neboť tak dostala poručeno.⁷¹³ Malá venkovanka z Falce tedy hlásala podobné poselství, jako pražská děvečka v předcházejícím vyprávění, chyběla v něm pouze hrozba pekelného trestu pro odpadlíky. Podobnost je jistě dána skutečností, že se oba případy odehrály v oblastech, v nichž byli evangelíci nuceni ke změně vyznání.

Jindy byla proroctví pronášena osobami do té doby němými. Jejich výpovědi byly o to překvapivější a působivější. Jeden takový případ si Jan Jiří zaznamenal k roku 1628. V Oldenbursku promluvil němý člověk krátce před svou smrtí. Prorokoval, že „*soužení a vyhnání věrných oudů církve Boží*“ brzy ustane a ve válce se štěstí obrátí na opačnou stranu.⁷¹⁴ Další podobná zpráva pochází z roku 1630. Děvečka z vesnice v okolí Weringenrodu, od narození němá, vyprávěla před duchovními a mnoha jinými lidmi o svém vidění. Zjevil se jí bílý muž a oznámil jí, že do pěti neděl bude svedena mezi Brunšvikem a Wolfenbüttelelem význačná bitva.

---

⁷¹² Tamtéž, s. 19.

⁷¹³ Tamtéž, s. 37.

⁷¹⁴ Tamtéž, s. 36.

Bude prý mít za následek převratné proměny v duchovním i světském stavu. Předpověď se však nevyplnila, jak k tomu poznamenal autor.⁷¹⁵

Zvláštním druhem prorockého zjevení je další případ z roku 1628. Kdesi v Holštýnsku se v kostele objevilo dítě v bílé košilce. Neslo dva červené kříže. Křesťanské symboly zde představovaly utrpení pronásledovaných nekatolíků. Zjevení totiž přítomným lidem hlásalo, že evangelíci mají trpělivě nést svůj kříž a radovat se z něj. Jejich soužení se děje z boží vůle a v brzké době opět skončí.⁷¹⁶ Tentokrát se tedy zjevení neukázalo pouze jedné osobě, vizionáři, ale objevilo se před mnoha lidmi najednou a všem sdělilo své poselství.

Naproti tomu jiné zjevení se ukázalo pouze jednomu člověku, ačkoliv bylo přítomno víc lidí. Takový případ je v Harantových Pamětech zaznamenán opět pouze jeden. V letech postupující rekatolizace v českých zemích se jedna dívka z Klatov dostala za zvláštních okolností k tajnému přijímání podobojí. V Pamětech je označena jako Formánkova dcera a je možné, že Jan Jiří jakožto šlechtic z blízkého okolí Klatov znal osobně její rodinu. V roce 1626 krátce před svatým Janem pověděl té dívce starý muž, aby šla do Sušice, do domu, v němž bydlíval její děd. Tam prý nalezne věčný poklad. Formánkova dcera se se na svatého Jana Křtitele tedy na jeho radu vypravila do Sušice v doprovodu své matky a sousedky. V onom domě potom potkala starého muže s jasným obličejem. Není řečeno, zda to byl ten, který ji oslovil v Klatovech, nebo jiný. Tento stařec ji podal večeri Páně pod obojí, což byl slíbený věčný poklad. Obě přítomné ženy, dívčina matka i sousedka z Klatov, však nic neviděly a nezpозorovaly. Tato skutečnost podtrhovala celkový dojem, že dívčin záhadný společník není obyčejný smrtelný člověk. Však také autor označil vyprávění poznámkou „*Div se Formánkově dceři ukázal z Klatov.*“⁷¹⁷

Nejobsáhlejší a snad nejpozoruhodnější ze všech zjevení, zaznamenaných v Pamětech, jsou vidění děvečky Doroty z roku 1629.⁷¹⁸ V následujícím textu bude proto podrobněji rozebráno společně s dvěma podobnými příběhy.

Stejně jako předcházející vyprávění je to příběh z Harantova kraje. Vizionářka, děvečka Dorota Bláhová zvaná též Důra, žila na Chodsku ve vsi Březí. Je docela pravděpodobné, že Jan Jiří měl o ní informace od někoho ze svých příbuzných nebo známých z okolí Klatov a Domažlic. Jeho zápisy o tomto případě jsou totiž mnohem

---

⁷¹⁵ Tamtéž, s. 51.

⁷¹⁶ Tamtéž, s. 36.

⁷¹⁷ Tamtéž, s. 25.

⁷¹⁸ Tamtéž, s. 41-43.

podrobnější, než kterékoli jiné pojednávající o zvláštních a nadpřirozených jevech. Patří ostatně k nejobsáhlejším pasážím v Pamětech.⁷¹⁹ Kromě toho jsou v zápise zmiňována jména osob i míst v kraji. To naznačuje, že autorovy informace pochází od někoho, kdo, stejně jako Jan Jiří, Chodsko dobře znal.

Děvečka Důra měla o senoseči roku 1629 celkem pět vidění po sobě. První bylo podle svědectví Paměti docela krátké a jednoduché. Když byla Dorota jednou na trávě, přiběhla k ní najednou dvě zvířátka podobná kozám nebo srnkám. Jedno bylo hnědé, druhé načervenalé. Důra se lekla a chtěla zavolat na druhou děvečku, pracující opodál, ale nebyla toho schopna. Zvířátka opět zmizela. Tím vidění skončilo. Dorotina družka prý potom šla domů se strachem, zatímco Důra již beze strachu.⁷²⁰ Na pohled působí první vidění jako docela přirozená událost, kterou vypravěč nijak nezveličoval. Bylo však zřejmě vnímáno jako předznamenání následujících Dorotinyh vidění.

Mnohem delší a působivější je druhé vidění. Následovalo hned nazítří po prvním. Důra potkala na stejném místě pacholátko celé bílé a v bílém rouše. To ji oslovilo jménem a zvalo ji s sebou. Když se polekaná děvečka vmlouvala, že ještě nemá nažato dost trávy, přislíbilo jí, že jí bude mít dostatek, až se vrátí. Potom prošli nějakými dveřmi, zřejmě branou do zászvětí. Tam Důra spatřila hrozné příšery. Uprostřed seděla vysoká postava a vedle ní stál kdosi, nazývaný zde Hanzal piskač z Kodova, v pozdějším textu Hanzal Neckář. Kolem tancovaly práchnivějící postavy a prohlašovaly přitom: „*Nechme tuto neb onuno děvečku, však již ustala a nemůže tancovat, onako lépe tancuje.*“ Přitom z tančících postav šlehaly plameny. Odtamtud přišla dvojice na rozlehlou louku. Po ní přecházelo sem a tam mnoho lidí se sepjatýma rukama, někteří z nich zamazaní. Bílé děťátko o nich řeklo, že to jsou lidé, kteří byli přinuceni k přestupu. Budou – li však činit pokání, Bůh jim ten hřích odpustí a vezme je na milost. Také tam byly děvečky, které se chovaly nestoudně. Ty měly zkrvavené líce.

Nakonec pacholátko zavedlo Dorotu do třetích dveří. Za nimi bylo mnoho mládenců a panen. Mezi nimi poznala dívka mladíka, který před rokem zemřel a nyní měl tvář jasnou jako slunce. Spatřila také svého zesnulého otce a jednu hospodyni dosud žijící. Ta tam seděla za stolem a rozdávala almužny. O tom třetím

---

⁷¹⁹ V Menčíkově edici mají rozsah dvou stran, zatímco jiné zprávy o zázračných jevech většinou mají rozsah menší než půl stránky.

⁷²⁰ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 41-42.

místě se jinak nic nepraví, ale zdá se, že bylo příjemnější než obě předchozí a lidé v něm nijak netrpěli.⁷²¹

Pacholátko odvedlo Důru stejnou cestou zase zpět a přineslo jí víc trávy než jejím dvěma družkám. Příběh měl ještě dohru. Když Důra pověděla přítelkyním o svém vidění, obě plakaly. Tu šel kolem zmíněný Hanzal Neckář a zajímal se, proč pláčou. Když slyšel, že je to kvůli něčemu, co viděla Dorota, posmíval se jim, že asi viděla mladého čerta a že je sám zvědavý, jak asi vypadal. Hned nato se před ním objevila škaredá obludka s hlavou jako džber a očima jako kolečka od pluhu a vypouštěla z tlamy modrý oheň. Posměváček se dal zděšeně na útěk. Když pomyslel na Boha, obludka zmizela. Na konci odstavce je poznamenáno, že Neckář byl později kvůli své příhodě předvolán do Domažlic, vypovídal o ní před městskou radou a nakonec odpřisáhl, že to stvoření opravdu potkal.⁷²²

Po čtyřech dnech se bílé zjevení opět objevilo. Důra ho nejprve zaslechla, jak na ní volá, zatímco nosila vodu do maštale: „*Důro, pod!*“ Zavedlo ji opět na louku, kde se setkali poprvé. Opět prošli tajemnými dveřmi na místa, která tehdy navštívili. Dorota tam spatřila propast a v ní několik svých přátel, dosud žijících. Kromě nich tam byl domažlický rychtář s bičem v ruce a kdosi nazývaný Vokřinek, smažící se po krk v hořící síle a smůle. Pak jí pacholátko připomnělo, že ji doma už všichni hledají a domnívají se, že se někam schovala. Ukázalo jí mezi lidmi v propasti jejího strýce z Luženic a dodalo, že také on se po ní shání. Ještě než ji odvedlo, nadělilo jí plno dobrých koláčů. Potom ji zavedlo do sadu jejího hospodáře a rozloučilo se s ní slovy: „*Provod' tě Pán Bůh!*“⁷²³

O děveččině následujícím čtvrtém vidění napsal Jan Jiří jenom to, že o něm nemá přesné zprávy, a proto se ho neodvažuje vypsát. Vypravěči prý k němu mnoho přidávají a mnoho z něj zase ubírají. Dorota byla prý hned nazítří odvedena do Horšovského Týna a dosud tam setrvává, takže informace o čtvrtém vidění jsou určitě nepřesné. „*Toto však mezi tím věděti budete, že lidé o tom slyšíc zdaleka šli, takže jich téhož dne v outerý sv. dušni na sta se zčísti mohlo.*“ Dorotina vyprávění mělo tedy velký ohlas mezi lidmi z okolí. Ostatně tehdy již o ni projevil zájem i krajský úředník.⁷²⁴

---

⁷²¹ Tamtéž, s. 42.

⁷²² Tamtéž.

⁷²³ Tamtéž, s. 42-43.

⁷²⁴ Tamtéž, s. 43.

Dorota byla tedy předvolaná do Horšovského Týna k hraběti z Trautmansdorfu, krajskému hejtmanu. Tam prý měla podle zpráv spolehlivých svědků páté vidění. Celý tento zápis je psán velmi opatrně, autor se stále odvolává na svědectví těchto nejmenovaných lidí. Obsah tohoto posledního vidění opět není známý a i autorovy informace o jeho okolnostech jsou, na rozdíl od druhého a třetího, pouze útržkovité. Dorota prý před hejtmanem „*divné věci vypravovala, jak mají trestáni bejti ti, kteréž jiné nyní sužují.*“ Vytratila se ze zámku, přestože byla pečlivě střežena. Vrátila se sama, zničehonic se objevila v krvavém rouchu a opět jim mnoho vypravovala a předpovídala. Zřejmě to bylo něco pobuřujícího, protože hejtman ji hrozil, že bude – li pokračovat, dá ji smažit v rozpáleném oleji. Když ho děvče neposlechlo, skutečně nechal přinést vroucí olej, aby ji zastrašil. Dorota však se slovy „*nic se toho nebojím, však ty toho okusíš,*“ strčila do oleje ruku. Přesně podle toho, co řekla, pocítil místo ní bolest sám hejtman a byl nucen zanechat nátlaku. „*To se tak rozprávělo i o tom psalo. Ale poněvadž to v tajnosti bylo, že toho on hlásiti nedal, na tom nyní tak, až do lepšího v té věci zpravení, přestati se musí.*“ Tím Jan Jiří ukončil celé vyprávění.⁷²⁵ Projevil tak znovu pochybnosti o pravdivosti zprostředkovaného svědectví.

Hned po něm následuje kratší, ale velmi podobné vyprávění o dalším vizionáři, sedláku z Klášterce. Také on měl vidění a vypravoval podivné věci, o nichž se v Pamětech nic bližšího nepraví. Hejtman ho však nechal vsadit do žaláře a potom ho na příkaz vyšších úřadů poslal do Prahy. Když ho však měli odvézt, vůz se nepohnul z místa. Potom ho odvezli do Vídně. Tam sedlák „*dokonale mluvil velké věci, jak se těm děti bude, kteříž nyní jiné trápí, sužují a od náboženství mocí odtiskují; ti pak, kteříž to z přinucení a nedobrovolně učinili, jednou neb dvakrát od nich přijímali, budou – li pokání činit, že k milosti přijdou; a jiní pak, kteří víc to činili a dobrovolně, že milosti nedůjdou. I o vrchní hlavě též divné věci předvídal.*“ Stejně jako děvečka ze Březí měl být za své výroky pálen olejem, „*ale nic mu ublížiti nemohli, nýbrž jej zase domů poslati musili, jak mu praveno od posla Božího bylo.*“⁷²⁶

Vidění chodské děvečky na první pohled připomínají cestu do záhrobí. Místo, kde se právě Dorota nacházela, ať již to byla louka nebo selský dvůr, spojovaly s oním „druhým místem, dveře. To zřejmě symbolizuje přechod jinam, na onen svět.

---

⁷²⁵ Tamtéž.

⁷²⁶ Tamtéž, s. 44-45.

Potkala však nejen mrtvé lidi, ale i žijící, z vyprávění se dokonce zdá, že osob dosud žijících bylo na onom světě víc. Dorota tedy viděla spíš, jak se na onom světě povede jejím známým a současníkům než jak se vede již zesnulým.

„Onen svět“ v děveččině druhém a třetím vidění se ostatně příliš nepodobal nebi ani peklu. Představa pekla se snad odráží v druhém vidění, v reji příšer a umrlců obveselovaných dudákem Hanzalem. Také člověk v hořící směle a síře ze třetího vidění by mohl odpovídat představě pekelných trestů. Na stejném místě s ním se však nacházeli jiní lidé, kterým se nedělo nic. V druhém vidění je ovšem také místo, které na první pohled poněkud připomíná očištěc. Jsou v něm ti, kteří se provinili a za trest mají snášet útrapy, ale nakonec jim bude prominuto. Vzhledem k tomu, že nekatolická vyznání nepřipouštěla existenci očištěce, má toto vidění pravděpodobně jiný význam. Snad v něm lze spatřovat postavení těchto lidí ještě za jejich života. Sešli z pravé cesty a jsou pošpiněni. Zjevení však dodalo, že ještě nejsou zatraceni a pokud budou činit pokání, bude jim po smrti odpuštěno. Naproti tomu jiní budou potrestáni jako ten, kterého Dorota viděla v ohni pekelném. Stejná myšlenka je vyjádřena v proroctvích sedláka z Klášterce. Dorotiny vidiny se samozřejmě netýkají jen lidí, kteří změnili víru a vrchností, které k tomu nutí. Je to však téma, které se v celkovém vyprávění projevuje nejsilněji, zvláště v jeho závěrečných pasážích. Právě z toho důvodu byla jistě Dorota vyslychaná a nakonec nucená odvolat svá tvrzení.

Je tedy zřejmé, že zvláštní vidiny Doroty a nejmenovaného sedláka byly opět svým způsobem odezvou na tehdejší náboženské poměry. Oproti vidění pražské děvečky v roce 1625, tedy o čtyři roky dříve, je tu patrná určitá shovívavost ke změně náboženství. Zatímco děvečka z Prahy prohlašovala, že odpadlictví je trestáno peklem, Dorota a vizionář z Klášterce ve svých proroctvích ponechávali naději na spásu těm, kteří přestoupili pouze pod nátlakem. Protože jen málo lidí, kteří nechtěli nebo neměli povoleno odejít ze země, dokázalo stále odolávat rekatolizačnímu tlaku, neměli být všichni zatraceni. O jejich posmrtném životě mělo rozhodnout jejich vnitřní přesvědčení. Tento postoj byl jistě blízký i lidem, kteří se sice své víry nevzdali, nechtěli však zcela zavrhnout své přátele a rodinné příslušníky, kteří přijali katolickou víru.

Vyprávění o děvečce Dorotě má však ještě jinou stránku. Odráží se v něm lidové představy o záhrobí a víra v nadpřirozené bytosti. Vedle bílého pacholátka, které zpřístupňovalo Důře ona tajemná místa a vysvětlovalo jí význam toho, co

viděla, se tak v příběhu objevuje ještě šeredné zjevení, které se ukázalo Hanzalovi. Tato pasáž je vlastně epizodka, která s hlavním příběhem příliš nesouvisí. Zmínky o dudákovi zvaném Hanzal Neckář či Hanzal piskač z Kodova jsou ostatně pozoruhodné i tím, že se podle editora Harantových Pamětí F. Menčíka⁷²⁷ jedná o postavu, která se stala předlohou k báchorce o strakonickém dudáku.⁷²⁸

Jak chodská děvečka, tak sedlák z Klášterce byli kvůli svým viděním vyslýcháni vrchnostmi a osvědčili přitom zvláštní vytrvalost a odolnost. Jejich výsledky byly navíc doprovázeny zázraky. Oba vizionáři byli shodně mučeni horkým olejem a nepocítovali přitom žádnou bolest. Dorota navíc nevysvětlitelně zmizela ze střeženého zámku. Sedláka z Klášterce zase nebylo možné dopravit do Prahy, protože vozu, na němž měl být převezen, bránila tajemná síla v jízdě. Postavy vizionářů jsou tak obestřeny aurou zázraků, takže se podobají křesťanským světcům a trpitelům pro víru. Ve své době a prostředí, v němž se pohybovaly, však nevyhnutelně brzy upadly v zapomnění.

Zvláštní schopnost projevil ve stavu vytržení také chlapec ze Ženevy, o němž pojednává zpráva z téhož roku 1629, zařazená hned za zápis o sedlákovi z Klášterce.⁷²⁹ Třináctiletý syn radního v Ženevě upadal ve dne i v noci do extází. Mimo jiné se obracel po směru všech čtyř světových stran. Poledne (jih) ztotožňoval s Římem a prorokoval mu zkázu. Třebaže je prý silnější, bude polámán a zvítězí ti, kteří jsou silnější ve víře. Dále vyzýval vyhnance, aby chválili Boha a radovali se, protože se brzy navrátí domů a dostanou víc statků než mívali před odchodem. Také král Fridrich se má radovat, protože Bůh vyslyšel jeho modlitby. Přitom činil chlapec různé divy. Jan Jiří z nich uvedl pouze jeden: Když chlapec hrozil Římu, lámal přitom tlusté železné tyče.⁷³⁰

Z předchozích záznamů je patrné, že přestože si Jan Jiří Harant zaznamenal četné zprávy o vizionářích ve své době, obvykle nevěnoval velkou pozornost konkrétnímu obsahu jejich vizí a předpovědí. Ve většině případů pouze uvedl, že osoba, o níž se jednalo, pronášela podivuhodné věci. Obvykle to bylo vítězství evangelíků ve válce, změna poměrů, naděje pro vyhnance a utiskované a potrestání katolických vrchností. Všechny jeho zprávy tedy vyznívají příznivě pro vypovězené

---

⁷²⁷ Tamtéž, s. 44.

⁷²⁸ Tamtéž, s. 42, pozn. 1. F. Menčík tuto poznámku bohužel blíže nevysvětluje.

⁷²⁹ Tamtéž, s. 44.

⁷³⁰ Tamtéž.

evangelíky a mohou jim dodávat naději.⁷³¹ V některých případech si autor zřejmě nebyl zcela jistý informacemi, které měl k dispozici, nebo, jako v případě slečny z Ditrichšetjna, byly veškeré zprávy jen útržkovité. Zdá se však, že autora zajímala více samotná zjevení, osobnosti vizionářů a okolnosti, za nichž byly proneseny předpovědi. Největší pozornost přirozeně věnoval příběhu, který se odehrál přímo v jeho rodném kraji a o němž měl zřejmě také nejpodrobnější informace.

c) Frekvence zázračných událostí v Pamětech v průběhu let

Na základě předchozích rozborů lze sledovat, jak často se v Pamětech Jana Jiřího Haranta vyskytují zprávy o zázračných událostech. Někdy je jich zaznamenáno mnoho po sobě v krátkém období, zatímco v některých letech naopak tyto zprávy téměř nebo zcela chybí.⁷³²

V letech 1624-1627, tedy ještě za Harantova pobytu v Čechách, se zázračné jevy v Pamětech objevují velmi často. Jsou to převážně meteorologické a přírodní zvláštnosti. Právě v tomto období a ještě v následujícím roce 1628 se v Harantových Pamětech objevuje nejvíc zpráv o počasí a přírodních pohromách. Poměrně početné jsou také úkazy na obloze. Nejvíc zpráv pochází z roku 1625. Však také autor napsal, že se toho roku daly znamenité divy, ale lidé na ně málo dbali.⁷³³ Jan Jiří tehdy zaznamenal i více zpráv ze zahraničí, především sérii zvláštních jevů různého druhu z Württemberska. Z let 1624 a 1625 také pocházejí zápisy o zvláštních událostech vzbuzujících naději na změnu poměrů v českých zemích a návrat Fridricha Falckého na český trůn. Příznivá znamení jsou však k roku 1627 vystřídána chmurnými výjevy. Celková nálada je v nich bývá vyjádřena naříkáním nad tímto světem, pokud se nepolepší. Obecně se v těchto letech projevuje především neutěšená situace v českých zemích na jedné straně a přetrvávající naděje evangelíků na změnu poměrů a návrat krále Fridricha na straně druhé. Vzrůst pochmurným znamení a předzvěstí božích trestů právě v roce vydání Obnoveného zřízení zemského a mandátu o obnově katolictví v Čechách zřejmě není náhodný.

Revelace a zjevení se v prvních letech v Harantových Pamětech skoro neobjevují. V roce 1625 je zaznamenáno vyprávění o zdánlivě zesnulé děvečce a její vizi

---

⁷³¹ Jediná nepříznivá zpráva je předpověď o údajném zemětřesení v Praze a jiných městech včetně Hofu, zmíněná na začátku této kapitoly.

⁷³² Viz tabulka č. 1.

⁷³³ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 13.

popravených českých pánů v nebi a královských úředníků v pekle. K roku 1627 je zase uvedeno zjevení Formánkovy dcery z Klatov.

Jak je v Pamětech uvedeno, na divy nejrůznějšího druhu byl bohatý zejména rok 1628. V Harantových záznamech k tomuto datu je jich sice menší počet než k roku 1625, ale některé patří k nejpůsobivějším ze všech, které jsou v celém spise zachyceny. Především jsou to dva velké výjevy na obloze, z nichž jedním je první z popsanych nebeských bitev.⁷³⁴ Jsou v něm také zaznamenány četné revelace. Z nich pouze zpráva o Kryštofu Kotterovi je staršího data.⁷³⁵ K tomu ještě přistupují dvě zprávy o ďábově činnosti a satanských praktikách, v tomto spise celkem ojedinělé.

Již v tomto roce lze ve zprávách o podivných úkazech a předpovědích zachytit atmosféru očekávání brzkých změn a zvrátů.⁷³⁶ Ta se stupňuje v následujícím roce, zejména v dalších revelacích a nebeských bitvách. Velkolepá bitva lva s orlem je přímým odrazem proroctví o příchodu lva ze Severu, spojovaného se švédským králem Gustavem Adolfem. Revelace a zjevení jsou zaznamenány také v roce 1630, na počátku švédské války. Zpráva o řádění zlého ducha v Milánu se zřejmě ve stejné době objevuje zcela náhodou, neboť souvisí spíš s tehdejší morovou epidemií v onom městě.

Po roce 1630 se v Pamětech zázračné události téměř nevyskytují. Zpráva o zkrvaveném noži v Pirně roku 1631 a poznámka o údajných satanských kultech obyvatel Kronachu v roce 1634 jsou jedinými výjimkami. Důvodem této změny je zřejmě skutečnost, že mezi lety 1632 a 1634 bylo okolí Hofu nejvíc sužováno válkou a Jan Jiří s rodinou byl nakonec donucen opustit město a přebývat potom střídavě na různých místech, podle toho, kudy zrovna táhly vojenské oddíly. Za této situace autor asi mnohem hůř sháněl zprávy a zajímal se přitom hlavně o přesuny vojsk, bitvy a o dění v bezprostředním okolí. Je skoro symbolické, že další zpráva o zvláštním jevu, výjimečně zářící hvězdě, se objevuje brzy po zklidnění situace v kraji a autorově návratu do Hofu, v roce 1635. V příštích letech však podobné zprávy už nedosahují intenzity let do roku 1630 a vyskytují se stále řidčeji. Revelace mezi nimi nejsou žádné. Po zmínce o zjevení rozpadajícího se orla na obloze v roce 1639 se v Pamětech

⁷³⁴ Zpráva o tajemném vojsku v Uhrách, které bylo spatřeno na zemi, s nimi zřejmě bezprostředně nesouvisí. Toto vojsko totiž pochodovalo směrem k tureckým územím a zahnilo na útěk Turky. Tamtéž, s. 31-32.

⁷³⁵ Autor Kroniky mladoboleslavské si povšiml Kotterových proroctví v roce 1619, ale označil ho za falešného proroka. Z. KAMPER (ed.), *Kronika mladoboleslavská*, s. 125.

⁷³⁶ Podle J. VOLFA, *Kryštofa Kottera Vidění a Zjevení*, s. 214, byla četná proroctví reakcí na tehdejší bezúspěšnou situaci po porážce luteránů v dánské válce. Nelze však zanedbat ani nové naděje protestantů spojované se Švédy.

objevuje už jen jedna zázračná událost, a to až v roce 1646. Je to zmínka o studánkách se zázračnou vodou v Sasku.⁷³⁷

Malé množství záznamů o zázracích v posledním desetiletí třicetileté války může mít více důvodů. Pravděpodobně se v Pamětech opět odráží soudobá situace. Proroctví a zvláštní znamení bylo tehdy zachyceno již podstatně méně než před příchodem „lva ze Severu.“ Je možné, že tehdejší léta byla chudší na projevy lidového vizionářství než předcházející. O prvních revelacích Mikuláše Drábíka Jan Jiří pravděpodobně neměl informace, nebyly ostatně již doplněny ani do „knihy proroctví“ paní z Janovic. Neznamená to však, že by obecně zpráv o podivných událostech a jevech nebylo víc než kolik jich zaznamenal Jan Jiří Harant. Jiří Bydžovský v Kronice mladoboleslavské uvedl, že čeští emigranti očekávali velké události v roce 1638, především prý proto, že v nedávné minulosti byly pro české země přelomová právě letopočty s osmičkou na konci.⁷³⁸ Ve Württembersku zase došlo k roku 1643 k zázračnému uzdravení ochrnuté dívky, což mohlo mít ohlas i v soudobém tisku. V témže kraji se tehdy objevil prorok a tvůrce zázraků.⁷³⁹ V Kronice holešovské k roku 1645 pozoruhodný záznam o zjevení dvou vojsk na zemi.⁷⁴⁰ Tajemná vojska na nebesích i na zemi tedy bývala spatřována i v těchto letech.

Druhou příčinou menšího počtu záznamů tohoto druhu v Pamětech může být nezáměr samotného autora. Záznamy v posledním desetiletí třicetileté války naznačují, že Jan Jiří Harant tehdy již zřejmě nevěřil v přílišné změny ve stávající situaci. Náznak tohoto postoje se objevuje již v jeho poznámce k předpovědi spojené s hvězdou spatřenou ve Frísku roku 1635. Jestliže podle astronomova výkladu byla tato hvězda znamením, že se soužení a trpící dočkají pomoci do čtyř let, Jan Jiří se domníval, že k tomu dojde spíše až za čtyři desítky let. Nezdá se ani, že by vkládal velké naděje do mírových jednání, ačkoliv projevil vřelou touhu po míru a jednotě křesťanů.⁷⁴¹ Je tedy možné, že tehdy nepřikládal význam ani neobvyklým událostem, pokud měl o nich nějaké zprávy a nezaznamenal proto ani všechny, o nichž se dozvěděl.

---

⁷³⁷ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 185.

⁷³⁸ Z. KAMPER (ed.), *Kronika mladoboleslavská*, s. 226-227.

⁷³⁹ Oba případy jsou nově popsány a rozebrány ve studii R. DÜRR, *Prophetie und Wunderglauben*, s. 3-32.

⁷⁴⁰ V. FIALOVÁ (ed.), *Kronika holešovská*, s. 119-121.

⁷⁴¹ F. MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta*, s. 178.

Tabulka č. 1 – Přehled Harantových záznamů neobvyklých jevů v jednotlivých letech s přihlédnutím k dobovým událostem a autorově životní dráze.

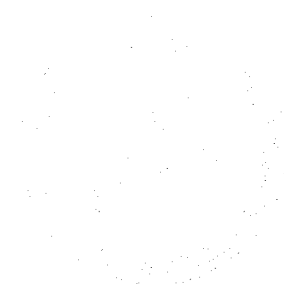
Rok	Počet zpráv celkově	Z toho revelace a zjevení	Z toho zprávy o počasí a živelné pohromy.	Z toho neobvyklé přírodní jevy	Doplňující poznámky	Významné události; <i>mezníky v autorově životě</i>
1624	5	–	–	1		
1625	21	1	2	3	8 zpráv o zázracích ve Württembersku 3 zprávy o zázracích v Horní Falci.	Vstup Dánska do války.
1626	3	1	–	2		
1627	7	–	3	–	Obsáhlá zpráva o zemětřesení v jižní Itálii.	Patent Ferdinanda II. o rekatolizaci šlechty v Čechách.
1628	16	8	3	–	Souhrnná zpráva o pěti vizionářích.	<i>Odchod Jana Jiřího Haranta do exilu.</i>
1629	9	5	–	–		Lübecký mír – konec války dánské. Ferdinand II. vydal restituční edikt.

1630	5	2	–	–		Vylodění Gustava Adolfa v Pomoranech. Počátek švédské války
1631	1	–	–	–		<i>Smrt Lidmily Harantové z Příchovic.</i>
1632	–	–	–	–		Bitva u Lützenu – smrt Gustava Adolfa. <i>Smrt autorova syna Jana Ratolda Haranta. Časté přesuny vojsk v okolí Hofu. Dočasný odchod Jana Jiřího z Hofu.</i>
1633	–	–	–	–	–	–
1634	2	–	–	–	Domněnka, že obyvatelé Kronachu jsou ve spolku s ďáblem. Katoličtí sedláci způsobili mlhu.	<i>Hof vydrancován. Odchod Jana Jiřího s rodinou. Jan Jiří s rodinou na útěku před Zavražděn Albrecht z Valdštejna.</i>

1635	1	–	–	–		Pražský mír. Vstup Francie do války. <i>Druhá svatba Jana Jiřího.</i>
1636	2	–	–	–		
1637	–	–	–	–		Smrt Ferdinanda II., počátek vlády Ferdinanda III.
1638	1	–	1	–	Zmínka o zemětřesení v jižní Itálii; následuje zápis o předpovědi dalších zemětřesení.	
1639	1	–	–	–		<i>Smrt autorova syna Adama Rudolfa Haranta.</i>
1640	–	–	–	–		
1641	–	–	–	–		<i>Smrt Sabiny Harantové z Waldenfelsu.</i>
1642	–	–	–	–		
1643	–	–	–	–		<i>Přestup Kryštofa Viléma Haranta do císařské armády.</i>

1644	–	–	–	–	Zahájena mírová konference v Münsteru a Osnabrücku.
1645	–	–	–	–	Bitva u Jankova.
1646	–	–	–	–	<i>Svatba Alžběty Marjany Harantové.</i>
1647	1	–	–	–	<i>Přesídlení Jana Jiřího do Kulmbachu.</i>
1648	–	–	–	–	Švédové obléhali Prahu. Vestfálský mír.

Závěr

Spis Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdržic nese v Menčíkově vydání název Paměti, jeho autograf byl označen titulem Memorabilia. Přestože latinský název není významově zcela totožný s českým (přesněji by odpovídal výraz „pamětihodnosti, pozoruhodnosti“), v obou se odráží potřeba uchránit něco před zapomněním a zachovat pro příští generace. Tuto úlohu také Harantovy záznamy plní, neboť zachycují, vedle událostí, které jsou známy i z jiných pramenů, také informace, které by pravděpodobně byly jinak ztraceny. Jsou to především zprávy o Hofu jakožto středisku českého exilu v oblasti Fojtlandu i několik krátkých zmínek o českých exulantech v na jiných místech tohoto kraje, např. v Kulmbachu. Harantovy Paměti jsou nejbohatším pramenem k vystěhovalectví do této části německé říše, který je v současné době k dispozici. Na jejich základě tak bylo možno rozšířit historiografii věnovanou pobělohorskému exilu také o komunitu exulantů z jihozápadních oblastí Čech na území dnešního Bavorska. Rovněž četné zprávy o zázracích zachycené v Pamětech jsou cenným zdrojem informací o soudobé víře v nadpřirozené jevy a k fenoménu vizionářství.

Dílo je ovšem také hlavním pramenem k osobnosti a životní dráze svého autora Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdržic. Také on se díky němu se zapsal do paměti budoucích generací a vydělil se tak z množství českých šlechticů, jejichž jména se v historické literatuře objevují nanejvýš v souvislosti s jejich pozemkovou držbou, významnými příbuznými a přáteli a při podobných příležitostech.

Kromě své nesporné hodnoty faktografické mají Harantovy Paměti význam jako příklad toho, jakým způsobem vnímal člověk žijící v první polovině 17. století události kolem sebe. A především, jakým způsobem o nich referoval. Na rozdíl od soukromé korespondence, v níž jsou zachyceny spíše bezprostřední reakce, se v tomto případě jedná o záznam psaný s určitým časovým odstupem a se záměrem vybrat z běhu událostí vše, co má význam zachovat na paměť budoucím. Harantovy Paměti bylo proto možné pojmout jako spis jednoho určitého člověka Jana Jiřího Haranta, svým způsobem jedinečného, samostatně uvažujícího a s vlastním vypravěčským stylem. Některé pasáže díla jsou navíc zaměřené na bezprostřední

zážitky autora a jeho rodiny. Paměti tak lze hodnotit i jako autorovo svědectví o sobě (*Selbstzeugniss*).

Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdržic, nejmladší syn Jiřího Haranta z Polžic a Klenové, patřil k příslušníkům rytířského stavu v Plzeňském kraji, kteří žili na venkovském sídle z příjmů malého panství pouze s několika osedlými. Pocházel ze starého vladyckého rodu, jehož příslušníci byli ještě v polovině šestnáctého století katolíci, sám však bych vychován nejstarším bratrem Jindřichem ve víře podobojí. Vzdělání získal patrně v klatovské městské partikulární škole. Jeho celkem poklidný život s rodinou na tvrzi Habarticích a ve společnosti příbuzných a přátel z okolí Klatov narušila nejprve porážka stavovského povstání a posléze rekatolizace Českého království. Jan Jiří Harant spolu s několika dalšími příbuznými uznali volbu Fridricha Falckého českým králem, pravděpodobně spíš na krajském sjezdu než na generálním stavovském sněmu v Praze. Za to byl v roce 1622 postižen konfiskací majetku, zřejmě ve formě peněžité pokuty. Radikálnější zásah do jeho života znamenal patent Ferdinanda II. z roku 1627, nařizující rekatolizaci šlechty. Protože Jan Jiří na rozdíl od většiny příslušníků rytířského stavu na Klatovsku a Domažlicku odmítl změnit vyznání, odešel v příštím roce s manželkou a dětmi, které ještě nedosáhly plnoletosti, ze země. Po krátkém pobytu ve Vohenstrassu na území falcko-neuburského knížectví se usadili v Hofu, městě pod vládou evangelického markraběte kulmbaško-bayreutského. Po téměř dvaceti letech pobytu však Jan Jiří město z neznámých důvodů opustil a dožil v Kulmbachu, kde je také pravděpodobně pochován.

Město Hof se stalo útočištěm českých exulantů z jihozápadních Čech. Ve srovnání se známými exilovými centry v Sasku, Lužici, Slezku nebo Uhrách byla zdejší česká komunita malá, řádově čítala pouze desítky osob. První vystěhovalci sem přišli již po porážce stavovského povstání, většina však dorazila zhruba ve stejnou dobu jako Harantova rodina. Podle Harantova vyprávění je zřejmé, že šlechtici z okolí Klatov, Domažlic a Sušic v letech 1627 a 1628 stejně jako Jan Jiří Harant zamířili nejprve na území sulzbašského knížectví, protože to byla spolu s některými říšskými městy, např. Řeznem, vůbec nejbližší evangelická oblast při jižní české hranici. Poté, co bylo sulzbašské léno rekatolizováno, představoval Hof opět jeden z nejbližších možných cílů vystěhovalců. Někteří exulanté se usadili rovněž v Kulmbachu. V porovnání se sousedním Saskem panovaly v markrabství

zřejmě příznivější poměry, což bylo dáno jak větší náboženskou snášenlivostí, tak menším počtem nově příchozích a skutečností, že markrabě v téže době zval sám do země přistěhovalce, zejména z Rakouska a hornofalcké oblasti, aby tak zvýšil počet obyvatel na svém území. Příslušníci české komunity v Hofu se poměrně snadno szili s novým prostředím, přestože sňatky uzavírali obvykle mezi sebou. V tomto ohledu představuje Jan Jiří výjimku, protože se oženil s místní šlechtičnou a také jeho dcera Alžběta Marjana se provdala za šlechtice z Kulmbachu. Komunita v Hofu nevydržela déle než jednu nebo dvě generace, částečně se rozpadla a částečně smísila s tamější urozenou společností.

Ještě během svého pobytu v západních Čechách si Jan Jiří Harant začal vést Paměti, spis kolísající tematicky mezi lokální kronikou a záznamem osobních vzpomínek autora. Vznikaly z kronikářských zápisů o dění jak v domácím prostředí, tak v zahraničí a také zprávách o autorově rodině. Ještě před odchodem do exilu projevoval Jan Jiří oproti jiným domácím lokálním kronikářům velký zájem o události za hranicemi a zdaleka se přitom neomezoval pouze na válečná tažení nebo sňatky a úmrtí členů panovnických dynastií. Ve snaze o větší přesnost a úplnost do Pamětí přepisoval i některé dokumenty, které byly otištěny ve zpravodajských relacích. Své zápisky psal obvykle z pozice vnějšího pozorovatele a zdržoval se přímého hodnocení. Přesto jsou na mnoha místech jasně patrné jeho vlastní názory na dané události.

V pozdějších letech Jan Jiří referoval podrobněji o vlastní rodině a zaznamenával také své osobní vzpomínky. Zejména v neklidných letech 1633 a 1634 se jeho Paměti stávají svědectvím o putování jeho rodiny na útěku před vojenskými oddíly drancujícími okolí Hofu. Podrobné jsou také Harantovy záznamy posledních chvil jeho první i druhé manželky, dvou synů a vnučky. Jeho přístup k těmto tragickým událostem je poměrně zdrženlivý, patrná je jak lítost, tak smíření a naděje na znovushledání v nebi. U všech zesnulých je zdůrazněna jejich „dobrá smrt“ a starost o duši v posledních chvílích života. Vyprávění o zesnulé vnučce slouží i jako příklad vřelé lásky k dětem, která byla vlastní Harantovým součastníkům stejně jako lidem všech období. Autor také popisoval dosti podrobně průběh pohřbů, na kterých byl sám přítomen. Velkou pozornost věnoval rovněž průběhu námluv dcery Alžběty Marjany a posléze její svatbě jakožto význačné události v kruhu svých nejbližších. Četné zápisky jsou dále věnovány příhodám autorova nejmladšího syna z prvního manželství Kryštofa Viléma, jeho vojenské kariéry i různým potyčkám. K jeho

občasným pokleskům zaviněných sklonem k hádkám je autor celkem shovívavý. Podobnou shovívavost projevoval zřejmě i vůči členům rodiny, kteří přestoupili ke katolictví.

V Harantových Pamětech je rovněž zaznamenáno velké množství zázraků, podivných jevů a událostí a soudobých proroctví, převážně z českých zemí a německé říše. Z pohledu autora občas splývají zázraky, znamení boží vůle a předzvěsti budoucích událostí s jevy zvláštními, ale zcela přirozenými. Platí to zejména o úkazech na obloze, neobvyklém počasí, živelných pohromách a různých přírodních jevech. Kromě těchto témat, v Pamětech hojně zastoupených, referuje Jan Jiří Harant hlavně o různých zjeveních, z nichž snad nejpůsobivější jsou bitvy na obloze, někdy doplněné i heraldickými zvířaty, lvy a orly. Z většiny Harantových zpráv o zvláštních a zázračných jevech zaznívá naděje na obrat k lepšímu. V prvních letech, o nichž je v Pamětech referováno, se objevují poměrně četná znamení návratu Fridricha Falckého na český trůn jakožto doznívající naděje na zvrát událostí po bělohorské tragédii. Kolem roku 1630 se zase objevují předzvěsti příchodu „lva ze severu,“ ochránce evangelické víry. Vzácněji se ve zprávách tohoto druhu odráží zoufalství a beznaděj. Také proroctví zaznamenaná Janem Jiřím Harantem vesměs přinášejí naději exulantům a věrným evangelíkům. Poměrně malý podíl mezi zázraky obsaženými v Pamětech tvoří tresty pro nepřátele víry podobojí.

Revelací a proroctví lidových vizionářů zaznamenal Jan Jiří Harant rovněž velké množství, většinou jsou to však stručné zprávy. Autora zřejmě upoutala skutečnost, že byla pronesena proroctví přinášející novou naději exulantům a lidem postiženým válkou, ale nejevil přílišný zájem o jejich podrobný obsah. Větší pozornost věnoval případům, kdy se s revelací pojilo vyprávění o osobě vizionáře a o okolnostech, které provázely jeho vidění. Proto například v sérii zpráv o revelacích z roku 1628 napsal po několika krátkých zmínkách o prorocích Kotterovi a Pšererovi obsáhlý text o mladé vizionářce Kristýně Poniatowské, která se vydala do Jičína za Albrechtem z Valdštejna, aby mu předala „nebeský list.“ Nejobsáhlejší Harantova zpráva o proroctvích pojednává o vizích chodské děvečky Doroty, což je příběh z autorova rodného kraje, sepsaný zřejmě podle vyprávění místních lidí.

Harantem popsaní vizionáři a nebeská zjevení napomínají evangelíky, aby zachovali stálost ve víře. Lidé mají snášet svá soužení a trpělivě vyčkávat, posílení vědomím, že je Bůh neopouští. V jednom zjevení z roku 1625 je odpadlictví vnímáno jednoznačně negativně, lidé, kteří zradili svou víru, prý nikdy nedojdou

spásy. Naproti tomu podle zmíněné chodské děvečky nebudou zatraceni ti, kteří změnilí víru pod nátlakem. Z těchto dvou zcela odlišným postojů byl Harantovi pravděpodobně bližší ten shovívavější, protože ani on nepřerušil styky s členy své rodiny, kteří přestoupili ke katolictví.

Zpráv o zázracích, zjeveních a proroctvích v Harantových Pamětech postupně ubývá. Jejich útlum v neklidných válečných letech 1631-1634 je zřejmě odrazem toho, že v té době byla autorova pozornost zaměřena především na dramatický vývoj událostí v bezprostředním okolí Hofu. Později, zvláště ve čtyřicátých letech, však Jan Jiří Harant projevoval o zázraky již podstatně menší zájem. Naději střídá rezignace, která se projevuje i v Harantových podrobných záznamech o výsledcích vestfálských mírových jednání. Rovněž ve vyprávění o zázracích je tak možné vysledovat proměnu mentality českého utrakvisty a exulanta, který doufal v prvních letech třicetileté války v návrat Fridricha Falckého do Čech a ve změnu poměrů za pomoci švédského lva ze severu, později však pod vlivem událostí dospěl ke skepsi a snad i ke smíření se svou současnou situací. Přetrvávala pouze naděje na posmrtnou blaženost, která se odráží i v autorových vzpomínkách na poslední chvíle jeho blízkých.

Seznam použitých pramenů a literatury

a) Nevydané prameny

Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší:

Závěť Jiřího Haranta z Polžic a Klenové, DZV 22 H 4.

Dědická smlouva mezi syny Jiřího Haranta, DZV 68.

Porovnání mezi syny Jiřího Haranta z Klenové o rozdělení majetku, DZV 138.

Prodejní smlouva mezi klatovskou obcí a Přibíkem Jeniškem z Újezda, DZV 301.

Prodejní smlouva mezi Jiřím Fridrichem Harantem z Polžic a Bezdrůžic a Přibíkem Jeniškem z Újezda, DZV 301.

Národní archiv Praha, fond Stará manipulace:

Dopis Jana Jiřího Haranta českému místodržitelství z r. 1622, SM/H 120/17, č. 1, 2, 4, 6.

b) Vydané prameny

Knihovna Národního muzea:

Collectanea Historica 8, 55 B 39/54.

Collectanea Historica 20, 55 F121.

Collectanea Historica 27, 55 B 39.

BRAMBORA, Josef, ČERVENKA, Jaroslav (edd.), *Vybrané spisy J. A. Komenského 8 -autobiografická vyznání, plány a dopisy*, Praha 1975.

ČAPKOVÁ, Dagmar (ed.), *Johannis Amos Comenii Opera omnia 9/I. Historia profana sive politica. Historia o těžkých protivenstvích církve české*, Praha 1989.

DVOŘÁK, Max (ed.), *Dva denníky dra. Matiaše Borbionia z Borbenheimu*, Praha 1896, například s. 49, 89-90.

FIALOVÁ, Vlasta (ed.), *Kronika holešovská 1615-1645*, Holešov 1940.

HRDLIČKA, Josef (ed.), *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003.

KAMPER, Zdeněk (ed.), *Kronika mladoboleslavská od mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná*, Mladá Boleslav 1935.

MENČÍK, Ferdinand (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdrůžic*, Praha 1897.

OEHM, Vincenc, (ed), *Protokol reformační komise, konané roku 1628 v krajích Bechyňském, Prácheňském a Plzeňském*, Věstník Královské české společnosti nauk 28, 1897.

PETRŮ, Eduard, PRAŽÁK, Emil (edd.), *Mikuláš Dačický z Heslova*, Prostopravda, Paměti. Praha 1955.

PETRÁŇOVÁ, Lydia a kol. (ed.), *Příběhy Jindřicha Hýzrle z Chodů*, Praha 1979.

RATAJOVÁ, Jana (ed.), *Alžběta Lidmila z Lisova, Rodinné paměti*, Praha 2002.

TIEFTRUNK, Karel (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od roku 1602 do roku 1623*, Praha 1865-1967.

TICHÁ, Zdeňka (ed.), *Kroniky válečných dob*, Praha 1975.

c) Literatura

- BEHRINGER, Wolfgang, *Veränderung der Raum-Zeit-Relation. Zur Bedeutung des Zeitungs- und Nachrichtenwesens während der Zeit des Dreißigjährigen Krieges*, in: Benigna von KRUSENSTJERN und Hans MEDICK (edd.), *Zwischen Alltag und Katastrophe*, Göttingen 1999, s. 39-82.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl 4, Západní Čechy*, Praha 1985.
- BÍLEK, Tomáš, *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618*, Praha 1883
- BÍLEK, Tomáš, *Reformace katolická neboli Obnovení náboženství katolického v království českém po bitvě bělohorské*, Praha 1882.
- BOBKOVÁ, Lenka, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621-1636*, Praha 1999.
- BOBKOVÁ, Lenka, *Pobělohorský exil v Sasku a možnosti jeho dalšího výzkumu*, in: Michaela HRUBÁ (ed.), *Víra, nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*, Ústí nad Labem 2001, s. 72-106.
- BŮŽEK, Václav, *Domácnosti nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, in: L. BOBKOVÁ (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století*, Ústí nad Labem 1992, s. 44-62.
- BŮŽEK, Václav, „*Páni a přátelé*“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, *ČČH* 2, 2002, s. 229-264.
- ČÁŇOVÁ, Eliška, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatalizace Čech (1620-1671)*, *SAP* 35, 1985, s. 486-557.
- ČAPEK, Jan Blahoslav, *K problematice osobnosti Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic*, in: *Náboženská revue církve československé* 29, 1958, č. 3, s. 125-134.
- DELUMEAU, Jean, *Strach na Západě ve 14.-18. století I*, Praha 1997.
- DÜLMEN, Richard van, *Kultura a každodenní život v raném novověku 1*, Praha 1999.
- DÜRR, Renate, *Prophetie und Wunderglauben-zu den kulturellen Folgen der Reformation*, in: *Historische Zeitschrift* 281/1, 2005, s. 3-32.
- EBERT, Friedrich, HERMANN, Axel, *Kleine Geschichte der Stadt Hof*, Hof 1988.
- GINDELY, Anton, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, Leipzig 1894.
- HERZIG, Arno, *Der Zwang zum wahren Glauben. Rekatholisierung vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Göttingen 2000.
- HOLÝ, Martin, *Šlechtické sňatky v českých zemích letech 1500-1700*, Praha 2003.
- HOLÝ, Martin, *Výchova a vzdělání české a moravské šlechty v 16. a v první třetině 17. století*, *FHB* 21, 2005, s. 111-210.
- HREJSA, Ferdinand, *Čeští exulanti od 16. století zvláště na Žitavsku*, in: Antonín FRINTA, Hugo ROKYTA (ed.), *Žitavsko v českých dějinách*, Praha 1947, s. 100-170.
- JANCKE, Gabriele, *Autobiographische Texte-Handlungen in einem Beziehungsnetz. Überlegungen zu Gattungsfragen und Machtaspekten im deutschen Sprachraum von 1400 bis 1620*, in: Winfried SCHULZE (ed.), *Ego-Dokumente: Annäherung an den menschen in der Geschichte?*, Berlin 1996, s. 73-106.
- JIREČEK, Josef, *Literatura exulantův českých*, *ČČM* 48, 1874, s. 190-235.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha a Litomyšl 2004.

- KOLDINSKÁ, Marie, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha 2004.
- KOLLMANN, Hynek, *Jednání kardinála Harracha s dvorem císařským roku 1626-27 v příčině náboženství*, Český časopis historický 4, 1898, s. 389-410.
- KÓNYA, Peter, *Čeští exulanti v Prešově v prvej polovině 17. storočia*, in: Michaela HRUBÁ (ed.), *Víra, nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*, Ústí nad Labem 2001, s. 117-133.
- KRÁL, Pavel, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.
- KRÁSL, František, *Arnošt, hrabě Harrach, kardinál svatě církve římské a kníže arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623 do roku 1667*, Praha 1886.
- KRUSENSTJERN, Benigna von, *Seliges Sterben und böser Tod. Tod und Sterben in der Zeit des Dreißigjährigen Krieges*, in: Benigna von KRUSENSTJERN und Hans MEDICK (edd.), *Zwischen Alltag und Katastrophe*, Göttingen 1999, s. 469-485.
- KRUSENSTJERN, Benigna von, *Was sind Selbstzeugnisse?* Historische Anthropologie 2, 1994, č. 3, 463-471.
- KUMPERA, Jan, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*, Ostrava 1992.
- LEHMANN, Hartmut, *Miracles within Carastrophes: Some Examples from Early Modern Germany*, in: *Studies in Church History* 41, 2005, s. 321-334.
- LOESCHE, Georg, *Die böhmischen Exulanten in Sachsen*, Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des protestantismus in ehemaligen Österreich 42-44, Wien, Leipzig 1923.
- MAŤA, Petr, *Nejstarší české a moravské deníky (Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny)*, in: FHB 18, 1997, s. 99-118.
- MENČÍK, Ferdinand, *Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdrůžic*, Časopis Českého muzea 61, 1887, s. 488-495.
- MIKULEC, Jiří, *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty. Či je země, toho je i náboženství*, Praha 2005.
- NADWORNICEK, Franziska, *Pfalz-Neuburg*, in: Anton SCHINDLING, Walter ZIEGLER (ed.), *Die Territorien des Reichs im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Land und Konfession 1500-1650, sv. 1: Der Südosten*, Münster 1992.
- ODLOŽILÍK, Otakar, *Povstalec a emigrant*, Londýn 1944.
- OPOČENSKÝ, Hanuš, *Protireformace v Čechách po Bílé Hoře*, Praha 1921.
- PEŠEK, Jiří, *Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století*, AUC-HUCP 30/2, 1990.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Komenský, muž labyrintů a naděje*, Praha 1996.
- RACEK, Jan, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic a jeho doba 2: Život*, Brno 1972.
- REINGRABNER, Gustav, *Der evangelische Adel*, in: *Adel in Wandel. Politik, Kultur, Konfession, 1500-1700*, Rosenberg 1990, s. 195-216.
- RUDERSDORF, Manfred *Brandenburg-Ansbach und Brandenburg-Kulmbach/Bayreuth*, in: Anton SCHINDLING, Walter ZIEGLER (ed.), *Die Territorien des Reichs im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Land und Konfession 1500-1650, sv. 1: Der Südosten*, Münster 1992, s. 27-28.
- RUHLAND, Volker, *Böhmische Exulanten in Kursachsen und der Dreissigjährige Krieg*, Dresdner Hefte 48, 1996.

- RYANTOVÁ, Marie, *Těžké časy urozeného a statečného rytíře Bořka Mateřovského z Mateřova, exulanta v městě Pirně*, in: Michaela HRUBÁ (ed.), *Víra, nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku, Ústí nad Labem 2001*, s. 249-257.
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl 9: Domažlicko a Klatovsko*, Praha 1996.
- SCHEBEK, Edmund, *Aus dem Leben des böhmischen Freiherrn Christoph Harant von Polsitz und Weseritz*, in: *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 12*, Praha 1874, s. 273-286.
- SCHNABEL, Werner Wilhelm, *Österreichische Exulanten in Oberdeutschen Reichsstädten*, München 1992.
- SCHULZE, Winfried, *Ego-Dokumente: Annäherung an den menschen in der Geschichte? Vorüberlegung für die Tagung Ego-Dokumente*, in: Winfried SCHULZE (ed.), *Ego-Dokumente: Annäherung an den menschen in der Geschichte?*, Berlin 1996, s. 11-30.
- SLÁDEK, Miloš, *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století*, *Literární archiv 27*, 1994, s. 191-209.
- SLÁDEK, Miloš, *Poznámky k problematice českých svatebních kázání 16. a 17. století*, *Literární archiv 27*, 1994, s. 217-228.
- SPINDLER, Max, KRAUS, Andreas, *Handbuch der bayerischen Geschichte, Dritter Band 3: Geschichte der Oberpfalz und des bayerischen Reichskreises bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts*, München 1995, *Dritter Band 1: Geschichte Frankens bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts*, München 1997.
- ŠINDELÁŘ, Bedřich, *Hon na čarodějnice*, Praha 1986
- ŠINDELÁŘ, Bedřich, *Vestfálský mír a česká otázka*, Praha 1968.
- TEPLÝ, František, *Čeští exulanti v Hofu (Příspěvek rodopisný)*, *Časopis rodopisné společnosti československé v Praze*, č. 2, 1930, s. 15-18.
- URBÁNEK, Vladimír, *Patriotismus pobělohorského exilu*, *Historické listy 4*, 1995, s. 5-8.
- VACEK, Jindřich, *Skladba šlechtické společnosti plzeňského kraje, díl 1-2: doba předbělohorská*, *Minulostí západočeského kraje 19*, 1983, s. 89-110, *20*, 1984, s. 83-95.
- VACEK, Jindřich, *Skladba šlechtické společnosti plzeňského kraj v první polovině 17. století. Doba pobělohorská*, *Minulostí západočeského kraje 21*, 1985, s. 135-155.
- VANČURA, Jindřich, *Dějiny někdejšího královského města Klatov 1, 2*, Klatovy 1927-1936.
- VOLF, Josef *Bratři růžového kříže (Rosae Crucis) v zemích českých a proroctví jejich na rok 1622*, *Český lid 19*, 1910, s. 217-221.
- VOLF, Josef, *Čeští exulanti ve Freiberce v letech 1620-1640*, *Věstník Královské české společnosti nauk 1911*, Praha 1912.
- VOLF, Josef, *Kryštofa Kottera Vidění a Zjevení*, *ČČM 85*, 1911, s. 216-218.
- WINTER, Eduard, *Die tschechische und slovakische Emigration in Deutschland im 17. und 18. Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte der hussitischen Tradition*, Berlin 1955.
- ZUKAL, Josef, *Paměti Václava st. Lichnovského z Voštic (Zpráva o neznámém spisovateli českém)*, in: *Věstník Matice opavské 16*, 1908, s. 50 - 58.

Seznam zkratek

AUC-HUCP – Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae
Pragensis

AUP Phil et Hist – Acta Universitatis Carolinae Philosophia et Historica

ČČH – Český časopis historický

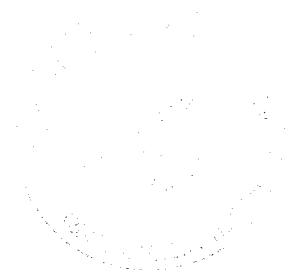
ČČM – Časopis českého muzea, dříve Časopis musea království českého

DZV – Desky zemské větší

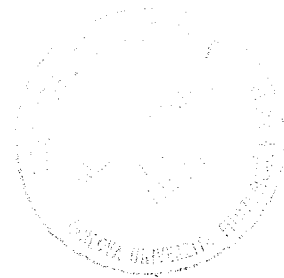
FHB - Folia Historica Bohemica

SM – Stará manipulace

SAP – Sborník archivních prací

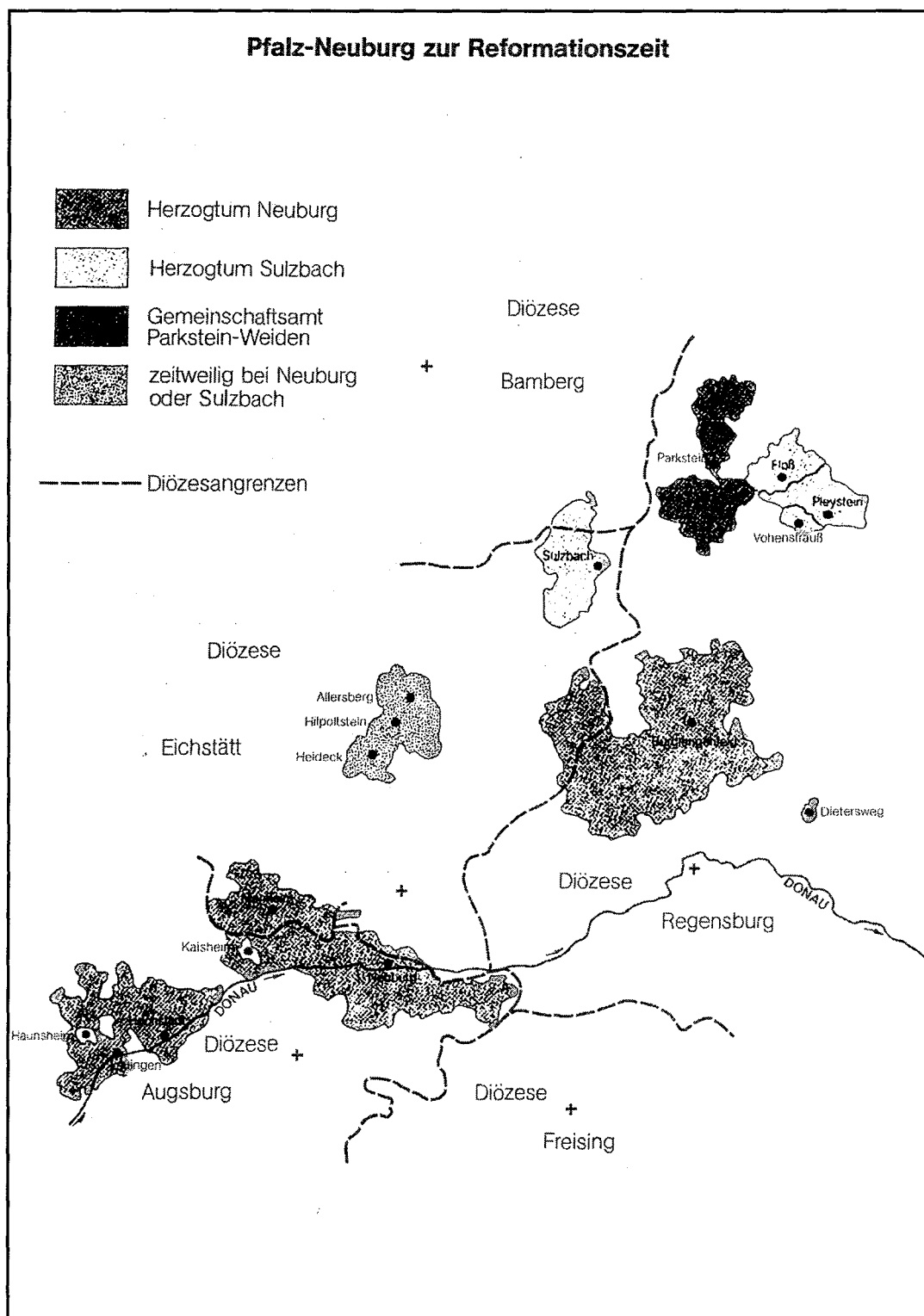

Mapové přílohy

Mapa č. 1

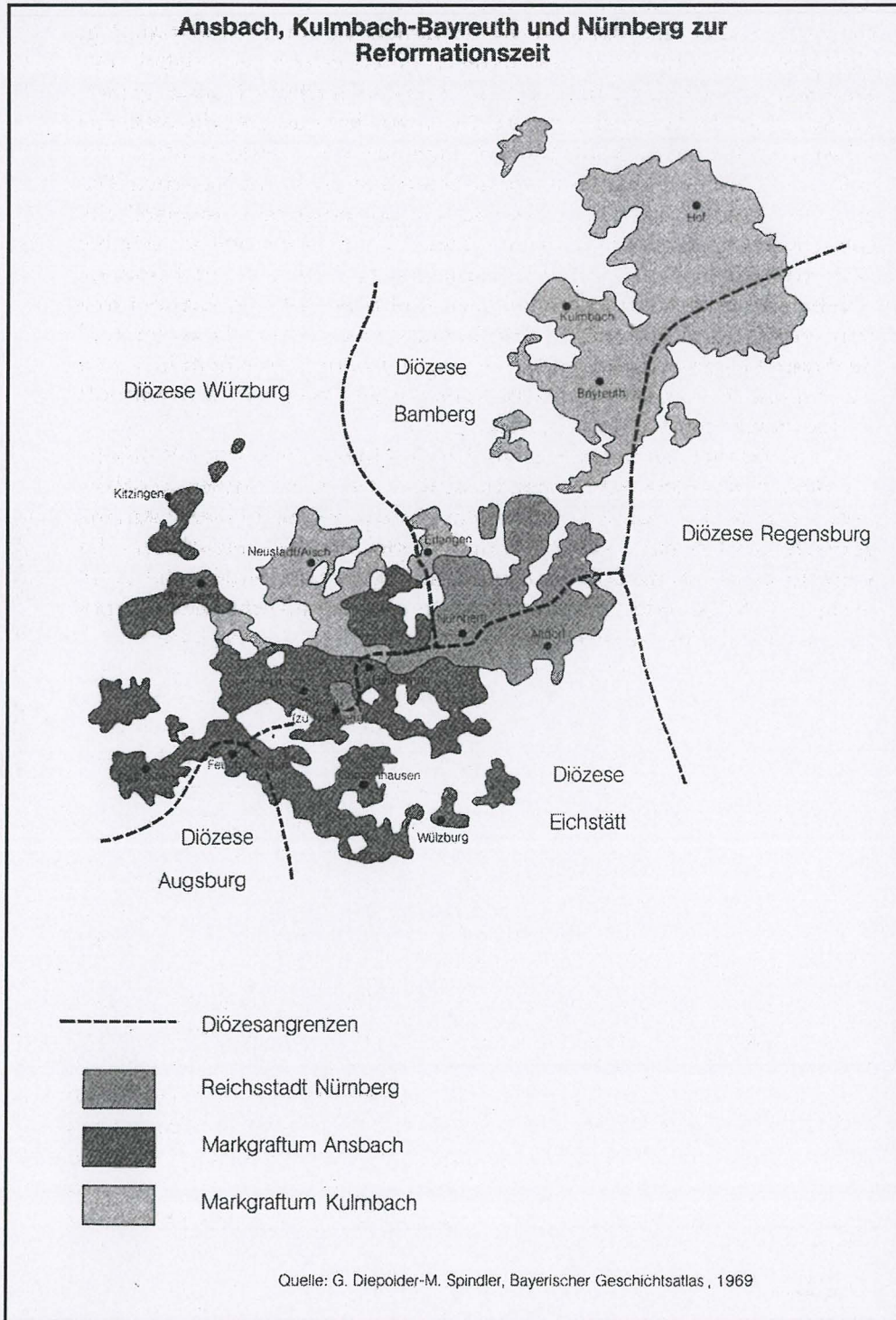
Državy falcko-neuburských knížat

Převzato z publikace: Anton Schindling, Walter Ziegler (ed.), *Die Territorien des Reichs im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Land und Konfession 1500-1650, sv. 1: Der Südosten*, Münster 1992, s. 44

Mapa č. 2

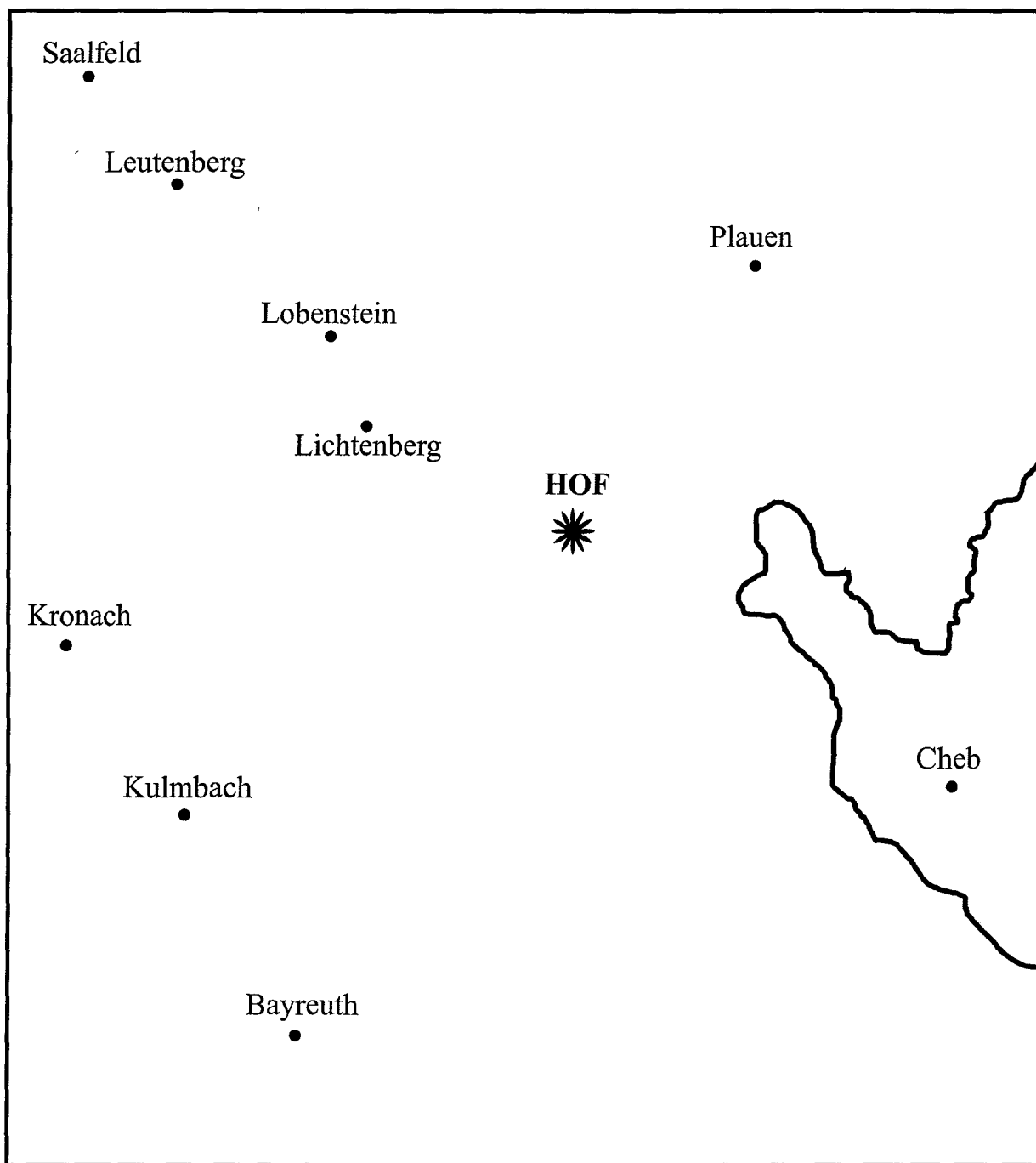
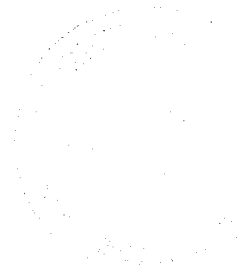
Državy náležející k markrabství Kulmbach-Bayreuth

Převzato z publikace: Anton Schindling, Walter Ziegler (ed.), *Die Territorien des Reichs im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Land und Konfession 1500-1650*, sv. 1: *Der Südosten*, Münster 1992, s.10.

Mapa č. 3

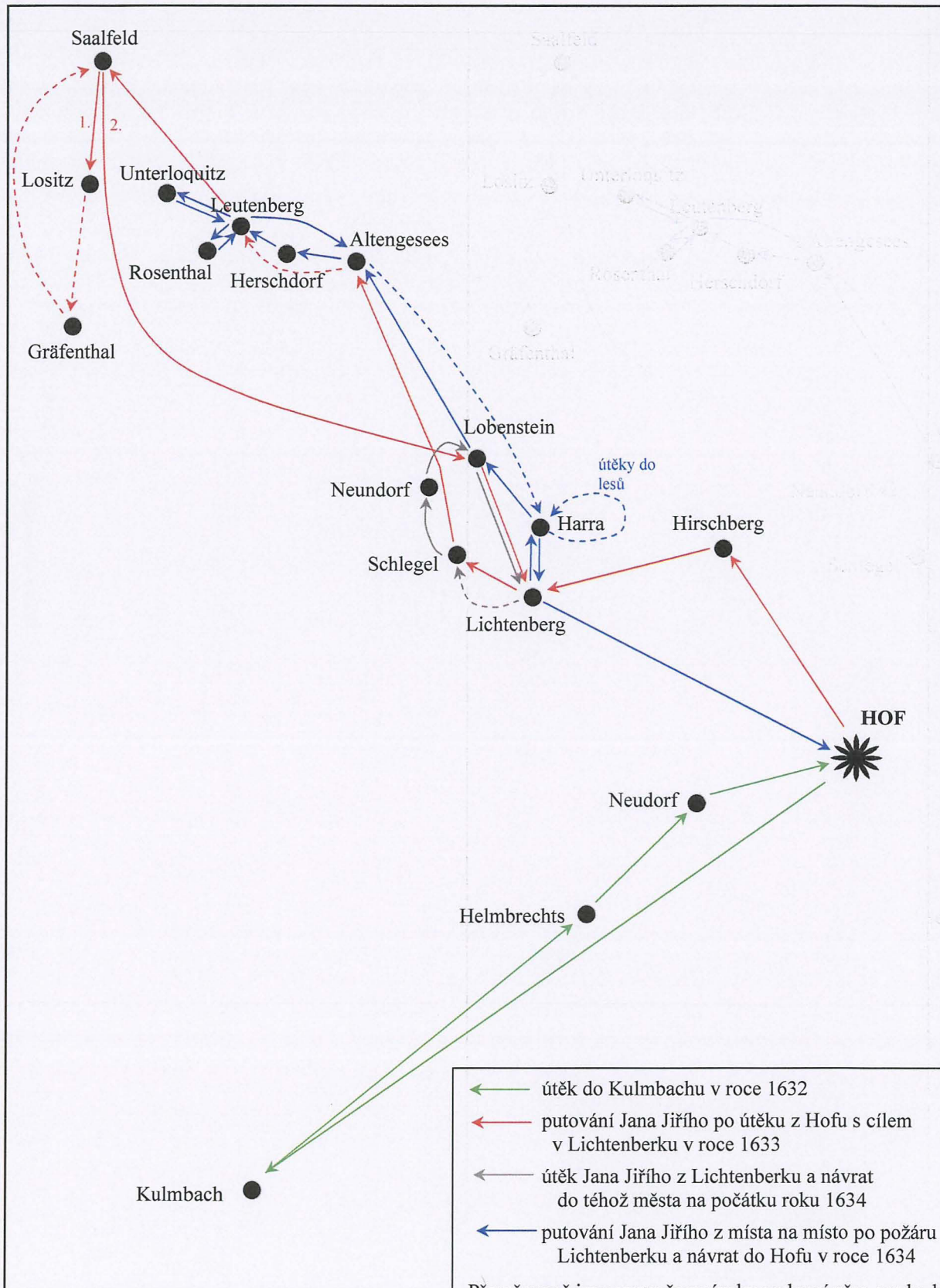
Okolí Hofu

Mapa č. 4

Útěky Jana Jiřího Haranta před válkou ve 30. letech 17. století

- ← útěk do Kulmbachu v roce 1632
  - ← putování Jana Jiřího po útěku z Hofu s cílem v Lichtenberku v roce 1633
  - ← útěk Jana Jiřího z Lichtenberku a návrat do téhož města na počátku roku 1634
  - ← putování Jana Jiřího z místa na místo po požáru Lichtenberku a návrat do Hofu v roce 1634
- Přerušovaně jsou vyznačeny úseky vedoucí přes osady, které se nepodařilo bezpečně identifikovat, nebo útěky do polí a lesů.

Obsah

Úvod.....	1
1. Přehled použitých pramenů a literatury	
a) <i>Prameny</i>	5
b) <i>Literatura</i>	7
2. Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdržic do roku 1628	
a) <i>Rodina</i>	13
b) <i>Jan Jiří Harant z Polžic před odchodem do exilu</i>	19
c) <i>Postup rekatolizace v českých zemích v letech 1621-1628</i>	29
3. Jan Jiří Harant a exil	
a) <i>O vystěhovalectví z českých zemí po Bílé hoře obecně</i>	40
b) <i>Jan Jiří Harant na cestě do exilu</i>	46
c) <i>Další osudy Jana Jiřího a jeho rodiny v exilu</i>	50
d) <i>Komunita české šlechty v Hofu</i>	55
4. Styl a tematické zaměření Paměti Jana Jiřího Haranta	
a) <i>Obecné informace a charakteristika</i>	64
b) <i>Podobná díla z českého prostředí v raném novověku</i>	66
c) <i>Harantovy Paměti po obsahové stránce</i>	80
5. Subjektivní stránka Harantových Pamětí	
a) <i>Autorovy zápisy o událostech v rodině</i>	87
b) <i>Autorovy zmínky o vlastních osudech a projevy vlastních názorů</i>	107
c) <i>Významné hodnoty, které se projevují v pamětech českého šlechtice a exulanta</i>	120
6. Zázračné a nadpřirozené jevy v díle Jana Jiřího Haranta	
a) <i>Zázrak, kuriozity a nezvyklé přírodní a klimatické jevy</i>	125
b) <i>Zjevení a proroctví</i>	140

<i>c) Frekvence záračných událostí v Pamětech v průběhu let.....</i>	<i>153</i>
Závěr.....	160
Seznam použitých pramenů a literatury.....	165
Seznam zkratek.....	169
Mapové přílohy.....	170

